This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

WIDENER
HN PZAE

BERZSENYI

Digitized by Google

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

The
Archibald Cary Coolidge
Memorial

Digitized by Google

91.

Digitized by Google

Rajz. Barabás. Metz. Axmann József 1859.

Berseny-Dániel

Digitized by Google

BERZSENYI

BERZSENYI DÁNIEL

MUNKÁI.

UJRA ÁTNÉZETT KIADÁS.

A KÖLTŐ ÖRÖKÖSEI MEGBÍZÁSÁBÓL

TOLDY FERENCZ

ÁLTAL.

ELSŐ KÖTET.

A KÖLTŐ ÉLETRAJZÁVAL.

PESTEN

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

Digitized by Google

Digitized by Google

BERZSENYI

BERZSENYI DÁNIEL MUNKÁI.

ÚJRA ÁTNÉZETT KIADÁS,

A KÖLTŐ ÖRÖKÖSEI MEGBÍZÁSÁBÓL

TOLDY FERENCZ

ÁLTAL.

ELSŐ KÖTET.

A KÖLTŐ HŰ ARCZKÉPÉVEL.

PESTEN, 1864.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

Digitized by Google

HunL 628.79.17 (1-2)

HARVARD UNIVERSITY LIBRARY JAN 13 1971

Cost Item

Pest, 1864. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

Digitized by Google

BERZSENYI ÉLETE.

(TOLDY, M. NYELV ÉS IROD. KÉZIKÖNYVE II. KÖTETÉBŐL).

Egyházas-Nagy-Berzsenyi Berzsenyi Dániel egy, több régi főnemzetséggel rokon ház gyermeke [1]), Vas vármegyében, kemenesali Hetye helységben született május 6. 1780. [2]), hol atyja Lajos, földesúr és czímzetes ügyvéd, philosophiai csendben, gazdálkodva és olvasgatva

---

[1]) „Hogy én — írja 1809. mart. 12. — aki eredetemet Zrínyi, Nádasdi és Gyulafi vérből vettem, s jobbanyáimban Csebi-Pogány Ilkót és ezüstmedenczékben mosdó Török Magdolnát látok; hogy én, mondom, egészen Diogenes nem lehetek, az igaz, sőt vagynak óráim, melyekben a nagy ősi vér háborgat, s azon hérói lelkek hordómat ostromolják; de ilyenkor csak a Músákat hívom segítségül, s békeségem hirtelen visszatér."

[2]) Régibb *Kézikönyvem*, s utána az akademiai Névkönyv, Évkönyvek, Döbrentei (a Közh. Esmeretek Tárában és Berzsenyi Összes Művei előtt) és az Újabb Ismer. Tára, B. születését 1776-ki május 7-kére teszik. Adatom forrását régibb jegyzéseim közt nem találom. De Berzsenyi maga Kazinczyhoz 1809. január 18. költ levelében így ír: „*Én május 6-dikán leszek 29 esztendős.*" Ezzel egyezni látszik, a mit ugyanahhoz 1810. febr. 15. ír: „Ez az én legszebb ódám (az Eszterházyhoz irott). Tekintsd meg azt, kérlek, még egyszer... s látni fogod, hogy az nem hízelkedés, hanem igen finom s alattomos szemrehányás; látni fogod, mondom, hogy én *már gyermek koromban* méltó voltam a Te

Digitized by Google

élt. Ezen a görög és római írók olvasásából táplálkozott, hazafi érzületű, stoikus férfi [1]) korán költötte fel a kisdedben már a szigorú erény- és honszeretet érzéseit, s előtte mind a classicai hősöket, mind a magyar országos és megyei férfiakat lelkesen emlegette. Tudván, hogy erős lélek csak erős testben lakhatik, a gyenge fiút mindenek előtt természetes szabad élet és gymnastika által erősítette, s tanulásra csak tizedik éve felé fogván, őt így elkészítve a soproni iskolába küldötte; hol ekkép idősb társait csakhamar és játszva elérte, későbben pedig lovaglás, úszás, birkózás és éneklésben minden egykorúit felülmúlta [2]). De gymnastikája, mondja Döbrentei, nem levén görögösen muzsikával párosítva,.. a duzzadó erő nem szülhetett egyebet nagy vásottságnál, mely őt végtelen csintalanságokra ragadozta, ami igen is szűk korlátú életformáinkból szüntelen kikapdosta, s ez által ifjúságát

---

szeretetedre." Az óda 1797-ben költ, midőn Berzsenyi ezek szerint 17 éves volt; ha 1776-ban születik, a 21 éves ifjúra a „gyermek" nehezen illeszthető. Nehézségnek látszik, hogy a „Lilihez" írt dal 1794-re, s így B. tizennegyedik évére tétetik; de csak *látszik*. Schillertől bírunk tíz éves korában készült versét, mások 11, 12-dik évökben költöttek. Mozart öt éves korában készített már apró dallamokat stb. (Azonban Döbrentei nem adja tudomása forrását; s a beljegyek ellene szólnak). Egyezik e számvetés azzal, hogy Berzsenyi tíz éves korában Sopronba vitetvén, 1794-ben mint syntaxistának, s végkép 1796-ban mint első évbeli rhetornak, tehát épen hatodik évre szakadt meg iskolázása.

[1]) Így nevezi őt *Berzsenyi* maga Kazinczyhoz 1812. aug. 15. írt levelében.

[2]) L. *Döbrenteit* az id. h. V.—VI. *Ömaga* ezekről Kazinczyhoz, 1811. mart. 13., így ír: „Én egykorúim között legelső magyar tánczos voltam, lovat, embert, asztalt átugrani nékem játék volt. Sopronyban magam tizenkét németet megvertem, és azokat a város tavába hánytam, és az én első szeretőm az én karjaim között elalélt. De nincs jó, rosz nélkül, mert már érzem, hogy erőmnek hathatóssága életemnek rövidségét okozza. Én már most formalis öreg vagyok" stb.

Digitized by Google

zivatarokkal borítá el. Szilaj erejének szellemében a vitézséget nézvén legfőbb szépnek, már syntaxista korában katonává akart lenni, amiért atyja az egyetlen gyermeket haza hozta, hol ez a classicusok mellett atyja magyar verses könyveit olvasgatta. Esztendő múlva ismét Sopronba küldetvén, Vietorisz Jonatán soproni rector-prof., kinek figyelmét az ifjoncz nemesb ösztönei el nem kerülék, kedvezésből maga keze alá vette a rhetorikai osztályba. De ekkor is nem az iskolai tanulmányok foglalták el, melyek inkább úntatták; csak ahhoz fogott tűzzel, amihez természete önkényt vonzotta; mindazáltal ragadt reá hallomás és gyakorlásból annyi deák nyelv, hogy a rómaiakat, s a leányokkali társalkodásból, kikkel korán szeretkőzött, annyi német tudás, hogy a német írókat érthesse [1]). Különösen Horácz és Gessner lettek már ekkor kedvenczei [2]), sőt titkon verselni is kezdett, mire főleg a Kis által alakított soproni Magyar Társaság ösztönözhette, melynek tagja lett [3]). Így folyván a dolgok, mint hanyag iskolást atyja 1796-ban végkép haza vitte, s őt a gazdasághoz alkalmazta. E mellett a római remekírókhoz vonzatását látván, maga olvasta vele a latin prózaírókat; a költőktől azonban óván őt, a lánglelkű ifjú éjjel titkon társalkodott azokkal; s ki eddig csak gátolt szerelmeit éneklette meg, az 1790—2-ki buzgó korra következett lankadáson elkeseredve, azon csodálatos ódában fakadt ki római lelkülete *(Romlásnak indúlt, hajdan erős, magyar!)* mely egykor az összes nemzetet meg vala rázandó. De majd 1797-ben a szombat-

---

[1]) *Döbrentei* az id. h.

[2]) Kazinczyhoz 1808. decemb. 13. írt levelében mondja: „Nekem oskolai tudományom nincs: mikor nékem még tanulni kellett volna, már én akkor Horáczczal és Gessnerrel társalkodtam; korán nagy tárgyak ragadták el figyelmemet, én azt többé kisebbekre függeszteni nem tudtam."

[3]) Régibb *Kézikönyvem* szerint.

Digitized by Google

helyi síkon táborozó felkölt nemesség láttára bizodalommal telvén meg kebele, visszavéve vádjait [1]), lelkesedett örömmel énekelte ama két ódát: „*A felkölt Nemességhez* a szombathelyi táborban", és „*Herczeg Eszterházy Miklóshoz*, midőn a szombathelyi táborban commandérozá a nemességet", melyek, habár utóbb át meg átdolgozva megújíttattak, de első fogantatásokban is már messze túlszárnyalták akkori példánya, Virág Benedek, legmerészebb énekeit. Az ily korán és hatalmasan fejlődő szellem nem türhetvén az atyai ház korlátoló szigorát, atya és fiú viszonyát végre szakadás bontotta fel. „Én őt nem vádolom — írja maga Kazinczyhoz, sept. 1. 1810. — sőt azt vallom, hogy ő tanult, okos, és igen jó ember, s minden hibája csak az volt, hogy engem nem ismért, és az én szilajságomat nem mérsékelni, hanem zabolázni akarta. Ebből harcz lett, és örökös idegenség. Az ő háza nékem Munkács volt, melyet csakhamar el is hagytam, és anyai jószágomon magamat elhúztam. De a harcz az én lelkemet nem csüggesztette, hanem emelte és érlelte. Csakhamar jobb gazda lettem, mint az atyám; somogyi jószágomat kiváltván, többet kaptam rétben és szántóföldben ezer holdnál, s úgy szintén egy igen szép szőlőt, mely hat s hétszáz akó legjobb bort terem. Ezekhez tudván az én életem módjának nagy egyszerűségét, tehát én elég gazdag vagyok. Mindezeken felül pedig szerzettem magamnak egy oly kincset, mely mindezeknél véghetetlenül többet ér — a tudomanyokat és a Te barátságodat."

Ezen elköltözés Sömgyénbe, Vasmegye kemenesali járásában fekvő faluba, 1800-ban történt, hol a tizennégy éves Dukai Takács Zsuzsánnát elvevén, annak részjószágát is átvette; s itt mint szorgalmas gazda és gyermekei gondos nevelője boldog középszerben elvo-

---

[1]) „Méltán búslakodám előbb
Hogy hérósz eleid nyomdokiból kitérsz" stb.
(l. A felkölt Nemességhez.)

Digitized by Google

núlva élt, tanulva s dolgozgatva folyvást [1]) egész 1808-ig, midőn atyja halálával innen nehéz szívvel búcsút vevén [2]), lakását Somogyba Niklára, szülői tágasb jószágára tette által.

Versei mellett Kis János lepte meg véletlenül 1805-ben, s jóváhagyásával serkentette őt [3]); később némely darabjait kinyervén, azokat, sőt végre azoknak egész gyűjteményét Kazinczyval közlötte, ki legott felismervén benne a nagy költőt [4]), őt 1808. oct. 31. írt első levelével felkereste. Berzsenyi örömkönnyezve vette a mester közelítését, fogadást tett, hogy minden erejét az irodalomnak szentelendi [5]); s megindúlt azon Ber-

---

[1]) L. *Döbrentei* jegyzéseit Berzsenyihez 98. l. — *Berzsenyi* maga így festi magát mint férjt Kazinczyhoz 1809. mart. 12. írt levelében: „Ami feleségemet illeti, középszerű mindenben; 14 esztendős korában vettem el, együgyüségben találtam, és abból fel sem szabadítottam, mert e részben egy kevessé napkeletiesen gondolkoztam, vagy, igazábban szólván, ezen kis barbaries familiai nyavalyám. Testvérei kastélyokban és festett szobákban laknak, de ő én velem két kis szobában megelégedik. Ha módiruhák helyett jószágot szerzek, nem zúgolódik, hanem a gyertyavesztegetésért és firkálásért néha nagy panasza van ellenem; de én azt Sokratesként csak úgy hallom, mint a kocsizörgést ablakom alatt.“ — S ismét: „Az én gyermekeim, Lydia, Farkas, Antal, Salzmann javallatinak becsületére váltak, minden egykorbelieket szembetünőképen felmúltak“ stb. — Másutt írja, mint tanította őket stb. V. ö. „A jámborság és Középszer“ czímű ódáját, melyben egészen a maga házi életét és gondolkodását festi híven és szépen is.

[2]) L. költeményét; Búcsúzás Kemenes-Aljától.

[3]) L. a dolog velejére nézve *Döbrenteit* a Jegyzésekben 97, 98. l. De az a dialóg, melyben Berzsenyit itt, úgy másutt is 91. l., ügyetlen, lelketlen s parasztos naivságúnak tünteti fel, nemcsak hütelen, hanem bántó is. Berzsenyit én is, és mindenki, kevés szavúnak, komolynak, néha száraznak ismertük, de lelketlennek s bangónak soha.

[4]) „Újabb poetáink közt egy sincs, a ki Berzsenyit utólérje“ írja *Kazinczy* Kisnek, Levelei I. köt. 276. l.

[5]) „Szent innepet jegyzett az Úrnak levele — irja B., első válaszában dec. 13. 1808. — az én életemnek napkönyvében, s

Digitized by Google

zsenyit annyira emelő barátkozás, e Berzsenyire nézve oly tanulságos és mívelő eszmecsere, mely kivált az első hét évben igen élénken, s Kazinczy részéről mind végig nem hűlő melegséggel folyt. Nem csak az az óda, melylyel Berzsenyi akkor ajánlotta már verseit Kazinczynak, midőn ez magát vele levelezésbe még nem tette, hanem levelei összes sora tanúsítja azon gerjesztőleg és képzőleg elhatározó folytonos befolyást, melyet az eleitől végig Berzsenyire gyakorlott; ki Kazinczyt, ha mindenben (mint az elisiókban, a Ráday-versnemben, némely újabb formákban) nem követte is, mindenkor nagy költőnek ismerte el [1]). A közönség

---

nem szégyenlem megvallani, hogy egy pár forró férfiúi cseppet nyomott ki szemeimből" stb. „Igérem — folytatja — hogy mindazon időm, melyet magamtól, feleimtől, szorosabb függezeteimtől elragadhatok, a tudományoké, hazámé. Egy oly férfiúnak serkentése, kinek itéletét úgy nézem, mint egy nemzetnek szavát, lekötelez engem, hogy lelkemnek minden ereit öszveszedjem és felvonjam, hogy mindazon tehetségeimnek, hajlatimnak titkosabb csiráit, melyeket magamban sejthetek, felkeressem, kifejtsem, elrendeljem és magasítsam" stb.

[1]) 1809. nov. 25. írja B.: „Te nem temjént, hanem itéletet kívánsz. De tudod-e azt, hogy az én itéletem nem lehet egyéb mint temjén? Okom nincs a hízelkedésre, sem Néked a gyanúra. *Elég dicsőség az nékem, ha én Téged ismerni és csudálni tudlak.* A Te mestereid csak azok, kik a természetnek legelső és legszerencsésebb tanítványai voltak, és a mennyei poesist hozzánk lehozták. Ki hatott még oly mélyen a régiség lelkébe mint Te? Ki tudja Horácz ajakait a nagy világ nyelvével oly nagy harmoniába vonni, mint Te? Akinek az ízlés és annak minden grátiái oly tulajdonai, mint Neked... nem lehet annak szüleménye nem szép; nem hagyják el annak szülöttjeit a kellem istennéi, sem a párizsi negligéeben, sem a római vitában" stb. — 1810. febr. 25. ezt: „Epigrammáid felette szépek. Valóban a genienek az a megismertető jele, hogy mindenben egyeránt nagy, mindenben mester, mindenben eredeti és teremtő. Epigrammáidban nagy elmét, epistoláidban pedig a nagy elme mellett nagy embert is mutatsz." — Más ízben, 1810. jun. 23 írja: „Tudod, mi vagy Te nékem! de tudod azt is, hogy engem sem a sors, sem a Músa úgy fel nem emelt mint Téged"...; s azon évi sept. 1.: „Epistoládat (a Cserei Farkashoz írottat) nem ma-

Digitized by Google

ekkor még nem ismerte Berzsenyit. Kazinczy sürgette őt versei kiadása végett, s ma már hihetetlennek látszik, miszerint azoknak kiadó nem találkozván, csak, miután hosszas sikeretlen igyekvések után Helmeczy Mihály fogta fel az ügyet, jelenhettek meg, s akkor is a pesti növendék-papság segedelmével, melyhez a székesfejérvári is csatlakozott [1]). Így jelentek meg végre: *Berzsenyi Dániel Versei.* Kiadá Helmeczy Mihály (Berzsenyi képével). Pest, 1813. K8r. Ezt megelőzőleg, költőnket sok és soknemű baj érte volt. Az 1809-

---

gasztalom; ismered Te azt jobban, mint én; de hidd el, én is ismerem. Szabadon megvallom, hogy *literaturánkban még csak ezt és ennek testvéreit irígylem.* Örülj, barátom, ezen szép mívednek! Ez a Te képedet elevenebben festi, s tovább is fentartja, mint John és Kininger mesterkezeik." — „Az ő képe" című sonettről, 1811-dik junius 5., épen midőn nagy veszteségek és családi bajok leverék: „Legelső volt sonetted, mely az én fásúlt szívemet egy kevéssé elektrizálta, s belé szelídebb érzést öntvén, szememet megnedvesíté." Utóbb, félreértések s idegenség után is B. részéről, 1829. jun. 15.: *Én Téged mint poetát igen nagynak látlak*, mint aestheticust pedig sok principiumokban nem szerethetlek" stb.

[1]) Hadd álljanak neveik itt is örök emlékezetre: Baricz Mihály debreczeni káplán, b. Barkóczy László az egri, Fábri Ignácz a kassai, Fejér Antal az erdélyi, Fliszár György a veszprémi, Hering Ignácz és Korsó Pál a szathmári, Schwarz József a veszprémi, Tatay János a szombathelyi, Vojvodich Mihály a diakovári, Zombori János a kalocsai megyéből; Keller Kelemen, Szabó János cistercita, Dér Engelbert és Guzmics Izidor mindenik sz. benedekes. Adtak összesen 740 ftot. A székesfejérvári növendékpapság Farkas Imre társ buzdítására 100 ftot adott össze, Tomicza Zágráb-megyei kispap 50 ftot (l. *Döbrenteit* az id. Életrajzban VIII. IX. l. — „Helmeczynek azt projectáltam — írja Berzsenyi Kazinczynak 1812. dec. 20. — hogy bírja arra barátjait, hogy a gyüjteménykémből bejövő pénzt ne oszszák fel magok között, hanem tegyék össze és adják az universitás kezébe oly rendeléssel, hogy az örökösen magyar könyvek kiadására fordíttassék, és ezen summához még én is adok legalább száz ftot váltóczéd. Helmeczy örült prejectumomnak, és biztat." A könyv elkölt, s Helmeczy 1839-ben 200 pftot tett le mint tiszta hasznot „magyar könyvkiadásra" az akademia pénztárába.

Digitized by Google

ki háború őt is felriasztotta nyugalmából [1]); az esőzések vetéseit tették tönkre [2]), e gondjai közt szűk lakjának csendhiánya is nyomasztó kezdett reá nézve lenni [3]). 1810. januárban Pestre indulván versei kiadása végett, a kocsi felfordulása gátlotta feltételében [4]); és csak tavaszszal vihette azt véghez, ahol Szemere, Vitkovics, Kölcsey és Horváth Istvánnal kötött frígyet (Helmeczyt csak 1813-ban látta, második Pesten voltakor); de következtek betegségek, az 1811-diki pénzváltozás, ennek folytán kénytelensége Niklán maradni, honnan őt születése tája, a szép Kemenes-Alja mindig elvonzotta [5]); nyomban egy pusztító jégeső, házának ledő-

---

[1]) Kazinczy egy, gróf Ráday Pálhoz írt s Berzsenyivel közlött (mind eddig nyomatlan) szeszélyes epistolájára B. is ilyet próbálván barátjához (szinte kiadatlan), ezt közli vele 1809. nov. 25., s ahoz ezeket függeszti: „Ezek csak oly versek, édes Kazinczym, mint azon amphibiumnak kurrogása, kit a holdfény gyepre csal. A Te varázsló szózatod is kicsalt éngem azon iszapból, melybe ezen zivataros idő temetett, de mely rekedt torkom! mely sárba málladtak szárnyaim! Látod, csak úgy közelíthetlek, mint a szárcsa az aetherbe ferdő sast. Egykor a te szavad éngem megolvasztott a hetedik égbe, és Pope alpeseire ragadott; most áldozatlan kezekkel járulok Hozzád; tele fejem hadi lármákkal, marsokkal, kvártélyozókkal, ispotályokkal és patécscsal, kaszálatlan réteimmel, vetetlen földeimmel, csirás kazlaimmal."

[2]) „A sok eső — írja 1810. jul. 5. — most Néked okozott károkat, taval pedig nékem csaknem minden gabonámat elrothasztotta, és 500 kedves selyembirkámat megölte."

[3]) Csak úgy kell lopnom — írja ugyanannak 1810. junius 23. — azon szebb órákat, melyekben magamat Néked és a Músáknak adhatom. Én poetának sem elég gazdag, sem elég szegény nem vagyok. Gondjaim vagynak, magamat megosztani pedig nem tudom. Hidd el azt, ha nékem oly csendes szobácskám volna mint Szemerédnek, megunnád leveleimet" stb.

[4]) *Berzsenyi* levele Kazinczyhoz febr. 25. 1810.

[5]) „Harmadik leveledre felelek — írja ugyanahhoz 1811. jun. 5. — és most se úgy, mint a Te érdemed és az én szíves tiszteletem kivánná, hanem csak amint lelkemnek bágyadt állapotja engedheti. Ugyanis, ebben az egész tavaszban lazarétum volt a házam: gyermekeim a veresben (die Masern) majd egy hónapig

Digitized by Google

lése s újra építése, némely szomorító csalódások [1]), az általános pénzszükség hatásai, és családi kedvetlenségek [2]); mik összesen, ha vele a költészettől búcsút

---

szenvedtek, s végre magunk is a nyugtalan virrogatás miatt hideglelésbe estünk. Ezek mellett a martiusi pátens is nagy csapás volt nékem, oly csapás, mely életemnek egész plánumát egykorig lerontotta, s legkedvesb törekedésemnek, kinézésemnek gátot-vetett. Vasvármegyei jószágocskámat visszaváltani akarván, csaknem minden marhámat pénzzé tettem, s már indulóba voltam, midőn a pátens jött. Gondolhatod zavarodásomat. Nagy volt károm, de az mind semmi volna, csak czélomnak elvesztése szívemet oly igen ne nyomná. Somogy nékem csak számkivetésnek helye; feloldhatatlan kötelek vonnak azon földhez, mely az én szebb korom napjait látta. Le nem írhatom Néked kedvetlenségemet."

[1]) 1812. febr. 5. írja Kazinczynak: „..el vagyok temetve. Nem elég, hogy a martiusi pátens és juliusi jégesső tíz esztendei iparkodásomat elseperték, még az én vén házam is féligre ledült, úgy hogy feleségemmel, gyermekeimmel egy szobába kellett zárkóznom, mely engem minden irástól és olvasástól megfosztott, és ezen fatalis esztendőmben nyakraföre új házat kellett építenem, mely ámbár csak négy szobákból és egy konyhából áll, mégis oly sok pénzbe és gondba került, hogy ezen bolond esztendőnek nyomai *az én humoromban tartósak lesznek.* Novemberben megholt egy magtalan, sógorasszonyom Sopronban s ez testált az én feleségemnek mintegy 15,000 ftot jó pénzben, de oly conditióval, hogy azt fel ne vehesse, hanem csak kamatját húzza. Ezen gyalázatos kárt egy impostor sógorom cselekedte, ki nékem háláadással tartozott, s így fizetett! Nem akarta t. i. hogy pénzem legyen, mert félt, hogy nála lévő jószágomat ki fognám tőle váltani. A múlt héten vettem egy pár lovat 4000 fton egy igen kedves barátomtól... s most látom, hogy az egyik ló kehes és sánta. Ezzel az emberrel én együtt nevelkedtem, legjobb barátomnak hittem s vele sok jót tettem, s így fizetett! A sorsnak csapásai megszomorítottak, de az ily s több efféle *emberi gonoszságok egész lelkemben megháborítottak.* Bolond vagyok, hogy Néked ilyeket írok. De a panasz enyhít, s kinek panaszolkodjam inkább mint Néked?"

[2]) Valóban én — írja Kazinczynak 1812. aug. 15. — igen sokkal tartozom ezen jószivű ifjaknak (kik Versei kiadására költséget tettek öszve), s örömest mennék hozzájok, hogy szivességeket megköszönném, ha mostani pénzetlenségem és gazdaság-

Digitized by Google

vétettek [1]), nem csodálhatni. De lelke erejét, sőt vídámságát is a bajok meg nem törték [2]); s valamint ezek a gyakorlati élet munkáiban nem csüggesztették, úgy a „Mondolat", mely Kazinczyn kivűl, főleg őt kivánta sujtani, nem rezzenthette el az irodalmi pályától [3]).

---

beli bajaim nem akadályoznának. Mert a pénznek szüksége most minálunk oly nagy, hogy csaknem minden adás és vevés egészen megszűnt úgy, hogy nem fele árán, de semmiképen sem adhatjuk el productuminkat. A legnagyobb kereskedők oda vagynak, és a kereskedés cseréből áll. Boromat eladhattam volna 60 fton, s most hat s hét garason kell vesztegetnem a korcsmán" stb.... Holnap megindulok Vasba, hogy stoikus atyámat lássam, és ragadozó.... rimat a rókalyukból kifüstöljem, és gyermekeim successióját körmeikből amint lehet kimentsem. Senecát viszem velem és az én csacska leányomat, hogy az harczolni, ez pedig mosolyogni tanítson, mert a ki mosolyogva tud harczolni, az a Jupiternek minden sógorait is lekaczaghatja."

[1]) L. Versei III-d. könyve utolsó ódáját.

[2]) Ezt mutatja már a 18. l.[1]) alatti kivonat vége is; ezt azon kedélyes levél, melyben 1812. apr. 2. Kazinczynak új háza felavatását jelenti: „Ma rakodtam új szobáimba; letettem nyoszolyámat azon szegletben, melyben én haldoklani fogok; elgyújtottam kandallómat, melynél életemnek örömeit, bolondságait gyakran vissza fogom kérődzeni, s vénségemet melengetni. Barátom, ez a nap nekem innep; örülök mint az én gyermekeim, kik most a kandallót körülfogták és tapsolnak. Örülj velünk Te is. Házom szép felemelt helyen vagyon, és ablakom alatt hatvan holdakból álló kertem nyúlik el, melynek végében a sásas folyó, és e mellett százötven holdos szántóföldem. Még ezen kivül is van itt egy igen szép házhelyem, mely nyolczvanhat holdokat tesz, és egy kis nyíres van benne; erre Farcsi (Farkas) fiamnak építek lakóhelyet; a többinek már vagyon Hetyén és Semgyénben, s mindenik becsületesen élhet... én pedig énekelhetek.." stb.

[3]) A „Mondolatra" vonatkozik „Döbrentei Gáborhoz szóló szép epistolája" 1815-ből, hol a nyelvújításról nézetét is kijelenti, valamint visszatértét a költészethez:

S letettem ámbár lantomat kezemből,
Hogy kedvesimnek adjam éltemet,
S nyaram kalászszal biztató szakát
Telemre gyűjtve éldegeljem el;
De óh nem élet a műsátlan élet!
Maradjon a föld! minden kincse gőz.
Sietve térek vissza istenimhez...

Digitized by Google

Épen a versek megjelenésekor fogott egy bölcsészeti munkához: *A religiók eredete és harmoniája*, melyet azonban némely közbenjövetelek megakasztottak [1]); ellenben a köztetszés, melyet versei nyertek, s mely őt, a profanum vulgus gyűlölőjét, eleinte önbecse iránt kétkedővé tette [2]), s a belső szükség, újra megpendítették vele még alig elnémúlt lantját. De e második időszakban csendesedő vére ódai szárnyalás helyett, kétség kivül Kazinczy példáján, kinek epistoláit a magyar költészet legnemesebb műveinek tartotta, a philosophiai epistolában kereste kifejezését [3]), mikhez csak egy pár lyrai darab járult, mik aztán együtt negyedik könyvül járultak versei második kiadásához, melyet ismét Helmeczy intézett el ily czím alatt: *Berzsenyi Dániel Versei,* kiadta egy kalauz értekezéssel megtoldva barátja H. M. Második megbővített kiadás. Pest, 1816. K8r., s melyben Berzsenyi azon változtatásokat, mik az elsőben híre nélkül Helmeczy által csúsztak be [4]), mellőzve, egyszersmind számos javítá-

---

[1]) Megvan töredéke Berzsenyinek Kazinczihoz írt levelei gyűjteményével Kazinczy Gábor könyvtárában, kinek azok használhatását szívesen köszönöm. 1813. dec. 25. így ír B. széphalmi barátjának: „Annyival is inkább kivánom pedig gondolatidat e részben (e munkáról) ismérni, mivel ezen tárgyban oly járatlan vagyok. hogy csak Volneyt magát olvastam, s ezzel is, a historicumot kivévén, sokban ellenkezem, s pedig a legfőbbekben: az ember eredetében, az istenről való ideában és az első religióban. Ohajtok tehát egy harmadik véleményt is tudni" stb.

[2]) „Verseim — írja ugyanott — mindenütt kedvességet találtak, de *félek hogy igen közönségesek,* minthogy *igen közönségesen* tetszenek."

[3]) Oh elvadúlnak a komoly szemektől
Aon mosolygó gyenge szüzei,
Mint a szerelmek édes istenei.
Kevés virággal szerzi meg (azaz bővíti meg verseimet).
Caménám:

írja a Helmeczyhez szóló szép epistólionban.

[4]) Nem Kazinczy által, mint azt Döbrentei, a maga által tilos önkénynyel megrongált kiadásában több helyt állítja, egyszersmind Berzsenyinek ez iránti megjegyzéseit tartalmazó leve-

Digitized by Google

sokat tett. S ismét új mezőt keresett költői munkásságának. Az Erdélyben jutalmakkal mozgatott drámaügy vonván magára figyelmét, 1814. végén Kazinczytól tárgyat [1]) s 1815. végén Döbrenteitől, ki őt három évvel azelőtt kereste fel levelével, szépészeti utasításokat kért. „Minthogy én az óda reptéhez naponként nehezebb s restebb kezdek lenni — írja ehhez 1815. dec. 3. — legújabban arra határoztam magamat, hogy a theátrumon próbáljak szerencsét", s felszólítja, mikép az annyiaktól gáncsolt, de tőle szeretett Kutzebue hibáit mutassa ki, hogy azoktól magát megóhassa. Válasz nélkül maradván [2]), hozzá látott *Kupa támadása* ki-

---

lét mérges közbeszuratokkal kitoldván (l. e kiadás 257—8. ll). T. i. Berzsenyi 1810. tavaszán Pesten levén, verseinek Kazinczy által változtatások és kihagyásokkal leírt példányát átvette; s ennek folytán írta neki april 8-d.: „Eddig, úgy hiszem, Szemere tudtodra adta, hogy én Pesten lévén, *a csomót kezemhez vettem*"; s april 18-dik: „Ha terhedre nem lenne, igen szeretném, ha azon darabjaimnak hibáit, melyeket gyüjteményemből kihagytál, előmbe terjesztenéd, hogy azokat megigazítanám, vagy ha az lehetséges nem lenne, krisisedből tanulnék. Én azokon kivül is kivetettem egynehány dalokat, de azok között, melyeket Te kihagytál, vagynak némely darabok, melyeket kivetni sajnálok." De már Pesten is nyilatkozott B., még pedig meg nem egyezőleg is, az átvett kézirat változtatásairól, mint Kazinczynak május 4. költ leveléből (melyet Döbr. ki is adott a 244. l., hibásan 16-ra téve) kitetszik. Berzsenyi még ezentúl is sokat pótlott s javítgatott versein. „Verseimmel — írja jun. 23. — sok veszödségem volt, míg némely hézagokat pótolhattam, de... minden iparkodásom mellett is sokakat kéntelen valék meghagyni az eredeti nyerssségben." S így küldötte fel ismét Pestre (1810. september 1.: „Verseim régen Pesten vagynak. Írj, kérlek, Szemerének, hogy tegyen vele, a mit tehet, hogy ismét Pestre ne kelljen mennem"); Kazinczy pedig figyelmezteti Berzsenyit május 23.: „Te pedig láss hozzá, hogy verseid úgy legyenek Vitkovicsnál, *ahogy ohajtod látni megjelenéseket*, azaz hogy hibásan *s tetszésed ellen ne adattassanak ki.*" Vitkovics adta censura alá (Kaz. levele 1812. febr. 27.), s aprilban Helmeczy vette által (Kaz. april 2.). Kazinczy csak nyomtatva látta.

[1]) L. e levelet *Döbrentei* kiadásában a 252. l.

[2]) Mert hogy *Döbrentei* 1820-diki levele, Berzsenyi 263. lapján apokryph, nem szorúl megmutatásra.

Digitized by Google

dolgozásához, de melyet a második felvonásban úgy látszik, elbetegülése szakasztatott vele félbe [1]). T. i. búkór fejlődék ki a kevéssel ezelőtt még oly ép és emberszerető világnézetű férfiban [2]), melynek (hihetőleg physikai) alapja előttünk tudva nincs. Csak Barcza István szomszéd birtokos társa űzé el néha képzelődéseit. Útazás javasoltatik; szekere feldőlése ágyba veti a szerencsétlen költőt, hibás orvoslás hagymázt idéz elő [3]), s hosszas testi lelki bágyadtságot hágy maga után, mely az írást, olvasást egyiránt tiltá, mikép azt húzamos hallgatás után 1817. év elején Kazinczyhoz indított első levelében írja [4]). Mindamellett febr. 12d. a keszthelyi Helikon első ünnepén jelen volt, hová a

---

[1]) Mennyire nem volt Berzsenyitől e mezőn valami csak középszerű is várható, szorosan alanyi lyrai természetén s a színpad nem ismerésén kivül, mind aesthetikai álláspontja, mely a Kotzebue szeretetéből tünik ki, mind e kisérlet alkalmasint érezteti, mely, ámbár másfél felvonásra terjed, még annyira sem látszik in medias res hatni, hogy Döbr. annak leendő tárgyát is csak divinálva határozhatná meg. „E töredék, úgy mond, nem visel czímet, hanem *a még csak előlegesen vetett beszéd és nevek* Kupa támadását mutatják István király ellen." Életrajz, XIII. l. Mégis, miután annak „első felvonása és a másodból öt jelenése nagyjában már tisztábbra is véve" állott Döbrenteinél, id. h., sajnálnunk kell annak Összes Műveibe fel nem vétetését, mert a lángelménck eltévelyedése is tanulságos.

[2]) Melyet Berzsenyi egyikében legszebb és legtartalmasabb leveleinek, az 1814. junius 18-dikán Kazinczyhoz irottban, fejteget.

[3]) Ezeket így csak általában *Döbrentei* nyomán, Életrajz XIII., mert részleteiben ez nem hangzik össze egészen B. saját előadásával a következő jegyzésben:

[4]) „Én a nyáron és őszszel — írja 1817. január-13. — öt holnapig nyomtam az ágyat, s tolvajhidegem folyvást tart; nagy testem bágyadtsága, de nagyobb lelkemé, úgy hogy nem írni, de olvasni sem tudok." Csúz és nátha által táplált lázas mozgalmak lehettek ezek, a főnek elfogultságával; mert utóbb is, febr. 27., ezt írja ismét: „Keszthelyről Vasba utazván, későn írhatok, s rheumatismusom bágyadtabbá, kedvetlenebbé tesz, mintsem hogy hosszasan írhatnék."

Digitized by Google

halhatatlan gróf Festetics György őt meghítta [1]), ki, midőn B. megérkezék, fedetlen fővel az utczára sietett a nemzet halhatatlan költőjét fogadni [2]). E napról írt levele s nyomban készült *Hymnusa Keszthely isteneihez* (Helikon I. Keszth. 1818. 34. l.) mutatják, hogy Berzsenyi ismét visszanyerte lelkének régi elevenségét.

De bekövetkezett versei birálata Kölcseytől a Tud. Gyűjtemény azon évi VII-d. kötetében, melyben a sokkal ifjabb társ méltányló tisztelettel, de nem kevesebb szigorral, hallatta Berzsenyiről mind helyeslését, mind gáncsait. Az eddig csak magasztalt, s méltán magasztalt költő nyugalmát s tiszta látását e szokatlanúl nyílt nyelv teljesen feldúlta s elhomályosította; büszkesége, oly időben, midőn a lelketlenség is szinte sérthetetlen volt, magát meggyalázottnak, sőt magában az irodalom ügyét is veszélyeztetve látta; s ekép felelni készülvén, Kazinczytól kivánt elébb holmit megtudni [3]). Ez, tartva

---

[1]) „Hogy beteljesedjen — így ír hozzá a keszthelyi gróf a többek közt — a niklai bölcsnek, akinek dicshírét *a halandóságnak köde el nem éri* (B. verseiből vett kép), előrevaló mondása (vonatkozó B. e soraira: Itt a keszthelyi zöld parton emelkedik A csendes Helikon): íme itten Keszthelyen bőjtelő havának 12. akarván f-ls. urunknak születése napját ülleni, az ifjuságot Helikonra vezetni kivánjuk, hogy az úgynevezett declamatio által a magyar, német és deák írásszerzésben jó ízlésre kapjon... Bátorkodunk *a somogyi Kazinczyra* vetni szemeinket, és azon napra való maga megalázására kérni" stb.

[2]) „Midőn egy oly ember — írja B. Kazinczynak febr. 27. — akinek jövedelme három milliom körül van, egy ily innepre harmincz ezeret költ, semmi; de nem semmi az, midőn az ősz Festetics a szegény Berzsenyinek az utczára kalap nélkül elejhe szaladt. Minden cselekedet becsének az idő és hely az igaz mértéke. Egy oly népnél, ahol a nagyok az anyanyelvet czigány nyelvnek nevezik, s a magyar irónak nem is köszönnek, s a legjobb poetát legfellebb is joculátornak nézik : Festetics nagy ember, vagy ami még több, jó ember" stb.

[3]) Ez a recensio — írja *B.* Kazinczynnk 1817. sept. 8. — annyira általhágta mind a maga határait; annyira megvet minden illendőséget és emberséget; annyira elárulja tisztátalan kútfejét,

Digitized by Google

Berzsenyi önkoczkáztatásától, ha ez költeményei, sőt önmaga költői jelleme védelmére kelne, Kölcsey tiszta szándéka mentésével meg kivánta nyugtatni [1]), de ezzel magától is elidegenítette őt, s B., Kazinczyt is részesnek tartván méltatlan megtámadtatásában, minek ő a dolgot tekintette, beteges izgatottságban [2]) megírta antirecensióját, melyet azonban a Tud. Gyűjt. szerkesztősége magának Berzsenyinek érdekében jónak látott ki nem adni. Berzsenyi azonban utóbb, kibontakozva mély hypochondriájából, mely szellemét e vélt bántalmak következtén befátyolozta, maga is meg látszott bánni a lépést, és czikkét visszakérte [3]); Kazinczyt pedig, három évi hallgatás után, ismét felkereste baráti jobbja nyújtásával, bár azon alaptalan gyanúja, hogy Kazinczynak is része volt a birálatban, most sem oszlott el egészen, s pesti barátjai csillapítását most is gúnynak vette [4]). Kazinczy régi szeretettel

---

hogy az okosok előtt maga magát megczáfolja; de mivel igen tudós mínával van mondva, s mivel tapasztaltam, mennyit vesztettél Te a Mondolat által, szükségesnek tartom, hogy magamat oltalmazzam; szükségesnek tartom literaturánk javára nézve is, hogy ezen garázda sophistát szelidebbé, emberségesebbé tenni megpróbáljam... De mivel némely tudós bolondságait nem értem, ne legyen terhedre barátodat ezekben megvilágosítani" stb.

[1]) E két józan és nemeslelkü levelet 1817. october 12. és 18-áról l. *Döbrentei* kiad. a 248—9. ll.

[2]) Maga így ír akkori lelki állapotjáról Döbrenteinek 1830. julius 15-d.: „Veszedelmes nyavalyámban lepe meg engem Kölcsey goromba recensiója, s innét kell első ant.kritikám hibáit kimagyarázni." V. ö. alább a 4. jegyzést is.

[3]) L. *Döbrentei*-nél az Életr. XVI. l.

[4]) Tisztelt férjfiú — így ír *B.* Kazinczynak dec. 13. 1820. — Nem látogatád meg haldokló barátodat; íme annak árnyéka meglátogat Téged! Árnyéka, mondom, mert az a lélek, melylyel Ő valaha annyit veszödtél, többé nincs. — Igenis, tisztelt férjfiú, én még élni kezdek ugyan újra, de lelkem régen megholt, s annak helyét egy új ismeretlen lélek szállotta meg, mely sötét és hideg mint az éj, s nyugodt mint a sír. Azon irtóztató zavarnak, mely egész természetemet fenékkel felforgatta, nem lehetett egyéb kö-

Digitized by Google

fogadta még mindig elfogúlt barátját, s újra folytatta a levelezést; de Berzsenyi, sebéből egészen ki nem

---

vetkezése mint ez a félhalál. S mivel az a félhalál könnyen egészszé válhat, s mivel fŏm zúgása most is gyakran zengeti a halál harangját fülembe, nem akartam úgy elveszni mint képzelt ellenséged, hanem tudtodra kivántam azt adni, *hogy valamit tettem ellened* (?) azt mind a legmélyebb hypochondriában tettem. Ugyanazért szánj vagy nevess, amint tetszik, de ne gyülölj, hanem tulajdoníts mindent kegyetlen nyavalyámnak, mely engem gyakran félbolonddá s *féldühössé* tett. — Nyavalyámnak okai egy chinával elfojtott epehideg s egy veszedelmes feldülés, melyben vállforgóm és sódarom letörött s fejem is nagy contusiót szenvedett, melyek miatt félesztendeig nyomtam az ágyat. Ide járúl tán még a goromba recensio is, mely engem oly állapotomban ingerlett a gondolkozásra, midőn arra legalkalmatlanabb valék. Elgondolhatod mely óriási munka volt nékem, *zavart fővel*, *dühödt szivvel* s minden könyv nélkül aesthetikázni, holott én Rájnis Kalaúzán kivül sem aesthetikát, sem poetikát soha nem olvastam. Most olvasok, s *mosolyogva recensedlgatom akkori tapogatásaimat*. Mosolyogd te is! Ilyen voltam én mindég; azt hittem, nékem nem szükség tanúlnom, s nem is tanúltam."

„Egy pesti barátod azt mondá nékem, hogy Te oly tudós munkát mint Kölcsey recensiója írni sem tudnál. Én most azt hiszem, hogy oly gorombát nem tudnál írni. De akár írtad akár nem (!), már most nekem mindegy. Néked is lehettek fekete óráid mint nékem, s Néked is szabad volt velem úgy bánni, mint minden barátimnak teljes életemben; semmi ujságot nem tettél velem. Így érzek én most Kölcsey eránt is, kinek szintúgy eltürném piszkolódásait, valamint a Mondolatét, ha azon hypochondriás antirecensiót nem írtam volna; de mivel azt írtam, másikat is kell írnom, mert azzal igen nevetségesen végezném el literátori életemet. Így érzék Thaisz, Szemere és Vitkovics eránt is, kik engem nyomorúlt állapotomban szembe gúnyoltak, s kik még a T. Gyüjteményben is jónak találták hamvaimat tapodni; így érzek, mondom, mert igen jól tudom, hogy azoknak kik a szánakozásra méltót ily insultúrákkal faggatják, sem rhebarbara, sem füredi víz, sem az én írásom használni nem fog."

„És így, tisztelt férjfiú, én ismét élek és írok, s ím legelső betűm Tiéd! Fogadd el még egyszer hideg kezemet azzal a nyugodt lélekkel, melylyel azt Néked nyújtom! Jól tudom, hogy velem *romlott hypochondristával* barátkozni semmi okod, semmi

Digitized by Google

gyógyult többé [1]). Így szűnt meg a két nagy ember viszonya, mely tíz éven át a legbensőbb, s Berzsenyire mindig oly emelő és mívelő volt. Ez pedig újra átdolgozván antirecensióját Kölcsey ellen, s egy értekezést a Kazinczy által sürgetett Ráday-nemű verselés, és különösen a sonettforma ellen, melyet egykor külön költeményben annyira magasztalt [2]), azokat a Tudom. Gyűjteményben ki is adatta, névszerint: *Észrevételeit Kölcsey recensiójára* (1825. IX.) és : *A Versformákról* (1826. IV.), melyek elsejében önmagát többnyire szerencsésen védi, mire szükség nem volt, s Kölcseynek egy szép dalát kölcsönben nevetségessé igyekszik tenni; ebben pedig sok fínom észrevételek mellett a költészetről sok áltételt is vítat, oly tudománynyal, melynek megszerzésére őt ép ezen összekoczczanás vezette. Az örömtelen pert, nagylelkűség nélkül, az „Élet és Literatura" fejezte be 1826-ban [3]).

A kedve szegett költő ez idő óta ritkán nyúlt a a lanthoz, és csak kétszer lépett elé új dolgozatokkal,

---

kedved nem lehet, de nem is azért jövök, mert hidd el, az én resignátióm is tökéletes mind tereád, mind az egész világra nézve, s nem kiván, nem ismer szivem egyéb jót, mint ezen resignátiónak nyugalmát; csak jobbra fordúlt állapotomat akarám tudtodra adni, hogy eránt am jobb gondolattal légy s ellenségednek ne tarts, ne gyülölj. Élj szerencsésen, légy boldogabb mint én, s ne ismerd azt a nyomorúságot, melyet én kiállottam."

[1]) L. *Kazinczynak* 1821. januar 18-dikai levelét *Döbrentei* kiad. a 249—50 ll., melyre jan. 23-dikán következett egy második, de mindkettő ismét válasz nélkül maradván, K. is elnémúlt.

[2]) „A Sonetthez":
Küpris rózsalehellete
Nemzett Laura ölén téged, alak (szép) Sonett! stb.
Üdvözllek Helikon kegye! stb.

[3]) A 174—183. ll. álló jegyzésben; s Kölcsey több helyt; sőt B. régibb dolgozatú és sikeretlenúl visszakért antirecensiójából közzé tevén a 171—2. ll. egy helyet a recensiók, — s a 243—7. ll. valamint az 1827-diki kötet 277—8. ll. kettőt a Ráday-nem ellen, miről B. 1820-ki 28. l. [2]) alatt idézett levelében így panaszkodik : „Én ezen írásomat, mihelyt *nyavalyám enyhült*, azon-

Digitized by Google

név szerint Kisfaludy Károly felszólítására az 1825-ki Aurórában (hol ezek állnak: *Szilágyi; A víg Chloe; A poeta)* és Kulcsár lapjaiban „*Napoleon*“ című epigrammájával. Utolsó költeménye a *gr. Mailáth Jánoshoz* írt óda 1830., melylyel ezt némely versei németre fordításaért (Magyarische Gedichte 1825) tisztelte meg, s mik mutatják, hogy Berzsenyit nem a lélek lankadása, hanem a kedvhiány némította el. A magyar akademiának felállása új munkásságra bírta, új mezőn. T. i. e nemzeti intézet igazgatósága őt 1830. nov. 17. a philosophiai osztályban első vidéki (fizetéses) rendes taggá nevezvén, s aesthetikai tárgyakkal foglalván el, több *birálatokon* kivűl 1832-ben egy nagyobb dolgozatot terjesztett elő; *Poetai Harmonistica* czímmel, mely a M. T. Társaság Évkönyvei I. kötetében jelent meg. 1833-ban a Széchenyi István hatalmas mozgatásai az anyagi állapotokra irányozván a közfigyelmet, Berzsenyi, ki a maga szűk életkörében is elég tárgyat lelt a sikeres gondolkodásra, 1833-ban *A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól* értekezett. Még 1829-ben, s újra 1831-ben vette Kazinczy leveleit, mikben ez engedelmét kéri versei kiadására [1]); de Berzsenyi azt első ízben széptani ellenkezéseikkel, másodikban azzal mellőzte, hogy azokat most már egyéb dolgozataival maga kívánja kiadni [2]), Ez volt Berzsenyi utolsó levele Kazinczyhoz

---

nal mind személyesen, mind levelek által több ízben visszakértem, de vissza nem kaptam, sőt most *ezen hagymázos beszédeimet* fitogtatják az Élet és Literatura köteteiben.“ „Berzsenyi akkori feleletének maradványai Szemere Pálnak, ki a válaszolót maga is óvalmazá (?), „Szemeretár“ czímű kéziratai egyik kötetében látható“ Döbrentei szerint *Döbr.* Berzsenyie 89. l.

[1]) L. *Döbrentei* kiad. a 251. l. Az első így kezdődik: „Engem az a kevélység szálla meg, hogy hazánk tőlem vegye verseidnek harmadszori kiadását“ stb.

[2]) „Nem kevélység vona Téged — így ír *B.* jun. 15. 1829 — régi barátod felé, hanem a legistenibb lélek — a szeretet

Digitized by Google

1831. apr. 6. [1]). Szándékát azonban nem létesíthette. Betegeskedés fogta el, melyért 1836-ban a budai fürdőket kivánta használni [2]). De megelőzte őt a halál, mely ezen évi febr. 14-dikén oltá el hosszas keserűségektől elborított életét, miket a magány s egy a kor két legrokonabb lelke szép viszonyát megmérgező barát táplálni nem szűnt. Az akademia Kölcsey Ferenczre bízta az elhúnytnak nyilvános megtiszteltetését; s a megbizott az 1836. septemb. 11-dikei köz ülésben hozta nemeslelkű engesztelő áldozatát az őt igazságtalanúl gyűlölt költő emlékezetének [3]). Munkáit Döbrentei

---

mely csak azért öltözik néha az önség alakjába, hogy halandó szemeink előtt magát kedvesebbé tegye. Ime tehát bizonyossá teszlek én is az eránt, hogy amennyire ily tört mart ember mint én még szeretheti, szeretlek, s szívemből örvendek, hogy véleményi háborúnk nem oltá el egészen erántam való régi hajlandóságodat, s szívemből óhajtom, hogy úgy költözzünk innét mint jóakarók, de igen reménylem is, hogy úgy fogunk költözni, mert reménylem, mindenikünk távol van azon nagy erőtlenségtől, hogy a véleményi ellenkezőt a személyes ellenségtől megválasztani ne tudná vagy ne akarná."

„Munkáim kiadása eránt tett szíves ajánlásodat igen nagyra becsülöm és köszönöm! De mivel írásaim több principiumaidda ellenkezetben állanak, kénytelen vagyok magamat ezen jótéteményedtől megfosztani, mert mi lenne az egyéb a hideg világ szemei előtt, mint affectatio? amit pedig távoztatnunk illik. — Él boldogúl, nagy érdemű férjfiú, úri kedveseiddel együtt s tisztelj meg engem ezután is régi bizodalmaddal."

[1]) „Májusban — írja — Füredre, onnét Pestre megyek, s ott fogom verseimet holmi jobbításokkal s minden egyéb munkácskáimmal együtt kiadni; s meglehet hogy egész nyarat ott töltöm, s tán gyülésünkig is ott maradok. Akkor látni fogjuk egymást... Tartsd med addig is régi barátságunk emlékezetét s élj boldogúl."

[2]) „A jövő nyár elején — írja *Döbrenteinek* 1835. decemb. 3. — látni foglak. Míg pénzemben tart, Budán fogok fördeni, mert ez idén nagyon megrezzentett hypochondriám" stb. *Döbr.* Berzs. 300. l.

[3]) L. A M. Tud. Társ. Évk. III. köt. és Kölcsey Munkái II. köt.

Digitized by Google

Gábor gyűjtötte össze s adta ki : *Berzsenyi Dániel Összes Művei.* Költelem s folyóbeszéd. Közrebocsátá meghagyása szerint Döbrentei Gábor. Harmad kiadás, kéziratban maradott még nem ismeretekkel. Budán, 1842. Magas 4-rétb. egy kötetben, s egy időben 8r. három kötetben. Az említetteken kivűl kétes hitelességű „*Kritikai Levelek* 1829—1834. *között.*“ „Némely kiszemelvény Kazinczy Ferencznek B. D.-hez írt leveleiből, *Egy levele Berzsenyinek Kazinczyhoz, Néhány levelezet B. D. és Döbrentei Gábor között,*“ s a költő életrajza s verseihez bő jegyzések terhelik ezízetlen kiadást, mely számtalan helyen elváltoztatva adja B. szövegét, úgy hogy a nemzet még most sem bír nagy költőjéhez méltó hű kiadást.

Digitized by Google

BERZSENYI DÁNIEL

VERSEI.

Digitized by Google

Digitized by Google

ELŐBESZÉD AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Lehetetlen vala tennem, hogy, midőn Berzsenyivel karon fogva, s ez irígyletre méltó szerencsén kevélykedve jelenek meg a két testvér haza előtt, ne tudassam — bár a tilalom hallgatásra kötelez — minden hazafitársammal azon kész adakozást, melynek köszöni e munka mostani megjelenését.

Feltüzeltetve Berzsenyink lelkes s hatalmas ódájinak szívemelő, édes s ömlékeny zengzete által a pesti seminárіumnak néhány nagyreményű nevendéktagjai, magasan érzék a hazafiság szent ihleteit, s minden magyar dúzsnak követésre méltó buzgalommal, jeles summát tevének össze, a könyvnek könnyebb s hamarább leendhető kinyomatására. Ehhez tolda még az én kedves növemdékem s barátom, Almási s Gödrei Siskovics József (unokája Józsefnek, a grófnak, ama dicső emlékű fegyvertármesternek, s fia Pálnak, a királyi Felség tanácsosának s udvarnokának), száz forintot mulatsági pénzéből. A többi költségpótlást említenem ellenzi az önérzési tilalom.

Ezek azon közhálát érdemlő fiatal hazafiak, kik azon feltét alatt ajánlák e summát: hogy a nyomtatványokból bejövendő pénz vagy a Nemzeti Könyvház, vagy más közhitelű helyen tétessék le, s magyar könyvkiadásra fordíttassék örökösen.

Szép példa ez azon vagyonos ifjainkra nézve, kiket egyedűl csak a hiú pazar fény, a pulya s kaczér

Digitized by Google

gondok, a könnyelműség csélcsap lelke, s az állatiság mulékony kecsei csiklándanak, s ezektől elfogatva csak árnyék után száguldoznak, s oly ideálok után merengnek, melyeket semmi Prometheus nem volna képes előteremthetni mámoros agyakon kivűl; s a közügyre rideg, fanyar, s zsibbadt szívvel sopánkosznak, megsirathatatlan veszteségünkre!

A mi engem illet: Berzsenyit én személyesen nem látám még, amint ő sem még engem, s ügye apostolává előbb ama mély tisztelet, melyet ily Felkent mindenkitől nyerni érdemes, s ama lángoló öröm, melyet érezni kell minden magyarnak, midőn ily gyümölcseit szemléli nyelvének — s most az előbbiek mellett, azon hódoló szivesség teve: melynél fogva Berzsenyi barátinak tisztes koszorújokba fűzetve, s általa viszont szerettetve szerethetem, csudálhatom őt, a magas lelkű s érzelmű hazafit.

Ha élő koszorúsaink közűl Virág, Himfy, Kis, Szabó, Verseghy, s a nagy fényű elhúnytak közűl: Ráday, Orczy, Teleki, Révai, Dayka, Ányos, Vitéz, s kiket előbb illete vala neveznem: az Ádriai Szíren s Murányi Venus halhatatlan éneklői meg — aminthogy igen is meg — érdemlik a jelen s jövendő kor csudálatát, tiszteletét, meg azon méltó jussal Miklának lantosa is; s míg ezek nagy nevek leendnek a magyar Helikonon, az fog bizonnyal a Berzsenyi név is.

Pest, május 6. 1813.

HELMECZI.

Digitized by Google

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

Itt veszi a két nemes haza, ismét tőlem, táblabíró Berzsenyi Dániel úrnak munkájit, megbővítve a negyedik könyvvel, s azon változtatásokkal, melyeket önmaga teve a koszorús szerző, néhány darabjaiban.

Bosszankodtak a nemesb érzésűek, hogy azon köztiszteleti s örvendeti harmoniát, melyet minden hazafi szív s ajak érdemadóképen zenge barátomnak, egy alakos, bagoly huhongásaival nem pirúlt megzavarni*). Az ily szilaj eszelősség elidegeníthet még sok józant is az olvasástól, elrezzentheti a kezdő írót a pályától, a kőzép merészletűt elfélénkítheti, nem engedvén őt a pulyaság horizonából fentebb tartományokba, s oda hol istenek lakoznak, emelkedni. Ezeknek felbátorításokra inkább, mintsem a jó ügy védelmére (mert ezen a pokol kapuji s minden hatalmai sem diadalmaskodhatnak) toldom meg e munkát egy kisded kalaúz értekezéssel az úgynevezett Ujításokról. Nem illetlen helyen fog az állani itten. Berzsenyinek némely legclassicusabb helyei támadtattak meg: szükség vala tehát az avatatlan piszszegetőnek más írók példájiból megmutatni, habár röviden is, hogy az ügy, melyet megtámadni mert, szent, és sanctiója rendűlhetetlen.

Pest, május 15. 1816.

HELMECZI M.

---

*) Vonatkozás az álnevű „Mondolatra", mely Kazinczy Ferencz melett főleg Berzsenyit tette gúnyai tárgyává, s különösen a nyelvvel bánása miatt. *J.*

Digitized by Google

ELŐSZÓ AZ ÖTÖDIK KIADÁSHOZ.

Berzsenyi Vörösmartyval és Petőfivel képezi a magyar nemzet legnagyobb lyricusai triászát; mint ódaköltő egy rangban áll a világirodalom ódaköltőinek első nagyságaival.

A Helmeczy két kiadását, mely sem teljes, sem correct, sem a szerző szövegéhez mindenben elég hű nem volt, követte Döbrentei két kiadása, mely előzőinek hibái és hiányai mellett még önkényes változtatásokkal is megszeplősítve, s legaljasb kalendáriomi ízléssel kiállítva, közbotrány tárgya lett. S ezt nyomatta le, helyenként találomra visszaigazítva, s hibásan, csín nélkül, és törvénytelenül, mint „ötödik kiadást“ M. M. pesti könyvárús.

Nekem jutott a szerencse az elhúnyt költőnek, kinek nemcsak ismeretsége, hanem szíves jóakarata is életem legkedvesb emlékezései közé tartozik, halhatatlan műveit azon eszközök használata mellett, mik nélkül kritikai kiadásuk lehetetlen, első adhatnom hibátlanúl, a szerzőhez híven, s azon dísszel, melyet Berzsenyi ma már követel.

A felette becses megbízatást a költő örökösei részéről a költő legidősb fiától Berzsenyi Farkas úrtól vettem, egy, lélekre, míveltségre, s fiúi kegyeletre nagy atyjához méltó férfiútól: kinek egyedüli óhajtása az volt, hogy Berzsenyi művei „oly híven és tisztán juthassanak a haza szent kezébe, amint azok egykor annak lelkéből fakadtak.“

Hogy e megbízatásban így járhattam el, azt egyedül Kazinczy Gábor úr nemes barátságának köszönöm, ki évtizedek óta velem éreztetett szám nélküli szívességeit azzal tetézte, hogy Kazinczy Ferencznek az ő birtokában levő irományai közől Berzsenyi saját kéziratait és leveleit, melyekben, igen kevés kivétellel, valamennyi versei feltaláltatnak, szabad rendelkezésem

Digitized by Google

alá adta: amiért itt, a költő örökösei nevében is, legmelegebb hálánkat nyilvánítom.

A jelen kiadást illetőleg: a szöveg kritikájában fő és egyetlen elvem vala minden sort, sőt szót, úgy adnom, mint az Berzsenyi tollából folyt, vagy mikép ő azt, hol barátai javasoltak változtatást, helyben hagyta. Ahol tehát több olvasás feküdt előttem, a későbbitől egy elébbihez nagy ok nélkül vissza nem tértem. Ilyekben a kiadó széptani itélete határoz; mely felett viszont a széptani itészet van jogosítva egyező vagy eltérő nézetét mondani ki, mire a kötethez csatolt Variánsok nyújtanak módot. Ugyanezért ama kevés darabokban, melyek kéziratait nem bírtam, oly helyen, hol az utóbbi kiadó saját kedves, de senkinek nem kellő, és bizonyosan Berzsenyinek sem kellett szavacskáit csusztattabe, ezeknek a Berzsenyi szokott kifejezéseivel kelle felcseréltetniök.

Kiadásom, mint a „Tartalom" csillagjai mutatják, tizenhat kiadatlan költeményt hoz. Kettőn kivűl, melyek később (1809-ben) irattak, a többit mind felvette Berzsenyi az 1808-ban maga által szerkesztett és sajátkezűleg leírt gyűjteménybe: s mind méltók hozzá, vagy, amennyiben tán gyengébbek is, biographiai érdekkel bírnak; s azért, akár barátjai hagyattak ki vele ezek közől némelyeket, akár maga tartotta vissza tán átdolgozás szándékával, mint szent ereklyék, úgy vagyok meggyőződve, örömmel fognak fogadtatni; a két előbbi közől az elsőt (úgymint 227. l.) egy újabbal cserélte fel a költő, mely bármi szép is a maga nemében, amaz nem kevesebbé az a magáéban; a Kazinczyhoz írt epistola pedig (299. l.), bár a forma tökéletlensége miatt új kidolgozást várt, tartalmilag oly jelentékeny mű, hogy annak a Berzsenyi költeményeiből az ő, és epistolai költészetünk, vesztesége nélkül kimaradnia nem volt szabad. Csak egy tréfás epistolionát nem vevém fel Kazinczyhoz írt leveleiből, mert ennek csak azon helyt van érdeke ahol áll, s az sem vész el, mert a „Kazinczy és Berzsenyi Levelezésök"-ben, mely rövid időn megjelenik, feltalálják költőnk tisztelői.

Digitized by Google

Egy pont az, melyről szorosb számadással tartozom a kritikának: az új rendezés. Sokáig küzdöttem magammal: hozzá nyúljak-e a hagyományos rendhez, melyhez az olvasó négy, vagy ha tetszik öt, kiadás által hozzá volt szokva; de végre is győztek a belső okok. Oly kiadás szerkesztésében, mely az egyedűl fenmaradt kéziratok alapján új gonddal, teljesen kiegészítve, s a törvényes tulajdonosok tekintélye mellett, adván Berzsenyit, méltán, utolsó kézbelinek tekintethetik, melynek minden jövendőbeli kiadások csak lenyomatai lehetnek, engedve sőt parancsolva volt minden, mi a költő s a mű érdekében történhetett. Mindenek előtt a régi *rend* épen ellenkezője volt annak, a mit rendnek nevezhetni. Nem vonhattam el abból egyikét sem azon vezéreszméknek, melyek az ily szerkesztés alapjául szoktak vétetni: sem a készülés időrende nem találtatik meg benne, mely a költő fejlődését mutatja fel, s így a széptani itészetnek dolgozik kezére; sem tárgy, tartalom és hang; sem forma vagy nemek; sem végre az olvasásbani hatás, mely végett némelyek úgy csoportozzák a költeményeket, hogy helyeztetésök, azaz előzőik meg követőik finom érzésű megválasztása által kellemes hullámvonalban jászodtassák az olvasó képzelmét és érzését. Mind a Berzsenyi saját rendezete, mind az mely a Helmeczyében s utódaiéban tünik fel, s már könyvekre osztással, oly minden alap és irány nélküli vegyületet mutat, mely a nélkül hogy a költő élvezését magasítaná, annak stúdiumát, fejlődése stádiumainak megfigyelését s művészi eljárása elvonását nehezíti inkább, mint előmozdítja; mihez még a készülési keletek feljegyzésének legtöbb esetbeni hiánya is járulván, a külön időkbeli világnézet és kedélyállapotok helyes megértésében egyenesen akadályoz. Egyetlen, mert praegnans, például álljon itt „A Magyarokhoz" czímzett híres ódának elhelyezése: mi lelhette a költőt, kérdezzük, hogy, aki az előtte álló ódákban nemzeti bizodalommal és örömmel van eltelve, itt a nemzeti sülyedés által van elkeseredve, s majd a követ-

Digitized by Google

kezőkben, minden külső esemény, vagy a költő kebelében szükségkép véghez ment változás tudva lévő motívuma nélkül, egyszerre ismét lelkesedve tekint a jövendőde? Csak oly verselő darabjainál egykedvű dolog a rendezés, ki jelentékeny kedély-élet s érzület (Gesinnung) nélkül csinálgatja verseit, s mert nem élményekből fakad költészete, s így külső s belső valóság nélkül van, bármely sorba állítja ezeket, ephemer szülöttei maradnak az ügyességnek, s legfeljebb a kimíveletlen költői tehetségnek.

Új rendezési munkámban, melyben, kivált egy bevégzett költői pályánál, hasznosan csak az időrendet választhattam, ez levén a költő megértése és méltatása tekintetéből a legtermékenyebb: miután a darabok keletkezési ideje aránylag kevés esetben vala tudva; csak a költő külső s belső életének, és műveinek egymásra vonatkoztató, beható tanulmányozása nyújthatott vezérfonalat. — Mennyiben valék e nehéz feladat megoldásában szerencsés, melyet még a költő gyakran későbbi átdolgozó keze is nehezített, azt viszont csak a psychologiával kézen fogva járó széptani itészet határozhatja meg. Én úgy érzem, hogy egy absolút idősori rend helyre állításának lehetetlenségc mellett, csoportozásomban legalább megközelítettem azt, s oly egymásutánt állapíték meg, mely Berzsenyi élet- és kedélyphásisaival egészben párhuzamot tart, s azon érzés- és nézetzavarba, melyet az elv nélküli sorozás láttatott, logikai egybefüggést és folytonosságot hoz.

Az aesthetikai vizsgáló szívesen veendi, úgy hiszem, az apróságokig kiterjedő Variánsokat is. Gőthe azt mondja valahol, hogy Wieland valamennyi kiadásai összehasonlítása útján, csak ezen megszünés nélkül a Jobb felé törekvő író fokonkénti változtatásaiból is képes volna egy értelmes szorgalmas vizsgáló az összes ízléstant kifejteni. Ennyit a Berzsenyi Variánsainak tanulmányozása nem igér: Berzsenyi csak kevés fajját mívelte a költészetnek, és oly időben és környülmények közt élvén, amelyekben ő nem hívta meg a Músát,

Digitized by Google

sőt az őt meglátogatót sem fogadhatta vagy nem fogadta el mindenkor, keveset írt. Mindazáltal szüleményeinek ő nem vala mostoha apjok. Gondosan ápolta azokat, azaz gyakran törlött, javított, pótlott; s figyelmét egy kötszó, egy igehatározó, egy komma, egy keménység a hangzásban, egy szökés a hangban komolyan foglalkodtatta. Állítom, s ebben a hivatott bírálók megegyezéséről biztos vagyok, hogy a költői hang és szinezet, a költői logika és kifejezésre nézve e Variánsok tanulmányozása nemcsak nem meddő, hanem épen termékenynek fog mutatkozni.

Óhajtottam, s óhajtotta volt az én tisztelt megbízóm is, hogy, miután a mí korunk s a Berzsenyi kora közt nem az évek számára, de igen a szellemek irányára nézve elég nagy időköz fekszik, s az a készület, mely akkor őt oly közel hozta a kedélyekhez, s roppant hatását a nemzetre közvetítette, jelenleg kevesbbé általános: lapról lapra magyarázó jegyzésekkel kísérjem. Berzsenyi oly költő, kit nem egyszer olvasunk; hanem kit egyszer tanulván, örök kísérő barátúl fogadunk az életben. De e vele foglalkodásom oly időpontba esett, melyben némely megkezdett irodalmi dolgaim bevégzése s mások elkezdése a viszonyok által oly követelőleg volt parancsolva, hogy e munkának, nehogy nagyon elkéssék, időt szakasztanom lehetetlen volt. Pótolja tehát azt a komoly olvasó igyekvése addig is, míg ürességem lesz avval is kiegészítenem Berzsenyit, kinek, e teljes kiadás, úgy hiszem, új bevezetője lesz költészetünkbe, s nem egy historiaivá lett múltnak befejezése.

S így menjen ki az új Berzsenyi a hazafiúi közönség közzé; leljen oly szíves fogadtatást, milyent e valóban classicus költő most és örökké érdemel, s folytassa azt a nemesítő, a nemzeti érzést tápláló és edző hatást, mely első megjelenését eseménynyé tette a hazában.

Írtam a Pávaszigeten, Pest mellett, september 22-kén 1859.

TOLDY FFRENCZ.

Digitized by Google

AJÁNLÁS.

1808.

Mint a világnak hajdani díszei,
Csendes meződben rejted el éltedet,
Hogy ott magadnak s nemzetednek
Élj Eratód arany édenében,

Kazinczy! s mérész aetheri szárnyakon
Felleng sas elméd Hella dicső egén,
A dithyrambok lángkörében
S a Kegyek életadó virányin.

Plátói nyelved s lelked idézte le
Hozzánk az ép íz szebb geniussait;
Nyelved mosolygó grácziája
Önti belénk Helikon malasztját.

Pólyádba' paeán ringata tégedet!
Már ott tapodtál sok buta undokat,
Melyek zavarták Pindusunknak
Szent ereit s ege tiszta fényét.

Boldog vagy Áon sztűzei kedvese,
S nagy, mint hazádnak legnemesebb fia!
E két remek dísz kéri méltán
A Ganyméd poharát az égben.

Te lelkesítéd szunnyadozó erőm,
Kebledbe öntöm zsenge virágimat:
Iktasd dicsően tört utadra
Nyomdokidon lebegő Caménám!

Digitized by Google

ELSŐ KÖNYV.

KÜPRISHEZ.

Küpris! ledűlök berkeid alkonyin,
S eldanlom első ömledezésimet,
Eldanlom a melyekre engem
A szerelem s epedés tanított.

Lebegj körűltem, Mennyei, oh lebegj!
Varázsövednek bájival ékesíts,
Fedezz el ambrás lombjaiddal,
S Lolli szelíd keze nyújtsa bérem.

A SZERELEMHEZ.

Psyche bíbor kebeléből
Repűlj le felém,
Eged fényes aetheréből
Csöpögtesd belém
Oh szerelem! malasztaid
Mennyből eredt balzamait.

Hol van lelkem rokonfele?
Jer jelentsd ki már!

Digitized by Google

Repűlj kebelembe vele,
Szívem alig vár;
Repdez mint Noe galambja,
De enyhelyét nem láthatja.

Bennem mélyen metszve lelem
Szép ideálját,
Pygmálionként ölelem
Kedves bálványát,
De meg nem lelkesíthetem:
Csak tünő képét kergetem.

Hozd el, hozd zephyr-szárnyakon
Már valahára,
Ki ágyamhoz mécset gyújtson
Psyche módjára;
S ha majd a szent forrást iszsza,
Ismét add ölembe vissza.

NACZÁMHOZ.

Beteg szívem tőrbe esett,
Forrnak minden ereim,
Békességem elenyészett,
Hervadnak kellemeim.
Nem bír magával kebelem,
Sebeimet nem rejthetem,
Hullnak néma könnyeim.

Ne légy kemény, édes Naczám!
Törűld le bús cseppjeit,
S vedd szívedre halvány orczám
Titkos esdekléseit.

Digitized by Google

Szakaszd le a kinyílt rózsát,
Míg el nem veszti illatját
S fodra bíbor díszeit.

A szerelem az istenség
Jóttevő lehellete;
Boldog akiben tisztán ég,
S rokon lelket lelhete.
Kivel magát vegyítheti,
Lelkét lelkébe öntheti:
Éden annak élete.

Jövel, te nékem születtél,
Érzi minden csepp vérem,
Miolta rám tekintettél
Nyugalmam nem esmérem;
Benned élek, benned halok,
S hogyha tőled elszakadok,
A koporsó lesz bérem.

AZ ELVÁLÁS REMÉNYE.

Nem óh! csak nem hat az égig
Beteg szívem nyögése!
Bús fejemen lesz mindvégig
Sorsom kemény végzése.

Látom, hasztalan epedek
Mint egy bús filemile;
Tied, lelkem, nem lehetek,
Lelkemnek édes fele.

Látom, csak azért forrtanak
Öszve árva szíveink,
Hogy holtig sírdogáljanak
Záporozó szemeink.

Digitized by Google

Tépd el édes bilincsemet!
Hadd repűlhessek tőled,
Vagy ölj meg, hogy hív lelkemet
Nyöghessem ki körűled.

Nyújtsd ki angyal karjaidat,
Végy még egyszer öledbe,
Vedd bucsúzó csókjaimat,
Zárj örökre szívedbe.

De bár tőled elszakadok
S mint ez árva nefelejts
Érted, lelkem, elhervadok,
Oh szivedből ki ne ejts.

Hiszen majd mikor porunkból
Phönixként felkelendünk,
Tied leszek, ha sírunkból
Új életre menendünk.

Szánja Vénus szíveinket,
S majd fényes édenében
Öszveviszi lelkeinket
Hív gerliczék képében.

AZ ÖRÖMHEZ.

Édes Öröm! oh tündérek
Mosolygó szűz leánya!
Kacsingatsz, s ha hozzád érek,
Eltűnsz, lelkem bálványa!

Mint egy kaczér leánykának
Nyitva int bájos kebled,
Szerelmem kívánságának
Lángjait úgy ingerled.

Digitized by Google

S midőn csókolni akarom
Ajakidat, elrejted,
Elvadúlsz, s ölelő karom
Közűl magad kifejted.

S csak messzünnen kinálkozol,
Ha gerjedelmim sejted:
De közel megkomorodol,
S szeretődet megejted.

EGY SZILAJ LEÁNYKÁHOZ.

Miért rettegsz kebelemben,
Miért? félénk leányka?
Mit félsz te, mint a kegyetlen
Vadtól fél a bárányka?

Nem vagyok én ellenséged,
Sem hitszegő csapodár;
Hív lelket adok én néked
Míg koporsóm bé nem zár.

Tiéd leszek, míg e kedves
Rubint-ajak csókot kér,
Tiéd! midőn már e kegyes
Szív csak akadozva vér.

Halld, mely édesen csatináz
A völgy zengő csermelye,
A víg madár mint leng s trilláz
S mint nyögdel a fülmile!

Majd ha a bús tél közelget,
Ezek mind elnémúlnak,
Elrepűl a szép kikelet,
S örömeink elmúlnak.

Digitized by Google

A CSERMELYHEZ.

Oh csermely, arra térsz, látom,
Csendes görgedezéssel,
Merre az én sóhajtásom
Repűl epedezéssel.

Vedd buzogó könnyeimet
Szapora vizeidhez,
S vegyítsd bús nyögéseimet
Lassú csörgéseidhez.

Vidd el szomorgó zúgással
Ama kisded kert felé,
Snyögd ki egy fohászkodással
Szívem kinek szentelé.

Tán most is ott múlatozik
A rózsák árnyékában,
S rólam nem is gondolkozik
Kevély nyugodalmában.

Tán habjaid mosogatják
A szép tündér lábait,
S nem tudja, mint csókolgatják
Hív könnyeim tagjait.

Mutasd meg halvány képemet
Néki tűkröd fényében,
Mutasd meg égő szívemet,
Mint vergődik vérében.

Mutasd neki, mint hervadok,
Szemem miként sírdogál,
S mondd, hogy érte ellankadok,
Mint egy gyenge virágszál.

Digitized by Google

Mondd: töltsön kegyes írt sebhedt
Lelkemre hív kezéből,
Vagy egy szánakozó cseppet
Gördítsen szép szeméből.

A SZERELEM.

Mi a földi élet s minden ragyogványa,
Nélküled oh boldog szerelem érzése?
Tenger: melyet ezer szélvész mérge hánya,
Melynek meg nem szűnik háborgó küzdése.

India kincsével légyen tömve tárod,
S Caesar dicsősége ragyogjon fejeden:
Mit ér? vágyásidnak végét nem találod,
S nem lel szíved tárgyat, hol megelégedjen.

De te, édes érzés, egek szent magzatja!
Az emberi lelket bétöltöd egészen,
Bájodnak ereje az égbe ragadja
S a halandó porból egy félisten lészen.

Te a Szerencsének játékát neveted,
Mert hatalma néked semmit nem ád s nem árt,
A nagyság álképét mint bábot elveted,
S nem szab semmi földi erő néked határt.

Mosolyogva rohansz te habnak és lángnak:
Meg nem rémít ég föld reád rohanása.
Te a bús koporsót menyasszonyi ágynak
Nézed s elenyészik rettenetes váza.

Te a szegénységnek mohos kalyibáját
Márvány palotává tudod változtatni,
S mezei gyümölcscsel rakott asztalkáját
A mennyei nektár illatban úsztatni.

Digitized by Google

Tegyen mást boldoggá a sors csalfa kénye:
Nékem te légy dajkám s ápolóm Szerelem:
Zöld myrtuskoszorúd pályám szép reménye,
S könynyel ázott kendőd légyen szemfödelem.

ESDEKLŐ SZERELEM.

Ím a nap leereszkedik
Thétis bíbor keblébe,
S mosolyogva emelkedik
Lúna szemérmes képe.

Az esti szellő fuvalma
Édes álmot lengedez,
Az ég békes, s nyúgodalma
Hegyet völgyet béfedez.

De ah, az én siránkozó
Szememre nem hullatja
Balzsamát az illatozó
Esthajnal csillagzatja!

Lehajtom árva fejemet,
De gondjaim felköltik,
S nyughatatlan kebelemet
Fájdalmakkal eltöltik.

Bágyadtságom ha bézárja
Néha fáradt szememet,
Kinyitja könnyeim árja,
S mossa halvány képemet.

Jaj, semmi nem enyhítheti
Sérült szivem sebeit!
Mert a szerelem égeti
Minden titkos ereit.

Digitized by Google

Csak nálad van gyógyító szer,
Te, ki azt megsebzetted,
Ki a szerelemnek ezer
Tőrét rám lehelletted!

Téged várnak kiterjesztve
Reszkető két kezeim,
Téged az égre függesztve
Sirdogáló szemeim.

Egy tekinteted gyilkosom
S boldogítóm tud lenni,
Szánj meg, kegyes! légy orvosom:
Ne hagyj holtig epedni.

Süllyedek! nyújtsd karjaidat
Míg el nem fogy életem,
Míg elhervadt ajakimat
Ajakidra tehetem.

SZERELMES BÁNKÓDÁS.

Itt, hol e bújdosó csermely
A bús bükkben tévedez,
S búslakodó énekemmel
Csak a kőszirt epedez,

Megjelensz, óh kegyes lélek!
Epedező szivemben,
S hív kebledbe visszatérek
Forró képzeletemben.

Ha a bús hold sugárai
A vizeken reszketnek:
Bágyadt szemem záporai
Csak téged emlegetnek;

Digitized by Google

Ha a hajnal bíborszínnel
Az égen pirosodik:
Árvád lankadozó szívvel
Terólad gondolkodik.

Ha bús völgyek rejtekében
Kínom előtt bujdosom,
A vadon bús zengésében
Édes neved hangozom;

Ha magányos kamarámban
Keservemmel zárkozom,
Könynyel ázott nyoszolyámban
Utánad óhajtozom.

Minden reggel siralomra
Nyitom fáradt szememet,
Siratlak, ha nyugalomra
Hajtom árva fejemet.

Óh, siratlak míg könnyeim
Forrása el nem apad,
Míg bé nem húnynak szemeim,
Míg szivem meg nem szakad.

LOLLIHOZ.

Lolli! deli kellemiddel
A rózsára homályt vetsz,
S szívégető szemeidde
Belém ezer tőrt nevetsz.

Szebb vagy te mint a szép Hébe
A Dörgő lángölében,
Szebb mint a szép Erycéne
A kellem bájövében.

Digitized by Google

Képed szelíd vonásiban
Szerelmek nyíladoznak,
Tested minden mozgásiban
Tündérek múlatoznak.

Szép, mikor édes éneked
Syrenhangja zengedez,
S angyali érzékeny szíved
Harmoniát ömledez.

Szép, mikor pihegő kebled
Mint egy galamb epedez,
S lankadó nefelejtsszemed
Harmatgyöngyöt görgedez.

Szép vagy te, mikor csintalan,
Mint könnyű Zephyr, játszol,
S titkaidról vigyáztalan
Le-lereppen a fátyol.

Szép, mikor a gerjedelem
Andalodásba merít,
Szép, mikor a szűz szemérem
Bíborlángszínbe borít.

De Lolli! a test szépségét,
Hidd el, csak úgy imádom,
Ha a szép lélek épségét
Tiszta kebelben látom!

Ha angyali leplegidben
Angyali szív verdegél,
Nemes tűz ég ereidben,
S lelked a porból kikél.

Digitized by Google

AZ ESTVE.

Jer, Daphne! hol e nyers patak
A bérczből kiforradoz,
S mohosúlt kősziklafalak
Közt a völgyre szakadoz;

Hol jegenyék hajladoznak
Égig nyúlt súdárokkal,
S bokros tölgyek árnyékoznak
Terepély zöld ágokkal:

Ott függeszszük szemeinket
Az ég dicső képére,
Ott nyissuk meg szíveinket
A szépnek érzésére.

Nézd, már a nap sugárai
A hegyekbe merűlnek,
S Hesper piruló lángjai
Alkonyaton derűlnek.

Égi bíbor festengeti
Az aranyos felhőket,
Esti szellőcse lengeti
Az illatos ernyőket.

A setét bükk felett ragyog
A hold, csendes fényében,
S rózsabokrok közt mosolyog
A patakok tükrében.

Nézd, minő mennyei szépség
Nyílik meg most előttünk,
Minő mennyei csendesség
Lelke leveg körűltünk.

Digitized by Google

Elysium kiessége
Mosolyogva tér hozzánk,
S az istenek békessége
Nyugalmat harmatoz ránk.

Ily szent csendesség ölében
Hallgatott minden, s így állt,
Midőn gyöngyház szekerében
Anadyomene szállt.

Cynthia így ragyogtatta
Latmusz virulmányait,
Hogy Endymionra rakta
Isteni szűz karjait.

Oh Daphne! a szép lelkeknek
Legkedvesb ünnepe ez,
Hol a forró érzelmeknek
Lángja önként gerjedez.

Hol a szív önként megnyílik
A gyönyörű érzésre,
S Plátó karján emelkedik
Égi lelkesedésre.

Hol lelkünk legszebben derül
Eredeti fényében,
S legtisztább örömbe merül
A természet ölében.

Szíved haszontalan eped
A földi vak lármában,
E szentséget nem lelheted
Semmi tündér hívságban.

Ott a dicső természetet
Gyarló ecset majmolja :
Itt a csuda szépségeket
Alkotó kéz rajzolja.

Digitized by Google

Ott a bölcset elkábítja
A balgatag sokaság :
Itt a szívet s észt megnyitja
A józan magányosság.

Ott az érzékeny szeretőt
Csapodár kar öleli,
Nem talál rokon érezőt,
Nyugodalmát nem leli :

Itt az ég örömét úszsza,
Mely úgy buzog keblében,
Mint a kies Arethúsa
A hold ezüst fényében.

LILIHEZ.

Jer, Lili! nézd langyos szellők
Lengetik a ligetet,
S illatozó híves ernyők
Mérséklik a meleget.

Jer e szép juharlugosnak
Dőljünk le árnyékára,
S míg a gerliczék búgdosnak,
Vigyázz lantom szavára.

Kedves gyermek! fakadoznak
Kellemeid bimbai,
Pihegnek már s dagadoznak
Melled hattyúhalmai.

Az ifjúság kellemei
Mosolyognak orczádon,
S az életnek örömei
Virítnak zöld pályádon.

Digitized by Google

Olyan vagy mint egy szűz rózsa
Mely még csak tavaszt látott,
Melyet csak harmatgyöngy mosa,
S csak lágy szellőkkel játszott.

Mint egy zephyr, mely virágos
Ligetek közt lengedez,
Illatokkal él, s balzamos
Violákon tévedez.

Gyönyörűség és vidámság
Folyja körül ösvényed;
Mert még a szűz ártatlanság
Oltárán ég tömjéned.

De ki ne térj ez ösvényből,
Melyen most rózsát szaggatsz:
Oh vigyázz, mert az örvényből
Soha ki nem gázolhatsz.

Ha elveszted az erkölcsnek
Intéző fonalait,
Számtalan veszedelmeknek
Leled labyrinthjait.

El ne hagyd őrangyalodat,
Hív szelíd erkölcsödet;
Nyújtsd neki gyenge karodat,
Hadd vezérljen tégedet.

Csak ő menti meg szemedet
Ezer könyhullatástól,
Ő menti meg szépségedet
A kora hervadástól.

Ő intézget karaival
Páphus virulmányain.
S béfedez hív szárnyaival
Az öröm hullámain.

Digitized by Google

Óh ezer örvény és hinár
Fogja pályád majd körűl!
De ha észszel s erkölcscsel jár,
Hidd el, egybe sem merűl.

Ezek légyenek őrei,
Kedves gyermek, szivednek!
Így a hiúság tőrei
Meg soha nem ejthetnek.

Ezek ismertetik veled
A syreni hangokat;
Ezek mutatják meg neked
A gaz csapodárokat.

Szíved kedves rokonfelét
Neked ezek választják,
S földi éltednek édenét
Karjai közt megadják:

Hol szelíd öröm s vidámság
Lelke fog ápolgatni,
S az aranykori boldogság
Angyala csókolgatni:

Addig is, míg homlokodon
Aranyüstök omladoz,
Akkor is, ha majd arczodon
A rózsaláng hervadoz.

AZ ESTHAJNALHOZ.

Emeld fel bíbor képedet,
Csendes Esthajnal!
Enyhítsd meg a természetet
Harmatillattal.

Digitized by Google

Hozd alá a fáradt szemnek
Kívánt álmait.
Fedezd bé a szerelemnek
Édes titkait.

Titkon nyílnak az életnek
Legszebb rózsái,
Mély titokban csörgedeznek
Legszebb órái.

Ah, nekem is van egy titkom
Szivembe rejtve!
Nem szabad azt kimondanom:
El van temetve.

Nem szabad kijelentenem,
Mely boldog vagyok;
S hogy ki az én egyetlenem,
Kiért hervadok.

Csak a néma hold mosolyog
Rám szemérmesen,
Mikor az örömcsepp ragyog
Forró szememen.

A MULANDÓSÁG.

Hol a mohos szirt öbléből
Ezüstforrás ömledez,
S a patakok csörgésétől
A setét völgy zengedez;

Hol meredek tar kősziklák
Az egekkel mérkőznek,
S a százados roppant tölgyfák
A felhőkbe verődznek;

Digitized by Google

Hol a vadonnak csudái
Pompájokat mutatják,
S a természet nagy scénái
Az érzőt felborzasztják;

Hol a váromladékokon
Az őszült kor lelke leng,
S a bészakadt sírboltokon
Bús halotti ének zeng;

Itt lakik a képzelődés,
Képekben elmerűlve,
Itt a forró lelkesedés
Plutarch karjára dűlve.

Itt emeli fel fátyolát
A Visszaemlékezés,
Itt rakja le zöld sátorát
A bölcs Magábatérés.

Itt tévelygek a világi
Lármától külön válva,
Képzeletim forrósági
Között magamba szállva.

Amott egy magas szirt fokán
Egy puszta vár dőledez,
Melynek szomoru homlokán
Bús régiség epedez.

Hajdan ez a dicsőségnek
Volt fényes palotája,
S a legerősb vitézségnek
Győzhetetlen hazája;

Hajdan felséges tornyai
A felhők közt ragyogtak,
S íme most kevély ormai
Rakásra omladoztak!

Digitized by Google

Ott az eldőlt sírköveknél,
Hol most lelkek támadnak,
S a mély csendű éjféleknél
Bús nyögések hallatnak;

Ott nyúgosznak a bajnokok
Mélyen a föld gyomrában,
A töredezett oszlopok
Között örök homályban.

Ama kormos ablakoknál,
Hol most repkény szövődik,
S a mohosúlt kőláboknál
Iszolag tekerődik:

Ott búcsúzott szívszakadva
Az ékes hölgy férjétől,
Mikor a kürtök riadva
Elszakaszták keblétől.

Ott nézett le borzadozva
Bajvívó kedvesére,
Ott dőlt ismét lankadozva
A győzőnek keblére.

Amaz ijesztő boltoknál,
Hol most baglyok huhongnak,
S a rémítő nyílásoknál
Száraz kórók suhongnak:

Ott hörpölték egymás vérét
A párduczos magyarok,
Ott nyerték el a harcz bérét
A győzhetetlen karok.

Ama bérczfalakon álltak
A vár pártás szűzei,
Mikor ellenségbe vágtak
A haza erősei.

Digitized by Google

Ama vár roppant kapuján
Zengtek a tárogatók,
Mikor a véres harcz után
Megtértek a hódítók.

S ott, hol a győzedelmesek
Toborzan vígadoztak,
S az érzékeny szerelmesek
Szívekben olvadoztak,

Most a gyászos romladékon
Bús éjtszakák borongnak,
És a borzasztó tájékon
Bágyadt szellők zokognak. —

Így múlik el a világnak
Minden gyönyörűsége!
Így minden tündér nagyságnak
Veszendő dicsősége!

Hősek márvány sarampóit
Az idő eltemeti,
S a fél világ hóditóit
Feledékeny por fedi.

A bölcs, ki ma nagy lélekkel
A naphoz emelkedik,
Holnap gyáva gyermekekkel
Egy sírba ereszkedik!

A HALÁL.

A gonosznak, a gyáva sziveknek
Rettenetes vázkép a halál,
Mint a félénk kába gyermekeknek
Rémítő az éjjeli homály.

Digitized by Google

Az erősek mosolyogva néznek
Porfedelök oszlatójára,
A jámborok békés szívvel dőlnek
A bús czyprus szent árnyékára.

A bölcs nyúgodt elmével bucsúzik
E játékszín álorczájától,
Szabad lelke feljebb ohajtozik
E bujdosó csillag hantjától.

Érzi, hogy itt isteni szárnyait
Eléggé nem héjáztathatja;
Érzi, hogy rab, míg testi lánczait
Hordozza és le nem rázhatja.

Óh, de mitől válunk oly nehezen?
Mi tündér báj vonz úgy magához,
Hogy mennyei lelkünk ne siessen
Eredete dicső honjához?

Nincs itt tiszta öröm bánat nélkül,
A jó roszszal van öszvefonva:
Itt a gazdag nyomva van szükségtül,
S a dicsőség fátyolba vonva.

Mihez ragad szivünk édesebben
Mint tehozzád, szent gerjedelem?
Mi tölti bé lelkünk teljesebben
Mint te, édes boldog Szerelem?

Mégis gyakran csak kínzó örömmel
Fojtogatod nyögő kebelünk!
Hol örömmel, hol bús könnyözönnel
Édes kelyhed itatod velünk. —

Csak repülő álomkép s csalódás
A halandó ember élete!
Rövid öröm, hosszú gond s bánkódás
Bús életünk szűk kerülete.

Digitized by Google

Rablánczok a földi szenvedések,
Melyeket csak a halál szakaszt:
Rózsaszálak a gyönyörűségek,
Melyeket egy őszi szél hervaszt!

Boldog, ki a reá mért lánczokat
Itt nemesen tűrve viseli,
S a hervadó gyenge virágokat
Az erkölcsnek s észnek szenteli!

NELLI.

Hát a szerelem szent lánga
Csak ily mulékony?
S Nelli is, mint minden lányka,
Csak változékony?

Hív szeretőt az ég alatt
Ne kérj kebelem!
Ha a szelid Nelli csalhat,
Hol a szerelem?

A kép angyalvonásai,
A kegyes szemek,
Nem a lélek tolmácsai:
Csak csalfa szerek!

A szerelem esküvését
A hagymáz teszi:
A szív forró döbögését
A vértől veszi.

Egy pillanat tüneménye,
Múló örömünk;
Csalatásunk szüleménye
Játszodoz velünk.

Digitized by Google

Jaj, de hát én mért epedek ?
Lelkem miért ég ?
Szünet nélkül mért szeretek ?
Ha nincsen hívség !

Kínomat mért nem olthatja
Sem idő, sem ész;
Sőt sebeimet faggatja
Minden orvoskéz.

Éjjelimen őtet látják
Beteg álmaim,
Nappal ő nevét kiáltják
Sohajtásaim.

Philomele panaszai
Nevét zokogják,
A csillagok fénysorai
Nevét rajzolják.

Valamerre járok kelek,
Üldöz árnyéka,
Meg nem menthet a tengerek
Végső tájéka.

Van igaz, van hív szerető,
Érzem keblemben :
Csak te vagy, Nelli, hitszegő!
Csak te kegyetlen!

VIGASZTALÁS.

Mindég csak sírsz ? csak bús siralomra
Nyílnak most is bágyadt szemeid ?
Mindég csak e gyászos sírhalomra
Öntözgeted néma könnyeid.

Digitized by Google

Tudom, árva szíved kedves felét
E szomorú hant alá zárád;
Tudom, árva szíved kedves felét
Kéri vissza epedő orczád.

Oh, hárítsd el ázott fátyolodat
Bús szemedről, kegyes szenvedő!
Nem fedi már szeretett tárgyadat
E porhalom s mohos temető.

Ott lebeg már az öröm szárnyain,
Hol a békés Lethe csörgedez,
S virágzó zöld pálmák árnyékain
Örök élet lelke lengedez;

Hol a myrtus s amarantszigetek
Felett arany aether mosolyog,
S illatozó balzsamos ligetek
Közt az élet forrása ragyog;

Ott békesség s isteni nyúgalom
Harmatozva száll mindenekre,
Nincs ott bánat, sem gyász, sem sírhalom,
Sem bús fátyol halvány képekre.

Nem szakad el a hív szerelemnek
Ottan többé rózsakötele;
Ott virrad fel a sokat sírt szemnek,
Bíborszínben, kívánt reggele.

Vár tégedet is e dicső tájék!
Ezentúl szent hantjait járod;
Vár szeretőd, vár e kedves árnyék,
S nem sokára szívedhez zárod.

Akkor égi csókok törlögetik
Gyöngy orczádról kegyes könnyeid,
S rég ohajtott karok ölelgetik
Rég ohajtott szűz tetemeid.

Digitized by Google

Ölelkezve fogtok leborúlni
Dicső atyánk szent zsámolyánál,
S édes örömlángokra buzdúlni,
Cherubimi harmóniánál.

A REGGEL.

Már keleten pirúlnak az egek,
A virradó hajnal mosolyog,
S a tündöklő aranyos fellegek
Közt ragyogó fáklyája lobog.

A pacsirta hangicsálva repdez,
Víg örömét zengve kiönti,
A kis fecske s elefánt örvendez
S a feljövő napot köszönti.

Újult öröm s újult éltető
Száll hegyekre, száll most völgyekre,
Csak az örök homályban heverő
Bagoly siet bús rejtekekre.

Nem mosolyog néki a szép reggel,
Sem az élet harmóniája:
Kedvesb néki a szomorú éjjel
Mint az egek dicső pompája.

Így van minden! változhatlan renddel
Ki van szabva éltünk pályája;
Egyik rokon a félistenekkel:
A másiknak por a hazája.

A rablelkek örök setétségben
Bolyongnak a denevérekkel:
Nem nézhetnek a dicső napfénybe
Örök éjhez szokott szemekkel.

Digitized by Google

A nagy lélek önként az aetherben
Héjáztatja szabad szárnyait,
Nem tartja itt fojtva porkötélben
Az égi tűz nemes lángjait.

Nem tébolyog goth épületeken
Az éjjeli vak madarakkal:
Feljebb evez a nagy álpeseken
A nap felé úszó sasokkal.

FANNIM EMLÉKE.

Sírásra vonúlt képemmel
Hűs öledbe sietek
Csendes liget! keservimmel
Mert itt magam lehetek.

Te láttad szép örömimet
Fannim forró keblében:
Te rejtsd el bús könnyeimet
Alkonyatod leplében.

Itt, hol hársak árnyékoznak
A setét völgy ölébe',
S csörgő vizek omladoznak
A vadrózsák tövébe';

Itt nyögtem ki epedezve
Beteg szívem sebeit,
Itt szorítám esedezve
Hozzám gyenge térdeit.

Itten mosolygott szemembe
Szelíden elpirúlva,
Itt dőlt égő kebelembe
Édesen elájúlva.

Digitized by Google

A liget zöld sudarai
Halkva körűlsusogtak,
A hold játszi sugarai
Könnyeinken ragyogtak.

Minden megszűnt, s az estvének
Nyugalmában hallgatott,
Csak szíveink verésének
Döbögése hallatott.

Csak a szerelmek angyala
Élt s repdezett körűltünk,
Csak az öröm szép hajnala
Virradozott felettünk.

Örökké virúlj, kedves hely!
Hintsen bé virágival
Minden tavasz, s minden reggel
Legfrissebb harmatival.

Gyakran fog bánatos lelkem
Tekörűlted lebegni,
Hozzád vonz árva szerelmem
Kínom elkeseregni.

Gyakran éjféli órákon
Látsz te itt sírdogálni,
S nyögdécselő furulyámon
Bús nótát fujdogálni.

AZ EPEDŐ PHYLLIS.

„Még most teljes orczáimon
Rózsabimbó fakadoz,
S alabastrom vállaimon
Barna hajfürt ingadoz.

Digitized by Google

Éden virágzik mellettem,
Szemem rózsán tévedez,
Érzem, örömre születtem,
S íme szívem epedez.

Vídám szerelmet mosolyog
Még most minden körűltem,
Szívem csak örömre dobog:
De ah, még nem örűltem!

Mi haszna szívom aetherét
Éltem szép tavaszának?
Nem szívhatom lehelletét
Az öröm balzsamának!

A galamb is csak úgy örűl
A kedves kikeletben,
Ha szerelmes párja körűl
Búgdozhat a ligetben."

EMMIHEZ.

Alkonyati homály terjed
A csillagok boltjára,
S pirhclagos lánggal gerjed
Az esthajnal sugára.

Szűz Cynthia sárkányait
Fényszekerén vezeti,
S a Balaton hullámjait
Rubintláng festegeti.

Örömre int a természet
S éltem tűnő tavasza;
Szerelemre az enyészet
S philomele panasza:

Digitized by Google

De én komoly szemet vetek
A hold ezüst képére,
S csak szomorú dalt pengetek
Hesperus intésére.

Túl jár elmém a Badacsony
Kies virulmányain,
Túl a rengeteges Bakony
Setétellő ormain.

Ott, hol zsenge érzéseit
Ifjú szivem gerjeszté,
S az öröm s bánat könnyeit
Legelőször ereszté.

Hol, Emmi, veled karöltve
Néztem az est csillagát,
S lelkem, örömmel megtöltve,
Itta Hébe poharát.

A MÚSÁHOZ.

Szelíd Músa! ki keblemet
Égi lángra gerjeszted,
Felvonsz a porból, s szememet
A nap felé függeszted;

Ki mennyei balzsamiddal
Öntözgeted fejemet,
S örökké zöld pálmáiddal
Feded bé ösvényemet;

Íme oltárodra nyújtom
E pindusi szálokat,
Tömjénem myrrhám meggyújtom,
Fogadd el illatjokat!

Digitized by Google

Te vetted fel karjaidra
Gyenge esztendeimet,
Te osztod fel vállaidra
Még most is terheimet.

Ha a gond jeges kezei
Szívemet elcsüggesztik,
Áon myrtusligetei
Öledben felélesztik.

Ha balsors zivatarain
Reszketnek kormányaim,
Ilissus virulmányain
Rengetnek szép álmaim.

Az ifjúság örömei
Lassanként elrepűlnek,
A szép orcza kellemei
Komor ránczokra gyűlnek.

A mi most ifjú szivünknek
Érzeményit bájolja,
Utóbb hideg értelmünknek
Homlokát megránczolja.

Minden gyönyörű Tempéink
Lassanként elhervadnak,
Legforróbb képzelményeink
Egyszerre majd megfagynak:

De te, kegyes tündér, végig
Ragyogsz bús éjszakánkon,
S a Lethe csendes révéig
Kísérsz setét pályánkon.

Bíbor fátyollal fedezed
Az élet halvány képét,
Rózsaszínekkel hímezed
A sír gyászos környékét.

Digitized by Google

Óh engedd, hogy napjaimat
Tenéked szentelhessem,
S örömimet, gondjaimat
Kebledbe kiönthessem.

A MELANCHOLIA.

Te a setét erdők vadonjain
Szeretsz álmodozni, ó melancholia!
A puszta vár bús omladékain
Nyögdező lágy szellő néked harmonia.

A felhőkbe nyúlt gránit ormai
S az elzárt völgy néked legkedvesb nézőhely,
A halvány hold s got falak kormai
Bájolnak tégedet mágusi erővel.

A mohosúlt sírkövekre ledűlsz,
S mély lelkesedéssel emeled hárfádat,
Az őszült kor képeibe merűlsz,
S édesen elsírod bús elegiádat.

A Vidámság csak a valóságnak
S szűk jelenvalónak szedheti rózsáit:
De te, karján a szép álmodásnak
Éled e jövendőt s a múltnak óráit.

Óh, te voltál eddig biztos társam!
Te intéztél engem józan útaidon,
Ha a földi vígságtól megváltam,
Sátorodba intél csendes alkonyidon.

Te vontad bé az ifju húrjait
Egy csendes búsongás gyászos fátyolával:
Te derítsd fel a férfi gondjait
Magányos örömid szép holdvilágával!

Digitized by Google

MÁSODIK KÖNYV.

VIRÁG BENEDEKHEZ.

Eván! merre, hová ragadsz ?
Mely szentelt ligetek boltjai fednek el ?
Tíbur völgyei rejtnek-e ?
Vagy Lesbos kiesült berkeit álmodom ?
Pindár, Stesichor isteni,
S Alcaeus magasabb lantjai zengnek itt ?
Honnom Flaccusa, óh Virág,
Itt szegdelsz te dicső delphusi ágakat.
Itt kent fel Polyhymniád,
S eddig nem töretett hellai szirtokon
Nyitsz útat, koszorús vezér,
S a Vértest Helikon hangjai töltik el.
Példád élteti mellyemet.
Jer, jer, légy kalaúz pályafutásomon!
Fáklyád mennyei lángjai,
Mint Pharus lobogó oszlopi, fénylenek.
Jer, jer, karjaidon segélj
Ösvényedre! akármerre vezérlsz, megyek.

Digitized by Google

A MAGYAROKHOZ.

Delicta maiorum immeritus lues
Romane. . . .

Romlásnak indúlt hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajúl?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorúlt hazádon?

Nyolcz századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Véreidet, magadat tiportad.

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erkölcsöd: undok vipera-fajzatok
Dúlják fel e várt, mely sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár khán xerxesi tábora,
S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
Századja, s titkos gyilkosaid keze:
A szent rokonvérbe füresztő
Visszavonás tüze közt megálltál:

Mert régi erkölcs, spartai férfikar
Küzdött s vezérelt fergetegid között;
Birkózva győztél, s Herkulesként
Érczbuzogány rezegett kezedben.

Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd: a kevély tölgy, melyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökerit megőrlik,

Digitized by Google

S egy gyenge széltől földre teríttetik!
Így minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledűl s rabigába görbed.

Mi a magyar most? — Rút sybaríta váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverőhelyének.

Eldődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
A nemzet őrlelkét tapodja,
Gyermeki báb puha szíve tárgya.

Óh! más magyar kar mennyköve villogott
Atilla véres harczai közt, midőn
A félvilággal szembe szállott
Nemzeteket tapodó haragja.

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
Szerzője Árpád a Duna partjain.
Óh! más magyarral verte vissza
Nagy Hunyadink Mahomet hatalmát!

De jaj, csak így jár minden az ég alatt!
Forgó viszontság járma alatt nyögünk.
Tündér szerencsénk kénye hány vet,
Játszva emel s mosolyogva ver le.

Felforgat a nagy századok érczkeze
Mindent: ledűlt már a nemes Ílion,
A büszke Karthago hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott.

Digitized by Google

HORVÁTH ÁDÁMHOZ.

Mely a maeoni bölcs lelkét levezette az Orkus
Tornáczába, hogy ott Ithakának lássa királyát,
Lássa, kihozza erős Achillest és Agamemnont
A feledékeny idők torkából bajnoki kürttel,
Músa! te Horváthot hajdan szárnyadra emelted,
A mikoron Hunyadit lantján hirdette s az Árpád
Vére dicsőségét magyarúl harsogta közöttünk.
Oh te hevítsd lelkét, hangját régolta sohajtjuk.
Vidd el karjaidon lobogó fáklyáiddal az elzárt
Régi sötétségnek titkos küszöbére, atyáink
Szentelt hamvaihoz, te fedezd fel előtte hazánknak
Hajdani héróit, kik bölcs intézetek által
A lebegő kormányt csendes révpartra vezetvén
Spartai erkölcscsel s törvénynyel örökre lerakták
A magyar alkotmány bércztalpait a maradéknak.
S kik, mikor a haragos villongó Visszavonásnak
Lelke kitörte aczél závárát a fene hadnak,
Mint hajdan Marathon nagy bajnoki vívtak ezerrel;
S vagy diadalmi öröm közt tértek vissza Budára
Vagy pedig a haza szent oltárán áldoza vérek.
Mennyi nemes hamvak vagynak még néma homályba
Zárva, kiket méltán lantjára vehetne Homéros!
Músa! hevítsd Horváth lelkét, ne felejtse hazáját,
Szent kötelességét, szép híre arany koronáját.

A BALATON.

MATTHISSONHOZ.

Jer te, ki a szép genfi tavat s szép genfi virulmányt
Oly eleven színnel festéd, s Eratódnak ölében
A roppant Bernhárd farain múlatni szerettél,
Jer: nézd a Balatont, mikor a nap reggeli lángja

Digitized by Google

Tűkrözetén reszket, s mikor a hold fénye alatt ég;
Nézd a kék hegyeket mint állnak sorba körűlte,
Melyeken a nektár csorog és az öröm dala harsog.
Itt meredek sziklák tetein sok régi erős vár
Omladozó falain lebeg a múlt hajdani képe,
S elnyeli a döbbent elmét a fényes előkor;
Itt a századokat látott vadonok feketednek,
Melyek ezer meg ezer gőbölt kényünkre nevelnek;
A szilaj Arkászok heverészve legeltetik a nyájt,
S a kies estvéken nyögdécsel lassu furullya.
Itt a sárga mező s kiterűlt láp terjed előnkbe,
Hol dús búzakalász hullámos tengere játszik,
S a barnúlt arató víg dal közt hosszu kepét rak,
Nézd, valamerre veted szemeid, szép minden előtted,
S a koszorús Tellus kosarit mosolyogva üríti;
És valamint boldog Helvetia népe örömmel
Szántja szabad földjét; itt is szabad a magyar és víg:
A gazdag palotát itt lakja királyi szabadság,
S a gunyhók lakosit szent törvény jobb keze védi.

MAGYARORSZÁG.

Itt hol szőke vizét a Duna rengeti,
Árpád gazdag arany hantjain, oh hazám!
Ceresnek koszorús homloka illatoz,
S a bővség ragyogó kürtje mosolyg reád.
Termékeny mezeid mennyei harmatok
Mossák, s csűreidért Európa írigyed.
Itt édent mutató sorhegyek oldalin
Bacchus tölt poharat, s néked az isteni
Nektár legnemesebb vedreiből merít.
Itt Arkádia zöld halmai nyillanak,
Hol Pán legjelesebb barmok után dalol,
Barmok, milyeneket boldog Arábia
Nem látott, sem egyéb nemzet az ég alatt.

Digitized by Google

Kárpátidnak arany gyomra kevély Perút
Felmúlván, örökös kincseit önti rád.
Minden jót, valamit hint az Olymp ura,
Minden jót, valamit Tellus az emberi
Táplálásra teremt, néked az istenek
Bőv mértékje pazarl büszke határidon.
Boldog népeidet Títusok őrizik,
Kik mindannyi atyák és kegyes istenek,
S kiknek trónusokon Trézia lelke leng.
Törvényed s koronád Cherubim őr fedi,
Nem fertőzteti meg durva tyrann keze:
Törvény, nem hatalom kénye, uralkodik
Rajtad, s régi dicső nemzeti díszed áll.
Oh bár vajha kies gyöngykoszorúd között
Még egy illatozó rózsa fakadna ki:
Szállnának le reád Graecia isteni,
Kik hajdan lehozák Attika földire
A nagy mestereket s bölcs tudományokat.
Akkor csillagokat hatna kevély fejed,
S elbámúlna reád a zenith és nadir.

PÉTERI TAKÁCS JÓZSEFHEZ.

Édes éneklő! ligeten, virágon
Andalog Músád vegyes illatok közt.
Ám de nem mint egy üresen csapongó
Lepke tavaszszal.

Mézet és nektárt szedegetsz te, mint méh,
Minden elrejtett violán s kükürcsön;
Halkva döngécselsz, de szelíd hurodról
Aetheri hang foly.

Szívet és elmét magasít Caménád,
Sokrates karján mosolyogva oktat,
A vidám Erkölcs s vezető Okosság
Kincseit osztja.

Digitized by Google

A ki a széppel köti össze a jót,
Oh Takács, az bölcs, az igaz poéta.
Ez dicső érdem, s ez az égi bélyeg
A remek elmén.

MELISSZÁHOZ.

Más tárogasson maeoni kürtöket
Alcíd s Pelídesz isteni tettein,
Fellengjen a dircéi harsány
Hattyu szerént az Olymptetőken :

Én itt, az elzárt béke homályain,
Itt e románo Tempe vidámjain
Öntöm ki szívem gerjedését
Sokrat ölébe Anákreonnal.

Ki tudja méltán festeni a huszárt
S bús arczulatját harczai közt, midőn
A megzavart renden keresztül-
Rontja magát dühödött haraggal ?

Ki tudja méltán írni az öklelő
Hajdú vivását, a mikor a lovast
Dárdája szórja, s mennykövek közt
A meredek falat ostromolja ?

Músám szelídebb tárgyakon andalog.
A csendes erdő boltjaiban szeret
Víg lantja zengni, s rettegéssel
Néz az erős hadak istenére.

A csergedő vízpartokon énekel
Vídám enyelgést s gyenge szerelmeket,
S tőled, tetőled, szép Melissza,
Kér koszorút epedő ajakkal.

Digitized by Google

Édes jutalmam verseimért te légy!
Tűzz egy virágszált barna hajam közé:
Nem kell borostyán, nem kiáltó
Pároszi kő nyugovó poromra.

FÉLTÉS.

A bézárt Danaét érztorony és aczél-
Závárok s iszonyú őrebek őrizék.
A pajkos Szerelem mint kaczagott ezen!
Mert ő csak mosolyogva győz.

Féltő! tompa szemed látta-e míveit?
Állítsd meg, nyomorúlt, a dagadó Dunát,
Gátold meg Boreász vad dühe harczait
S a villám rohanó tüzét!

A tündér Szerelem béfedi a napot
S Argus száz szemeit; majd lebegő Zephyr,
Majd szélvész s fenevad. Fojtva erősödik,
Mint a puskapor és harag.

HORATIUSHOZ.

Róma felséges szavu Pindarussa,
Flaccus! eldőlt már az Olympig ötlő
Róma, s a roppant Capitóliumnak
Szent tüze elhúnyt.

Ám te élsz most is! neved és Caménád
A dicsőségnek tetején ragyognak.
A halandóság köde fel nem érhet
Fényes egedre.

Digitized by Google

Oh te buzdítsd fel magas énekeddel
Gyenge Músámat! te emeld magadhoz
Lantomat! fűzd rá tüzes ömledésed
Aetheri szárnyát:

Hogy tehozzád felvigyen, és tevéled
Tíburod csendes ligetébe rejtsen,
Hol te oly sok szép öremet találtál
Blandusiádnál.

Ott taníts engem nemes érzeményid
Tiszta forrását huraimra csalni;
Ott taníts: mint kell az idővel élni,
S bölcsen örűlni.

Ott tanits nyúgodt megelégedéssel
A dicső virtus menedékéből
A vad orkánok s habok üldözését
Nézni mosolygva.

A FELKÖLT NEMESSÉGHEZ

A SZOMBATHELYI TÁBORBAN, 1797.

Él még nemzetem istene!
Buzgó könnyeimen, szent Öröm, ömledezz!
Állsz még, állsz, szeretett hazám!
Nem dőlt még alacsony porba nemes fejed!
Méltán búslakodám előbb,
Hogy hérósz eleid nyomdokiból kitérsz,
S régen félt veszedelmidet
Rád húzzák netalán majd buta korcsaid.
Hálá! mást mutat e sereg,
Mely most, régi magyar módra, nyeregben ül.
Nem szállt Trója alá soha
Ily szép spártai had, sem Hunyadink kevély
Zászlóit nem emelte volt
Rettentőbb hadi nép Bécs letörött falán.

Digitized by Google

Csak sast nemzenek a sasok,
S nem szül gyáva nyulat Núbia párducza.
Thétis nagy fia nem maradt
Chironnál mikoron kardra veté szemét:
Árpád vére se' hűlhet el,
Ámbár rég heverész a puha pamlagon.
Nézd: most felköti fegyverét,
Csákóján lobogó kolcsag emelkedik.
Buzdító katonás ruhát
Öltvén, lelke nemes lángja kigerjedez.
Majd kardjára felesküszik,
Minden ront s megemészt, mint heves Afrika
Búsúlt tigrise, amidőn
Ordít kölykeiért s körme viaskodik.

Majd felkelnek alattad is,
Oh József! nagy anyád Trézia bajnoki,
S bátran mégy, szeretett vezér,
A jégálpeseken s Ádria öblein.
E nép nem gyülevész csoport,
Nem rabbérbe emelt bús buzogányt keze.
Önként áldoz ez életet,
S horgas kardja kövér hantjaiért hasít.
Míglen hősi bibor süveg
Tündöklik fejeden, Hunnia csillaga
Eszterházy dicső magyar!
Míg győző eleid pallosa czombodon
Csattog: győzni fog a magyar,
S Andrásnak ragyogó napja le nem menend!

HERCZEG ESZTERHÁZY MIKLÓSHOZ,

MIDŐN A SZOMBATHELYI TÁBORBAN COMMANDÍROZÁ A NEMESSÉGET, 1797.

Árpád virágzó magva te, fő magyar!
Eldődeidnek fegyvere népeket
Győzött, s hazánkért számtalanszor
A viadal mezején csatázott.

Digitized by Google

Ők voltak a harcz vérzivatarjain
S a béke napján bölcs vezetők, atyák,
S kormányra termett őrszemekkel
Szélvészeket zabolázva tartók.

Mely áldozat volt a vezekényi harcz!
Bús tisztelettel könnyezi a magyar
Négy bajnok Eszterházy véres
Porba kevert ajakit, halálát.

Láttam tebenned buzgani véröket,
S orczádra öntött nemzeti lelköket;
Láttam szemed villámsugárát,
S ősi dicső vasadat kezedben.

Réműlve megszűnt a fene háború.
Int a kegyetlen tengerek istene
Képével a forró haboknak,
S tűnik az Oceanus ďagálya.

Szép a borostyán s győzödelemszekér,
Szép a vitéznek sebhelye homlokán.
Félisten, a kit nimbusával
A hatalom s tudomány ragyogtat.

Minden nagy és szép, melyet az ó világ
És e jelenkor mívei közt csudálsz:
Bajnok, dicsőség, fényes ország:
A tudomány gyönyörű gyümölcse.

Ez hozta mennyből földre az isteni
Szikrát, ez oldott a butaság alól.
A bölcs Athenaet s győzhetetlen
Róma fejét ez emelte égre.

Hát nemzetednek mért fakad ily soká
A rég óhajtott laurus? Ezer nemes
Vállvetve törtet s gátokat ront;
Ah de aczélhegyek állnak ellent!

Digitized by Google

Téged, hatalmas herczeg! az istenek
Fő polczra tettek: véreidet segélld!
Vidd a dicsőség templomához:
S ajtaja zára lehull előtted.

CHLOE.

Láttam! látta Chloét andalodó szemem!
Oh mint lenge felém, s mint mosolyodt reám!
Mint a latmuszi szép szenderedő felett
Rezgő Cynthia csillaga!

Tündér ambrosiát hinte lehellete,
Mint a heszperi kert mennyei lombjai.
Nincs oly illat egész Tempe virányain,
Sem Kallirhoe, partidon.

Szép, mint a ragyogó nap s feselő virág;
Szép, mint a fiatal Cypria, a midőn
A tenger kiadá isteni kellemit
Ég föld ünnepelése közt.

Oh ti lengedező híves Etésiák,
S rózsás esti szelek gyenge fuvallati,
Jertek gyúlt kebelem lángjait oltani:
Égek! szívem elolvadott!

A TAVASZ.

A tavasz, rózsás kebelét kitárva,
Száll alá langyos levegőn mezőnkre.
Balzsamos fürtjén Zephyrek repesnek,
S illatot isznak.

Digitized by Google

Alkotó aethert lehel a világra,
Melyre a zárt föld kipihenve ébred;
Számtalan létek lekötött csirái
S magvai kelnek.

Flóra zsengét nyújt mosolyogva néki,
Nyomdokin rózsák s violák fakadnak,
A vidám Tréfák, Örömek, Szerelmek
Lejtnek utána.

Én is üdvezlő dalomat kiöntöm,
S egy virágbimbót tüzök, édes Emim,
Gyenge mellyedhez : valamint te, oly szép,
S mint mi, mulandó!

LINON.

Mint egy árva madár, Lini,
Melyet fészke helyett néma kalitka zár,
Nyögdécselsz, epedő kegyes!
S vasbékódra szemed gyöngyei hullanak.
Megcsalt a ragyogó hinár :
Süllyedsz, s nincs ki kezét nyújtsa kezed felé.
Későn nyílt szemed árjai
Rabságod kötelét meg nem emészthetik!
El kell ásni szerelmedet
Bimbózása előtt, zsenge csiráiban.
Ah, így játszik az ég velünk :
Szívünk ösztöneit fájdalom oltja el.
A kit lelked epedve kér,
Attól messze szakaszt, hogy soha el ne érd :
A kit félve kerűlsz, utálsz,
Annak jégkebelén hervad el életed.
Boldog, boldog az, a kinek
Pártáját szerelem myrtusa váltja fel,
S egy kedvelt rokon-érező,
Egy kedvelt szerető oldja le szűz övét!

Digitized by Google

EGY LEÁNYKÁHOZ.

Régen sohajt utánad
Szívem, kegyes leányzó!
Régen! de ah, nem érzed
Ámor szelíd hatalmát.
Vigan lebegsz körűltem,
S mint a Zephyr tavaszkor
A rózsaillatokkal.
Bájos tekintetidben
Vidám öröm sugárzik,
S mint a nap égi lángja
A bús homályt elosztja:
Tündér szemed mosolygván
A társaság feléled.
Minden derűl tevéled,
Minden: de én, de oh én
Némán lehajtom elholt
Orczámat, és szorongó
Keblem döbög, szemem sír.

CZENCZIMHEZ.

Czenczim! repűl az élet,
Mint egy sebes sohajtás.
Tünik tavaszsza s hervad
Mint gyenge rózsabimbó.
A mely Zephyr kinyitja
Langyos lehelletével,
Az tépi el mosolygó
Diszét kis életének.

Még most mi is virágzunk
Mint a libáni Tempék;
Szivünk örömre repdez,
Lelkünkben égi láng ég.

Digitized by Google

Majd eltünik szerencsés
Éltünk arany tavaszsza.
E barna fürt lehull majd,
Mely büszke válladon csügg;
Villámkaczér szemednek
Fényét homály borítja;
Kebled csudás alakja
S e szép ajak rubintja
A vad halál kezében
Porban heverve sorvad.

Éljünk tehát s örüljünk;
Mert ah, csak egyszer élünk!

FŐ ÉS SZÍV.

Mit ? s hát azért epeszszem
Éltem tünő tavaszszát,
Hogy megvetett az álnok ?
Biblisz szerént nem olvaszt
Vizzé szerelmem engem :
Nem mossa gyáva könynyel
A férfi, arczulatját.
Tán hímes Hybla berkén
Egy szál virág mosolyg rám ?
Tán Ámor egy leánynak
Képére nyomta csókját ?
Nemcsak Chloe fejéről
Folynak le barna fürtök,
Nem csak Chloe szemében
Villognak égi tegzek.
Menj, menj ! szabad vagyok már:
Hálá ! kinyílt kalitkám !
Hálá ! — de jaj, mi fojt el ?
Bús könnyeim buzognak :
Jaj, szívemet nem oltja
A fő hideg tanácsa !

Digitized by Google

Édes Chloém! szeretlek
Mint méhek a virágot,
S mint folyót az őzek!

EMMIHEZ.

Szép, szép az élet, Emmi!
A myrtus-illatokban
Ámor s Dióne karján
Be édes élni, Emmi!
Más félje a szerencsét
S a tengerek haragját;
Golkonda drága kincsét
Rakásra gyűjtse öszve;
Villogjon a dicsőség
Polczán Napoleonnal;
Hirdesse győzedelmét
Száz diadalmi paeán:
Én véled, édes Emmim,
Véled kivánok élni
Elrejtve a világtól,
Hol senki nem vigyáz ránk,
Hol semmit én ne látnék
Csak édes angyalorczád,
Csak téged, édes egyem!
Hol mást ne hallanék én,
Csak szád kegyes sugását
S hív szíveink verését.

Digitized by Google

EGY HÍVTELENHEZ.

Mely zöld Tempe fedez, Chloe?
Mily bájos ligetek rejtekiben lebegsz?
Kit lát gyenge öledbe' most
A szép esttünemény s Délia csillaga?
A mély tengereket hinár,
A jégszívet alakszín fedi álnokúl.
Megcsalt engemet is tehát
Kisded mézajakad s kék nefelejts-szemed!
Megcsalt! s rózsabilincseden
Más boldog csalatott néz mosolyogva rám.
Oh nem véli, mi tőr lesi
A zengő labyrinth ernyei közt szegényt!
Galyról galyra vigan repes
És üdvezli az ég reggeli lángjait.
Majd elhallgat örömszava,
Lépvesszőre ragad, s fészke kalitka lesz;
Vagy vergődve kitépdeli
Hímzett szárnyait, és nyögve fut énvelem.

A KÖZELÍTŐ TÉL.

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinth, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.

Nincs már symphonia, s zöld lugasok között
Nem búg gerlicze, és a füzes ernyein
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tűkrét durva csalét fedi.

A hegy boltozatin néma homály borong.
Nektárthyrsusain nem mosolyog gerezd.
Itt nem rég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Digitized by Google

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tünő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés : minden az ég alatt,
Mint a kis nefelejts, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom : még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illettem
Egy-két zsenge virágait :

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhúnyt szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke!

HORÁCZ.

Zúg immár Boreas a Kemenes fölött.
Zordon förgetegek rejtik el a napot.
Nézd, a Ság tetejét hófúvatok fedik,
S minden bús telelésre dőlt.

Halljad Flaccus aranylantja mit énekel :
Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort,
Villogjon fejeden balzsamomos kenet,
Melyet Syria napja főz.

Használd a napokat, s ami jelen vagyon
Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod
Boldog csillaga tündököl.

Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz.
Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj.
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül
Mint a nyíl s zuhogó patak.

Digitized by Google

AZ ÉN KEGYESEM.

Az én kegyesem nem nemes,
De deli és szép,
Mint egy Grátzia, kellemes
Szíve tiszta s ép.
Félénk szeme nem mosolyog,
Csak dagadó mellye dobog,
Midőn felém lép.

A módit ő nem ismeri,
Sem piperéit,
Ah, még is oly szépen szedi
Könnyű lepleit!
Barna fürtje sodradéka,
Fátyola csendes árnyéka
Festi kecseit.

Szép, ha képén a szerelem
Rubintja pirúl;
Szép, ha könnyét törülgetem,
S vállamra simúl;
Szép, ha ölel, fohászkodik,
Színe százfelé változik,
S nyelve elnémúl.

A TIZENNYOLCZADIK SZÁZAD.

Század hanyatlik. Már küszöbén vagyunk
Bámult korunknak, századok istene!
Buzgó örömmel feltekintek,
S titkaidat huraim csudálják.

Népek születnek, trónusok omlanak
Lehelleteddel, s a te szemöldöked
Világokat ronthat s teremthet,
A nagy idők folyamit vezérlvén.

Digitized by Google

Hány századoknak szélveszes ostromin
Harczolt szerettem nemzetem ekkorig!
Hány száz Charybdis, s mennyi örvény
Várta nemes remeked halálát!

Már sírba szállott hajdani nagy nevünk,
Mármár lecsüggött győzni szokott karunk,
Mikor hatalmas szárnyaiddal
Befedezéd lebegő vitorlánk.

Megszántad e nagy bajnoki nemzetet,
Mely annyi harcz közt vívta ki hantjait,
S véráldozattal kérte vissza
Ősei szent viadalma bérét.

Révpartra hoztad : Trézia karjain
Köztünk Perikles napjai nyíltanak;
Saturnus áldott lelke jött fel,
S vérbe merült mezeinkre szállott.

Dicső szabadság temploma lett hazánk,
Nem dúltak áldáz pártot ütő hadak,
A szent rokonvér nem kiáltott
A babonák tüze közt az égre.

Áldás virágzott a Duna partjain,
Áldásba' ferdett a Tisza síkjain,
Áldásba a vad Dráva berkin
S Fátra kopár farain lakó nép.

S már most Ferencznek títusi trónusa
Fénylik közöttünk : jer, magyar, e napon :
Nyisd meg dicsőült szent királyid
Templomait, s leborúlva áldozz.

Nézd, mely hatalmas népeket eltörült
Körűlted e nagy s ritka időszakasz!
Nézd mely viszontság kénye játszott
A legerősb szegeletkövekkel.

Digitized by Google

Téged megőrzött őseid istene.
Trajánok s áldott Marcusok álltanak
Kormányodon, kiknek királyi
Homlokokon ragyogott az erkölcs.

Mindenható kar méri ki sorsodat,
Kar, melyen ég s föld sarkai forganak,
Kar, mely dicsőült őseidnek
Rettenetes hadait vezette.

Bízzál, s virágzóbb századokat remélj,
Eldődeidnek szép kora visszatér;
Csak lelkeden tartsd: mennyi sok szent
Vérbe került az igaz dicsőség.

AZ ELSŐ SZERELEM.

Szívem zsenge szerelmeit
El nem törli tehát a repülő idő,
Sem más lyányka kaczér szeme
Fel nem bontja Dudim! rózsabilincsemet,
Mely még szép fiatal korom
Boldog napja alatt összeszövött veled!
Mint egy számkivetett sohajt
Édes honja felé, hol csecsemő szopott
S ifjú élte virágozott:
Hozzád vissza-ohajt szívem s epedve kér,
A csendes liget ernyein
A zúgó Balaton déli vidékein
Látják hullani könnyemet
A csendes patakok s Delia csillaga.
Gyakran kellemes álmaim
Bájos-leplegiben véled ölelkezem;
Elgyengűlve borúlsz reám,
Haldokló ajakam szívja lehelleted,

Digitized by Google

Szíved verdezi szívemet;
Majd ismét bucsuzó csókjaid éltemet
Oltják s földre rogyom veled,
Majd eltűnsz s repülő képed után futok,
Míg lankadva felébredek,
S a forró szerelem könnyei buzganak.

AMATHUS.

Mit főz magában Gallia Sándora,
S a zordon éjszak rettenetes feje?
Mely öblöket zár, merre tart s ront
Anglia nagy koszorúsa, Nelson?

Nem gondom. Így volt, így marad a világ.
Forr, mint az áldáz tengerek, amidőn
A szélveszek bérczodvaiknak
Vaskapuit s reteszit leszórván

A bús haboknak zúgva rohannak, és
A képtelen harcz itt hegyeket temet,
Ott új világot hoz fel; egymást
Váltja örök romolás s teremtés.

Mint a setét völgy csermelye, életem
Elrejtve lappang, s halkva csörögdögél
A laurus-erdők szent homályin,
Illatozó Amathunt ölében.

Nincs itt kegyetlen had s veszedelmes ércz,
Melyért halandók véreket ontanák;
Nincs itt gonoszság czimborája,
Sem nyomorúlt fene nagyravágyás.

Itt Ámor ápol, s pieri gyenge szűz
Nektárpohárt nyújt s ambrosiás kebelt,
S a lelkes élet játszva felleng
Hesperidék bibor aetherében.

Digitized by Google

NAGY LAJOS ÉS HUNYADI MÁTYÁS.

Ki vagy te, fényes csillag az ó világ
Sötét ködében ? Századok éjjele
Nyugszik terajtad : még is égő
Arczulatod közibénk sugárzik.

Ki vagy te, bajnok s rettenetes király
Gyémánt sisakban mennyei fény között ?
Ki úgy ragyogsz mint Pharus égi
Lángja az éj sivatag homályán.

Corvín, ki héró atyjai nyomdokin
Árpád szerencsés fegyverivel vivott,
Midőn az országos Dunának
Partjaiból Helikont idézett.

A bölcs s vitéz kar, mint az idős Halál
Minden hatóság fegyverivel csatáz :
Őnéki a bérczbástya csak por
S rózsalevél Boreas kezében.

Két nagy királyunk nyert koszorús nevet
A régiségben : mindenik a szelíd
Músák barátja, s mindeniknek
Músa szelíd keze tört borostyánt.

Egy Nagy Lajos bölcs szárnya alatt hazánk
Rómát s Athaenét látta felállani,
Atilla roppant városában
Márs, tudomány, hatalom virágzott.

S mikor ragyogtak tornyaid, óh Buda!
Felségesebben, mint mikor a dicső
Király s Apolló tisztelője
Bölcs Hunyadink kezein virágzál?

Digitized by Google

Mint hajdan a nagy Delius oszlopit
Delphus csudáit, napkelet alkonyat
Bámulta, s a fáradt zarándok
Ormai közt iszonyodva állt meg.

Sok messzi ország bölcsei, bajnoki
Jöttek hazánknak látni dicső egét,
Réműlve nézett a világ ránk,
S nemzeteket tapodó erőnkre.

S egyszerre e nép, mely Hunyadink alatt
A legkevélyebb polczra emelkedett,
A durvaságban veszni tért, s ment
Két megutált cseh király kezébe.

Pallás s Apolló nemzik az istenibb
Bölcset s erősebb bajnoki lelkeket,
Ők nemzik a Márs pallosával
Bírni tudó fejedelmi embert.

A durva nép közt sorvad az emberi
Legszebb tehetség, nem születék soha
Ott Sokrates, s nagy Tulliusnak
Nem szabad ott nemesen buzogni.

Cátó temérdek lelke legörbedett,
Nem áldhat a föld bölcs fejedelmeket,
Nem támad ott Titus s Trajánus:
Durva Nerók vasigája büntet.

KISFALUDY SÁNDORHOZ.

Mi kellemes hang reszket, ezüsthuron
Concerteket zeng! Aeoli hárfa ez
A Rába partján. Ó mi tündér!
Álom-e vagy csalatás ragadt el?

Digitized by Google

Nem; nem csalódtam. Honnyom alakjai!
Balzsamlehellő hyblai fürtöket
Hószín kezekkel homlokára!
Kisfaludynk koszorúkra méltó.

Pengesd szerencsés lesbosi lantodat!
Édes keserved mennyei hangzati
Petrarca, Sappho hervadatlan
Érdemeit tereád ruházták.

Ó hogy mosolygjon rád Amathusia,
S pályádon Eros myrtusi lengjenek!
Ó énekelj még nemzetednek:
Mézajakad dalait kivánja.

Ó énekeld még gyenge szerelmidet:
Sírhalmodon majd zöld amaranth fakad,
S hangját kegyessebb zengedéssel
Hamvaidon nyögi philoméle.

GRÓF FESTETICS GYÖRGYHEZ.

Festetics! boldog, kit az ég kegyelme
Anyja méhében kijegyez magának,
S a szerencsének ragyogó ölében
Rengeti a sors.

S aki jóltévő kezeit kinyújtván,
Mint egy istenség, valamerre fordúl,
Hinti áldását s kebelében érzi
Tettei bérét.

Akkor írígylem fejedelmi kincsed,
Amidőn áldó kezeid kiszórják,
Akkor, ó akkor vetekedve törnék
Véled az égre.

Digitized by Google

Mint te oly gazdag vagyok én magamnak,
S mint te oly forrón szeretem hazámat,
Ámde nincs kincsem, s csak ezen betűkben
Ömledez a szív.

GÖRÖG DEMETERHEZ,

MIDŐN A KORONAHERCZEG NEVELŐJÉNEK VÁLASZTATOTT, 1803.

Mennyi országok s koronák reményét
Vetted, oh boldog nevelő, kezedre!
Mennyi népnek nyújt bizodalmat a te
Chironi lelked!

A nagy álláspont köre nem telik meg
Áldozat nélkül; de ki honja híve,
Mint Görög, mindent mosolyogva áldoz
Honja javának.

Róma undokját s Senecát felejtsd el!
A Nemes legszebb diadalmi bére
Minden ádáznak s alacsony tyrannak
Kénye felett van.

Konnidás márványt nyere Parthenonban.
Adj Trajánt nékünk s kegyes Antoninust,
Véreid hálás kebelébe márványt
Nyersz te s örök fényt.

A te munkádnak gyönyörű gyümölcsét
Századok várják, diadalmi paeant
Századok zengnek, s maradékainknak
Áld maradéka.

Hajdan, ó bús sors! nemesült atyáink
Mennyi belső tűz s fene üldözések
Ostorát nyögték! de az égbe ért már
Ábeli vérök.

Digitized by Google

Már ma nem félek. Sem idők zavarja,
Sem gonosz vádak soha fel nem oldják
A magyar szívnek kötelit : Királyunk
Ismeri népét!

MAGÁNYOSSÁG.

Égi csendesség fedező homálya
Leng reád, ó szent Egyedűlvalóság!
S szívemet békés kebeledbe inti
Magusi vessződ.

A világ lármás vigadó-helyéről,
Mint az elfáradt utazó, pihegve
Térek ernyődhez, s fejemet lehajtom
Lágy mohaidra.

Itt vagyon bátor menedéklakása
A szabadságnak s nemes érzeménynek
Itt nem aggathat rabigát reájok
A buta köznép.

Itt fakad laurus-koszorúja minden
Bölcsnek és minden magasabb daloknak,
Itt az ártatlan szerelem s vidámság
Zöld amarantja.

Légy, Magányosság! vezetőm s barátom.
Csendes ernyődhez sietek nyugodni.
Itt lelem Plátót, Xenophont s Ilissus
Myrtusa berkét.

Téged óhajtlak ha szemembe' reszket
Bánatos lelkem kiütő panaszsza :
Téged a legszebb fiatalka édes
Oldala mellett.

Digitized by Google

BÚCSÚZÁS.

Elszakadsz tőlem, szeretett barátném!
Hasztalan zárlak kebelembe : eltűnsz,
S mint az álomkép, örömim, reményim
Véled enyésznek.

Jaj! sem a sérűlt szerelem nyögése,
Sem kegyességem, sem az ég hatalma
Téged énnékem soha vissza többé,
Vissza nem adnak.

Élj szerencsésen! valamerre fordúlsz
Légyen áldásom veled és vezérljen!
Légyen a végzés utain szerelmünk
Angyala társad.

Élj szerencsésen, s ne felejts el engem!
Menj az égtartó Pyrenéken által,
Menj az éjszaknak havasin keresztűl,
Csak ne felejts el.

Ott is, oh ott is tied e sebes szív,
Mindenütt kisér, veled él, veled hal;
S sárga képemnek halovány vonásin
Festve neved lesz.

Digitized by Google

HARMADIK KÖNYV.

KÁLDI PÁLHOZ.

Íme lassanként lefoly a virágkor,
S gyenge rózsáink vele elvirítnak;
A kies Tempék, Örömek, Szerelmek
Véle enyésznek.

Mely rövid s kedves! valamint az első
Éjjelünk, melyet szeretőnk ölében
Életünk legszebb örömében égve
Kóstola szívünk.

Elrepül tőlünk, soha vissza sem tér!
Sem Galenusnak tudományi titka,
Sem kegyességünk ezer áldozatja
Vissza nem adja.

Minden órádnak leszakaszd virágát:
A jövendőnek sivatag homályit
Bízd az istenség vezető kezére,
S élj az idővel.

Elmarad tőlünk szeretett barátnénk,
Itt hagyunk mindent valamit szerettünk,
Semmi nem kísér szomorú koporsónk
Néma ölébe.

Digitized by Google

A piros hajnal derülő sugára,
A barátságnak kegyes ápolási,
A legesdeklőbb szerelem siralmi
Fel nem idéznek!

AZ ULMAI ÜTKÖZET

1805. OCTOB. 14.

Mit hallok! Árpád honja határain
Ágyúk dörögnek! rettenetes veszély
Zúg, mint dagadt felhők morajja
S Bosporusok zokogó nyögése.

Egy nagy csapással mindeneket levert
A harcz s dicsőség kénye, Napóleon,
S mint Jupiter mindent lerontó
Mennyköve, egy riadással elszórt.

Látom hazámnak fegyveres őreit
Réműlt futásban; látom az éktelen
Vert had zavarját tébolyogva,
S Bécs s Pozsony érczkapuit vivatlan

Kitárva. Oh sors! oh csuda nap! mi ez?
Nincs hát remény már? — Itt az idő magyar!
Mely majd szabad-lelked-nem-ismert
Jármot akaszt te szilaj nyakadra.

Nyolcz száz repült el már Budavár felett:
Villámok ádáz zápora, vérözön
Toldúlt s rohant rád számtalanszor:
Ám de te, mint az egekbe ötlő

Kriván, mosolygál a zivatar között.
Rémíthetetlen melled aczélfalat
Vont fel körűlted, s vakmerően
A haragos buzogányt ragadván

Digitized by Google

Gigászerővel harczra szegűlt karod.
Vívtál ezerszer többel ezer csatát:
Menj, most mutasd meg Zrínyi lelkét
Zrínyi dicső remekét, halálát!

Merj! a merészség a fene fátumok
Mozdíthatatlan zárait átüti,
S a mennybe gyémánt fegyverével
Fényes utat tusakodva tör s nyit.

A FELKÖLT NEMESSÉGHEZ

1805.

Mint majd midőn lángszárnyakon eljövend
A nagy birónak Cherubin angyala,
És kürtje harsány hangja a mély
Sírba leszáll hidegült porunkhoz;

Mindenfelé dob s tárogató riad.
Úgy tetszik elhúnyt párduczos őseink
Támadtanak fel hamvaikból
Véreiket fedező karokkal.

Toldúlva jőnek bajnoki népeink:
Erdély kegyetlen székelyi, a fene
Hajdúk, az áldott tér mezőkben
Megfeketűlt haragos kunokkal;

Az ütközet közt állni tudó, kemény
Horvátok és vad ráczok erős hada
Táborba szállott, hogy kövesse
A magyarok rohanó lovagját.

Örvendj hazám! nézd: mennyi jeles sereg
Kész érted önkényt ontani életét.
Ó bátran örvendj! mert megőrzik
Hantjaidat született vitézid.

Digitized by Google

Magyar nemes vér bére jutalma vagy,
Vérző magyar kar tarta meg eddig is,
Csak hív szülöttid vérpatakja
Áradozand ezután is érted.

Nézd mint buzognak szép deli ífjaid;
Mind annyi herost s Márst mutató vitéz
Tüzelg szemökből; felkelend még
Bátori, s él Kinizsink ezekben!

Tud győzni e nép! Attila magva ez!
Ez dúlta Árpád hajdani harczain
A föld legelső tartományit,
S lánczra füzé sok ezer vitézit.

E nép csatázott nagy Hunyadink alatt,
Mikor kevély Bécs tornya lerontatott,
S roppant Budának győzhetetlen
Ormai közt diadalmi kürt szólt.

Hát bölcs királynénk, Trézia! trónusod
Nem a magyar szív vívta ki Pálfyval?
Nem a magyar s Nádasdy kardja
Tette dicső koronád fejedre?

Hat nagy királyok fegyvere omla rád,
Tűzláng borítá Ausztria tájait,
S nem volt ki terhed Herculesként
Tartsa: egész birodalmad ingott.

S ím mint midőn bús Aeolus éktelen
Barlangja torkát Kaukazus oldalin
Feltárja s ádáz szélveszekkel
Fellegeket hasogatva pusztít,

Felkél az ébren szunnyadozó magyar,
S elszórja villámkardja eged ködét;
Megtörte, földhez verte mint egy
Bellerophon, hat agyú Chimaerád.

Digitized by Google

Menj hát, vitéz faj! Őseid istene
Legyen vezérlőd vérözönid között!
Rakj zöld borostyánt kalpagodra,
Vagy nemesen pazarold el élted.

Menj, menj vitéz faj! Nézd mikor a vadak
Királya felkél Júba vadonjain,
Szavára megréműl az erdő,
S futnak ezer vadak odvaikba!

GR. FESTETICS GYÖRGYHEZ.

Örvendj hazánknak bölcs fia Festetics!
Győztél, leromlott a buta czimbora!
Gyémánt paizsban sérthetetlen
Áll az igaz valamint egy isten.

A földnek áldáz kölykei bérczeket
Szórtak, de Pallas mennyei fegyvere
S a szent Igazság titkon égő
Mennyköve porba temette őket.

Örvendj : szerencsénk talpköve szirton áll :
Nyelvünk, atyáink ajka, feloldatott,
Virrad hazánk várt napja, virrad,
S a denevérek előtte futnak.

Nyelvünk hazánkból számkivetett vala,
A régi vakság lánczaiban nyögött,
A durva ellenség haragja
Néma homály kebelébe zárta.

Sok nagyjainknak balgatag udvarin
Már a magyarnak híre se' hallatott,
Nem módi, úgymond. Ó gyalázat!
Ő vak idők szomorú gyümölcse!

Digitized by Google

Ez szülte a sok kárt s nyavalyát reánk,
Ez fojtja bennünk a geniust s erőt,
Ez rontja erkölcsünk, s hazánkhoz
Zárt szeretet kötelét feloldja.

Ezt végre látván a haza bölcsei,
Gátokba zárták a veszedelmes árt,
S őrangyalunkat visszahozták
A diadalmi kapun Budára.

Nagy rész Te munkád, a Te eszed s erőd.
Mely példa voltál! Esmeri nemzeted
Mennyit köszönhet Néked e nép,
Nyelv, tudomány, magyar ősi erkölcs.

Gályánk ohajtott tárgya mosolyg reánk:
Vár a dicsőség trónusa, menj s vezérlj!
A véghetetlen századoknak
Nagy neved érdemit általadtad.

A MAGYAROKHOZ.

1807.

Forr a világ bús tengere, ó magyar!
Ádáz Erinnys lelke uralkodik,
S a föld lakóit vérbe mártott
Tőre dühös viadalra készti.

Egy nap lerontá Prusszia trónusát.
A balti partot s Ádria öbleit
Vér festi, s a Cordillerákat
S Haemusokat zivatar borítja.

Fegyvert kiáltnak Baktra vidékei,
A Dardanellák bérczei dörgenek,
A népek érczkorláti dőlnek,
S a zabolák s kötelek szakadnak.

Digitized by Google

Te Títusoddal hajdani őseid
Várába gyűltél, hogy lebegő hajónk
A bölcs tanács s kormány figyelmén
Állni tudó legyen a habok közt.

Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
Ordítson orkán, jőjön ezer veszély:
Nem félek. A kürt harsogását,
A nyihogó paripák szökését

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont s Budavárt hiressé.

FELSŐBÜKI NAGY PÁLHOZ

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ALATT. 1807.

Már midőn a föld letapodva hódol,
S Róma felséges geniussa eltünt,
Mint egy őr Cato feded a világot,
S mennyköveket szórsz.

A közembernek neve vész magával:
Kincs, kevély márványpaloták homályba
Dőlnek, elmúlnak, s heverő uroknak
Híre enyészik.

A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek, s jövendő
Századok áldják.

Láttalak fényes hadi öltözetben,
Látlak országunk ragyogó gyülésén:
Ott merő Hektort s Kinizsit mutattál,
Itt Cicerónk vagy.

Digitized by Google

Ősz atyáink közt fiatal korodban
Pálmaágakkal koszorús fejedre
A kitündöklő magas elme s lélek
Égi sugárt vont.

Nagy, midőn tündér paripádra szöktél,
Nagy, hazánk kormányvezető tanácsán:
Itt az érdempolcz! ez az égnek útja,
S régi magyar dísz!

GRÓF SZÉCHENYI FERENCZHEZ.

Astraeánk koszorús papja! Polymniám
Példás érdemidet merje-e zengeni?
Hív Músám adaját meg ne utáld, hazánk
Őszült Nestora, Széchenyi!

Nem kincs, nem ragyogó polcz tüneményei,
Nem mászó csapodár kába reményei
Mozdítják ajakát, mert csak az istenibb
Erkölcs csalja ki énekét.

Fényes birtokaid kénye le nem köti
Munkás életedet: terhek alá veted
Atlasvállaidat, hogy szemeid hajónk
Kormányára vigyázzanak.

A törvény sivatag rejtekiben lakó
Elméd pharusi láng a szövevény között:
Kővár s szent menedék minden igaznak, és
A bűnnek kegyes ostora.

S hogy mindent megelőzz, a tudományokat
Szárnyaddal takarod, s a haza kincseit
Buzgón gyűjtögeted, s felkel az alkotó
Corvin tára Teáltalad.

Digitized by Google

A polgári töl-ág s delphusi laurusok
Kettősen fedezik homlokod érdemit.
Méltán áldja nemes lelkedet a magyar,
Mert jó atyja, vezére vagy.

AZ ÉLET DELE.

Felhágsz éltem napja, eged délpontjára,
Ragyogva omlik rám fényed hév sugára.
S ah tudom! valamint fölért szép delére,
Szintoly gyorsan leszáll nyúgovóhelyére
Hanyatló pályád!

Nem volt ekkorig is felhőtlen futásod:
De hamar felderűlt rövid elhunyásod.
Csak azért rejtezél néha fellegekben,
Hogy fátyolod alól annál kedvesebben
Mosolygjon orczád.

Nem adtál szüntelen tüskétlen rózsákat,
Nem lengettél mindég lágy Etésiákat:
De adtál víg elmét, erőt, barátságot,
Angyali érzéssel tölt édes órákot
Cypris ölében.

Mit várjak ezután, nem látom előre;
Könnyes szemmel nézek a múltra s jövőre:
Annak örömeit sírva emlegetem,
Ennek komor képét előre rettegem
Sötét ködében.

Digitized by Google

KISHEZ.

Nézd : az igaz Virtus feláldozza magát,
S nem kéri senkitől érdeme jutalmát,
Mert azt magában érzi.
A bajnok mosolygva rohan a halálnak;
Hogy vére gyümölcsöt teremjen honjának,
Eltét örömmel végzi.

A bölcs, kebeléből szívét kiszakasztja,
Néma falak között hervad arczulatja,
Fejét mély gond epeszti;
Álmatlan szemei mécseknél virradnak,
Kizárja örömit a ragyogó napnak :
Az áldást úgy terjeszti.

Barátom! érzed-e ? Képed festegetem,
De el nem érheti eléggé ecsetem
Az eredeti szépet.
Bölcselkedő Músád, sokratesi lelked
Mennyei kincseit rózsák közé rejted,
Hogy megfoghasd a szívet.

Te Schiller mélységét, Matthisson hímzését
S a tíburi phoenix magas ömledését
Egy alakban mutatod:
Bájos színnel fested az erkölcs szépségét,
Az álorczás bűnnek felfeded rút képét.
S tőreit elszaggatod.

Az észt az érzéshez remeken csatolod;
A csapongó elmét szelíden oktatod,
Mint fellengjen az égen.
Nagy érdem: de béret e föld meg nem adja:
Csillagkoronáját csak ottfen várhatja
Mnemosyne keblében.

Digitized by Google

BÚCSÚZÁS KEMENES-ALJÁTÓL.

1808.

Messze sötétedik már a Ság teteje,
Ezentul elrejti a Bakony erdeje,
Szülőföldem, képedet:
Megállok még egyszer, s reád visszanézek.
Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek!
Vegyétek bús könnyemet.

Ti láttátok az én bölcsőmnek ringását,
S ácsorgó ajakam első mosolygását
Szülém forró kebelén;
Ti láttátok a víg gyermek játékait,
A serdülő ifju örömit, gondjait
Éltem vídám reggelén.

Mélyen illetődve búcsúzom tőletek;
Elmégyek: de szívem ott marad véletek
A szerelem lánczain,
Hímezze bár útam thessali virulmány,
Koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány
A Szerencse karjain;

Bánatos érzéssel nézek vissza rátok,
Ti szelíd szerelmek s vidám nyájasságok
Örömmel tölt órái!
Nem ád vissza nékem már semmi titeket!
Evezzem bár körűl a mély tengereket
Mint Magellán gályái.

Ó gyakran a szívnek édes ösztöneit,
S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit
Egy tündér kép elvágja!
A szilaj vágyások gígási harczait,
E bujdosó csillag ezer orkánjait
Bévont szemünk nem látja.

Digitized by Google

Hív szívünk csendesebb intésit nem halljuk,
Az előttünk nyíló rózsát letapodjuk,
Messzebb járnak szemeink;
Bámúlva kergetjük álmunk tarka képét,
Örökre elvesztjük gyakran éltünk szépét,
S későn hullnak könnyeink.

KESZTHELY.

Itt a kék Balaton partja virányain,
Hol minden mosolyog, mint az aranyvilág;
Hol dús búzakalász rengedez a mezőn,
S a halmok koszorús oldalain ragyog
A százféle gyümölcs s a zamatos gerezd;
Itt, a keszthelyi zöld parton emelkedik
A csendes Helikon. Jőjetek, ó szelíd
Áon szűzei! és verjetek itt lakást!
Nézzétek, mi kies sorhegy ölelgeti
A tér telkeit és a vizenyős lapályt;
Itt leltek gyönyörű thessali berkeket,
Bérczforrást, susogó völgyeket és homályt.
Gyakran múlatoz itt zöld hinarak között
Nereus, sáskoszorús nymphaleányival;
Gyakran zengeti itt Árion énekét
A hold fénye alatt gerjedező vizen.
S nézzétek, hol ama már feketűlt falak
Látszatnak, menedékváratok ott vagyon:
Ott vár títeket egy bölcs, s kebelébe zár
Egy nagy férfi, kinek lelke periklesi
Századnak született, s aki virágkorát
Rómának ragyogóbb színre derítené.

Digitized by Google

AZ ÉN OSZTÁLYRÉSZEM.

Partra szállottam. Levonom vitorlám,
A szelek mérgét nemesen kiálltam.
Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben
Izzada orczám.

Béke már részem : lekötöm hajómat,
Semmi tündérkép soha fel nem oldja.
Ó te, elzárt hely, te fogadd öledbe
A heves ifjút!

Bár nem oly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissa,
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tíburi forrás :

Van kies szőlőm, van arany kalászszal
Biztató földem : szeretet, szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet ?

Vessen a végzet valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem :
Mindenütt boldog megelégedéssel
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelíd Caména!
Itt is áldást hint kezed életemre,
S a vadon tájék kiderült virány lesz
Gyenge dalodra.

Essem a Grönland örökös havára,
Essem a forró szerecsenhomokra :
Ott meleg kebled fedez, oh Caména,
Itt hüves ernyőd.

Digitized by Google

BACCHUSHOZ.

A te rettentő karodat Lykurgus,
Veste, és Pentheus letörött királyi
Polcza, s vad Rhaekus szomorú halála
Hirdeti, Éván.

Hát reám mit sujt haragod, hogy eddig
Édes áldásod megutálva néztem,
S éltető lángját poharadnak ajkam
Még nem izelte ?

Megvetőd lelkét örökös komoly gond,
Néma bágyadtság, megölő hidegség
Gyötri, s e szép föld örömit mogorva
Homloka fojtja.

Ámde kit Cypris kegyel, és Caména
Lelkesít, nem kér örömet tetőled;
Égi nektárt nyújt Aganippe néki
Ámor ölében.

BARÁTIMHOZ.

Én is éreztem, s tüzesen szerettem,
Éltem a szép föld örömit, barátim!
Barna fürtim közt szerelem s vidámság
Myrtusi nyíltak.

Repdezett szívem kies édenében :
Mint ama boldog ligetek lakója,
Már midőn a porkövelet lerázta
Lethe viránvin.

Digitized by Google

A szilaj lélek, rekeszét kitörvén,
A nap útján túl magasan csapongott,
S mint az aetherben lakozó rideg sas
Földre se' nézett.

Mennyi tündérbáj s ragyogó kilátás,
Mennyi andalgó öröm és reménység
Rengetett, édes Csalatás! öledben
Mágus erővel.

Álmaim tűnnek, leesik szememről
A csalárd fátyol, s az aranyvilágnak
Rózsaberkéből sivatag vadon kél
Zordon időkkel:

Hol csak a külszín fedi a valóság
Puszta országát bibor állepelben;
Ámde a bölcsnek beható szemével
Játszani nem mer.

Látja a Virtust letapodva nyögni,
Látja a Bűnnek koronás hatalmát,
Sokrates méregpoharát, s Tibérnek
Trónusa mocskát;

Látja és keblét szomorún bezárja;
S mint az őszült kor, komor és magányos
Rejteket választ, s szenelője mellett
Tépi bajúszát.

Hol sötét lelkét csak az egyet érző'
Karja s ácsorgó csemetéi nyitják,
S visszapillant rá köde alkonyából
A nevető múlt.

Digitized by Google

A REMETE.

Egy őszült remetét a Tihany oldalán
Ismértem. Sivatag sziklaüregben élt.
Már két századokat hordoza vállain,
S mellén lengedezett hosszu fejér szakál.
Gyakran, bölcs szavait hallani elmenék
Barlangjába, vidám gyermekidőm alatt.
Sok történeteket hordogatott elő
A bölcs ősz az idők régi homályiból.

Egy szép alkonyaton melleje ültetett,
Ősz pillái alól könnye kicsordula,
S így kezdé szavait: Látod amott, fiam,
Amint a Balaton habja locsogva küzd
A bércz öbleiben, s rengeteges vadon
Zöld pártája körűlfűzte az ormokat?
Ott, hajdan ragyogó tornyok, erős falak
Állottak sudaras sorjegenyék között.
S ím ott egy feketűlt klastrom, az ó világ
Buzgósága dicső temploma s szent helye.
Sok távollakozók s messze zarándokok
Csókolták küszöbét s szentjei zsámolyát,
S a hymnusba vegyűlt orgona hangjai
Buzgón ömledezék a hegyeket körűl.

Hány szív harczola szent boltja homályiban!
Míg eltépte magát ösztöne lánczain,
S lángérzése szelíd búslakodásra vált!
Hány szép hervada ott élete hajnalán,
Mint egy gyenge virág a havasok között,
Mely látatlan alak díszeivel kivész!

Digitized by Google

Ott lankadt, epedett Váradi Lóra is
Érző lelke tüzes gerjedezésiben.
Nem fojthatta meg azt a feledő idő,
Sem más-isteni kéz mennyei balzsama.
Legszebb szűz vala ő Hunnia térein.
Sok fényes lovagok néztek ohajtva rá :
Sok nagy gazdagokat Lórika megvetett,
Mert szívét szeretett Sándora bírta már,
S oldhatlan kötelek közt vele egyesült.
Sándor régi nemes faj, de szegény vala ;
Melyért Lóri kemény atyja csikarva dúlt,
S e klastromba dugá a szerető leányt.
Kábultan maradott Lóri sokáig itt,
S mint egy álmodozó csendesen elmerült.
Míglen végre beteg szíve felébrede,
S a kétségbeesés tőreivel vivott.

Már négy bús kikelet látta siralmait
S lassanként kihaló kellemit, amidőn
Egy bús óra alatt ajtaja megnyilék,
S a régen siratott karja közé rogya.
Testek rándulatit festeni nem merem,
Sem tördelt szavokat s ömledezésiket.
Megdöbbent kebeleik nyögve szorúltak el,
S bennek minden erő s élet eloltatott.
Míglen végre, sebes könnyeik árjai
Megnyitván lekötött nyelvöket, így zokog
Forró csókjai közt a pihegő leány :
Ó kedves, kit az én lelkem epedve várt
Minden perczeneten, s érted imádkozott!
Választott! de az ég szívemet eltöré!
Eljöttél, hogy ezen néma falak között
Esdeklő szeretőd könnyeiben füredj ?
Eljöttél, hogy alélt lelkem előtt kinyisd
Elvesztett örömünk hajdani édenét ?
S hogy még egyszer örömkönnybe borúlt szemét
Lóridnak karodon zárja be a Halál!

Digitized by Google

Sándor.

Nincs szóm, nincsen erőm! végy kebeledbe, végy!
S olvasd e halovány orcza vonásain,
Olvasd e szomorún béapadott szemen,
Mint szenvedt nyomorúlt életem ekkorig.
Bujdostam hegyeken, völgyeken és habon,
Míg felleltelek, oh angyalom! édesem!
Ím áttörte aczélzáraidat karom.
Jer most, merre karom s a szerelem vezet.
Jer, menjünk oda, hol senki nem ismer és
Egy csendes kalyibánk, egy nyoszolyánk leszen.
Menjünk! int az idő; ó ne habozz! kövess!

Lóri.

Menjünk; nyújtsd karodat! légy vezetőm! megyek
A bús Kaukazuson s tengerek árjain
Lángnak, habnak, ezer fegyverek élinek.
Isten véletek itt, ó szomorú falak,
Itt hagylak! szeretőm karjain elmegyek!
Menjünk a szerelem szárnyain. . . Ó, de mit,
Mit hallok? elalél lelkem. — Egek, mi ez?
Halld a lármaharang! nézd! közelítenek
A fáklyák. Ti kemény istenek! — el vagyunk
Árultatva tehát? — Ó, te csalárd öröm!
Eltünsz, el, valamint egy hiu buborék?
Már hát nem lehetek, kedvesem, a tiéd
E földön! de tiéd lészek az égbe' majd!
Ó kedves szeretőm! hogyha szeretsz, ne hagyj
E mélységbe'! ne hagyj! ölj meg ezen helyen;
Ölj meg, hogy kezeden fogyjon el életem.
Hah jőnek! Szeretőm, hív szeretőm, ne hagyj!
Csókolj meg, s vasadat dőfd ide, ó ne szánj!
Döfj, ím itt kebelem. Én örömest halok.
Add meg nékem ezen leggyönyörűbb halált!

Digitized by Google

Ekkor Sándor előrántja hegyes vasát,
S a vállára borúlt szűz kebelébe döf.
Elsóhajtva repűl bánatos élete,
S egy bágyadt köszönöm! volt lebegő szava.

Sándor.

Hah, menj, menj, te nemes lélek! ez a világ
Nem méltó tereád, menj! követőd leszek.
Hah, már látlak! az ég fényözönén lebegsz,
Intesz, hivsz, mosolyogsz, karjaidat nyitod.
Ó kedves szeretőm. Lóri, te hívsz : megyek.
Ekkor Lóri hideg karja közé borúlt.
Csókokkal befedé kedvese tagjait,
S mélyen mártja sebes szíve alá vasát,
S forrón öszvevegyűlt vérök eláradott.

Ott egy nyárfa alatt lett temetőhelyök.
Egy szép gerlicze pár jött ki porokbol, és
E csendes ligetek sátoriban leszállt.
Gyakran látni sötét éjjeleken fejér
Fatyolban lebegő lelköket e helyen :
Gyakran hallani itt lassu melódiát
Éjjel, mint valamely gyenge furullyaszó
Messzünnen kihaló gerliczehangjait.

FOHÁSZKODÁS.

Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt :
Léted világít mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

Digitized by Google

A legmagasb mennyi s aether Uránjai,
Melyek körűlted rendre keringenek,
A láthatatlan férgek, a te
Bölcs kezeid remekelt csudái.

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, a te szemöldöked
Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri.

Téged dicsőít a Zenith és Nadír.
A szélveszek bús harcza, az égi láng
Villáma, harmatcsepp, virágszál,
Hirdeti nagy kezed alkotásit.

Buzgón leomlom színed előtt, dicső!
Majdan ha lelkem záraiból kikél,
S hozzád közelb járúlhat, akkor
Ami után eped, ott eléri.

Addig letörlöm könnyeimet, s megyek
Rendeltetésem pályafutásain,
A jobb s nemesb lelkeknek útján,
Merre erőm s inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sirom éjjelét!
Zordon, de ó, nem, nem lehet az gonosz,
Mert a te munkád : ott is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.

Digitized by Google

AZ ÉN MÚSÁM.

A kit Cypris ölel s delphusi láng hevít,
Nem szállít ki hajót Bengala öblein;
Tajtékos paripát sem zaboláz keze
Harsány trombitaszón a hadi arcz előtt:
Bájoltan heverész ernyeitek között
Ó édes Szerelem s píeri gyenge szűz!
S ott énekli vidám lanttal az isteni
Szépet, jót s Amathus berke virányait.
Hippokréne szelíd völgye homályiban
Leltem gyenge korom kellemes édenét;
Ott leltem gyönyörű elmerülésimet
A szent lelkesedés s képzelet árja közt:
Nem mérkeztem arany lanttal az ó világ
Bámult dallosival: nem ragad énekem
A maeoni madár szárnyain ég felé,
Sem Pindár riadó hymnusa repteként
A félisteneket zengeni nem meri.
Mint kis méhe csak itt a vizerek körűl
Döngécsel mezeink zsenge virágain,
Hol néktek, nemesek, ritka Kazinczy s Kis!
Bokrétát szedeget nimbusitok közé.
Tí két Tyndaridák lettetek a magyar
Pindus fellegi közt s hajnali csillagok
Hosszú éje után: én philomélaként
Üdvezlém az arany nap piruló egét.

AZ ÍFJUSÁG.

Mint az aranykornak boldog századja virágzó
Képe, szelíd tündér Fiatalság! visszanevetsz rám;
Felfeded ártatlan kebelednek rózsaalakját,
S szívemet a múltnak gyönyörű örömébe meríted.

Digitized by Google

A te fejednek aranyfürtjén mosolyogva virítnak
A tavasz illatozó zsengéi vegyes koszorúkban,
Pázsitos ösvényed violák közt tévedez, és foly,
Mint a csergedező Arethusa s tiszta Meander.
Társaid, a mindig nevető Kedv, Tréfa, Barátság,
Édes enyelgéssel repdeznek játszva körűlted,
A szerelem mennyét feltárja Dióne előtted,
S karjain andalgó örömében renget az égnek.
A te vidám orczád, valamint egy hajnali csillag,
A repülő élet napját felujítja, bezárja,
Míg te az élet egét ragyogó lángszínbe' fereszted;
Elysium myrtusligetévé változik a föld,
Hol minden kiderűlt, hol minden szép s nagy előttünk,
Álmodozó lelkünk nem sejt ily puszta jövendőt,
Melyben az életnek volt kedvesi mind elenyésznek,
S csak szomorún egyedűl bújdossa világi futását,
Mint az alélt utazó az oroszlán durva hazáját.
Légy bölcs, légy te vitéz, kardod villáma hasítson
A földtengelyekig s a föld nagy tengerein túl,
Homlokodon híred csillagkoronája ragyogjon,
Tetteidet fél föld leborúlva csudálja, imádja,
Halmozd kincseidet, dúld pusztítsd Bengala partját,
Úszsza körűl gályád a földet százszor ezerszer:
Oly szent tiszta öröm nem reszketi szívedet által,
Mint mikor a boldog fiatalság rózsaviránvin
Andalodó lelked legelőször kezde hevűlni,
S a gyönyörű álomképet csókolva ölelted.

A MÚSÁHOZ.

A te ernyődnek kies alkonyában
Andalog szívem, Helikon leánya!
Álmaim tündér ligetit te hímzed
Bájos ecsettel.

Digitized by Google

A szökő Hórák mosolyogva lengnek
Büszke hullámin magas énekednek,
S halhatatlanság koszorúi nyílnak
Könnyü nyomokban.

Megszeged reptét az örök tünésnek;
Néma hamvedrek mohait biborral
Fested, és a bús ravatalba fényes
Életet öntesz.

A derék tőled nyeri szíve bérét.
Hektor és Alcíd dalod égi szárnyán
Hágtak a Dörgő palotája ázur-
Bérczein által.

A te berkedben szedi laurus-ágát
Théba felséges koszorúsa, Pindar,
És az ömlő lant fejedelme, Flaccus,
S Lesbos alakja.

Mély sugallásod kiemelt magamból,
Sátorod csendes kebelébe intett,
Hol Kazinczydnak keze szent örömmel
Nyújta borostyánt;

S Lethe áradt rám! elenyészik a föld,
Lelkes élettel ragad édenébe
Delius, s mellem magasabb erőkkel
Kezd dagadozni.

A SZONETTHEZ.

Cypris rózsalehellete
Nemzett Laura ölén téged, alak Szonett!
Zengvén lelkes ezüstszavad,
Megnyílt a buta kor százados éjjele;
Hellás napja dicsőn derűlt,
S paeánt ömledezett a Capitolium.

Digitized by Google

Paeán! újra születsz nekünk;
Ott, hol Koosz koszorús húga, az ősz Tokaj
A Bodrogra könyöklik, és
Eos lángjaival keble bujálkodik.
Hallom Dácia halmain,
Hallom zengeni már aeoli lantodat;
Fürtöd mádi aranygerezd
S tündöklő amazonpárta ölelgeti.

Üdvezllek Helikon kegye!
Jer csókold, koszorúzd a te Kazinczydat!
Pólyád szebb örömébe mártsd
Lelkét, cyprusidat húrjaitól kizárd.
Múlass, zengj, enyelegj vele!
Vaucluse s Laura leend Széphalom s angyala.

KAZINCZY FERENCZNÉHEZ,

SZENDREI GRÓF TÖRÖK SOPHIA ANTÓNIÁHOZ

1809.

Repdező kényeink rózsát legelésznek
E tündérkert képein;
S ah ezek a lelkesb csókkal elenyésznek,
Csak árnyékot adnak az ölelő kéznek,
S tűnnek a szem könnyein.

Te kedves Amazon, Kazinczym szép bére!
Öleled a Músákat.
Öleld! a Charisok legszebbik testvére
A Músa karján szed a dísz kellemére
Legigézőbb rózsákat;

Rózsákat, melyek nem a Hórák fürtjein
Nyílnak és elhervadnak,
Nem a deli termet múló szépségein,
Hanem a lelkeknek édes kötelein
A Lethéig virítnak.

Digitized by Google

Teremts Idáliát s Ácnt Széphalmodon
Égi harmóniával!
Eros amarantja leng majd homlokodon,
S béfed Áon kegye virágpályáidon
Elysium bájával.

Vegyítsd Kazinczydnak kevély koronáját
Szelíd myrtus-ágakkal;
Csókold vissza képén tavasza pompáját,
S zendítsd meg körűlte az élet lármáját
Szerelmes alakokkal.

Úgy folyjon életed mint híved éneke,
Édes symphóniákkal;
Takarjon virtusod angyali leplege,
Legyezzen Amathunt ambrósiás ege
Nyájas Etésiákkal.

A TUDOMÁNYOK.

ALLEGORIA PLATO UTÁN NÉMETBÓL.

Midőn e földet elhagyá Saturnus,
S a nagy Minden keblébe rejtezett,
Két égi szűz maradt az embereknél:
A szent Igazság és a szűz Szemérem;
Kik mint az égnek hív küldöttjei,
A jámbor népek kormányit vezették.
Örök békesség és aranyszabadság,
Víg ártatlanság s minden égi jók
Lakoztak vélek a boldog világban.

De a halandók csakhamar megúnták
Ezen jóltévő égi védeket;
Mert sokban ellentálltak a nagyoknak,
A büszke nagyravágyás kényeit

Digitized by Google

S a rút gonoszság titkos czéljait,
Mint őrálló birák, meggátolák;
Melyért is ők az emberek közűl
Kizáratván, dicsőbb honjokba tértek.
Már így sokkal szebben folyt a világ.
Most a hatalmas már hatalmasabb lett,
A víg vigabbnak érezé magát,
A dús pediglen sokkal gazdagabbnak.

De csak rövid volt e hiú öröm.
A gyenge csakhamar kezdé érzeni
Kevély nyomását a hatalmasoknak;
Az erő nem-létét pótolá ravaszság,
S rettentővé lett láthatlan keze;
A sok hasznos csekély romlása által
Kiszárad a bőség s dúskálkodás ere;
Fortély ellen fortély, erőszak ellen erő,
És fegyver ellen fegyver volt szegezve:
S mármár kiveszni tért e balgatag faj.

De megszáná a földet Jupiter.
Menj! így szólítja bölcs lyányát Minervát,
Menj! s hozz ki táram titkos rejtekéből
Észt s bölcseséget e vak fajzatoknak.
Nem észt hanem ravaszságot lopott,
S csak azt adott nekik Japet fia;
S most a Szemérem és a szent Igazság,
Kiket nekik küldék, ím visszatértek.

Készűlt tehát az aegis asszonya
A bölcseség dicső szövétnekével
A földre szállni, és az embereknek
A tudomány szent kincsét osztani.
S minthogy saját komolyságát tudá,
S a földi gyarlóságot ismeré:
Az ő ifjabb s vidámabb húgait,
A nyájas Músákat küldé elől,
Hogy készítsék kedves játékjaikkal
A vak szilaj lelkekhez útjait.

Digitized by Google

Díszlett e mód. Mert ámbár voltak oly
Músák, kik a kedveskedést fölösleg
Üzvén, lettek nagyok kaczérjai :
De mások, kik megtartották tovább is
Az ő mennyei ártatlanságjokat,
Az emberekbe szent szikrát leheltek,
Kikben tüstént gyuladt az aetheri rész,
Mely egy rokon kötél az égiekkel;
S hálás kezekkel kezdék elfogadni
Minerva égi áldomásait.
Most láták, hogy dobzódások veszély,
És a pusztítás ádáz balgatagság;
Hogy minden emberek csak egyneműek,
S minden közjó az egyesből ered!
Azolta van remény, hogy a halandók,
Mennél több fényt nyernek Pallas kezéből,
Annál forróbban fogják majd ölelni
A szent Igazságot s a hív Szemérmet.
S akkor majd ismét Krónos boldogabb
Századja hozzánk visszatér az égből.

A JÁMBORSÁG ÉS KÖZÉPSZER.

Más az Atrídák ragyogó dagályát
Tarka pórázon mosolyogva nyögje,
S Tantalus-szájjal magas asztaloknál
Üljön epedve.

Ó ti, elrejtett kalyibák lakói,
Régi Jámborság s te arany Középszer!
Üljetek mellém küszöbömre : vígan
Látlak, ölellek.

Üljetek mellém ösi tűzhelyemre!
S majd Szabínám hív keze-főzte mellett
Mártsatok vídám ajakat mosolygó
Bükkfa-kupámba.

Digitized by Google

Aki keblében helyet ád tinéktek,
A Szerencsének letapodja kényét;
S szíve épségét soha semmi bájszín
Törbe nem ejti.

Nem von az fényes rabigát nyakára;
Sem majomnévért kenyerét nem adja;
Kincseket sem gyűjt, hogy azokra árvák
Könnye kiáltson.

Tiszta lélekkel s megelégedéssel
Látja csűrében keze míve bérét;
S izzadásának gyönyörű gyümölcsét
Éli örömmel.

Nyájas orczával szegi meg falatját
A barátságnak s jövevény szegénynek;
S asztalánál, mint az öreg Philémon,
Égieket lát.

Háza szent templom, maga áldozópap,
És az áldásnak poharát kezében
Istenek töltik kimeríthetetlen
Égi itallal.

KAZINCZY FERENCZHEZ.

Mely méltó koszorút, mely diadalmi bért
Adjon néked örök míveidért hazád?
Voltaire érdeminek szép köszönet vala
Párizs tapsai közt a fejedelmi csók.
Petrarcát ragyogó győzödelemszekér
Jutalmazta. Kinyílt a Capitolium
Hellász szűzeinek, mint mikor a világ
Hódítói előtt zengtenek ormai.
Hát Néked, ki az ő útjaikon vezetsz

Digitized by Google

Minket Delphi magasb pálmavirányihoz,
Oly buzgón törekedsz s gátokat ostromolsz,
Hogy fáklyáddal egünk fellegeit higítsd,
És napját az idők lelke szerint emeld —
Néked valljon ezért lészen-e pályabér ?
Vagy tán csak csalatás minden előtörés ?
E nép nem veti el már soha fékjeit,
S vak rögzése örök hályogiban marad ?
Hagyján : a ki ugy élt, mint te s ugy énekelt,
Nem kér lelke hiú gyermeki bábokat;
Önnérzése dicső Pantheon annak, és
A jók szíve alatt fenmaradand neve;
A némult ravatal zárait eltöri,
S a villámvezető sashoz emelkedik.
Nem hal meg, ki ugy élt, mint te Kazinczy, nem!
Általküzdi sötét Aeacus öbleit;
Mint Alcides erős fegyverein ledűl,
S a tűzből az Olymp lángküszöbére hág.

GRÓF FESTETITS LÁSZLÓHOZ.

1809.

Kevély örömmel kérkedik a magyar
A Festetics név tölgykoszorúival;
Kevély örömmel látja rajtad
Híres atyád deli lelke mívét,

Nagyságos ífjú! Bölcs nevelőd keze
Bélyegzi, látjuk, már feselő korod;
S méltó remekkel gazdagítja
Benned örök neve Pantheonját.

Dicső előkép várja figyelmedet.
Nagyságra hínak minden előjelek.
S nem kétli Pannon, hogy te lészsz majd
Legnemesebb fia, híve, dísze :

Digitized by Google

Akár szilaj mén vért s hadi port dagaszt
Alattad a megtört csatarend előtt,
Akár mosolygó Keszthelyedben
Élj az igaz nagyok enyhelyében.

Megnyílt előtted fényes Olympiád.
Indúlj vezéred zöldkoszorús nyomán,
A nem halandók pályabérét
A haza szent keziből kinyerni.

A nagyra termett áldozatokban él.
Felmúlja bézárt léte határait,
A századok bús omladékin
Állva marad, s az örök tünésnek

Fennyen parancsol, s megtöri a halált.
Köz lelkeket fojt a buta semmiség
A Tartarus mély tengerébe,
S híröket és nevöket kitörli.

A kincs ha bájol pórcsapodárokat,
Büszkén körűlnéz a sybarita kény.
Mint egy aranyborjút imádják
A czudarok, de kaczagja a bölcs.

A nagy csak a jók tiszteletére vágy,
Melyet nem a fény bábja szerez, hanem
A virtus, amely nagy nemének
Czímjeihez magasítja lelkét.

Ezt áldja méltán s hirdeti a világ.
Minerva gyémánt aegise béfedi,
Mely Jupiter villáma mérgét,
Mint valamely buta zajt, elosztja.

Digitized by Google

GRÓF TÖRÖK SOPHIEHEZ,

MIDŐN GÖTHE ÉS SCHILLER MUNKÁIVAL MENT SZÉPHALOMRÓL KÁZMÉRBA.

A ki a Músát veszi útitársul,
Mint te, szép vándor, kies annak útja;
A hideg polus s szomorú Sirocco
Díszt nyer előtte.

Tánczoló Hórák, nevető Napaeák,
Tegzes istenkék koszorús Kegyekkel,
Szózatos lombok mosolyogva intik
Ott is örömre.

A magányosság rideg alkonyában
Paphius fényes csalatásit éli;
Égi népekkel repes andalogva
Kronos ölébe.

Schillered s Goethéd geniussa lengjen
Véled, és fáklyás keze fedje pályád;
Mágiás képek s arany álmodások
Fátyola lepjen.

S mely Zephyr Ámor jegyesét emelte,
Az vigyen téged, felölelve gyengén,
Vissza hívedhez bibor illatok közt
Aetheri szárnyán.

A MEGELÉGEDÉS.

Nem kér chínai pamlagot,
Sem márványpalotát a Megelégedés.
Többszer múlatoz a szegény
Földmíves küszöbén s durva daróczain,

Digitized by Google

Mint a dáma kigyöngyezett
Keblén s ambroziás mellpatyolatjain.
Csendes szalmafedél alatt
A víg pásztori kor gyermeki közt lakik;
A természet ölébe dől,
Annak nyújtja kezét s mennyei csókjait.

WESSELÉNYI HAMVAIHOZ.

1810.

Leomlom én is szent porodon, nemes!
A jókkal együtt könnyeket áldozok,
S hamvedredet bús cyprusággal
Illeti Melpomeném zokogva.

Nem úgy jelentél meg te hazád egén,
Mint egy szökőfény, mely mosolyog s kivész,
Mint egy szivárvány, tarka párák
Kölcsönözött ragyogásaikkal:

Te, mint az orkán, s mint az olympi láng,
Megráztad a gőztorlatok alpesit;
S villámszavad megszégyenité
A gonoszok s czudarok dagályát.

A jók csudáltak, mint az Egész javát
Titkon segítő mennyei tűneményt:
Neved, dicsőült Wesselényi,
Rettenetes vala és imádott.

Ritkán talál itt enyhelyet a derék.
A virtus útját szörnyetegek lesik:
Pályája küzdés; ámde végre
Talpa alá szegi a chimaerát.

Digitized by Google

Mint hajdan a szép Aethra jeles fia,
Felbírtad ífjú karral az éktelen
Márványt; s atyáid pallosával
Győzödelem vezetett az égbe.

Tekints le hozzánk hős eleid közűl!
Lebegj körűltünk, légy szeretett hazád
Védlelke, s ó add vissza fényes
Díszeidet deli magzatodban!

BARÁTIMHOZ.

Mármár félre teszem lesbosi lantomat,
Érzésim felesét s néhai biztosát.
Nem pendíti meg azt már soha semmi tárgy,
Sem nagyság ragyogó nimbusa, sem Chloém
Andalgó szemein gerjedező hevem.

Forró ömledezés csalta ki hangjait
A víg reggeli kor rózsavirányain.
Hervad már tavaszom, s bimbai hullanak:
A szép álmodozás kedves alakjai,
A tündér Amathus bájai oszlanak
Éltem gondjai közt a komoly ész előtt.

Nem kíván koszorús hírt, nevet énekem.
Kész bérem, ha nemes lelkeket érdekel,
És néktek szeretett nemzetem ékei,
Laurussal fedezett bölcsei! tetszhetik.

Épít, ront, az idő lelke, ezer csudát
Szül, s ismét repülő szárnyaival ragad:
A tí érdemetek s mívetek élni fog,
Amíg egy magyar él a Duna partjain.
Alkotmánytok örök talpkövihez teszem
E morzsát, s az idők harczai közt megáll.

Digitized by Google

NEGYEDIK KÖNYV.

ÉLETPHILOSOPHIA.

Én is örömre születtem
Arkádia berkében,
Rózsapárnán szenderegtem
Cypris ambrás ölében.
Az arany század istene
Pásztorai közé kene.

Ah! de mint az aranyvilág,
A rózsakor elrepül!
Olympusra más isten hág,
S Dodona berke dördül.
Elvirít a szép kikelet,
S vele a hesperi liget.

Az enyém is elvirúlt már!
Pályám vége közelít:
Hol a gígászi Örök vár
S chaoszába elmerít,
Mint egy cseppet az oceán,
Mint egy sohajtást az orkán.

Légyen álom, légyen bíró,
Bátran megyek elébe,
Mint egy elfáradt utazó
A vadon enyhelyébe.
Mert ha bíró: nem furdal vád,
Mert ha álom: nyúgalmat ád.

Digitized by Google

Ember voltam, csak gyarlóság
Létem fényes bélyege,
Ha virtusom nem hiúság,
Forró vérem melege,
Ha szívem nemesebben vert,
Önmagában méltó bért nyert.

Sírjak-e, hogy életemet
Jól használni nem tudtam,
S legkiesebb ösvényimet
Álmodozva folytattam ?
Ha ezt újra elkezdhetném :
Ismét a múltat követném.

Az ifjúság örömeit
Lelkesedve öleltem,
De szívem szebb ösztöneit
Soha bé nem tölthettem.
Ithakám partját elértem :
S ah hazámra nem ismértem!

Úgy éltem, hogy életemet
Visszaélni ne bánnám,
Úgy éltem, hogy életemet
Végezni ne fájlalnám;
Megcsókolgattam rózsáját,
Megizzadtam vaspályáját.

Láttam a mosolygó tavaszt,
Láttam az égető nyárt,
Láttam minden időszakaszt,
S minden földi láthatárt :
Ha örök időket élnék,
Ezeknél többet nem érnék.

Tűnő éltem rövidségét
Én tehát nem síratom,

Digitized by Google

S a jövendő kétes képét
Előre nem borzadom.
Minden kornak van istene,
Nem zúgolódom ellene,
S kebelembe marasztom.

A TÁNCZOK.

Nézd a táncz nemeit, mint festik játszi ecsettel
A népek lelkét, s nemzetek ízleteit.
A német hármas lépéssel lejtve kering le,
S párját karja közé zárja s lebegve viszi.
Egyszerü a német mindenben s csendesen örvend,
Egyet ölel mindig, s állhatatos szerető.
A gallus fellengve szökik, s enyelegve kacsingat,
Párt vált, csalfa kezet majd ide, majd oda nyújt;
Ez heves és virgoncz, örömében gyermeki-nyájas,
Kényeiben repdez, s a szerelembe' kalóz.
A magyar egy Pindár : valamerre ragadja negéde,
Lelkesedett tűzzel nyomja ki indulatit.
Majd lebegő szellő, szerelemmé olvad epedve,
S búja hevét kényes mozdulatokba szövi;
Majd maga fellobbanva kiszáll a bajnoki tánczra
(Megveti a lyánykát a diadalmi dagály),
S rengeti a földet : Kinizsit látsz véres ajakkal
A testhalmok közt ugrani hőseivel.
Titkos törvényit mesterség nem szedi rendbe,
Csak maga szab törvényt, s lelkesedése határt.
Ember az, aki magyar tánczhoz jól terme, örűljön!
Férfierő s lelkes szikra feszíti erét.

Digitized by Google

EMMIHEZ.

Emmi! nékem sem fedi szívemet jég.
Láng az éneklő, heve forr dalában;
Ömledő bőség, magasabb csapongás
Önti ki lelkét.

A ki vért zengett s haragos Skamandert,
A ki a zordon Rhodopén parancsolt
Kőnek és vadnak s Rhadamanth kezének:
Hév szerető volt.

Dirce zengőjét, ki Olympiának
S Peliont égig ragadó gigásnak
Harczait dörgé: szerelem dagasztá
Küpris övében.

S azt, ki ezt mérész utain követte,
S büszke reptével ragyogóbb vidékre
Hívta Rómának koszorús leányit,
Grátia szülte.

A lyrát felkent kezek érdekelték:
Húraim gyengék magas égi hanghoz,
A szelíd Páphus kiesébe' nyögdel
Lesbosi hárfám.

Jer, vegyűlj hozzám epedő szavaddal
Édes esdeklőm! öröm-ömledéssé
Olvad e bús dal, s koszorúzva dűlök
Gyenge öledbe.

Énekeld Chárist velem, és Diónét!
A hol e kettő mosolyogva múlat,
Ott az ég minden kegyes istenével
Harmoniát zeng.

Digitized by Google

A BALALONI NYMPHA

GRÓF TELEKI LÁSZLÓHOZ,

MIDŐN A BALATONRA SZÁLLOTT. 1812.

Üdvezllek, Teleki, nádligetim között,
S vígan nyújtom ezen tölgykoszorút neked.
Vígan zengeti el nádsipom énekét,
S e szent csészeviz áldozik.

Hősek magva! nemed tiszteli a magyar :
Él még benned ama régi Szilágyi vér,
Mely Pannon letörött thrónusa talpkövit
Még egyszer leraká dicsőn

Corvínban, ki hazánk Bellerophonja lett,
S a vakságba merűlt századok éjjelén
A mennyből lehozá Delphi szövétnekét,
S meggyújtá Buda ormain.

Ennek fénye fajod nemzeti bélyege.
Ez buzgatta ama főpapi lantverőt
Pécs szent erdeiben, szent palotáiban,
S ez gerjeszti te melledet.

Mínos rejteke volt a te nagy iskolád :
A villám ura ott iktata Parthenon
Felsőbb pitvariba, s béavatott szemed
Függött palladiumjain.

Láttad Deukaledon fennyen uralkodó
Hullámit s koronás Albion árboczit,
A bölcs nép felemelt lelke csudáit, és
A törvény diadalmait.

Lásd e tájakat is, melyeket e napon
Kormányodra bizott a haza istene :
Nézd a puszta virányt s tunguzi vad lakost,
S a szörnyek fene nyomdokit. —

Digitized by Google

Nem tenger, nem egyéb helyhezet alkotá
A nagy népeket és nagy birodalmakat:
Minden nép, ha javát ismeri, nagy, szabad
S boldog minden időn s helyen.

A nép, hogyha szabad s virtusi nincsenek,
Gyermek, mely keziben kést s üszököt visel;
S egy rút törpe, gigászkarddal: az éget, öl,
Ez vázkép s kaczagást okoz.

A fényes Latium s Sparta kevély feje
A virtus meredek bérczein ötle fel;
Pallás fegyvere nyit útat oda, s lehull
Amit nem fedez aegise.

Tedd a durva getát a Tiberishez, és
A hét hegy lakosit Bosporus öblihez:
Barlang lészen amott a Capitólium,
S itt új Róma emelkedik.

Menj! megcsillapodott a zaj előtted, és
Szendergő suhogás váltja fel a morajt;
Nézd a kék Badacson lassu Favónt lehell,
S nem küzd a Tihany ősz foka.

BÁRÓ PRÓNAY SÁNDORHOZ.

1812.

Mint a szerencsés harczos, Olympián,
Kit megtapsol egész Graecia, s Pindarus
Megzeng, magát félistenekhez
Méri, s az ég özönébe fürdik:

Mosolygva nézi lelkesedett szemem
A hősek ragyogó szobrait és halált,
Mióta tőled pályabért nyert
Oh haza bölcs fia! szűz Caménám.

Digitized by Google

Győztem! lerázták czombaim a fövényt,
Izzadt fürteimen szent olajág lebeg,
Nevem kivívtam mély porából,
S általadám maradékaimnak.

Hová, hová ránt ömledező hevem?
Oh érzem gyönyörű bérem egész becsét,
Érzem, tetőled nyerni laurust
Mely diadal s mi kevély dicsőség!

Tőled, ki a jót tiszteled és nemest,
S általhatsz az igazt fátyolozó szinen,
Mely annyi visszás képzetekkel
Tölti, zavarja szemünk homályát;

Tőled, ki pályánk tárgyait ismered,
És nagy fényü atyád s híres ipad szerint
Ösztönt, paizst, tőrt nyújtva munkálsz
A haza, nyelv s tudomány ügyében.

Jer, jer, borúlj le Pythia zsámolyán,
S honnunk isteninek áldozatot vigyünk!
Te tulkokat, bort, drága myrrhát,
Én amarant-koszorút s virágot.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS KÉPE.

1814.

Mint az egekbe merült Aetnának az alja virányos
S a tetején örökös tűzörvény s aetheri fagy küzd;
Arczaidat derülő tavaszod szép hajnala festi,
Jég fedi homlokodat, s láng csap ki komoly szemeidből. —
Erdély! mennyköveid forrnak bent, esküszöm, áldozz.

Digitized by Google

A BONYHAI GROTTA.

ÖZV. GRÓF BETHLEN ÁDÁMNÉ GRÓF GYULAI KATALINNAK.

1814.

Lebegjenek, oh grotta, feletted
Ölelkezve pálmák s myrtusok lombjai,
Hintsenek szent árnyékot körülted,
Hintsenek illatot Ilissus bokrai.

S ha majd csendes mohaidon ledűl
A hősek leánya magányos óráin,
S a szebb lelkek gondjaiba merül,
Oh fedezd könnyeit s szárítsd el orczáin.

S midőn karján „Melancholiámnak"
Az ének nektáros érzésére hevül,
Légy temploma a szelíd Músáknak
S a sphaerák zengése ömledezzen körül.

A TEMETŐ.

1815.

Elréműlve tekint, oh temető, reád
A tündér hatalom s a ragyogó dagály.
Látásodra szemek vázai s a világ
Álorczái lehullanak.

Te a durva tyrann bíborit elveted
Mint a koldus utált élete terheit,
S a szent emberiség jussa szerint nekik
Egy rangot s nyugodalmat adsz.

A kit szíve emészt s elhagya a remény,
Annak még te reményt adsz s magas enyhülést.
Jer adj nékem is, adj! ím leereszkedem
Szentelt hantodon s álmodok.

Digitized by Google

Mit ? s hát kell-e nekem álmadozás, remény ?
Agyváz altat-e vagy pólyadal engemet ?
Oh ismérem ezen phantomi lét körét
S nem szédül küszöbén fejem!

Minden szálfü, virág, melyre tekintek itt,
Érző szív vala, mely ömlede mint enyim;
Minden porszem ugy élt, úgy szeretett, örült
Mint e gerjedező kebel!

Minden kődarabon, melyre szemem vetem,
A nagy Persepol és Palmyra képe int;
Látom Theba kevély tornyait omlani,
S a márvány Babylon falát.

Látom hangyabolyi míveidet, világ!
Mint szórja s temeti a nagy Örök' keze,
Látom, hangyasereg! mint tusakodsz s tolongsz
Sírod partjain és porán.

Jertek, bámulatos bajnokok és nagyok!
S tí, kik nem meritek nézni az elmulást,
És tí porba-nyögők, jertek ide s velem
Élni s halni tanuljatok.

A VANDAL BÖLCSESÉG.

A vandaloknak ferde bölcsesége
Ismét divatba jő s csudáltatik :
Ezek, hogy a nagy Rómát dőlni látták,
Vesztének abban lelték fő okát :
Hogy ottan írni és olvasni szoktak;
S ez okra nézve ők a könyveket
Elégeték mint ördögségeket;
S hogy most kiforrta Párizs régi mérgét,
Mi szülte azt más, mint könyvek, tudósok ?
Égetni kell hát minden könyveket,
Égetni mind azt a ki gondol és lát!

Digitized by Google

Oh vandaloknak sanda bölcsesége!
Méltó királyi fülbe zengeni.
Tenéked a nagy Róma csüggedése
S Párizsnak ádáz harcza egy eset?
Tenéked alma s makk egy fán terem? —
Hát vandalok közt nincs-e pártütés?
S nem félt-e Caesar a vad Galliától?
Hát a szerailok öldöklései,
És Ázsiának végtelen zavarja,
A Dózsa, Hóra gyilkos pórhada
Mind a tudósok s könyvek mívei?
Hát Prussziának s Bécsnek thrónusát
Csak a vak észnek fékje tartja fent?
S azért nem omlik ott királyi vér?
S tán Angliának népe balgatag?
Azért parancsol a föld tengelyének?

Így van! ha szél fúj s fergeteg leend,
Ha a buzában konkoly és vadócz van,
Ha nyájainkat métely szállja meg,
S a szürke kancza vemhét elveti,
Azt mind tudósok s könyvek mívelik.

Bölcsen! dicsően! Inach és Numa,
Ninus, Zoroaster így okoskodának,
Tehát mi is! — Oh de nagy hézag ez!
A makkos ember és mi, nagy különbség.
A makkal elmúlt a szilaj szabadság,
Az ember önként hordja most nyügét,
A békes élet bájit ismeri,
S a marhafékre nincs szüksége többé.
Lám Titus, Aurel s Fridrik nem valának
Sem istenek, sem a nap öcscsei:
Imádtatának mégis a világtól;
De a tyrannok, bár istenfiaknak
Neveztetének, bárd alá jutának.

Digitized by Google

HYMNUS KESZTHELY ISTENEIHEZ.

1817. FEBR. 12.

Ki zengi e nagy század erőseit
S omló thrónusait ? ki Agamemnonát
Korunknak, s Aulis áldozatját
S Iphigenia szemérmes arczát ?

Feldúlt világunk üszkeit, a Tridenst,
S villám ostromait, a lerogyott gigást,
A megrepesztett Kalpe szirtját,
Pindari láng-ajak ömledezze;

Tí, oh szelídebb égiek ! akiket
Keszthely béavatott szent palotáiba,
Tí, éltető Ceres s dicsőebb
Lelket adó Helikon leányi,

Vidám avénám títeket énekel.
A szebb emberiség bennetek él s tenyész,
Tí adtok annak testi lelki
Jobb eledelt s magas égi éltet.

Ceres ! te hívtad erdeiből elő
A vadságba merűlt emberi nemzetet,
A makk s gyökér helyett az édes
Búzakalászt neki megmutattad.

A társas élet szent szövedékeit,
Az erkölcsi világ új elementomit
Te fűzted egy nagy kapcsolatba
Czélra vivő örök ösztöninkkel.

Munkált az ember s tárgyaihoz jutott:
Bátorságba' szedé műve gyümölcseit,
Vigan nyugodtan éle csendes
Sátoriban az aranyvilágnak.

Digitized by Google

De még lefojtva szúnyada kebliben
A szebb aetheri rész. Músa! te illetéd
Nektáros újjal, égi lantod
Zengzete gyúlt erein keresztül.

Zúgván felébredt a lekötött erő,
S mint új lény leveté állati nyűgeit,
S a még nem ismért lelki élet
Képei közt lebegett örömmel.

Főbb létre lobbant lelke feloldozá
A szép, jó s az igaz mennyei csirjait;
Zengtél! s körúlte új világ nyílt
S Elüsion, szomorú vadonján.

Zengtél! s szivének húrjait illeted:
Forró melle dagadt, homloka virrada,
Elméje szárnyalt, s a tudásnak
Békerülé sivatag határit.

Zengtél! s dalodra Thébe felépüle,
S a boldog görög ég csillaga felderült:
Te zengsz, ha Rómát a kerek föld
Rettegi, és te, ha azt lerontja;

Te zengsz, ha Franklin lelki merész keze
Villámot leragad, s sceptrumokat leszeg;
Ha Newton és Kant a teremtő
Titkait oldja s világot alkot.

Kronos leánya! s Delphi nagy istene!
Tí munkátok azon titkos örök kötél,
Mely a halandó port s az istent
Egy csuda mívbe csatolva tartja.

Oh lakjatok hát e kies ég alatt,
Bájoljátok ide Enna virányait,
És a virágzó Attikának
Hajdani szép idejét s Saturnust,

Digitized by Google

Hogy vérrel ázott századaink nyomán
A szent pálma arany bimbai nyíljanak,
S e kis magyar Weimár öléből
Lássa hazám kiderűlni napját.

Oh látja! s ím a harcz deli nemzete,
Mely még csak hadi zajt ismere és halált,
Lerakja harsogó aczélit
Színed előtt, ragyogó napisten!

Lerakja s áldoz, s mint mikor a Bakonyt
Messzünnen riadó mennykövek és szelek
Csattogva rázzák, zeng fölötte
Tegzed arany nyila és az Aegis.

FELSÉGES KIRÁLYUNKNAK

KESZTHELYRE VÁRATÁSAKOR.

Keszthely mosolygó völgyei, bérczei!
Caesárunk közelít, hintsetek illatot;
Simúlj tükörré büszke zengő,
S tűkreidet biborozza Phoebus!

S ti csendes ernyők pásztori! gyújtsatok
Tömjént hölgyeitek s gyermekitek között
Annak, ki gunyhótok paizszsa,
S emberi jussaitoknak őre;

S ki, mint dicső nap fergetegink után,
Áldást szórva, körűljárja hazánk egét,
S a mit levert a hosszu szélvész,
Újra felélteti égí tűzzel.

Örűlj te is hát, Festetics, és pazarlj!
Mutasd: mint szereti a magyar a királyt;
Mutasd: hogy annak szíve, kincse
A haza s atyja kezébe' vagynak.

Digitized by Google

Mutasd : hogy a szent honszeretet heve
S a jobbágyi szelíd tisztelet egybe fér;
Mutasd : hogy e két virtus együtt
Tesz fejedelmeket és nagy embert.

ELEGIA

GRÓF FESTETICS GYÖRGY HAM AIRA.

Keszthelyi partnak evez ladikom, mosolyognak elömbe
A szeretett tájék öblei, s árboczai.
Nyugszik az ég, lebegő zephyrek ringatva vezetnek,
Csak kebelem zajlik, s hányja halála jegét;
Hányja midőn lehajult fővel révedre kiszállok,
S nyomdokidon, nagy holt, nyögve előre megyek.
Minden mozdulatom közelebb visz szent tetemidhez,
S míveiden lebegő árnyad előmbe tünik.
Látlak, mint öleléd kegyes arczczal, nyájas örömmel,
Akiket a szeretet nyílt kapuidba hoza;
Látlak, mint fogadád szent csókkal megkoronázva
A piruló Músa gyermeki áldozatit.
Mint Görögországnak nagy daemona gyermekalakban,
Gyermeki játékban alkota embereket,
Úgy te is ősz fővel közibénk enyelegve vegyültél,
S játszva nyitál pályát isteni czélod előtt.
Míg mások honnunk javait vesztünkre kiszórják
S a nemzet lelkét s életerét kiölik :
Közbe Te keltél fel, s valamerre kifordula arczád,
Áldást hinte reánk, s életet önte belénk.
Mint egy hősi Pelops oltárt, pályákat emeltél
A görög ég, Helikon, hajdani isteninek.
Ünnepeket, muzsikát, tánczot, játékokat adván,
A nagyot a széppel kedvesen összekötéd.
A zengőt koszorú emelé és gazdag ajándék,
Minden ideg kifeszült, s büszke futásnak eredt.

Digitized by Google

Így alkotta örök remekét amaz égi Lykurgos,
Amikor összeszedé Ilion énekeit;
Spárta szilaj lelkét, énekre tanítva, emelte
S a dalok isteninek áldoza harczaiban;
Így született Hellás, így szülte az élisi pálma
A csuda helleneket s Pindaros énekeit.
Így született Korybant, zengzetben az égiek atyja,
Így hordott eledelt nékie méhe, galamb.
A buta nép e zajt látá, s a tölgyet emelte,
Látni a mennyrázót nem vala néki szeme.
Ámde ki fenjáró elmédnek látta arányit,
Nyájas alakjaiban látta nagy istenidet. —
Elfolya szép élted s veled a szép gondolat eltűnt,
Mint ama gyenge virág, napja lehúnyta után.
Eltűntél, de ha majd palotád márványi lehullnak
S romjaiból valaha baglyok üvöltnek alá,
Mint a büszke Csobáncz szomorú düledékin az útas
A múlt bajnoki kor képzeletébe' mereng :
Így merül el majdan magasabb rémletben az érző,
Hamvaidon hálát, könnyeket adva, velem.

NAPOLEONRA.

1820.

Nem te magad győztél, hanem a kor lelke — szabadság,
Melynek zászlóit hordta dicső sereged.
A népek fényes csalatásba merülve imádtak,
S a szent emberiség sorsa kezedbe került,
Ámde te azt tündér kényednek alája vetetted,
S isteni pálmádat váltja töviskoszorú.
Amely kéz felemelt, az ver most porba viszontag :
Benned az emberiség ügye boszúlva vagyon.

Digitized by Google

FELSŐBÜKI NAGY BENEDEKHEZ.

1821.

Oh te, ki mind névvel, mind testi s lelki kegyekkel
Áldott és Nagy vagy, deli ífjú, mint ki Athénae
Díszei közt paizsán viselé a mennyköves Ámort.
S mint ama nagy rokonod, ki javunkért megvet aranyfényt,
Hozzád szól Músám. Illesd őt lángajakiddal,
Hogy hozzád bájló nyelveddel szólni tanuljon,
Nyelveddel, melyről diadal zeng s mennykövez Ámor.
Menj nagy pályádon fénynyel, hatalommal övedzve,
Mert az erény hatalom nélkül csak gyámtalan árva;
Öltöztesd fénybe, hogy az álnok bukjon előtte.
Így fogsz lenni hazád s fejedelmed híve, szabad bölcs.
Menj, de mutasd hogy bölcs Montesquieu látta szivedben
Trézia bajnokait, mikoron koszorúzta dicsően,
Kik hont és koronát egy szívvel védni tanultak.
Férfiakat nemző Pannon szüle téged örömmel.
Törpét törpíthet, de nagyobbá tesz nagyot a polcz,
Mely gyávát szédít, de mezítláb hág oda Cátó.
Légy te Aristippus: bírj fényt, de ne bírjon az álfény.
Szentegyházzá lesz tündér palotája előtted,
Mint szentegyház lőn kalibám, mikor abba beléptél,
S váteszi lélekkel láttam már büszke jövendőd.

VÍG CHLOE.

„Húnyik a nap, pirúl az ég,
Intesz édes enyhelyem!
Megyek, megyek, ah elég rég
Vonza feléd kebelem.

Digitized by Google

Te vagy az én kis világom,
Virágim szép ligete!
Gyermeki víg munkásságom
S elmém első képzete.

Hozzád jövök, ha szívemet
Aggodalom terheli,
Hozzád, ha rám örömnevet,
S kezem, lantját emeli.

Szép alakid szemlélete
Új világba andalít,
Nyílt kelyheid lehellete
Illatözönbe merít.

Itt élnek eltűnt rémeim
Gyermeki jelképekben,
S kedves titkos két betűim
A mindig zöld szívekben.

A bús cyprus árnyékában
Az urnák s nefelejtsek,
A két hív szivek lánczában
A viola-bilincsek.

Így alkota ifju lelkem
Egy szebb virányt magának,
Hol égi gyönyör s szerelem
Szebb rózsái nyílának.

De csakhamar felriadtak
Rémledező szemeim,
S karom között eloszlottak
Tündér álomképeim.

Oh, mint sírtam, barátnéim,
A szerelem könnyeit!
Mint ittátok, virágaim,
Szívem égő cseppeit!

Digitized by Google

Hervadtatok, hervadtam én,
Míg rablánczom szaggatám,
Míg a csalfa büszke remény
Bábjait elhányhatám.

Oh, nem jó, halandó szemnek
Az eget megmutatni,
S a lepkeszárnyú gyermeknek
Égi szárnyakat adni.

Nehéz a mennyet elhagyni,
Pedig le kell hullanunk!
Jobb a hív földön maradni,
S rózsákat itt szaggatnunk.

Nem álmodni, hanem élni
Illik e szép világon :
Méh-ajakkal mézet lelni
Lehet minden virágon.

Egyik hervad, másik nyílik,
Mindenik csak tűnemény;
Annak nyílik a legszebbik
Aki szabad s víg mint én.

Szabad pedig kiki lehet,
Míg fejét, — de hol vagyok ?
Álmam még istenné tehet,
Legyen, legyen, hallgatok.“

A POETA.

Mint majd ha lelkünk Lethe vizébe néz,
Minden földi tehert róla lehullva lát,
S ujjá születve nyílt karokkal
Elüzion rokon árnyihoz leng :

Digitized by Google

Így, a ki Kastal vedreiből merít,
Új tündéri világ bája ragadja el;
Magát felejtvén, élve meghal,
S egy melegebb nap alatt lel éltet.

Ott gerjed abban a csuda lángerő,
Onnét hinti alá égi virágait;
Ne nyúlj azokhoz durva kézzel:
Megfagy az égi, hideg kezekben!

SZILÁGYI 1458-ban.

„Ledűlt Hunyaddal a haza védfala!"
Így zeng hősei közt a diadalmas ősz,
Körűltüzelgve bús szemekkel
A had erős fiain, Szilágyi.

„Ledűlt, s az undok czimbora, lánczait
Elszaggatva, kitör szent düledékein,
S habzó agyarral tölti újra
Béhegedett sebeinkre mérgét.

A tiszta ífjak lelke gyanútalan
Hódolt a gonoszok csalfa siralminak,
Kik mind Hunyadnak, mind hazánknak
Békepohárba' halált adának.

Ezt nyerte a nagy hős atya, virtusán:
Megkímélve magas szívvel irígyeit
Ön gyermekébe döfte tőrét,
S a czudarok diadalt kaczagnak.

Ezt nyerte a mi balga hitünk, midőn
Oly körmökre bizánk a haza zálogit,
Melyekre honnunk vére csorgott,
S hív Hunyadink vasa bélyeget vert.

Digitized by Google

A cselt utáló így veti gyilkosa
Hállójába magát; így fedi tornyait
Földünkön a bűn, míg Molochnak
Áldozik a nemes önmagával.

A virtus a jók horga, ha czéltalan:
Féltünk rosz rokonink véribe' fürdeni,
S a jóknak ártánk: az kegyetlen,
A ki szelíd, mikor ölni szentség.

A százfejű szörny új fejeket terem,
Posványával együtt veszthetni Herkules;
A gaz lenyesve még bujább lesz;
Irtani kell gyökerestül a bűnt!

Így adta vissza Sylla az életet
Rómának, s igy adom vissza hazámnak én.
Vértorral alkot új világot
Sylla-Szilágyi haragja: jertek!"

A FÜREDI KÚTHOZ.

Japet fiának sassa dulá vesém,
S a mennyből lehozott szikra emésztve ölt,
Midőn, dicső forrás, sebimre
Aeglei balzsamot áldva öntél.

Mint aki a szent Lethe vizébe néz,
Minden földi tehert róla lehullva lát,
S újjá születve nyílt karokkal
Elüzion rokon árnyihoz lép:

Így adta vissza életadó ered,
Oh kútfő! nekem az életet és reményt,
Így ébredék fel, s így ölelt meg
Partidon új öröm, új rokon kéz.

Digitized by Google

Itt leltem a jó Vajkit, az édes őszt,
Itt a téti szelíd énekelőt, ki már
A boldogúlt lelkek körében
Iszsza az ég örömit, jutalmát.

Kikhez vegyűlvé hársaid ernyein
A bús felleg alul hajnali pirjait
Az élet újra rám mosolygá,
S holt kebelem hideg éje virradt.

Itt leltem a szép lelkü nemes magyart,
Pázmándit, s szeretett szíve kegyes felét,
Ki vélem együtt cseppeidben
Enyhületet keresett magának.

Enyhítsd meg ezt is, a kora szenvedőt!
Márvány oszlopidat felkoszorúzom ím,
Enyhítsd meg ezt is, mert ha szenved,
Nem leszek én is egész kigyógyúlt.

A POESIS HAJDAN ÉS MOST.

Halljuk! miket mond a lekötött kalóz :
Tündér változatok műhelye a világ,
Mint a poesis bájalakja :
Ámde csak egy az igaz, nagy, és jó.

Melyek mosolygó jelczime lett a szép,
Hogy mint a szerelem játszi gyönyör kezén
Folytassa titkon a teremtés
Műve örök folyamát gyönyörrel.

Ennek teremtő íhlete alkotá
Hellász rózsakorán a vidor életet,
Midőn mosolygó égieknek
Innepein lebegett az ének.

Digitized by Google

A szépet érző emberek ajkain
Szívből szí be gyönyört zengve s vidám erényt;
Midőn a nyájas áldozóknak
Nyájas örömbe' jelent meg a menny.

Oh a poesis rózsaszin ujjai
Fonják azt az öröm gyenge virágiból;
Örömre intve csalta össze
A vadonok ridegült lakóit.

Most a halandó, mint ama büszke lyány,
Villámfénybe vonúlt isten ölén enyész:
A szent poesis néma hattyu
S hallgat örökre hideg vizekben.

Szűnj meg te is hát zárt fület és kebelt
A szép ífju világ bájira inteni:
Halottas ének zúg felette
Mint mikor Afrika sámielje

A port az éggel összezavarva dúl.
Forró porvihara fojtja az életet.
Oh a halandó lyányka szíve
Emberi szép kebelén virúljon.

Mint a mosolygó Helleniszé, midőn
A félisteneket szülte szerelmiben
Gyönyörre nyílt szív nyíladozza
A szeretet csuda két virágit:

A szent poesist és a dicső erényt,
Melyek hajdan öröm ünnepivé kenék
A nagy görög nép boldog éltét
S létre hozák örök ideálit.

Digitized by Google

ÚJ GÖRÖGORSZÁG.

A Músák s Chariszok szép honját éjtszaka fedte
S templomi néma halál szomorú hajlékai lettek,
Büszke tatár lovagok patkói tüzelgtek az elszórt
Spárta Athénae dicső körein már századok óta.
A földnek legszebb, legemeltebb népe bilincsben
Izzada Solonnak szent hamvain égre sohajtva.
Mint mikor a vasból ordítva kiront az oroszlán
S Núbia erdeiről iszonyún emlékezik és dúl:
Így riad álmából az eloltott hajdani Hellas,
És Mahomet hadait tengerbe meríti örökre.
S íme az ég kinyilék! száz évek-fedte porából
Felkele phönixként maradékit védni Lykurgos
S elszórt hamvaiból Marathon nagy bajnoki váltak.
Menjetek oh Músák s Chariszok koszorúzva elejbek,
Hajdani napjaiban néktek tömjéneze Hellas.

GRÓF MAILÁTH JÁNOSHOZ.

1830.

Mailáth! poétád éneke leng feléd,
Nem mint a rohanó Vág, mikor árjait
A Kárpatok közt zúgva szórja,
Tört jeget és köveket sodorván;

Csak mint az alkony enyhületén kalász-
Párnáján pihenő lyányka szelíd dala
Üdvezli a várt est nyugalmát,
S a hegyek ormai közt mosolygó

Holdat, midőn már csend födi a mezőt,
S a pásztorkalibák gőze a völgybe szállt.
Mailáth! poétád napja hunyik,
S nem ragadoz dala árja többé.

Digitized by Google

Tündér tükörben nyílt nekem a világ,
S mint egy Pygmalion szobra, ölem hevén
Életre gyúlva lenge honnom,
S annak ivá kebelem sugalmát.

Mellembe' mint egy Ílion éneke
Zengett a haza szent lángja; Olympia
Istenfiakkal küzdve tűnt fel
Isteni bájba merült szememnek.

Eltűnt a rémkép. Ámde ha szózatom
Szép lelkedre hatott, nem vala puszta hang,
Nem, mely tudatlan gyermek ajkán
Lelket emelt: koszorúm ne bánd meg.

S ha szépnek érzed férfias énekim,
Benned vagynak azok, benned a honni szív
Melyet magasztalsz, benned a hív
Honszeretet daliás erénye.

Menj, énekeld hát e magas égi lényt!
Ezt harsogta örök Pindaros és Horác,
Ez isteníté a világnak
Hajdani váteszit és erősit;

S ez nyit nekünk ím éliszi pályatért
Rákos hős mezején. Hallom a pályazajt,
S a pályazajban Széchenyink hős
Hágdozatit, lova könnyü győztét.

Oh énekeld őt, a diadal fiát!
Eurus-szülte pején mint viva nyerve díjt;
Mint áldozá fel ezreit, hogy
Ész müvein kecsesülne nyelvünk,

Mely újra szülje a lerogyott magyart,
S Pannon férfi diszét. Engem a Villitáncz
Int már; de honnom új virúltán
Vert dalodat porom érzi majdan.

Digitized by Google

ÖTÖDIK KÖNYV.

EPISTOLÁK.

KAZINCZY FERENCZHEZ.

Dec. 31. 1809.

(V á z o l a t.)

Az a józanság mely elömli mívedet,
S melytől te félsz, nekem legszebb poesis.
Mit ér a szép virág gyümölcs nélkül?
Mit a bölcsesség a bezárt ajakban?
S ah, édes az nekem, midőn Kazinczy
Úgy szól, mint egy bölcsnek kell szólni honjához,
Midőn az erkölcs vész, s reánk veszélyt kiált.

Forrón magasztalod Zsibó díszeit
Hogy a nagyság dicső példájával
A virtus magvát plántáld szívünkbe.
Majd mint egy Sokrates nyájas bölcsességgel,
Majd Flaccus lelkével s élesb kaczajával
Dorgálod a vakság romlott korcsait,
Hogy a bolondság álképét levond,
S mint hajdan Románk vigyázó Censora,
A köz romlás ellen fegyvert szegezz.

Lelkedhez illő tárgy a nép erkölcse!
Az erkölcs-alkotó teremt népet,
Az erkölcs minden polgártestnek lelke,

Digitized by Google

E talpon áll létünk, alkotmányunk,
Ezen függ mind egyes mind köz szerencsénk;
Minden népek, kiket csak esmerünk
Most és a múlt kor történeteiben,
Az erkölcscsel nőttek s viszont fogytak.

A fényüzés és a bujálkodás
A nagy polgártestben lassú méreg;
De ily csekély népben mint a magyar,
Nem csak betegség az, hanem halál.
Más nép erős temérdekségében,
Ezt a fekvés, amazt kereskedés
Gazdaggá és hatalmassá teszi:
De nékünk részünk mindezekben nincs.
Mi az hát ami a magyart emelheti?
Valóban nem más, mint az ész s erkölcs:
Csak úgy állhat meg a mi kis testünk,
Ha az lélekkel s erővel teljes.

A régi jámbor erkölcset megúnták
Más népek is, szintúgy mint a magyar,
De azt azok más jókkal pótolják:
Az ész s a kéz miveltségével,
Mely által ők a legfőbb polczra hágtak.
De mí, kizárván minden régi díszt:
A spártai lelket s népi bélyegünket,
Melyekkel eddig e marok nép állott,
Mit nyertünk? tán cravatot s gillétet,
S más ily bolondság hitvány bábjait,
Melyekkel rút kaczaj tárgyai lettünk?
— — Kérdezd az ily cravátos emberkét:
Ha úgy ohajt franc és anglus lenni,
Mért nem kedvelli úgy a tudományokat,
Az elme s a kéz remekjeit,
Mért nem becsüli ő nyelvét és nemzetét
Úgy mint azok kiket rabúl majmol?
Vagy tudja-e midőn ezt nem teszi,
Mit és ki ellen vét? — Nem tudja, hidd el,

Digitized by Google

Mert Verbőcziben arról egy szó sincs,
Más könyv pedig nem kell gavallérnak.
Elég ha tudja hány faluja van,
S minden jobbágy helyétől hány robotja.
— — Bétölti udvarát s jószágait
Százféle népek pórszemetjével.
Azt vélnéd egy világgyőző király,
Kinek minden nép udvarlókat küld.
Pizseg körűlte ánglus, franc, olasz,
Ki mennél csúfosb, annál kedvesebb.
Magyar nem kell, mert a magyar bolond:
Nem tud pumit, szajkót tanítani,
És nem tud lopni, sem pillét vadászni,
S más ily nagy dolgokhoz nem alkalmas.
Kincsét ezen czudarkáknak hányja,
Részént pedig külföldön költi el;
Talám, mondom, hitében áll néki,
Hogy honjának csak egy fillért se adjon.
— — De mit nevetjük a fenét testünkben!
Hogy ily kéz dúl a nép verejtékén:
Az ily bolondság oh nem gúnyolást,
Hanem boszús siralmat érdemel!

A míveletlen föld csak gazt terem:
A lélek is csak úgy emelkedik
A józanság tisztább világához,
Ha a tudományok és ismeretek
Tárából gazdag zsákmányt gyűjt magának.
Mit várasz oly agytól melyben nincs egyéb,
Mint kártya, bor, pagát, szeles dagály?
Ne véld hogy ez nagy polczának körét
Méltón bétöltse; elszédűl azon,
Magán alúl esvén, sárban fertőzik,
Azt a tölt túrja, mely őtet táplálja,
S az áldás átokká válik kezében.
S nézd a Keszthely s a Czenk bölcs nagyjait,
Kikben Minervánk védjeit csókolja,
Mint ellenkeznek ezzel mindenben;

Digitized by Google

Mint terjesztnek fényes pályájokon
Áldást, dicsőséget magokra, honjokra!
Tudják, hogy a szent erkölcs törvénye
Nem más mint önjavok feltétele;
Tudják mi szolgál honjok javára;
Tudják, hogy a nemzetnek sorsával
Saját hasznok szoros függésben áll;
Tudják, hogy a hiu dagály s pazarlás,
Nem fény, hanem ádáz bolondság:
S azon kincs mely kezekre van bízva,
Nem bábra, nem czudar majmokra kél;
Hanem hazánk kincstárában nől,
S gazdag kamatját a közjó szedi.

Az ész minden! s ebből foly minden jó,
Nincs e nélkül virtus, sem semmi boldogság.
Azért becsüli minden józan nép
Az ész szövétnekét gyújtó Minervát,
S annak minden munkás tolmácsait;
Azért formálja a saját nyelvet,
Azért avatja azt Pallás szentségébe:
Mert a nélkül remélleni sem meri,
Hogy józanság istenibb szavát
Az elbutúlt község megfoghassa.
Csak a magyar szúnyad mély rögzésben,
Midőn minden népek felébrednek
Az égi szent paizs villámjára,
Nem fut versenyt a szent Olympián,
Csak a győzők pálmáit bámulja.

Hányat találsz gazdagjaink között,
Kik áldozó kézzel járulnának
Hermionénk szentelt oltárához?
Hányat találsz, kik édes nyelvünket
Hiven kegyelnék és buzgón ápolnák,
Hogy sírja szélin még egyszer szelíd
Szózatját, mint a haldokló hattyu,
Áon forrási közt elkezdené?

Digitized by Google

Miért ? — azért-e hogy nem érdemli ?
Vagy hogy már éltéhez nem bízhatni ?
Vakság ! magáért nem kell azt becsűlnünk,
Hanem magunkért szükség gyámolnunk;
S ha eltörlődik e föld szinéről,
Nem más hanem hagymázunk törli el.

De félre mind ezzel ! ha Cátó villám-
Szózatja s Pharsal vérpatakjai
A római lelket fel nem ébreszték :
Mit vívjak én csekély az ár ellen ?
Az én szavam ki nem hat völgyemből,
S a dúsokhoz fel nem lövelkedik.
Te nagy fényű barátom s nagy diszem !
Te szólj, légy oly nagy ember mint dallos !
Neked sajátod a nagy világ nyelve,
S hol én tanácslok, ott parancsolsz te;
S ha bér helyett gyakran bürök vár is
E földön minden nagyra és bölcsre,
Szólj ! és ne csüggedj a jók pályáján !
A virtus, hidd el, nem hiu agyváz,
Hanem boldogságunk védistene,
Mely a méltó bért a jóknak megadja
Még a tömlöczben s a kereszten is.
Te is megkóstolod szent nektárját
Mind itt, mind Orczyd s Rádayd keblén.

LEVÉLTÖREDÉK BARÁTNÉMHOZ.

Ne kérdezd barátném ! mint töltöm időmet,
S távolléted alatt kedvem miben lelem ?
Tudod elvesztettem édes enyelgőmet,
Tudod magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Digitized by Google

Lefestem szüretem estvéli óráit,
Ha már cselédimet nyugodni eresztem.
És csak alig hallom a vígság lármáit,
Agg diófám alatt tüzemet gerjesztem.

Leplembe burkolva könyökemre dűlök,
Kanóczom pislogó lángjait szemlélem,
A képzelődések álmába merűlök,
S a lelkesedésnek szent óráit élem.

Az őszibogárnak búsongó hangjai
Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.

Életem képe ez. — Már elestvéledtem,
Béborúlt az élet vídám álorczája!
Még két múlatótárs van ébren mellettem:
A szelíd szerelem hamvadó szikrája,
S bús melancholiám szomorgó nótája.

BARÁTNÉMHOZ.

Tudom hogy a szív nem vigyáz tanácsra,
Kivált az első fájdalom hevén;
Csak könnyek és csak bús nyögések adnak
Szorúlt kebelnek édes enyhülést.
De hát te meddig sírsz még Dencsidért,
Mikor találsz te már vigasztalást?

Siralmaidban lát a felkelő nap,
Siralmaidban hágy midőn leszáll;
Siránkozol ha rózsát nyújt kezedbe
S ha illatot hint rád a szép tavasz;
Dencsid keserged a midőn az ősz

Digitized by Google

Lehelletével hervad a virány,
S előtted intve sárga lombja hull.

Nem így barátném! itt is van határ,
Amelyet általhágni nem szabad.
Szép lélek amely könnyen kap sebet,
S a fájdalomnak önti könnyeit,
S magát kisírván szenved csendesen;
De kényes, amely sebjét nem feledi,
Sem orvosolni nem bátor s kemény,
Hanem lecsügged s önmagát emészti;
S hiú, ha még mély sebjével dicsekszik,
Ha fájdalomban édeset keres,
S veszett gyönyörré változtatja a kínt.

Tágúljon a szív könnyek által amíg
Feszíti, fojtja a nyers fájdalom.
A férfiszem sem bírja könnyezetlen,
A bölcs is érzi a csapást, midőn
Szerelme édes láncza elszakad;
De már ha első kínjait kiforrta,
Az észnek égi balzsamát veszi.

Mi haszna vívjuk a kemény eget
S a bús koporsó gyémántzárait?
Nem hat siralmunk s jajszavunk oda!
Mi haszna sírsz hát, és miért siratjuk
Azt, aki békes révre jut korán,
Ki csak tavaszaza kellemit szedé
S itt hagyta a tél puszta napjait?

Nem szívja többé Dencsid ajkidon
Az élet első gerjedelmeit,
Nem érzi többé csókjaid hevét,
Sziveddel öszve nem döbög szive:
De már nem érzi a fájdalmat is,
E földi élet számtalan veszélyit,
A test fenéit, a lélek dühét,

Digitized by Google

S nem a halálnak irtózásait;
Nem játszik a sors kéje övele,
Sem a hatalmas durva büszkesége,
Nem csalja őtet áruló barát,
Szerelme kínja nem szakítja szívét,
S nem látja a bűn győzedelmeit.

Ki tudja éltünk számtalan csapásit
Leírni ? Minden óra újakat szül,
Újabb veszélyt hoz minden perczenet.
Itt a mosolygás sírással vegyül,
Itt minden édes, mérget rejt magába,
S gígászi harczot minden nyúgalom.

Oh, hadd nyugodjék magzatod tehát
A boldogoknak csendes enyhelyén,
Túl a veszélyen s földi harczokon,
S fedezze béke kedves hamvait!
Követni fogjuk őtet nem sokára;
De már követjük, és útban vagyunk!
Nem vesztjük azt el, újra megtaláljuk,
Csak egy kevéssé ment előbbre tőlünk.

DUKAI TAKÁCS JUDITHOZ.

1815.

Hogy a szelíden érző szép nemet
Letiltva minden főbb pályáiról,
Guzsalyra, tőre kárhoztatni szokta
A férfitörvény, vallyon jól van-e ?
Igen : ha az csak úgy tekintetik,
Mint ösztöninknek szenvedő edénye,
S nyers kényeinknek játszó eszköze.

De hát, csak erre vagynak-e teremtve
Azok kik embert szülnek és nevelnek!

Digitized by Google

Kik életünknek gyönge bimbait
Dajkálva őrzik forró keblöken,
S véröknek édes nedviből itatják;
Kik szebb korunknak ékes napjain
Rózsás kötéllel kapcsolnak magokhoz,
S lelkünket égi érzésben füresztik;
Kik ősz korunkban reszkető fejünket
Ismét ölükbe vészik s dajka karral
Vezetnek éltünk véghatárihoz,
S ölelve tésznek a halál ölébe,
Míg ott is újra vélünk egyesűlnek?

Oh, nagy, dicső czél van nekik feladva,
S rendeltetések szebb mint a miénk!
De mint mehetnek nagy pályájokon
Bevont szemekkel s békós lábakon?
S kívánhatunk-e tőlök oly csudát,
Hogy czéljainknak megfeleljenek
És lelkeinkkel összezengjenek,
Ha őket a vak gyermekségbe zárjuk?
A míveletlen föld csak gazt terem:
A lélek is csak úgy emelkedik
A virtusokhoz égi szárnyakon,
Ha Delphi isten önt sugárt belé,
Mely úgy kifejti lelkünk díszeit
Mint éltető nap a virágkebelt.

Midőn csapongva ömledő dalod
Klavírod érző hangjain lebelg,
Midőn nyilazva repdez ajkidon
Az ihletett szív s nyílt ész lángigéje,
Mely szívet elmét egyiránt hevít:
Akkor, barátném, akkor érezem,
Mit veszte a föld durva gyermeke,
Hogy a teremtő legbecsesb alakját,
Kinek kezébe szívünk adva van,
Játéka kénye rabjává alázta!

Digitized by Google

Te megboszúlva méltóságtokat
Kihágsz nemednek szűk korlátiból,
Melyekbe zárva tartja vad nemem;
Kihágsz s merészen fényesb útra térsz,
Melyen csak a nagy férfinyomdokok
Vezetnek a szép tiltott táj felé;
Hol a vakító fénybe vont igazság,
Ámbár szemünket káprázztatja is,
De megmutatja a virtusnak útját,
Mely halhatatlan istenekhez int;
S hol a poesis nyájas istenei
Szemünkhez illő földi öltözetben
Enyelgve zárnak karjaik közé,
S a symboláknak hímes fátyolában
Öleltetik meg a nagyot s dicsőt,
S belénk mosolygják rózsás szájaikkal
Az égi szikrát s égi tiszta kényt.

Érzed hatalmas íhletésöket,
S hevűlt kebelt nyitsz szép sugalmaiknak,
S mint a kalitka zárát elhagyó
S ismét szabadban lengő fülmile
Örömre gerjed s harsány csattogással
Repűl az erdők zöld árnyékiba,
S üdvezli a rég óhajtott galyakról
A tarka völgyet s víradó eget:
Meglelkesedve s égi szárnyra kelve
Lengsz vígan Áon szent virúlatin,
Hol a teremtő Pindár dithyrambja
Harsogva zúg le Pindus ormain,
S a gyenge Sappho esdeklő dala
Nyögdelve reszket gyönge húrjain;
Hol új meg újabb szépségek csudáit
Bájolva látja repdező szemed.
Hol új meg újabb zengzetű melosz
Lángolva járja által lelkedet,
S zengésbe hozza gyönge lantodat.

Digitized by Google

De, oh leányka! még itt nincs határ!
A képzelődés szép játékai,
Az érzemények édes ömledési,
Szépítik ámbár boldogságodat,
De nem tehetnek boldoggá magok.
Kettősen érzed a jót és gonoszt,
S a sorsnak áldáz kényén függ nyugalmad.
Nézd a magasban fénylő bölcseséget,
Körűlragyogva csillagnimbusával
Az isteneknek békes sátorában,
Hová nem érhet semmi földi tör:
Ott, ott tanuld meg a bölcsek nyugalmát
Ismérni, s győzni a föld szörnyeit,
Indúlatinknak pusztító dühét
És a szerencse játékit nevetni,
Használni élted szűk kerületét,
S bátran letenni a halál kezébe.

Int a dicső táj. Járd zengő ajakkal.
Vezessen érző kebled istene.
Ölelje myrtus barna fürtidet.
Az égi Músák s Grátiák ölén
Álmodd el élted rózsaálmait,
S védjen Minerva pályád zajjain,
Mint Áriont a tenger istenei,
Midőn zenegve szállt a delfinen.

VITKOVICS MIHÁLYHOZ.

1815.

Midőn mosolygó bölcseségedet
Belém enyelgi szép epistolád,
Melyet barátunk Horvát érdemelt,
Melyben Horáccal fested a mezőt,

Digitized by Google

S annak szelíden bájoló nyugalmát;
Vígabban érzek s boldogabb vagyok.
Szebbnek találom puszta lakhelyem.
Kertem virági szebben illatoznak,
Szebben nevetnek szőlőm fürtei,
És kazlaimnak árnya hívesebb.

Igen, de minthogy minden verselők
Homér atyánktól fogva ekkorig
Falut dicsértek, engedd meg nekem,
Hogy én Budáról s Pestről énekeljek.

Midőn Budának roppant bérczfokáról
Szédűlve Pestnek tornyait tekintem,
S a száz hajókat rengető Dunát,
A nagy Dunának tündér kerteit
És a habokkal küzdő szép hidat,
Melyen zsibongva egy világ tolong;
Midőn körűltem minden él s örűl
S újabb meg újabb érzelemre gyújt,
Itt a tanult kéz nagy remekjei,
Ott a dicső ész alkotásai
Az élet édes bájait mutatják,
S mind azt előttem testesűlve látom
Amit magamban csak képzelhetek:
Kívánhat-e még többfélét szemem?

Hát a midőn majd véled s Helmeczynkkel
Virághoz együtt ballagunk karöltve,
S a bölcs öregtől új lelket veszünk!
Onnét tehozzád s nyájas asztalodhoz,
Hol a kinyílt szív s józan ész kinál,
S vidám szabadság s tréfa a szakács;
Onnét Palinkhoz, Pécel dallosához,
És mindazokhoz kik barátaink,
S velünk egyenlőn tudnak érzeni;
Hol majd hazánknak ó s új dolgait,
Majd a világnak főbb történeteit

Digitized by Google

Szágúldjuk által, és mustrára intjük
A föld királyit s büszke nagyjait;
Vagy majd Kopernik égi útjain
Vizsgáljuk e nagy minden titkait,
És a világok systemáit oldjuk;
Majd a morálnak mély törvényein
Plátónkkal újabb s szebb respublikákat
Alkotva Solont s a dicső Lykurgust
Lehozzuk embert boldogítani.

Ha azt megúnjuk, mert mindent megún
Az ember, s édes a változtatás,
Szemünk legelhet Thespis bájvilágán,
S a tánczolóknak szárnyas rendein,
Szívünk örömre olvadozva repdez
A zengzeteknek szép concertjein;
S ha kell, közel van kert, szőlő, liget,
Horáczczal untig ott kapálhatunk,
S nevetni fognak ott is a bohók.

Mi kell tehát több? Élni és örűlni,
S használni, czélunk, nem pedig heverni;
S a bölcs nyugalma háboríthatatlan
A pesti bálban s csörtetés között,
Mint a magányos rejtek árnyain.

Nyugodni, enni, inni és alunni
Lehet mezőn is; oh de mint örűljek
Fákkal, füvekkel, ökrökkel sokáig?
Csupán szememnek tárgyi mind ezek.
Szivemnek ember és rokon kebel kell,
Kivel vegyítse érzeményeit;
Elmémnek elme, mely megértheti,
S melyben sugárit tűkröztetheti.

Van itt is ember, mond'd, de milyen ember?
Inség, gonoszság néz ki vad szeméből,
S lesujt pipádért hogyha nem vigyázsz.

Digitized by Google

Szemét sötétség, vállát terh sanyarja,
S utálja mind azt aki boldogabb.
S mi szép mulatság látni izzadását?
Mi szép nekem még rajta szántanom
S aszott kezéből lesni sültemet?
Nem szebb-e Pesten vígan perleni
Verbőczi hajló nyelvén, és merészen
A szent igazság mellett harczra kelni?

Barátom! a bölcs boldog mindenütt,
Az Hortobágyon, az Pesten, Budán,
Mert ő magával hordja kincseit;
De boldogabb ott még is, hol körűlte
A nyájas élet hinti kellemeit,
És szíve lelke, tárgyát lelheti:
Mint hol magába zárva él magának,
S csak álma tündérképét kergeti,
Mint egy vadonban bujdosó fakír.

Rendeltetésünk nem magányos élet
S örök komolyság és elmélkedés,
Hanem barátság és társalkodás.
S nem a világi jókat megtagadni,
De józan észszel vélek élni tudni
A bölcseségnek titka és jele.

Maradj s perelj te Pesten, s élj vidáman
Barátid édes társaságiban,
S ne kérj az égtől többet mint adott.
Van annyi, mennyi kell, s ha ez kevés,
Kevés lesz a föld minden kincse is.
A vízikórság szomját el nem oltja
Minden Dunáknak s tengereknek árja;
S az ép gyomornak egy pohár elég.

Ha van mit ennünk, innunk, és szeretnünk,
Ha józan, elménk, s testünk nem beteg,
Kivánhatunk-e s lelhetünk-e több jót,

Digitized by Google

S adhatnak-e mást a királyi kincsek ?
Így ír, így érez, így él most barátod,
Ki téged, édes Miskám, megkeres
Az új zephyrrel s első fülmilével,
S veled csevegni és nevetni fog.

A PESTI MAGYAR TÁRSASÁGHOZ.

1815.

Ki kétli s kérdi, hogy csak a dicső ész
Emel ki minket a barmok sorából ?
Ki kétli azt hogy minden érdemünk,
Minden szerencsénk, ezzel nő s hanyatlik ?

Az ész az isten, mely minket vezet,
Az ő szavára minden meghajul,
Hegyek lehullnak s olvadnak vizekké,
S örök helyéből a tenger kikél;
Ez alkot minden szépet és dicsőt,
Az egyes embert mint a milliókat
Ez áldja, s égi boldogságra inti.

Miért utálja hát szövétnekét
Az ember, és mért nem terjeszti fényét
A vak halandók néma éjjelén ?
Aegyptus áldott földe kérkedik
Az ész legelső nyílt virágival;
De ott fakadtak egyszersmind azokkal
A hit vakító szentelt maszlagi,
Melyek korunkig hintik mérgeket,
S örök zavarba dönték e világot.

Az ég ürébe felható tudós
Az égi zsákmányt barlangokba zárta,
S az embereknek bábot s vázt vetett,

Digitized by Google

Melyek vakabbá tették a vakot,
És a lenyügzött józan értelem
A szarvas isten áldozatja lett.

Így a görög nép s Róma bölcsesége,
Melyet csudálva tisztelünk ma is,
Csak a tudósok székiben lakott:
A nép szemébe nem hatott sugára,
Előtte el volt rejtve mindenütt,
Míg végre a vad barbarok dühétől
A föld színéről eltörültetett.
Éj fedte a föld pusztaságait,
Éj, melybe számos századok merültek.
S ha most miköztünk kezd is fényleni,
Mely szűk határba önthet áldva éltet,
S az éj csudái mint süvöltnek arra!
S hány népek élnek még ma is körűltünk,
— Tekintsük által a föld részeit —
Kik a baromság aklában hevernek,
És semmi isten nem tekint ügyökre.

Ez, istenének a barmot hiszi,
Imádja a föld ocsmány férgeit,
S azoknak embervérrel áldozik;
Emez, vakító papjának ganéját,
Mint szent ereklyét tisztelvén, eszi;
Amott, az odvas fákban éhezik
Az embereknek görhes istene,
S a legnagyobb bűnt batkákért lemossa;
Imitt hamúban kotlik a herélt szent
S bámészkodása istenné teszi;
Itt, a mosódás módja szent titok
S a félvilágot embervérbe mártja,
Mert azt az egyik párt az ujjain,
Másik könyöknél szokta kezdeni,
Melyért is egymást öldözik halomra;
Ott, a falukban s városok piarczin
Jár kóborolva a sok meztelen szent,

Digitized by Google

Szabad kezekkel élelmet rabol,
S az asszonyokba önti szent dühét,
S a férj, az égnek hálát adva, nézi,
Ha hitvesével szent bujálkodik.

Igy a világnak legkiesb vidékit
Ádáz bolondság tölti, ostorozza,
S undok zsiványi barlanggá teszi,
Erynnis üszkét hányja városinkra,
Az öldöklő kést egyiránt füreszti
A reszkető ősz tűztelen szivébe
S az anyja keblén ácsorgó szopóba,
És csontjainkból thrónust rak magának,
Melyet dög, ínség, sárga félelem
S kínokkal élő bánat fog körűl.

Hol van tehát a józan értelem,
Hol a tudósok annyi izzadása?
Remélhetünk-e vajjon jobb világot?
Gyaníthatunk-e oly időt, mikor
Az ész világa minden népeket
Megjózanít és öszveegyesít,
S kiirt közűlünk minden bűnt s gonoszt?

Reménylek. A mit század nem tehet,
Az ezredek majd megteendik azt.
De hinnem is kell; mert midőn, barátim!
Buzogni látom lelketek hevét,
Mely e nagy ügyre felken títeket,
S e szent szövetség lánczába csatol,
Előre látom: mint terjesztitek
Hazánkban Delphi égi kincseit,
S az értelemnek nagy törvényeit;
Előre látom: mint leheltek éltet
A sziklamelybe és a holt agyagba,
S mint jámborodnak a vad állatok
Előttetek, s mint omladoz rakásra
Az ész s igazság mennydörgő szavára

Digitized by Google

A zordon ínség óriási tornya,
S mint hullanak le durva lánczai.

Fogadjatok hát engem is, barátim!
Szent frígyetekbe : íme esküszöm
Hogy áldozatlan kézzel nem jövök ;
S ha gerliczéim és virágaim
Kedvelni hajlandók az istenek,
Tömjénetekhez szívesen teszem.

DÖBRENTEI GÁBORHOZ.

1815.

Ne véld, barátom. hogy nyugalmamat
A sandaságnak gáncsa megzavarja;
Ismérem én azt s megmosolygni szoktam,
Mint csürhe gyermek kámpolásait,
Midőn legázolt bábjait boszúlja.
Nem úgy tanultam Sokrat iskoláját,
Hogy a köz ember változó eszének
S itéletének rabja lenne Músám.
Gúnyolja bízvást mívemet s gyalázza,
Galád szidalma rám homályt nem ejt :
Sőt a bohóktól kárhoztatni fény.

Azok, kik a szent Cátót pökdözék,
S a bölcsek atyját méreggel megölték,
Élnek ma is még s mérget öntve marják
Mind azt, ki odvok mellett elmegyen.
S csudáljuk-e, hogy ránk morogni mernek?
Gyűlöljük-e, hogy nem barátaink,
Kik önmagoknak ellenségeik,
S az istenekkel perbe szállni készek ?
Vagy tán az orvos hagymázos betegjét
Üldözze azért, ha tőle öklözést kap ?

Digitized by Google

Nem, mert az ember nem véthet ha józan,
Minden gonoszság hagymázból ered.
Előbb lehetne a lángból viz és jég
S az égi fényből vastag éjszaka,
Mint a valódi bölcsből rút gonosz.

Az isteneknek egyik legnagyobb
Csudájok az, hogy szintugy lelkeink
Mint arczairknak számtalan vonási
A milliók közt mássokat ne leljék.
Miért utálnánk hát ezt és amazt,
Hogy teste lelke hozzánk nem rokon ?
Hiszen magától egyikünk se' van.
Nézd a tövis szúr, és csíp a csalán,
S a gyenge rózsa illatot lehel :
Az emberekben végtelen különbség
S megérthetetlen visszás értelem van.
Ez a hiú fényt s rangokat vadászsza,
Kuczorgva koldul s pénzen vesz tehert;
Emez dühödve pusztít, öl, rabol,
Az átok és jaj hymnus vad fülének,
S bünében virtust s érdemet keres;
Amaz magától s mástól megtagadva
Kaparja a pénzt s hasznát nem veszi,
Mint a perúi rab mindég aranyt ás
S aranyja halmán izzad, éhezik;
S im ez becsűlni a pénzt rútnak érzi,
Pazérlja, s fogytán a fejébe lő.

Igy a tudósok tarka serge is
Bizarr agyakkal rakva tömve van.
Az egyik a szent régiség barátja,
S utálja mind azt a mi új s nem ó :
A Himfy verse néki konyhadal
Akárki mit mond, mert cadentiás.
A másik újat s csak honit szeret,
Kitiltja Hellas nyájas isteneit,
S igaz keresztyén verseket kohol.

Digitized by Google

Van aki minden új szót megkaczag,
Ha azt tudóstól hallja s nem fonóktól,
Mert néki a nyelv csak fonóba' készűl,
S ahhoz Kazinczy és Virág nem ért.
Van aki mindég új szót fúr, farag,
A leghelyesbet százfelé csigázza
S abból viaszként majd istent csinál,
Majd tücsköt s azzal mint nagygyal dicsekszik.
Van aki mint egy szemtelen kofa
Rohadt gyümölcsét lármásan dicséri
S az átmenők közt majd ezt majd amazt
Betyár gunyokkal megtámadni kész,
És, a becsűlet úgy hozván magával,
Üstökre, pofra kél akárkivel.

Elég. Az ember a hány, annyiféle
S változhatatlan főbb vonásiban.
Ki gondja mind azt egy kaptára vonni?
Bárányt, oroszlánt egy rekeszbe zárni?
S ki gondja minden agynak tetszeni?
Elég, ha néktek tetszhetem, barátim!
Elég, ha czélom s szívem tisztaságát
A józanabb rész érti és becsűli:
A részegekre nem figyelmezek.
S letettem ámbár lantomat kezemből,
Hogy kedvesimnek adjam éltemet,
S nyaram kalászszal biztató szakát
Telemre gyűjtve éldegeljem el;
De oh nem élet a műsátlan élet!
Maradjon a föld! minden kincse gőz.
Sietve térek vissza istenimhez,
Kik ifjuságom zöld virúlatin
Keblökbe zártak nektáros kezekkel,
S kik bár nem adnak kincset és hatalmat,
De megtanítnak vígan élni, halni,
S nevetni a föld balgatagjait.

Nevesd te is, jer, őket; s vívj dicsően
Az éj süvöltő vak hydráival!

Digitized by Google

Paizst s aranytőrt nyújt Apoll neked,
S veled buzogva felkél Wesselényid,
A szörny-ölőknek szörny-ölő fia;
Lehull előtte majd egünk köde,
S paeánt riadnak Erdély bérczei.
És én utánok zengetem dalom.

HELMECZY MIHÁLYHOZ.

Mit írjak, édes Helmeczym, neked ?
Nemes tüzedről énekeljek-e,
Vagy ifjuságod ért gyümölcsiről,
S baráti szíved érzeményiről ? —
Ha én terólad gondolkodni kezdek,
Csak egyet érzek, egyet gondolok,
Csak azt, barátom! hogy téged szeretlek;
Csak azt : hogy édes a szelíd barátság
Még akkor is, ha csak képét öleljük
Annak, kit óhajt szívünk messziről.

Ím, gyűjteménykém vedd baráti kegygyel,
Érezze ismét gyámoló kezed',
S láttasd világgal, mint már láttatád.
Kevés virággal szerzi meg Caménám :
Oh! elvadúlnak a komoly szemektől
Áon mosolygó gyenge szűzei,
Mint a szerelmek édes istenei.
Te még virágzol. Dőlj szép karjaikra!
S az égi nektárt idd rózsás ajakkal.

Digitized by Google

TOLDALÉK.

VENUSHOZ.

Oh szerelmek szép tündére!
Jövel gerliczéiddel!
Hozz írat szivem sebére,
S könnyeimet *száraszd el.*

Ámor tőrei égetnek,
Lobog minden csepp vérem,
Fájdalmaim eltemetnek,
Ha tárgyam el nem érem.

Te intézed a szíveket,
Egymáshoz te forrasztod,
A tüzet jéggé teheted,
A jeget meggyújthatod:

Oh olvaszd el Naczám szívét,
Szívemhez hadd forradjon;
Mosolyítsd rám szép kék szemét;
Kebledbe hadd ragadjam.

Digitized by Google

HEKTOR BÚCSUZÁSA.

SCHILLER UTÁN.

Andromacha.

Elmégy, Hektor, tőlem hát örökre
Oda, hol már Achilles fegyvere
Patroklusnak áldozik vérrel ?
Ki fogja majd kisdedünk tanítni
Istent félni és dárdát hajítni,
Ha téged a bús Orkus elnyel ?

Hektor.

Drága hölgyem, parancsolj könnyeidnek,
Tisztem, hitem engem harczba visznek,
Ezen karok őrzik Pergamust;
Tiértetek, hazánk isteniért
Bátran vívok, hősien ontok vért
S nem rettegem a setét Orkust.

Andromacha.

Nem hallgatom többé kardod hangját,
Itt hever majd, rozsda lepi vasát,
S Priám bajnok nemzete kivész.
Oda mégy, hol nap többé nem ragyog,
A Cocytus bús vadonban jajog,
S szerelmed a Léthében enyész.

Hektor.

Minden vágyom, minden érzeményem
A Lethe szent árjába merítem,
De hív szerelmemet nem.
Halld! az ádáz dúlja már a falat,
Fűzd rám kardom, szüntesd fájdalmadat,
Hektor hal meg, de szerelme nem.

Digitized by Google

TÖREDÉKEK.

I.

WESSELÉNYI A NÁDOR, MURÁNYNÁL.

Mely édes andaly int, Murány, feléd,
Midőn tetődre felvetém szemem!
A várvivásnak jöttem nézni tervét,
S kimérni a tűz égi útait,
És íme mint egy elbájolt lovag
Andalgva nézem a tündéri várt,
Andalgva látom ékes asszonyát.
Kit már feledni véltem évek óta,
Előmbe tűnni látom újolag;
Látom miként őt láttam egykoron
A bajnok ífjak büszke tánczkörében
Lebegni pártás fővel a delit,
A nyílni kezdőt angyal-kellemében.
Döbbenve váltam tőle és szorongva:
De megpillantván újra kardomat,
A hősi szellem újra megragadt,
S vitt a dicsőség fényes útain,
Vitt élni halni bajnokok sorában.

És íme már most mint dicső vezér
Előtted állok, oh magas Murány,
Letörni ormod büszke tornyait,
Rablánczra fűzni ékes asszonyod,
S rablánczra véle a pártos magyart.

(Meg-megállva s gondolkodva járdal.)

Rablánczra téged, lelkes árva hölgy,
Rablánczra téged, édes árva hon!

(Gondolkodik.)

Digitized by Google

Mi ez ? mi új zaj dúlongat szívemben ?
Oh érzem, a tiszt s a szív harcza ez :
A szív fog, érzem, győzni tisztemen,
Kirántja győző kardomat kezemből,
És életemnek új irányt mutat.

II.

ANGLIA.

Ész, pénz ád mindent, de csak együtt osztanak áldást.
Nép esze a törvény, mely nélkül pénze veszélyt hoz.
Míg törvényidnek hódolni fog, angol! a pénzed,
Addig hódol a pénz neked és pénzednek a tenger.

III.

A kritikának egész szép tárgya, barátaim, a mű,
Nem pedig a művész. E kettőt összezavarni
Rút lelkek szokták; s a rútból felhat-e a szép ?

IV.

A legfőbbre akarsz törekedni hatalmas erőddel ?
A legszélsőbbet ne tekintsed azonba tetőnek,
Mert tetejére, középpontjára közép ut emelhet.

V.

Honnét van, hogy az ég, a fátum, vagy görög Áte
Majd minden jámbor költőt és büszke genieket
Annyirn üldöz most, hogy azok majd mind siralommal
Töltik el a Helikont, s czivakodnak fátumaikkal ?
Én nem tudhatom azt; s hogy az Átét gyártja-e költő,
Vagy pedig a költőt gyártná bárdjával az Áte,
Azt se' tudom; de igaz, hogy azok jól ismerik egymást;

Digitized by Google

Mégis azonba' nehéz őket jól össze egyezni!
Ámde akármint van, zugolódnunk ellene nem kell,
Sőt mint a karaib bajnok harsogja halottas
Énekit a kínzók keze közt mosolyogva, boszontva,
Gyáva csapási alatt víg dalra fakasztva köszöntsük.
Zengj, mosolyogj neki, majd víg lantod tánczra ragadja,
Mint Orpheus hajdan vadakat, fát, Thrácia bérczét.

VI.

Eveket átvirraszt a művész, még se talál czélt :
A pehelyes kis nép álmaiban kitanul.
Amit tegnap alig hallott, azt már ma tanítja :
Oh mely kurta belűk e hadarász uracsok.

Digitized by Google

VARIÁNSOK.

Ajánlás. 33. l. A kéziratban (első dolgozásban) címe : Kazinczy Ferencz. Az első versszak hiányzott; s az óda a másodikkal kezdődött így :

Kazinczy! bátor maeoni szárnyakon
Felleng sas elméd a magas aetheren,
S a dithyrambok dallosával
A nagy Olymp tetejére felhág.

A harmadik s negyedik helyett pedig ez :

Lantod kinyitná Taenarus ajtaját,
Elszenderítné őre ezer szemét;
És visszabájolná leromlott
Theba falát magyar énekével.

5. vszak 3. sora :

E két *tulajdon*. . . .

ELSŐ KÖNYV.

Az örömhez. 37. l. 4. vsz. az 1. és 2. kiadásban : De köz*el* *el*komorodol.

Egy szilaj leánykához. 88. l. 4. vsz. KI. (kézirat vagyis első kidolgozásban) : A víg madár mint *titiláz*. — 5. vsz. *Ah* majd ha a tél . . .

A szerelem. 40. l. 5. vsz. KI. Meg nem rémít ég s föld *öszeszakadása* . . .

Digitized by Google

Esdeklő szerelem. 41. l. 2. vsz. KI. Az ég béke s nyugodalma. — 4. vsz. Fájdalmakkal *megtöltik*. — 5. vsz. Mossa . . . — Vég előtti vsz. Ne hagyj *még eltemetni*.

Szerelmes bánkódás. 42. l. KI. 2. vsz. *Epekedő lelkemben.*

Lollihoz. 43. l. KI. *Dudihoz*, s az első két versszak így :

Dudi, remek kellemiddel
A rózsát megelőzöd,
S mindenható díszeiddel
A jégszivet meggyőzöd.

Szép vagy te mint ifjú Hébe,
Kegyes mint egy Grátia,
Szerelmes mint Erycéne,
Lelkes mint egy szüz Músa.

Az első kiadásban : 1. Lolli! gyönyör . .
3. S édes bájos kegyeiddel . .
6. Nyájas mint egy Grátia,
7. Oly kecses mint . .
8. S lelkes mint Uránia.

Az estve. 45. l. KI. 1. vsz. . . hol e *szép* patak.

Lilihez. 47. l. KI. 3. vsz. *Ingerményid* bimbai. **Első kiad.** Ingerményed. — 6. vsz. Illattal él, s balzsamomos . . — 14. vsz. Ezek légyenek őrei *Oh* kedves! *ép* szívednek.

A Mulandóság. 50. l. KI. 2. vsz. *bükk*fák (1. kiad. kőszirtek, tölgyek). — 4. vsz. halotti *nóta*. 10. vsz. 1. kiad. Mind rakásra omlottak. — 11. vsz. S az éjféli sötétségnél. — 14. vsz. *Ki*szakaszták kebléből. — 15. vsz. Ott dűlt ismét *andalogva*. — 16. vsz. huhognak, suhognak. — 19. vsz. Mikor a véres harcz után *Jöttek a nagy bajvivók*. — 20. vsz. Toborzon. — 23. vsz. *Hérók* márvány sarampóit.

A Halál. 53. l. KI. 1. sor : A gonosznak *és* gyáva szíveknek. — 8. vsz. *Epeszted mi* nyögő kebelünk! (1. kiad. Epesztgeted).

Nelli. 55. l. KI. Emmi 1. vsz. *S* hát a szerelem szent lángja.. mul*andó*, változ*andó*. — 5. vsz. Egy pillantat tüneménye (kom-

Digitized by Google

ma nélkül) múló örömünk : Játsz*adik*. — 7. vsz. Mért kinomat nem . . . — 9. vsz. A csillagok*nak* sorai. — 11. vsz. Van hív, van igaz.

Vigasztalás. 56. l. KI. 2. vsz. Tudom, *legszebb örömid reggelét* . . . Kéri vissza *bánatos* orczád. — 3. vsz. *nedves* fátyolodat. — 8. vsz. Vár *téged* is *ez a* dicső tájék. — 10. vsz. S *dicső* örömlángokra. . .

A reggel. 58. l. KI. 3. vsz. újult életerő Száll *most minden teremtményekre.*

Fannim emléke. 59. l. KI. *Dudim emlékezete.* Ha Dudi = Judit, úgy az itt ünnepelt leány a kedves és lelkes Perlaki Judit lesz, Döbrentei szerint (4-rét kiad. 62. l.) utóbb Kossuth Istvánné Tápió-Bicskén, Döbr. mostoha nővére. — 1. vsz. *Kebeledbe* intek. — 5. vsz. *Itt* mosoly*odott* szemembe.

Emmihez. 61. l. (a kiadásokban *Glücére*). KI. 1. vsz. Alkony*odó*. — A 3. vszak vég sorát az első kiadásban Helmeczy így változtatta : S *Dauliának* panasza. Berzsenyi a másodikban visszaállította a philomélát. — 7. vsz. Néztem az est *sugarát.*

A Músához. 62. l. KI. 3. vsz. nyújtom E *zsenge virágokat.* — 5. vsz. Ha a *bánat s gond terhei.* — A 12. vsz. után még e szak következett :

Adjad, hogy minden mívembe
A szépet s jót kövessem,
S szent sugallásod szívembe
Mélyen gyökereztessem.

A Melancholia. 64. l. KI. 1. vsz. Nyögd*écselő* szellő.

MÁSODIK KÖNYV.

A magyarokhoz. 66. l. KI. 1. vsz. Romlás*ra* indúlt. — 4. vsz. Nem ronthatott el tégedet, *oh magyar.* — 7. vsz. KI. és 2. kiadás : *Mint* a kevély tölgy; 1. s a többi kiad. *Nézd.* — A 9. vsz. helyett a KI-ban e kettő áll :

Vallástalanság rút szüleményei,
Erkölcstelenség, minden utálatos
Förtelmek áradnak hazánkra,
Régi nemes magyarok porára.

Digitized by Google

Fegyverre termett szép deli ífjuság
Kardforgatásban nem gyakoroltatik,
Nem tud nyeregben, nem tud ádáz
Tátosokon leragadva szökni.

12. vsz. hazánk *Átlása* Árpád. — S e versszak után ismét e kettő:

Akkor vitéz hírt, férjfias érdemet
Szerzett az ífjú, Hercules útjain:
Mast íme, oh szégyen! mivé lett?
Módi majom, gunyolásra méltó.

Átok reátok, Harpya fajzati!
Erkölcseinket vesztegető fenék!
Fessen le hív Gvadányi tolla
Nemzetemet csufoló bolond korcs!

13. vsz. Tündér szerencsénk *változandó*, *Hol mosolyog*, *hol utálva néz ránk.* — 14. vsz. *leromlott a hires* Ílion; a 4-dik sorban: Róma, erős Babylon (*s* nélkül). — Végre e vszak után még ez:

Volt oly idő már, melybe' nemes hazánk
A legmagassabb polczra emelkedett:
Jön oly idő (a) melyben elszórt
Hamvaiból gyülevész kavarcz kél.

Péteri Takács Józsefhez. 70. l. KI. Így írta magát Takács is munkáin. A kiadásokban *Téti* Takács áll.

Melisszához. 71. l. a KI. Ilonkámhoz, így a végelőtti szakban is: Ilonkám. — 1. vsz. *Pelíd s Alcídes.* — 2. vsz. Tempe *vadonjain.* — 7. vsz. *sem* kiáltó.

Féltés. 72. l. KI. 2. vsz. Boreas *szélvesze.*

Horatiushoz. 72. l. KI. 2. vsz. *Ím* te élsz. — 5. vsz. *kebeembe* csalni, s már itt javítva: huraimra. — A vég vsz. így állt:

Ott taníts a víg megelégedésre,
S a dicső virtus magas érdemére,
Ott bolondságat mosolyogni, s a bűnt
Félve kerülni.

A felkölt nemességhez. 73. l. KI. a 74. l. végelőtti sorában: Míg hérói bibor. — Vég sorban: napja le nem hunyik.

Digitized by Google

Hg. Eszterházyhoz. 74. l. KI. 1. sor : *Pannon legelső embere, támasza!* — 5. vsz. S *eltünik a Pelagus* dagálya. — 7. vsz. *Héró,* dicsőség stb. — A 8. vsz. után :

Nézd a virágzó Gallia népeit,
S Nelson hazáját : rettegi a világ
Ez ész s erő két nagy csudáját,
S hirdeti napkelet és enyészet.

Chloe. 76. l. KI. 1. vsz. *Délia* csillaga. — 2. vsz. mennyei *aethere;* és : Sem Kallirhoe *partjain.* — 4. vsz. és 1. kiad. : *És tí* esti szelek.

A tavasz. 76. l. KI. a 2. és 3. vsz. felcserélve áll, s utánok még ezek, mik aztán elmaradtak :

A kies zöldben feselő vidéken
A hegyek s völgyek koszorúzva nyílnak,
A patak kellő fecsegéssel uszkál
Pázsitos öblén.

A pacsirták is titelázva zengnek
E köz örvendés kies innepében,
Édes érzésit nyögi philomele
A ligetekben.

4. vsz. dalomat kiöntvén Egy virágbimbót stb.

Linon. 77. l. KI. volt *Chloe.*

Egy leánykához. 78. l. KI. 6. vers : S mint a Zephyr tavaszszal. — 15. vers : Minden : *csak, ah! csak, ah! én . . .*

Czenczimhez. 78. l. Volt a KI-ban *Barcsimhoz.* 3. vers : *Eltűlnt* tavaszsza.

Fő és szív. 79. l. KI. 8. vers : Tán *Flóra s* Hybla. 10. v. egy leány*ka.* — S Chloe helyett *Micim* áll.

Emmihez. 80. l. KI. 11. v. Hirdesse *lett csudáit.* — 18. v. Csak *szelíd* angyalorczád.

Egy hívtelenhez. 81. l. KI. 1. v. Chloe helyett *Lizi.* — 2. v. *lugosok* rejtekében *vigadsz.*

Digitized by Google

A közelítő tél. 81. l. KI.-ban: *Az ősz.* — 3. vsz. Most minden szomorún kihalt. — 5. vsz. bimbaja *hervadoz.* — Vég vers: *Barcsim* barna *kökényszeme.*

Horácz. 82. l. KI. 1. v. Zúg *már a* Boreas.

Az én kegyesem. 83. l. KI. 1. vsz. Mint *ifjú Chárisz* kellemes. 1. kiad. Mint *egy* Chárisz *oly* kellemes. — 2. vsz. *Kendele* csendes árnyéka.

Görög Demeterhez. 90. l. KI. 1. vszak végsora: Isteni míved! — A 2. 3. 4. versszak helyett ez áll:

Nagy s temérdek tárgy fejedelmi lelket
A magasságnak tetején vezetni;
S Títus és Aurél idejét világnak
Visszaidézni.

Búcsúzás. 92. l. KI. 5. vsz. S sárga *arczámnak* halávány...

HARMADIK KÖNYV.

Káldi Pálhoz. 93. l. a kiadásokban: Barátomhoz. De azon férfinak, ki a költőnek éveken át kedélyi menedéke volt, megérdemli hogy neve, bár nem híres, fenmaradjon. — 1. vsz. a KI-ban:

Káldi! lassanként lefoly a virágkor,
S véle arczáink fiatal virági;
Véle a boldog szerelem s vidámság
Bimbai hullnak.

2. vsz. *Beh* rövid... *Éjtszakánk.* — 6. vsz. ápolása, siralma, idézhet.

Az ulmai ütközet. 94. l A 4. vszakban valamennyi kiadásokban egy valóságos quidproquo áll: oh csuda *nép!* a KI. szava helyett: *nap.*

A felkölt nemességhez. 95. l. KI. 11. vsz. Hat nagy király*nak tábora* . . . *Ostria* . . birodalmad *omlott.* — 13. vsz. *az ég* ködét. — A 13. vsz. után ez áll:

Ki győzne méltán zengeni rólatok
Fegyverre termett Attila magzati!
Oh harczra buzdult őrvitézek,
Honnyotokat fedező erősek!

14. vsz. vitéz *fajt* (fajta). — A 15. vsz. helyett:

Digitized by Google

Menj, menj! mutasd meg mit tehet a magyar:
Ronts által a nagy bajnoki tárgyakon,
Vagy küzdve halj meg, véred ontsd ki
Trombitaszón, viadalmi láng közt.

A magyarokhoz 1807. 98. l. KI. 3. vsz. A kötelek s zabolák. — 4. vsz. Te *jó atyáddal.*

Felsőbüki Nagy Pálhoz. 99. l. Az első híres vszak a KI-ban még így áll:

Néked is, Nagy Pál, adaját letenni
A magyar lantos köteles, fogadd el!
Ritka erkölcsed s magyar ősi lelked
Tíburi dalt vár.

Kazinczy javaslatára változtatta meg 1812. mart., felségesen, de a 2. vszakot így (elrontva):

A közembernek neve vész magával:
A világdúló czudarok csudája
Mely lidérczként nő, elenyész, s utána
Átkok omolnak.

s így jött aztán az 1. kiadásban; valamint a 3. vsz.:

S érdemét a *jó s nemesebb* jövendő
Századok áldják.

A 2. kiadásban ismét visszaállította az első, kétségtelenül jobb, olvasást.

Búcsúzás Kemenes-Aljától. 103. l. KI. 1. vsz. Messzi. — 2. vsz. *pólámnak* ringását.

Az én osztályrészem. 105. l. a KI.-ban címe: A Caména. — 1. vsz.: ezer *hinárban.* — 2. vsz. *Nem vivok többé*: lekötöm hajómat. — 3. vsz. mezeid határa (a Caménáé). — 4. vsz. a kiadásokban rosszúl: szeretett szabadság. — 5. vsz. Vessen a *fátum.* — 6. vsz. 1. kiad. *szeretett* Caména.

Bacchushoz. 106. l. KI. 2. vsz. *Minden* áldásod. — 4. vsz. *Eros* ölében.

Barátimhoz. 106. l. KI. 1. vsz. Én is éreztem, s *tüzes ifjú voltam,* Éltem a *szép föld* örömit. 2. vsz. lako*ssa.* — 3. vsz. *kevély* sas. — 6. vsz. *Nerónak* Trónusa mocskát. — A 8. és 9. vsza-

Digitized by Google

kot az 1. kiad. szerint adom, melynek egyetlen variánsa a KI-ban: *rágja* bajúszát. — A 2-dik kiadásban e két szak helyébe ezt az újat tette:

Látja és keblét szomorún bezárja:
Nem szeret semmit, de nem is gyülölhet;
Szíve óhajt még, de üres vadonban
Hal ki nyögése.

A 2. kiadásban a 2. vszakban: a porkötelet le*zárta* sajtóhiba.

A remete. 108. l. KI. A második szakasz 9. sora így áll:

S ott a csüggedező ősz granitok között
Állott egy feketült stb.

A 109. l. 4. sorban: *aetheri* balzsama. — A 10. sor. így: *Híres* régi *magyar fajt* (fajta), de szegény vala. — A 11. sor:

. . . atyja csik*orgatott*,
Érzéketlen uszutt (sic!) *gyermeke könnyein*,

12. sor: klastromba *adá*. — 15. sor: *szakadt* szíve felébred*ett*. A 16. sor után ezek:

Sokszor kérte az ég szánakozó kezét,
Hogy végezze megúnt élete napjait,
Sokszor sírt ölelő kedvese karjain
A forró szerelem szép csalatásain.

E lap második szakasza 4. sorában: rogy*ék*. — Az 5. sor így: Testek *mozdulatit* festeni nem *lehet*. — 7. sorban: kebel*ek*. — A 13. sor után áll:

Oh ifjú! kit az én szívem ezer közül
Választott stb.

vég sor: *Árvádnak* karodon stb. — A 110. l. 7. sor: völgyeken *és vizen*. — A 9. sor helyett:

Mindent elkövetett szívem, eszem, karom,
Míg áttörte aczélzáraidat kezem.

E lap második szakasza 5. sorább.: Isten véletek, *ó ti* . . . — 10. sor: A fáklyák. *Oda van, vége már!* — 12. sor: egy buborék *tehát?* — A 17. sor után áll:

Ölj meg, hogyha szeretsz: el nem eresztelek!

Digitized by Google

18. sor : hív szeretőm, *segéllj!* — 19—20. sor: vasadat *szúrd ide, oh ne félj! Nézd, itt van* kebelem. *Nézd,* örömest halok. — A 111. l. 4. sorában : volt *bucsuzó* szava.

Fohászkodás. 111. l. KI. 2. vsz. A legmag*asabb aether* Urányai. — A 3. s 4. vszakok felcserélve állanak, még pedig amaz így :

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, *egy csupa szózatod*
Által teremnek száz világok,
S mint valamely buborék enyésznek.

A 4. vsz. vég sora pedig így áll :

Titkaidat s nevedet kiáltják.

Az 5. vsz. színed előtt, *atyám! Majd hogy*ha . . . S hozzád közel*lebb jutnat.* — 6. vsz. nemes*sebb* lel*kek* útján.

Az én Músám. 113. l. A KI.-ban a czím : Kazinczy és Kis.

A tudományok. 117. l. Ennek első dolgozását, mely ezzel összevetve mutatja, mint dolgozott Berzsenyi (legalább didacticumaiban), l. „Kazinczy Ferencz és Berzsenyi Dániel Levelezésök"-ben, az 1810. január 9-dikei levél mellett.

A Jámborság és Középszer. 119. l. Eredetie ugyanott. — 2. vsz. *Gyáva* Jámborság. — 3. vsz. mosolyog*va.*

Kazinczy Ferenczhez. 120. l. Eredetie ugyanott. — E darab az 1. kiadásban „*Orczy árnyékához*" intézve néhány változást szenvedett. Így a 2. vers után ez iktattatott be : Oh *bajnok* s *koronás* mennyei lantverő! hogy a *generálishoz* és *báróhoz* illjék; a 24-dik így változott : ki ugy élt, mint te *nagy Orczy!* De azért csak nem illik sem *árnyékhoz*, sem *Orczyéhoz* semmi, de csak egy szó sem, s még kevesbbé az egész. Orczy nem volt sem úttörő, sem küzdő bajnok, sem nagy, s mit ő igényelhete, nem tagadta meg tőle egy korlátolt, vakon megrögzött nép.

Gróf Festetics Lászlóhoz. 121. l. Eredetie ugyanott. 2-d. vers a KI.-ban : *töll*koszorúival. Berzsenyi t. i. többnyire töl és töll provincialismusokkal él *kéziratai*ban tölgy helyett.

Wesselényi hamvaihoz. 124. l. Eredetie az 1810. apr. 18. levélben. — 2. vsz. *S* mint egy szökőfény. — 3. vsz. A czudarok

Digitized by Google

s gonoszok. — 4. vsz. *S* a jók. — 5. vsz. *S* pályája. — 7. vsz. Díszeidet *maradékaidban;* utóbbi változat: deli magzatidban, nem tudván még hogy Wess. csak *egy* gyermeket hagyott (a velünk kortárs W. Miklóst).

Barátimhoz. 125. Kl.-ban „A magyar tudósokhoz". — 5. v. *Ingerlö remekin andalodó szemem.* — 7. v. *Ifjúságom arany napjai reggelén.* — 11. v. komor ész. — A 11. vers után: *Országok s ragyogó trónusok omlanak.* — 12. v. Épét *s* ront az idő, *s* lelke... — 15. v. *S* laurussal.

NEGYEDIK KÖNYV.

Életphilosophia. 126 l. Az 1. kiad. Az élet korai. Eredetie még czím nélkül az 1811. mart. 13. költ levélben. — 7. vsz. ró*zsáit*, pályá*it*. — A 9. vsz. vég szava a Helmeczy kiadásaiban: *kérnék*. — 10. vsz. Előre nem borz*asztom*.

A tánczok. 128. l. Eredetie ugyanott. — 7. v. szök*dél*. — 11. v. valamerre ragadja *az oestrum*, így a kiadásokban is; e helyett maga B. kivánta — hozzám 1828. elején írt levelében midőn a „Handbuchot" irám, — tetetni: negéde.

Emmihez. 129. l. Eredetie ugyanott. — 3. vsz. a kiadásokban: Küprisz *ölébe*. — 5. vsz. nyög*dél*. — 7. vsz. *S* harmoniát zeng.

A balatoni nympha. 130. l. Eredetie 1812. apr. 2. kelt lev. mellett. — 2. vsz. nemed *merjem-e zengeni?* — A 3. vsz. helyett meg ez áll:

S hogy nagy míve egész, s honja nemesb legyen,
A vakságba merült századok éjjelén
A mennyből lehozá Delphi szövétnekét,
S meggyújtá Buda ormain.

4. vsz. *s* szent. — 5. vsz. felsőbb pitvari*ban*.

B. Prónay Sándorhoz. 131. l. Eredetie 1812. dec. 20-kai levelében. — 1. vsz. egész *Achaja*. — 2. vsz. A *hérók*. Miolta tőled *szüz Caménám*, Oh haza bölcs fia, *pályabért nyert*.

A bonyhai grotta. 133. l. Eredetie 1814. jun. 18-kai lev. 3. sor: Hintsenek *enyhítő* árnyékot körülted.

Digitized by Google

A vandal bölcseség. 134 l. Eredetie KI. Kazinczy G. gyüjt. — 4. v. *Csak abba lelték veszte* fő okát. — A 135. l. a 14. 15. 16. v. a KI.-ban 15. 14. 17, s ebben: *S* azért parancsol. — A második szakasz 3. verse megelőzi a 2-kat így:

Ha nyájainkba métely *s kosz szökik.*

Hymnus Keszthely istenelhez. 136. l. Eredetie az 1817. mart. 12-dikei levélben; majd változtatva B. által a „Helikon. I. Keszthely, 1817." 34. sk. ll. *Ott* a 4. vsz. Vidám avénám *hymnusa titek' áld* . . . Ti adtok annak *földi* . . . — 5. vsz. elől. — 6. vsz. szöve*tegjeit.* — 8. vsz. *S* zengzete. — 10. vsz. új világ *és Elüsion nyila bús* vadonján. — 11. vsz. *Meg*kerülé. — 12. vsz. *S* te zengsz. — 13. vsz. hibásan áll a keszthelyi kiadásban és Döbrenteinél: Franklin lel*ke*; s ugyanitt: sceptrumokat le*ránt.* — 16. vsz. Keszth. kiad. haz*ánk*; és 18. vsz. tegz*es*, ez világosan hibásan.

A poesis hajdan és most. 146. l. Kétségkivül B. munkája, de Döbrentei hozta-e belé a darabosságokat, v. utolsó simítás nélkül maradt-e, nem tudom. Úgy kellett adnom, mint D. adta; csak a czímet változtatva, mert B. bizonyosan nem írta: „A poesis hajdan*ta.*" — Ő utána kelle adnom kéziratok hiányában, a 148. l. „Új Görögország" czímü költeményt, valamint a 172—175. ll. állókat is, s így rólok nem felelhetek, csak arról felelek, hogy a *czímek* s a költ*ér*, *üldet* (?) nem Berzsenyié.

Gr. Mailáth Jánoshoz. 148. l. — A Kazinczy Ferencz gyüjteményében megvan ez ódának egy nem Berzsenyi kezével írt mása, mely kétségkivül az első, lényegesen különböző, dolgozást állítja elő, s hihetőleg Mailáth által közöltetett Kazinczyval. Én Döbrentei kiadásából adám; az átdolgozás kétségtelenül B.-től való. Azonban az első dolgozás variánsai sokkal nevezetesbek, hogysem itt ne közöljem teljesen. — A 3. vsz. után itt ez áll:

Sem gyenge Lolli égnyilatú ölén,
Sem bájolva csudált nemzete hajdanán,
Nem hős atyáink büszke rogytán,
S dülve megállni feszült erényin.

4. vsz. Mint egy Pygmalion szobra *karom* hevén. Életre *gyúlni látsza* honnom, S annak *örök szavait rebegtem.* Aztán így folytatja:

Digitized by Google

Annak szerelme lángjai zengeték
Lelkem zengedező memnoni oszlopát,
S azok lobognak húraimról,
Honszerető kebeleddel össze.

Most már telemnek bús szele fujdogál,
S tőled nyert koszorúm bimbait elszedi,
Eltűnt világom omladékin
A hideg ész mutatá ki pályám.

Földhez gyalúdva szántogatok, vetek,
S kunyhóm szük teremit télre tatargatom,
Hogy a hülékeny nedvü dallost
Vad Boreas dere födve lelje.

Vagy néha, hogyha gondaim engedik,
Mi szép, mi jó, azt fejtve tanulgatom;
Lekötve nyomván játszi Proteust,
Emberi színt mutat és jövendől.

Te zengj, mosolygó Grátia kedvese!
Nagy fényü eleid nagy neve nagyra int;
Int Pindarus szép régi tárgya:
Ím lovak és lovagok robognak

Istenfiakkal nyitva Olympiát
Rákos szent mezején! Hallom a pályazajt,
S a pályazajban Széchenyink dús
Áldozatit, s lova könnyü győztét.

Oh énekeld őt, a diadal fiát!
Eurus-szülte lován mint viva, nyerve díjt,
Sándorral, a hírhedt lovaggal,
Kezdve, teremtve dicső utat s czélt,

Mely újra szülje a magyar izmait
stb. (l. a szövegben az utolsó vszakot).

Érdekes lesz megjegyeznem, hogy B. magának Széchenyinek kérésére hagyta el gr. Sándor Móricznak ez általi meggyőzeté-

Digitized by Google

sét. Gr. Sz. akkor alapítványt akart gr. S.-tól eszközölni a m. akadémia számára, s azért nem kívánta, hogy neve így kerüljön a Sándoré mellé.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Kazinczy Ferenczhez. 150. l. Híven az eredetiből. Ez első jambusaira B.-nek illett volna a Kölcsey-féle *vad* jambusok czíme; de mely tartalom!

TOLDALÉK.

Venushoz. 171. l. E fiatalkori darab azért került a Toldalékba, mert negyedik sorában olvashatatlan szóra bukkanván nem kívántam adni. De végre is Berzsenyié az, s inkább pótoltam a magaméból, hogysem megfosszam tőle a nagy költő barátit egészen. Álljon tehát itt, ha soron kivül is.

Digitized by Google

TARTALOM.

(A csillaggal megjelelt darabok, *először* az általam 1860-ban eszközölt kiadásban álltak, s így itt másodszor jellennek meg. *Toldy F.*)

	Lap
Berzsenyi Élete	3
Berzsenyi Dániel versei	23
Előbeszéd az első kiadáshoz 1813.	25
Előszó a második kiadáshoz 1817.	27
Előszó az ötödik kiadáshoz	28
Ajánlás. 1808.	33

ELSŐ KÖNYV.

Küprishez	34
A Szerelemhez	34
*Naczámhoz	35
*Az elválás reménye	36
Az Örömhez	37
Egy szilaj leánykához	38
A Csermelyhez	39
A Szerelem	40
Esdeklő szerelem	41
Szerelmes bánkódás	42
Lollihoz	43
Az estve	45
Lilihez	47
Az Esthajnalhoz	49
A Mulandóság	50
A Halál	53
Nelli	55
Vigasztalás	56
A reggel	58
Fannim emléke	59
Az epedő Phyllis	60

Digitized by Google

Lap

Emmihez (Alkonyati homály . . .) 61
A Músához (Szelíd Músa! ki . .) 62
A Melancholia 64

MÁSODIK KÖNYV.

Virág Benedekhez 65
A magyarokhoz (Romlásnak indúlt . .) 66
*Horváth Ádámhoz 68
*A Balaton. Matthissonhoz 68
*Magyarország 69
Péteri Takács Józsefhez 70
Melisszához 71
Féltés 72
Horatiushoz 72
A felkölt nemességhez 1797. 73
Hg. Eszterházy Miklóshoz 1797. 74
Chloe 76
A tavasz 76
Linon 77
Egy leánykához 78
Czenczimhez 78
Fő és szív 79
Emmihez (Szép, szép az élet) 80
Egy hívtelenhez 81
A közelítő tél 81
Horácz 82
Az én kegyesem 83
*A tizennyolczadik század 83
*Az első szerelem 85
Amathus 86
*Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás 87
*Kisfaludy Sándorhoz 88
*Gróf Festetics Györgyhöz (Festetics, boldog . . .) . . . 89
Görög Demeterhez 1803. 90
Magányosság 91
Búcsúzás 92

Digitized by Google

Lap

HARMADIK KÖNYV.

Káldi Pálhoz (Íme lassanként lefoly . . .) 93
Az ulmai ütközet 1805. 94
A felkölt nemességhez 1805. 95
*Gróf Festetics Györgyhez (Örvendj hazánknak . . .) . . 97
A magyarokhoz 1807. (Forr a világ . . .) 98
Felsőbüki Nagy Pálhoz 1807. 99
*Gróf Széchenyi Ferenczhez 100
Az élet dele 101
Kishez 102
Búcsúzás Kemenes-Aljától 1808. 103
Keszthely 104
Az én osztályrészem 105
Bacchushoz 106
Barátimhoz (Én is éreztem . . .) 106
A remete 108
Fohászkodás 111
Az én Músám 113
*Az ifjuság 113
A Músához 1809. (A te ernyődnek . . .) 114
A Szonetthez 1809. 115
*Kazinczy Ferencznéhez 1809. 116
A tudományok. Allegoria Plato után 1809. 117
A Jámborság és középszer 1809. 119
Kazinczy Ferenczhez 1809. (Mely méltó koszorút . . .) . . 120
Gróf Festetics Lászlóhoz 1809. 121
Gróf Török Sophiehez 1809. 123
A Megelégedés 123
Wesselényi hamvaihoz 1810. 124
Barátimhoz 1808. (Már már félre teszem . . .) 125

NEGYEDIK KÖNYV.

Életphilosophia 1811. 126
A tánczok 1811. 128
Emmihez 1811. (Emmi! nékem sem . . .) 129
A balatoni nympha, gr. Teleki Lászlóhoz 1812. 130
Báró Prónay Sándorhoz 1812. 131
B. Wesselényi Miklós képe 1814. 132
A bonyhai grotta 1814. 133
A temető 133
A vandal bölcseség 134
Hymnus Keszthely isteneihez 1817. 136

Digitized by Google

Lap
Felséges királyunknak 1817. 138
Elegia gr. Festetics György hamvaira (1819.) 139
Napoleonra 1820. 140
Felsőbüki Nagy Benedekhez 1821. 141
Víg Chloe 141
A poeta 143
Szilágyi 1458-ban 144
A füredi kúthoz 145
A poesis hajdan és most 146
Új Görögország 148
Gróf Mailáth Jánoshoz 1830. 148

ÖTÖDIK KÖNYV.

(EPISTOLÁK.)

*Kazinczy Ferenczhez 1809. 150
Levéltöredék barátnémhoz 154
Barátnémhoz 155
Dukai Takács Judithoz 1815. 157
Vitkovics Mihályhoz 1815. 160
A pesti magyar társasághoz 1815. 164
Döbrentei Gáborhoz 1815. 167
Helmeczy Mihályhoz (1815—7. közt) 170

TOLDALÉK.

*Venushoz 171
Hektor búcsuzása, Schiller után 172
Töredékek I—VI. 173

VARIÁNSOK.

176—188.

Digitized by Google

BERZSENYI

BERZSENYI DÁNIEL MUNKÁI.

ÚJRA ÁTNÉZETT KIADÁS,

A KÖLTŐ ÖRÖKÖSEI MEGBÍZÁSÁBÓL

TOLDY FERENCZ

ÁLTAL.

MÁSODIK KÖTET.

PESTEN, 1864.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

Digitized by Google

Pest, 1864. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

Digitized by Google

BERZSENYI

PRÓZAI MUNKÁI.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

A RELIGIÓK EREDETE ÉS HARMÓNIÁJA.

(Töredék 1813-ból.)

Jóllehet a religiók históriája nem egyéb, mint az emberi gyarlóságnak és gonoszságnak tűkre, melyben a józan soha nem tekinthet elszomorodás nélkül; de csakugyan mégis egy igen méltó tárgya az vizsgálódásunknak, ha azon végtelen fontos következéseket nézzük, melyeket a religiók a világon okoztak és okoznak. Nekem ugyan korántsem szándékom a religiók történetibe merűlni, egyedűl azoknak eredetét s egymás közt lévő harmóniáját akarom ezen megrövidített gondolatokban illetni.

Valamint többnyire minden emberi dolgoknak kezdetét, úgy az első religiónak eredetét is a régiség homálya fedi, mely minden emlékeket eltörülvén, kénytelenek vagyunk e részben is a vélemények országához folyamodni, s legfellebb is az emberi természet tulajdonságiból vett argumentumokkal okoskodni.

Az első religiónak eredetéről a bölcselkedőknek legközönségesebb véleménye ez: „Csak a hosszas tapasztalás és számtalan időknek elforgása emelte az embereket az okoskodásnak azon lépcsőjére, melyen az istenről való ideát formálni kezdhették, és ezen idea is, mint minden emberi idea, physikai eredetű, ugymint: látván, érezvén az emberek a természet munkáinak, az elementumoknak erejét, hatalmát, azokat kezdék félni,

Digitized by Google

tisztelni, s végre mint valami felsőbb hatalmakat, lelkeket s isteneket imádni."

Ez a vélemény valamint az emberi természetet egészen megalázza, úgy az én itéletem szerént azzal egészen ellenkezik is. Mert látjuk azt, hogy minden teremtmény essentiájára nézve változhatatlan, az embernek essentiája pedig az okosság, s következésképpen e részben az volt az első ember, ami az utolsó fog lenni, egy gondolkodó okos teremtmény, kiben mindazon tulajdonságok, melyek az ő természetének, valóságának örökös bélyegei, teljes mértékben és eredeti épségben már megvoltak, s következésképpen az ő első pillantása az égre volt vetve, és az ő első gondolatja az isten volt. S hogy minden ideáink physikai formákban vagynak öntve, az ugyan igaz, de ebből nem következik, hogy mindazok physikai eredetűek; istent gondolni és hinni pedig nem idea, hanem az értelemnek és természetnek elfojthatatlan szava, mely csak akkor válik ideává, midőn mi azt az emberi elme mechanismusa szerént személyesíteni, földi ruhába öltöztetni akarjuk.

Én meg nem foghatom azt a mély baromiságot, mely közönségesen az első embereknek tulajdoníttatik, sőt mennél tovább viszem e tárgybeli vizsgálódásomat, annál inkább meggyőződöm az iránt, hogy az első ember, az ő természetének eredeti tökélletes épségében lépett ki a teremtő kezéből. Ellenkezni látszik ugyan ezzel az emberiségnek későbbi szomorú állapotja és formája, de meg kell azt gondolnunk, hogy utóbb jött a bűn, szolgaság, sanyarúság, melyek az emberi természetet ezerféleképpen alacsonyították és korcsosították; utóbb jöttek a különféle positiva religiók, melyek az emberi elmét munkátlanságra szoktatták, utóbb jöttek az ámítások, s mindennemű mesterséges bolondítások, melyek az emberi elmét szünet nélkül ostromolván, ezerféle bódulásba hozták. S valóban, ha megfontoljuk, hány ezer esztendők olta, és hány ezeren munkálódnak azon, hogy az emberi értelmet egészen elfojtsák, s mely kevesen azon, hogy azt világosítsák, csodálkoznunk

Digitized by Google

kell, hogy minden emberi okosság a föld szinéről el nem töröltetett. De amint mondám, az essentia változhatatlan, s csak a külszín szenved.

E szerént tehát tökéletesen azt hiszem, hogy valamint az okosság, ugy a religio is az emberrel egykorú, s hogy az első religió természetes és józan volt, mint magok az első emberek: hittek egy fő valóságot, egy teremtőt, mert tudták azt, hogy ők magokat nem teremtették, mert valamint mi, úgy ők is meg nem foghatták, hogy e nagy minden ok nélkül, s minthogy az okoknak lánczán egyéb véget nem találhattak mint az istent, tehát azon megnyugodtak, mint mi, s tisztelték azt majd mint egy ismeretlen legfőbb lelket, minden mellékes ideák nélkül, majd megszemélyesítve, és különféle jelképek alatt, melyekkel az ő tulajdonságait és munkáit ábrázolák.

Hogy ez volt a legelső religió a földön, valamint az emberi lélek természetéből hozott okoskodás, úgy a legrégibb emlékek is azt mutatják. Mert bizonyos az, hogy minekelőtte Egyiptomban az astrologiából vett theologia, vagy a görög és római mythos kezdődött, már ekkor meg volt minden emlékezetet felmúló régiség olta Thebában egy szerecsen népnél, az egy láthatatlan istennek imádása, mely mind ekkorig is megmaradt egész népeknél s minden józanoknál, s ámbár idővel némely csapongóbb elméjü népek theologiájokat számtalan gyermeki képzeményekkel és mindenféle rangú és tulajdonságu istenekkel megtöltötték is, de csakugyan mindenkor és mindenütt meghagyták az egy és legfőbb istent az ő eredeti elsőségében, s ezt látjuk most is többnyire minden vad népeknél.

Mely útakon távoztak el az emberek ezen első józan religiótól, az egy isten imádásától, nem nehéz elgondolni, ha az emberi elmének szokott járását és a rokon képzeletek kapcsolatit megtekintjük. Mihelyt az emberek egy fő lelket, egy teremtőt képzeltek, csakhamar arra a gondolatra is jöttek, hogy tehát a természetnek munkái azon fő léleknek, vagy teremtőnek

Digitized by Google

munkái, következésképen a teremtőt az ő munkáiban kezdék imádni. Erre annyival inkább is hajlandók voltak, mivel a természet munkái sokkal elevenebben érdekelték az ő érzékeiket mint az istenről való csupa lelki képzelet. Ebből idővel önkényt következett, hogy végre az eredeti igaz értelmet elfeledték s megfordították, s nem a teremtőt imádták az ő munkáiban, hanem annak minden munkáját különös isten gyanánt tisztelték, vagy pedig mind azoknak különös isteneket tulajdonítottak. Imádták a napot, mely nekik meleget és világosságot adott, imádták a földet, mely őket táplálta, kérték a szeleket, vizeket, vagy ezeknek isteneit, hogy őket kímélje, s valamint embertársaikat szép szóval, ajándékkal szokták engesztelni vagy segedelemre hívni, úgy ezeket is könyörgésekkel és áldozatokkal igyekeztek megindítani.

Ily együgyű és természetes volt az első religió, ily ártatlanok voltak annak tévelygései és kicsapásai. Csakhamar támadtak ugyan mesék s mindenféle költemények; de mindazon mesék nem egyebek voltak mint az emberi elménck csapongó játékai, melyek minden káros következés nélkül múlatták a gyermeki embereket, mindaddig, míg azokat embercsalás eszközeivé nem változtatta az emberi ravaszság és gonoszság, melynek legismeretesb s legnevezetesb systemái röviden ezek.

Első systema: sabbaismus, vagy csillagok imádása. Egyiptom az a föld, hol a legelső theologiai systema kezdődött, és a polgári alkotmányok míveibe szövődött. Ezen tartomány, földjére, fekvésére, egére nézve legáldottabb táj levén, csakhamar megelőzött minden tartományokat népességével és míveltségével, s pólyája lett minden mesterségeknek és tudományoknak, s következésképpen az astrologiának is, mely a legelső religiói systemát hozta e világra.

Közönséges vélemény, hogy a Nilus árjai és a földmívelés voltak az astrologia feltalálásának indító okai, és Egyiptom derűlt ege annak előmozdítója. Ezek mellék okok lehettek ugyan, de indítók korántsem:

Digitized by Google

mert az áradások csak a földmérést tették szükségessé, a földmívelést pedig mindenkor és mindenütt lehetett űzni minden astrologia nélkül. A földnek gazdagsága okozta a könnyű életet, ez pedig a népességet és míveltséget, melyek mindannyi izgatói az emberi léleknek, mely ha egyszer felindúl, míveletkörének minden határait megszáguldja s néha azokból is kicsap, amint látjuk is, hogy Egyiptomban nemcsak az astrologia, de a tudományoknak minden nemei már a legtávolabb régiségben nemcsak míveltettek, de valósággal rendes systemákba is voltak szedve.

Az astrologia mélysége oly végetlen tanulást és erőlködést kivánt, hogy akik arra adták magokat, semmi egyéb keresetet és mesterséget nem űzhetvén, kénytelenek voltak tudományoknak oly fordítást adni, hogy ez nekik élelmet szerezzen, mely csak úgy eshetett meg, hogy az astrologia a theologiának leplébe burkoltatott, mely szerint mestereinek nemcsak élelmet és tekintetet, de végre oly hatalmat adott, mely minden utóbbi hatalmaknak vagy talpköve vagy támasza lett.

Mihelyt az astrologia ezen szent palástba öltözött, tüstént a legfőbb isten lett a nap, ezután planeták és egyéb csillagok, melyek, minél közelebb jártak a naphoz, annál főbb rangúak voltak, és ezen isteneknek tolmácsai, papjai az astrologusok. E szerént a nap és csillagok különbféle symbolás formákba öltöztetvén, azoknak szokott természeti járások, változások, munkájok metaphysikai életté és cselekedetekké változtak, és ezerféle elmés allegoriákká lettek. Ezek különbféle csodálatosképen születtek, nevelkedtek, házasodtak, harczoltak szenvedtek, meghaltak és feltámadtak, s mindazon számtalan csudákat tették, melyek az emberi nemzet nagy részének örökös agyvázai maradtak.

Ez a systema annyira nevelte a csillagvizsgálók hatalmát, kiket holmi astrologiai jövendölésekért valóságos isten tolmácsainak néztek az emberek, hogy azoknak tanácsa nélkül alig mertek legkisebbet is cse-

Digitized by Google

lekedni : azoktól kellett megkérdeni, mely égijel alatt lehet szántani, vetni, házasodni, azok mondták meg, mikor kell hadat kezdeni, és megbékülni stb. S mely megalázó gondolat, ez a bolondság mai napig sincs kiirtva, sem kalendáriumunkból, sem fejünkből!

Ezekből önkényt következett az, hogy az astrologusok, a lelki és világi hatalmat összekötvén az embereknek legelső s leghatalmasabb uralkodói lettek, kik különbféle nevezetek alatt sok ezer esztendőkig a világnak nagyobb részén uralkodtak, s mind ekkorig nyomaikat csaknem minden nemzeteknél fent hagyták.

Második systema: *a symbolák, vagy bálványok imádása.* Az astrologusok hatalma az emberi vakságon levén épűlve, örökös principiumává tette az okosságnak üldözését, mely szerént annyira is ment, hogy csakhamar előhozá a symbolák vagy bálványok imádásának epocháját, az emberiség történetének legalacsonyítóbb örökös mocskát. Ezen systema szerént az ember, mely arra vala teremtve, hogy a többi teremtményeken uralkodjék, az ő barmait, és a földnek férgeit imádta. De még ez nem vala elég; még dühössé is kellett lenni az embernek, meg kellett magát, szülőit, magzatait, s számtalan embertársait ölni, gyilkolni egy tuskónak kedveért, melyet maga faragott! Szomorú bizonysága annak, mely igen hajlandó az ember mindennemű benyomásoknak elfogadására!

Egy az emberi természettel ellenkező, szörnyű bódúltság, bármi fejthetetlen mesének látszik is, igen könnyű azt megmagyarázni. Az astrologusok ezen csillagoknak, melyeket ismerni és megjegyezni kezdtek, különbféle symbolás állati neveket adtak: így nevezték azt a csillagot, mely akkortájban jelent meg, midőn a Nilus árjai kezdődtek, vízöntőnek; azt, amely a szántás idejekor jelent meg, bikának vagy ökörnek; azt, mely akkor jelent meg, midőn a szárazság miatt a szomjúság az oroszlányokat a hegyekről a Nilushoz hajtotta, oroszlán csillagjának vagy oroszlánnak; bárány- vagy birka-csillagnak nevezték azt, mely akkor

Digitized by Google

jelent meg, midőn a juhok elleni kezdtek, s így minden planetákat, csillagokat és természeti jelenéseket, különbféle állati jelképekkel ábrázoltak, és a szerént nevezték, mely nevezetek többnyire még most is megvagynak astrologiánkban. A csillagok imádásából tehát idővel az lett, hogy az emberek az első ideát elfeledték, és annak értelmét egészen megfordították, és a csillagok s planéták helyett, azoknak különbféle jelképeit imádták. Így a földmíves, ki eleintén a bika csillagot kezdé imádni, utóbb imádta annak bika-, ökör-, vagy borju-formákba öntött jelképeit vagy bálványait, s végre még inkább elbódulván vagy bódíttatván, imádta az ő saját ökrét és tehenét, melyeken földjét szántotta, s melyeket maga táplált; így a pásztor, ki először a kos- vagy báránycsillagot imádá, utóbb azoknak képeit, s végre a valóságos eleven birkákat és bárányokat imádta. Eszerént csaknem minden állatok és plánták különös csillagoknak vagy isteneknek symbolái levén, mint mindannyi különös istenek tiszteltettek. — Midőn tehát már egyszer az ember ily bódulásba jött, könnyen reá vehették őtet az ámítók, hogy ezen jelképeknek vagy bálványoknak áldozatot vigyen. Kétségkivül a bálványokkal elkezdődtek a csodák is, melyek a már elbódult emberek szemei előtt a bálványokat valóságos istenekké tették. A religió, mely előbb csak holmi ceremóniákból, játékokból, s némely homályos képzelődésekből állott, már most az érzékeknek minden erejével munkált az emberi lélekben. Szeme előtt látta az ember az ő istenét s annak mindennemű csodatételit és mysteriumit, füleivel hallotta annak rettentő szózatit és parancsolatit, melynek valóságáról tökéletesen meggyőződvén, buzgó örömmel áldozta fel annak magát és mindenét.

Harmadik systema : dualismus, vagy mind a két principiumoknak imádása. Midőn már egyszer az astrologusok az egész természetet mindennemű istenekkel eltöltötték, és az embereket mindenféle vakításoknak bevételére elkészíttették, nem volt egyéb hátra, hanem

Digitized by Google

hogy ördögöket is teremtsenek. Mely végre tehát a nyárnak csillagai, melyek minden jót szoktak árasztani a földre, lettek a jó lelkek vagy különbféle jó angyalok, és ezeknek fejedelme a Nap vagy Osiris; a tél csillagai vagy égi jelei pedig, mint amelyek minden gonoszt, hideget, szelet, esőt, pusztítást hoznak a földre, neveztettek rosz lelkeknek, vagy ördögöknek, kiknek fejedelme lett Tiphon, mely a kigyó, vagy medvecsillagnak neve volt. Ekként az égi jelek két részre oszolván a nyári hemisphaerium lett a Napnak vagy Osirisnak, minden jó lelkeknek, angyaloknak, boldogságnak és világosságnak országa, a téli hemesphaerium pedig a Tiphonnak vagy ördögnek és minden gonosz léleknek, pusztitásnak, sötétségnek s bűnnek hazája. Ezen principiumokból önkényt foly a

Negyedik systema: a más világnak mysteriomos és morális alkotmánya. (Itt a munka megszakad.)

Digitized by Google

II.

ÉSZREVÉTELEK KÖLCSEY RECENSIÓJÁRA.*)

(1825.)

A kritikának egész szép tárgya, barátaim, a mű,
Nem pedig a *művész*. E kettőt összezavarni
Rút lelkek szokták; de a rútból folyhat-e szép s jó?

Ez a mottó, melyet már *Home* a kritika fő principiumának nézett, s melynek *Home* nélkül is minden jó szívben írva kellene lenni, nem annyira másoknak, mint magamnak van itt mondva, s azért van mondva, hogyha netalán a recensiók manója engem is oly hibákba akarna ejteni, amilyenek most engem ezen kedvetlen írásra kínszerítenek; akkor ezen saját törvényem legyen az én útmutatóm. Mert ámbár ez a recensió engem igen epés, igen kikeresett gúnyolatokkal illet, de én azokat viszonozni még sem akarom, sőt azoknak akarok írni, kik előtt az ily argumentumok ellenkezőt bizonyítanak, s kik előtt legszebb elégtétel reám nézve az, ha én azokat nem viszonozom. De még az sem szándékom, hogy ezen recensiónak minden hibáit vizsgálat alá vegyem, hanem egyedűl csak az engem illető vádokat fogom megtekínteni, s amennyire tehetségem engedi úgy, hogy ezen védirat ne csak önvédelem, hanem egyszersmind a jobb ügynek is védelme legyen.

Első vádja a recensensnek az, hogy *én gyakran dagályos, felesleg való s értelemtől üres expressiókra*

*) T. i. Berzsenyi Versei recensiójára, mely a Tud. Gyűjt. 1817-ki VII. kötetében jelent meg. *A kiadó.*

Digitized by Google

tévedek el, mint: dithyrámbok lángköre, a ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, tündér ambrósiát hinteni, hamvedrek mohait biborral festeni, pólya örömébe mártani, göztorlatok alpeszi, gígászi örök vár' chaósza, ének nektáros érzése, libáni Tempe, alak sonett stb.

Ezen előadás igen rossz, egyszer azért, mivel oly határozatlan zavart, hogy lehetetlen kilátni, melyik expressió neveztetik dagályosnak, melyik felesleg valónak, s melyik értelemtől üresnek, mely, természet szerint oly hiba, hogy azáltal az egész beszéd értelmetlenné válik, elannyira, hogy abból nem tanúlni, de még azt rendesen megrostálni sem lehet; másodszor azért, mivel némely expressiókat csúfokká csonkított, mint: *a ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, pólya örömébe mártani, gígászi örök vár' chaósza,* mely recensensi operatió természet szerint csak oly kritika, mint ha valaki a szép művet úgy ítélgetné, hogy annak fülét, orrát letördelné s akkor bizonyíttatná *Beckerrel* és *Ciceróval,* hogy a szobor valóban nevetséges.

A poétai kitétel mennél poétaibb, annál kényesebb s annál könnyebb azt elcsúfítani. A poétai műv nem egyéb mint szobor, s a poétai kitételek nem egyebek mint a szobornak különbféle részei, melyeknek hibáit vagy tökélleteit nem annyira magokban, annál inkább nem forgácsaikban, hanem leginkább csak az egésznek harmóniájában kell keresni. Mi lenne a *Jupiter Olympius* orrából, ha azt magában, avagy a recensens szerint megcsonkítva s egészen megfordítva, valami kalmuk orr helyébe illegetnénk?

A recensens pedig itt mindezeknél többet tett; mert ő elválasztván a pólyát a különbféle poétai ideáktól, a *sonett pólyáját,* azaz: annak születése helyét — *Vaucluset* gyermekpólyává fabrikálta! mert a pólya így magában s a poétai értelemből egészen kiforgatva, mi egyéb mint gyermekpólya? s így szinte ezen expressiómat: *hol a gígászi Örök vár s chaószába elmerít,* egészen érthetetlenné rontotta azáltal, hogy ezen mindennapi verbumot: *vár,* az oda szúrt apostrophussal

Digitized by Google

substantivummá változtatta, mely szerint a mindennapi verbumból egyszerre *örökös város* kerekedett! amott tehát a városból *gyermekpólyát*, itt pedig a verbumból *örökös várt* csinált! — Így van a dolog az egész recensióval. Igaz ugyan, hogy a *vár* magában két értelmű, de mi nagy kritika kívántatik ily kétértelmű szónak igaz értelmét kitalálni, holott a dolog önként szól? s valjon, ha kétértelmű volt a szó, mi szükség volt azt az oda szúrt apostrophus által meghatározott rosz értelművé tenni?

Továbbá s harmadszor, ezen helynek hibái közé tartozik még az is, hogy a recensens ezen kitételt: *Álmaim tündér ligetit te hímzed bájos ecsettel*, magasztalja, virágos, exaltált kifejezésnek nevezi; ezt pedig: *a hamvedrek mohait biborral fested*, mint dagályt, vagy felesleg valót kárhoztatja, holott látni való, hogy ezen két expressiók minden tekintetben egészen egyneműek s egytermészetűek. Így szinte a *tündér ambrósiát* nálam gáncsolja, a *tündér kárpitot* pedig szereti, mert használja azon versezetében, melyet *Szemere* magasztalva felmutatott (Tudom. Gyüjt. 1818. IV. k. 84. l.), mely expressiók hasonlóképen ugyanazon egyneműek s egytermészetűek.

És így az első hiba annyi, mint a különbféle ideákat összezavarni, és a tanításnak módját nem érteni; a második annyi, mint a tudomány szentségét rossz czélokra fordítani; a harmadik pedig annyi, mint ugyanazon egy színt majd fejérnek, majd feketének látni. Aki ezen hibákat egész kiterjedéseikben megfontolni tudja, annak e részben elég van mondva. De mivel én mindenkor leginkább az ifjúságnak szeretnék ilyeket írni és íratni, tehát rendre meg fogom mindezen gáncsolt kitételeket tekínteni, s mindeniknél ami jót mondhatok el fogom mondani.

Dithyrámbok lángköre. A *dithyrámbokon* értem a lyra legmagasabb hangjait, a *lángkör* pedig csak oly szó, amilyeneket a mostani poétáknál százakat láthatunk, mint: *Sonnenkrone, Feuerkrone* stb. A *dithyrámb*

Digitized by Google

nem egyéb, mint *species pro genere*, mely a poésisban mindennapi figura, a *lángkör* pedig csak annyi, mint a *nimbusnak* magyar neve; valjon tehát a mindennapi figurában van-é a hiba, avagy a mindennapi *nimbusnak* magyar nevében? s valjon ezen vásott avult szólást: *poésis nimbusa*, világ végéig így kell-é mondanunk, s nem szabad-é, sőt nem tisztünk-é azt megújítani? A *nimbus, lángkör, csillagkorona, Sonnenkrone* stb. a *romanticában* csak az, ami volt a *Hellenikában* a *koszorú*, úgy hogy a *dithyrámbok lángköre* semmi nem egyéb, mint: a *dithyrámbok koszorúja*. Így változnak az ideák, s így kell a nyelvnek is változnia! s valamint szabad volt a koszorúnak görög nevét magyarra fordítani, épen úgy szabad a nimbusét is, de szabad volna még a dithyrámbokét is, ha tudnánk. Így kell a romanticának egész styljáról itélnünk, mert valamint változtak az ideák, a szerint kellett változni az egész költői szellemnek és nyelvnek; sőt igy kell azoknak változniok minden eredeti költőnél, mert minden új világszemlélettel új ideáknak, új szellemnek s új nyelvnek harmoniája születik, s ahol ez nem születik, ott eredeti sincs. Ugyan azért a költői nyelvet nem a Hellenicáéhoz, annyival inkább pedig nem a magunkéhoz méregetve kell megitélnünk, hanem leginkább az új s individuális szellem természete szerint.

Az oly expressiók, mint: *dithyrámbok lángköre*, s *göztorlatok alpeszi*, nékem sem tetszenek, ha azokat hideg szemmel nézem; de valjon hideg szemmel kell-é azokat nézni? s valjon nem válik-é az egész poésis sült bolondsággá, ha azt hideg szemmel nézzük? De tegyük magunkat azon exaltált szellembe, melyben azok mondva vagynak, tehát látni fogjuk, hogy azok nem egyebek, mint azon szellemnek természetes öltözetei, azaz az exaltált képzelődésnek exaltált képei. *Kazinczy* úgy festetik, mint Delphi egén fellengő sas, s mint már pólyájában paeánt érdemlő, s már ott szörnyeket ölő isten; így Wesselényi sem úgy jelenik meg mint ember, hanem mint isten, orkán és villám; mely szerint ezekben a fő tárgy

Digitized by Google

a nagyításnak legfőbb grádusára lévén emelve, a mellék tárgyaknak is oda kellett emeltetniek. Ezek szerint úgy hiszem, hogy az egésznek emeltségéhez képest a már avált nimbus helyett lángkört, s a már prózában is vásott gőzhegyek, felleghegyek helyett gőzalpeszeket mondani, s azzal az ideát megújítani nem volt egészen szükségtelen. Mert mikor a képzelődés annyira felmagasztaltatik, hogy az embert orkánnak, istennek s villámnak nézi, már az akkor semmi köz képet nem tűr, s a legmerészebbeknek szemléletére el van ké·zítve. *Homérnál* az ajtónyitás bőg mint a bika, mely a mezőn legel, még sem dagály, mert minden nagyítás mellett is igen természetes; de *Schillernél* az *aufgewälzten Thatenbergen* igenis dagály, mert az egész gondolat mesterkélt és erőltetett; de mi mesterkélt, mi erőltetett van abban, mikor én a lyrai poésis helyett dithyrámbot, a nimbus helyett pedig lángkört mondok, mely természet szerint nem egyéb mint fény — vagy lángkör? S így a felhőket hegyeknek, a hegyeket alpeszeknek nevezni, mi egyéb mint mindennapi dolog? s valjon, ha *Homér* a nyugalmas eposzban egy ajtónyitást annyira nagyíthat, melyik hyperbola lehet dagály vagy feleslegvaló az erkölcsi nagyság rajzolatjában s egy csapongó délczeg ódában, holott annak egész valója nem egyéb, mint exaltátió?

Az Atridák ragyogó dagályát tarka pórázon mosolyogva nyögni, azaz: a nagyok fényes kevélységét czifra rabkötélen mosolyogva tűrni. Én meg nem foghatom mit lát itt a recensens hibának, a ragyogó dagályt-é, a tarka pórázt-é, vagy a mosolygó nyögést? az egész idea együgyű, s a beszéd oly természetes, mint a Miatyánk, elannyira, hogy mind a ragyogó dagály, mind a tarka póráz, mind a mosolygó nyögés elférne még a prózában is. Vagy tán az nem tetszik a recensensnek, hogy ezen két epithetonok: *ragyogó* és *tarka*, rokon értelműek és közel esnek egymáshoz? Igen is, de ha az ily semmit hibának vesszük, mi lesz akkor *Himfynek* ezen verséből: *nappal a nap aranyának ragyogó láng-*

Digitized by Google

fényében? s valjon felesleg való-é a poésisban ily két mindennapi substantivum mellett, ily két mindennapi adjectivum, holott épen az epitheton ád a tárgynak poétai szint és életet?

Hamvedrek mohait biborral festeni, azaz: a mulandóságnak, halálnak képeit vidám színbe öltöztetni. A *moha* a régiségnek, a *hamveder* a halálnak, a *bibor* a vidámnak, szépnek jelképe s mindenik szükséges az egész gondolatnak kimerítésére, még szükségesebb pedig annak poétai festésére.

Hol a gígászi Örök vár s chaószába elmerít, azaz: hol a nagy, szörnyű, mesés, csudás örökkévalóság vár reám, és zavarjában eltemet.

Tündér ambrósiát hinteni. Az ambrósia a tündér istenek itala, vagy illatja, s ugyanazért annak rokonabb, természetesebb epithetont gondolni sem lehet, mint a *tündér*, mert ez egyenesen a tündér istenek ideáját festi.

Ének nektáros érzése. A *nektáros* szintoly szép és sokat jelentő epitheton, mint a *gígászi* és *tündér*. De úgy látszik, hogy a recensens az ily igen poétai szavakat csak üres piperéknek nézi s nem látja mely szép, mely gazdag ideákkal vagynak ezek függezetben. Ugyanis, ha csak azt mondom: *ének édes érzése*, még akkor csak egy testi érzéket izgatok; de ha azt mondom: *nektáros*, már akkor nemcsak egy mindennapi érzést izgatok, hanem az egész képzelő erőt a legszebb, legideálisabb szemléletekre ragadom, mert a nektárral az egész Olympusnak és Helikonnak minden ideái kapcsolatban lévén, egyszerre feltámadnak a lélekben. Így van a dolog mind a *gígászival*, mind a *tündérrel;* mindenik a léleknek legpoétaibb húrjait tapogatja, s mindenik az ideális világ legszebb színeivel teljes.

Libáni Tempe. Szót nem érdemel.

Alak sonett. Az alaknak eredeti értelmét már annyira elfeledte a nép, hogy azon már most egyebet nem ért, mint *valami igen szépet*, mely értelmére nézve igen közelít a *remekhez*, s egyedűl ezen értelemben

Digitized by Google

mondja : *alakom* és *gyöngy alakom;* mert hogy az valaha képet jelentett, azt mi csak könyvekből tudjuk, közbeszédben pedig a kép eszünk ágában sincs. Ha tehát az alaknak és szépnek ideái már így öszveolvadtak, miért nem volna szabad a poétának azt epithetonként használni, holott még a nem avúlt szavakkal is bánhatunk így : p. o. *remek ember, gyöngy idő, rózsa kor, bajnok isten* stb.? Különösen pedig a magyar folyvást adjectivumokká szokta változtatni a substantivumokat, úgy hogy a legnyilvánobbakat is gyakran grádusonkint comparálja, mint : kutya, kutyább, legkutyább, s így disznó, szamár, tűzkő, málé, ördög, fene, zsivány, tolvaj stb. De úgy vélem, hogy már az *alakkal* is bántunk ilyformán, mert az *alkalom* hihetőképpen nem egyéb, mint *alak alom*, azaz, szép alom vagy hely. Hogy a szépnek ideája már régi az alakban, mutatja az *alkotni* és *alkudni*, melyek épen annyit jelentettek valaha, mint *képezni*, *elképezni*, azaz : szépen elrendelni. De akármint volt ez, elég az nékem, hogy a közbeszédben nemcsak a szépnek, hanem valami *igen szépnek* ideája köttetett öszve az alaknak eredeti értelmével, melyet nékem, mint poétának, használnom lehetett, mind azért, mivel a nyelvnek ily természetes érését és nevekedését nem gátolni, hanem segíteni illik, mind azért, mivel tudtam azt, hogy valamint minden ideáink physikai eredetűek, a szerint adjectivumaink sem egyebek, mint elváltozott substantivumok, s tudtam, hogy a szavak nem az égből potyognak le, hanem lassankint csak így készűlnek, s többnyire katachresisek által. Ha tehát az iró nyelvben ezen szólásom divatba nem jöhet, úgy egy igen szép s ideális szótól fosztja meg a recensens nyelvünket, oly szótól, mely nálunk épen az lett volna, ami a németeknél a *bildschön* vagy még szebb.

Mindezen expressiók tehát az én szemeim előtt nem egyebek, mint czifra és fennjáró képletes beszédek, melyek néha közelítenek ugyan a feleslegvalóhoz, de nem a dagályhoz. Mert úgy gondolom, valamint a tárgyemelésben, csak akkor hibázunk, ha nem termé-

Digitized by Google

szetesen s nem annak helyén emelünk; úgy a beszéd emelésében, avagy szebbítésében is, csak úgy érjük el az igent, ha szebbítésünk helytelen és természetlen; egyébiránt mennél érzékiebb és képletesb a nyelv, annál elevenebb s tökélletesebb a poésis.

Kérdést nem szenved, hogy néhány ódáim nyelve eltávozott a görög egyszerűtől, de eltávozott azoknak szelleme is a görög együgyűségtől, s ha ez változott, természet szerint kellett amannak is változnia, mert a dictiót az érzés természetéhez kellett alkalmaztatnom. Érzem én is az egyszerűnek kellemeit, s követém is azt munkáim nagyobb részében; de érzem azt is, hogy az egyszerű mellett vagynak másnemű szépek is, melyeket csak azok nem látnak, kiket vagy a *sanda theoria*, vagy a mostoha természet a dolgok egyoldalú szemléletére szorított.

A kényes szemnek legkedvesebb szín a zöld, de azért a képiró zöld lovat nem fest; a *hellenek* a mezítlen szobrokat szerették, de azért a művésznek nem parancsolhatjuk azt, hogy mezítlen képeknél egyebet ne készítsen; a görög művészek az istenek képére mindég vidám nyugalmat rajzoltak, de innét nem következik az, hogy egyedűl ezen érzés kinyomása szép, és hogy egyedűl csak ezen érzést kelljen a művésznek festeni, szintúgy nem, valamint mezítlen szobrokat és zöld lovakat. S így valamint színeink választásában nem a kényes szemre, úgy hangaink fogásaiban is nem a kényes fülre, hanem csak a tárgynak természetére kell figyelmeznünk. Meglehet, hogy némely szemnek az én színeim igen élesek, s némely fülnek az én hangaim, mint *Homér* ajtaja, bőgnek; de nem kell azt a kényes szemnek és fülnek elfeledni, hogy a szép nem egy színben és hangban, hanem a különféle színek és hangok harmóniás vegyületében áll.

Igen jól hasonlítja *Home* a beszédet az öltözethez; mert valóban, valamint minden kornak, nemnek, helyhezetnek és érzelemnek másmás ruha illik, úgy a költemények minden nemei, és szellemei másmás öltözetet

Digitized by Google

vagy stylt kivánnak, de mást még azoknak koraik is, mert természet szerint már mi csupa hellenekké nem lehetünk. Hogy legyen tehát a styl egy, ha annak szünet nélkül változnia kell? s hogy kivánjuk a gazdag természettől, hogy az, örökre csak egyneműszépet hozzon elő s magát a mí *theoriánk* szegénységéhez alkalmaztassa?

De egyébiránt is a helleneknek volt különös poétai nyelvök; mi ellenben csak úgy választhatjuk el a poétai nyelvet a prózaitól, ha azt kihímezzük, azaz: költői *képletekkel* érzékiebbé, új szavak és szólások által pedig újabbá és szebbé formáljuk. Innét mondja *Jean Paul*: „A hímzetek mértékét bizonyos határozatba szorítani nem lehet. Gyakran gáncsoltatik azoknak mértéktelensége, holott, csak azoknak mindennapisága fáraszt és kínoz. A szerelem és lelkesedés néha kiáradó édes ösztönt ád belénk, melyről a terméketlen fagynak ítélni nem kellene. Minden századdal elenyészik a költői virágoknak egy viránya s azoknak eleven virágzó képe holt anyaggá rothad. S ugyanezen naponkint való kihalásáért a beszéd viráginak kell nagyobb tért engedni magvaik elhintésére. A beszéd viráginak, mint a tulipánoknak, magokat, kölcsönös porzásaik által, mindég több színűekké kell változtatniok stb.“

Ugyanitt azt is állítja a recensens, hogy a nagy erő durvaságot, a fentség pedig dagályt szül. — Igen is, ha az erő és fentség mellett ízlés nincs; de ahol ez nincs ott poéta sincs. *Egyébiránt pedig én azt látom, hogy a dagály épen az erőtlenek hibája: mert ahol az erő természetes, ott az természetesen tudja magát exerálni, hanem ahol az csak tanúlva van, ott tetszik ki az erőlködés, pedig épen az erőtlennek helytelen erőlködése a dagály.* Az erős bujálkodik, mert szereti erejét feszíteni, de minden bujálkodása mellett is természetes; az erőtlen ellenben, mihelyt erőt, azaz lelket akar mutatni, azonnal dagályba sülyed. Innét van, hogy a lélekfestő lant az erőtlen kezekben meg nem pendűlhet, mert a lélekfestés a poésisnak lelke és teteje, oda a

Digitized by Google

theoria mankója fel nem botorkáz, ott csak a genius szárnyai csattognak.

Második vádja a recensensnek az, hogy én *provincialismusokkal, Voss Idylljeiből s Alemanni Versekből tanúlt szavakkal, mint: méhe, pirholagos, csatináz, döngécsel stb. tömtem meg ódáimat.*

Épen olynemű vád mint a másik. A *pirholagos* és *csatináz*, nem ódákban, hanem csak két gyermekes dalokban vagynak, a *döngécsel* két ódában, a *méhe* pedig csak egyben fordúl elő. Igen helytelen tehát az a *megtömés!* De helytelen volna még akkor is, ha az igaz volna is; mert azon szavak épen úgy bele illenek az ódába, mint akármely versbe.

A *verhenyeg*, *verhenyeges*, *pirhonyag*, *pirholag* s *pirholagos*, annyit jelent nálunk, mint piros hólagos, vagy habos, mely nem egészen annyi mint: *vereses* és *pirosas*, hanem a pirossasnak különös speciese, melynek természet szerint különös nevezetének is kell lenni. Mert mennél többféle ideáknak tudunk neveket adni, annál tökélletesebb nyelvünk, a poésisban pedig mennél határozottabb a szín, annál elevenebb és szebb.

Méhe, épen mint *moha*, *kehe*, *terhe*, melyek természet szerint az *euphoniát* nevelik, mert minden bizonnyal szebb a *méhe*, *moha*, *kehe*, *terhe*, mint a *méh*, *moh*, *keh* és *terh*, melyeket a magyar ki se tud mondani. De nemcsak az *euphoniát* lehetne így nevelni, hanem a szónak lételes hibáját is meglehetne olyformán orvosolni, ha a *méhe* apis, a *méh* pedig uterus lenne, mely szerint mind az értelem, mind a hangzás nyerne. Így van a dolog a *pirholagosban* is, mely mind értelmére, mind hangzására nézve jobb és szebb, mint a pirossas, melyben három kemény, *s* van együtt. Ohajtanám tehát tudni, miért neheztel a recensens az ily provincialismusokra, holott ezek nemcsak a nyelvnek használnak, de még a poésisra nézve is jók; mert már *Aristoteles* szerint is nemcsak megengedtetik a poézisban az ily különös szavaknak használatja, de nyilván meg is kivántatik; mert az újságnak ingere, valamint mindenre, úgy a beszédre is kihat.

Digitized by Google

A provinciális szavak és szólások csak úgy árthatnak a poésisban, ha azok vagy rosszak, vagy mértéktelenek. De mivel én, sem ezen néhány szavakat rossz provinciálismusoknak nem látom, sem azoknak egyszeri vagy kétszeri használatát *megtömésnek*, vagy mértéktelenségnek nem tarthatom; tehát itt is csak azt kell mondanom, hogy recensensnek ezen egész gáncsa is egészen helytelen és igazságtalan.

A *csatináz* a *csattognak*, a *döngécsel* a *döngnek* diminutivuma, s mindenik jó a maga helyén, még ódában is. Mert az óda nemcsak megszenvedi az idylli érzelmeket, sőt azokkal nyer legszebb vegyületet; mert mi lehet szebb az egész poésisban, mint az idylli érzés? Mik pedig egyebek az idylli szavak, mint megtestesült idylli érzelmek és gondolatok? Az ódának nemcsak a nagy érzelmek, tárgyai; hanem minden szebb érzelmek. Nincs annak e részben egyéb törvénye, mint az: hogy valamint az egész poézisban; úgy az ódában is a *dictió*, az érzés természetéhez legyen alkalmaztatva. A régieknek nem volt egyéb lyricumjok mint az óda, s abba öntötték minden érzelmeiket, s minden lyricumot ódának hívtak. A recensens által magasztalt *Melisszám* csupa idyll; de valamint abban, úgy egyebekben is mindenkor megtudtam én az idylli szavakat Voss gyermekes szavaitól választani.

Harmadik vádja a recensensnek az, hogy én sok készületlen s fiatalkori darabokat is vettem fel gyűjteményembe, mint *A szilaj leánykához*, *Az Örömhöz*, *Az Esthajnalhoz*, *A Csermelyhez* szóló dalok, s mind azok, melyek a III. könyv elejétől fogva egészen a 147. lapig állanak,*) s ezek közűl csak a 138. lapon**) állót veszi ki, melynek originálja, úgymond, *Bürgernél* vagyon.

Ezen vádra csak az a felelet, hogy én igenis felvettem igen fiatalkori munkáimat is, mert olv hiú nem voltam, hogy csupa remekeket akartam volna kiadni. De egyébiránt is, én a poésis publicumát nem egy-két pe-

*) L. a jelen kiadás I. k. 41—62. ll. és a 83. l. **) L. I. k. 83. l.

Digitized by Google

dántban láttam, hanem a *közönséges, középszerű emberiségben*, oly emberiségben tudniillik, melyből mind a felcsigázott tudós, mind a lecsigázott pór egyiránt kimarad; oly emberiségben, melyet a bal cultúra még annyira el nem rontott, hogy a poésist, ezt a gyermeki lelkeknek gyermeki religióját góth ízteleség mesterkélt bábjaiban keresni s a lelket a fül dobjának alája vetni; az oly publikumnak pedig szintúgy tetszenek az én gyermekkori dalalaim, valamint legjobb ódáim, melyek között nincs is egyéb különbség sem koraikra sem természeteikre nézve, mint az, hogy a dalokban a szívnek együgyű nyelvén beszéltem, az ódákban pedig a tárgy természete szerint harsogtam. Aki az ódák lelkét meg tudja tekinteni, láthatja, hogy azoknak nagy részében még szembetűnőbb a csupa gyermeki értelem és gyermeki gondolkozás, mint ezen együgyű dalokban.

De úgy látszik, a recensens kritikájának egész tárgya nem is egyéb, mint a külső semmi; egyébiránt hogy számlálta volna a gyomok közé az *Örömhez* szóló dalt, mely lelkére nézve legjobb ódáim közé tartozik? Ami pedig még több, úgy látszik, hogy a recensens a megítélt dalokat el sem olvasta: mert egyébiránt hogy mondhatta volna azt, hogy a 138. lapon (itt I. k. 83. l.) álló dalnak originálja *Bürgernél* van, holott annak, a két első soron kivűl, *Bürger* darabjához legkisebb köze nincs!

Negyedik gáncs ez: „Figyelmet érdemel az is, hogy Berzsenyi egy regét A Remete *asklepiádi versekben írt.* Ugy látszik nem vette észre, mely nagy befolyással legyen a mérték nemcsak külsőjére a versnek, de belsőjére is. Ha egy *horáczi* ódát *tibulli* mértékre, vagy egy *tibulli* elegiát *horáczi* mértékre vennénk, nemde nevetséges korcs lenne-e az? A rege (romance) lyrai mértékben és hangon épen olyan, mint a *Regnárd verselőjének* mívei, ki *tragoediáival* nevetést, *comoediáival* ellenben sírást okoz. Különben is a poétának nem arra kell törekednie, hogy különböző tárgyakat egyforma mód alá rekeszszen, sőt inkább hogy minden

Digitized by Google

tárgynak saját hangot adhasson, s így stylusának, gondolatainak, érzelmeinek többoldalúságot szerezzen."

Az én Remetémet regének, romancenak bérmálni, s azt a *trovádori styl* szerint itélgetni, épen annyi mint az eredeti dalt fordításnak, a verbumot városnak, a várost pedig gyermekpólyának nézni! De nagy vigyázatlanság még az is, midőn a recensens azt állítja, hogy a mértéknek nagy befolyása van a versnek külsőjére, holott épen a mértékben áll a görög versnek egész külsője. Épen ily hiba az is; midőn a recensens azért gúnyol, hogy remetém lyrai hangban és mértékben van írva, holott úgy mondana igazat, ha azt mondaná, hogy az közel sincs oly lyrai hangon írva, mint a *trovádori romancékat* közönségesen írni szokták: nemcsak azért, mivel az asklepiadi vers a lyricumok között legegyformább, legnyugodtabb; nemcsak azért, hogy költeményemnek egész menetele igen lassú és nyugodt; de leginkább azért, mivel azon rímes lyricumok, melyekben a *trovádori regék* íratni szoktak, mind magokra, mind reánk nézve, sokkal inkább lyricumok, mint akármelyik görög forma: magokra nézve azért, mivel az igen éneklő cadentiák sokkal élesebben követik az éneket, mint akármely metrum; reánk nézve pedig azért, mivel a rímes versek szokott énekeinknek és tánczainknak formái és typuszai lévén, azok a mi valóságos, természetes lyricumaink.

Ily hiba az is, hogy itt a mértéknek és módnak oly szörnyű erő tulajdoníttatik, hogy a mérték a nevetést sírássá, a sírást nevetéssé, a mód pedig a poétát több- és kevesebb-oldalúvá tudja változtatni; mely természet szerint épen annyi, mint a lelket a külső semminek és saját eszközeinek alája vetni, holott tudnivaló az, hogy a lélek uralkodik a testen. A mérték nem egyéb mint edény, melybe a poéta önthet amit akar, azzal a hozzáadással, hogy a szűkbe természet szerint kissebb, a tágba pedig nagyobb tárgyak illenek, azaz: a szűk mértékben összeszorítja a poéta a tárgyokat, mint a trombita a hangokat úgy harsogtatja s ez a ly-

Digitized by Google

ricum; a tágobb formáknál pedig tárgyait különbféle melléktárgyakkal toldozza, s folyamát halkal folydogáltatja. A poésisnak minden tárgyai nem egyebek, mint holt anyagok, melyeknek egyedűl a poétai felfogás ád formát és lelket, s mindeniket olyant, amilyent a poéta akar, elannyira, hogy szabad tetszése szerint az Iliást ódává szoríthatja, a legkissebb tárgyat pedig Iliássá tágíthatja. De én Remetémmel egyiket sem akartam, hanem oly középútat választottam, mely az igen tág és szűk formák között középen áll, s nem egyéb, mint a lyricumnak általmenetele a többi szabadabb formákra. S ily középszerű minden bizonnyal ezen költeménynek egész belső alkatja és menetele is, úgy hogy egyiránt távol van az mind az eposzi lassúságtól, mind a lyrai rohanástól. De ha úgy akartam volna — szintúgy önthettem volna ezen tárgyat a legéposzibb vagy leglyraibb formába is, s mindenütt jó lett volna a Remete, ha jó lett volna a poéta, mert nem a tárgy csinálja a poétát, hanem a poéta csinálja a tárgyat. Így kell, gondolnám, a dolgot felvenni, nem pedig a poétai elbeszélést, mely mind lelkére mind formájára nézve számtalanféle lehet, a trovádori formákhoz méregetni, s a poétát az íztelen trovádorok majmolására kárhoztatni. Mert ha *Matthisson* szép *Märchenjét* úgy ítéljük, mint a recensens az enyimet, akkor *Matthisson* szintoly Regnárd bolondja lesz, mint én: de ha azt magában tekintjük meg, úgy kérdésen kivűl sok romancékat felüt. Ha pedig épen csak példa kell a recensensnek, tehát tekintse meg a régieket s látni fogja, hogy már *Stesichor* is írt eposzi tárgyokat lyrai formákban, de írt *Horácz* is, csakhogy a *horáczi* és *troubadouri* poésiák igen különböznek.

Az *ötödik vádja a recensensnek nem egyéb, mint az én legbelsőbb charakteristikám*, mely szerint ő engem egyoldalúsággal, érzeményi és gondolati szegénységgel, érzeményi és gondolati szűk körrel, s érzeményi és gondolati keskeny körrel vádol, mely illetlen charakteristikának igaz voltát azzal akarja megbizonyítani, hogy a *Bonyhai Grotta* czimű dal, a *Melancholidra* néz-

Digitized by Google

ve; *Amathus* a *Melisszához* iratottra nézve stb. nem egyéb visszaemlékezésnél; s hogy a sok *aetheri, nektár, nektáros, virány, virulmány, Ilisszus, Sokratesz, Plátó* stb. szünet nélkül előfordúlnak, s szünet nélkül ugyanazon ideákat és érzeményeket hozzák magokkal.

Íme, mivel *Schiller Voltairet* és *Matthissont* szegénységgel és szűk körrel vádolá, már most mind *Csokonai*, mind *Himfy*, mind én szűk körbe szorúlánk! *Voltaire* azért szűkkörü és szegény, mivel keveset érzett, *Matthisson* azért, mivel keveset gondolt, *Csokonai* azért, mivel nem oly sentimentál mint *Himfy; Himfy* azért, mert nem érti a verselés mesterségét úgy mint *Csokonai*, én pedig azért, mivel gyűjteményemben a fent említett szavak és ideák igen sokszor előforognak. Ez a *szük kör* tehát oly tág, hogy abba a világnak minden poétáji, az egész emberi nemzettel együtt bele férnek, mert hiánytalanság senkinek nem adatik. Nekem sem lehet tehát ezen szűk kör ellen panaszom; csakhogy ezen antikritikám is egyoldalúsággal, szűk körrel, szegénységgel ne vádoltassék, illik ezen charakteristikát minden oldalairól megtekinteni.

Első argumentuma ezen charakteristikának tehát az, *hogy a Bonyhai Grotta a Melancholiára nézve, Amathus a Melisszára nézve stb. nem egyéb visszaemlékezésnél.*

Ide az a felelet: hogy valjon az ily semmi lehet-e argumentuma a legbelsőbb charakteristikának, kivált akkor, mikor ez a semmi nem is igaz? — mert a *Bonyhai Grotta* csak úgy közelít a *Melancholiához*, hogy azt említi, de egyébiránt azzal semmi köze nincs. Ugyanis, a *Melancholiában a melancholiát* éneklem, a *Bonyhai Grottában* pedig megköszönöm a széplelkü grófnénak, hogy Melancholiámat grottájában kőre vágatta. Mely szerint szükségképen kelle ugyan a Melancholiát említenem és arra visszaemlékeznem; de az ily visszaemlékezést az úgynevezett poétai visszaemlékezéstől meg nem választani épen oly nagy hiba, mint a milyenekre a recensenst visszaemlékeztetni már meguntam.

Hogy az *Amathusz* és *Melissza* között van vissza-

Digitized by Google

emlékezés, abban igaza van a recensensnek, mert azokban mind a főgondolat, mind annak menetele egy. De ha az a főgondolat különbféle képekbe van öltöztetve, aminthogy úgy is van, valjon miben áll akkor a poéta hibája; holott ez a gondolat nem egyéb mint poétai tárgy, vagy holt anyag, s egyedűl ennek kiképzése teszi a poésist? Ugyanis, mi poésis, mi nagy és szép van ezen gondolatban: *én nem szeretek hadakat énekelni, s nem gondolok a világ zavarjával, hanem csak a nyájas Músával és Melisszával akarok enyelegni,* — mi szép, mi nagy van, mondom, ebben? s mi dicsőség a poétának ilyent gondolni vagy nem gondolni, holott ez a gondolat *Ádámtól* fogva minden ember fejében mindennapi gondolat? Hanem ezen gondolatot és érzelmet úgy kirakni, mint ezt *Horácz* néhányszor kirakta, az már igenis poésis.

A lyrai főgondolatok és érzelmek nem egyebek mint az emberiségnek legfőbb, azaz, leguniversálisabb gondolatai és érzelmei, mert itt a legfőbb nem lehet egyéb, mint legfőbb universalitás; azaz, a lyrai főgondolatok és érzelmek egyenesen a közönséges emberi természetből folynak, s minden közönséges emberben megvagynak. Hogy lehet tehát azt gondolni, hogy az ily mindennapi gondolatnak több ízbeli felfogására érzeményi és gondolati szegénységből szorúlna, *Horácz*, vagy én, ki — a recensens itélete szerint — *Horáczot* a poétai érzelmek emeltségében felmúltam, holott e részben még egy közönséges szolgáló is oly gazdag mint *Horácz*.

Semmi nem egyéb az ily poétai visszaemlékezés, mint *poétai kedvencz*, melyet a poéta igen szépnek látván, több oldalról is szeret felfogni és kimutatni, amit nyilván láthatunk minden jelesebb lantosoknál; mert kedvencze csak annak nincs, akinek minden jó, csak legyen. Az érzeményi és gondolati szűk kör, szegénység tehát, vagy értelem nélkűl való beszéd, vagy oly nagy hiba, mely még azon poétákra sem illik, kiknél a főgondolat és érzelem csaknem mindenkor ugyanazon

Digitized by Google

egy, mint *Petrarcánál*, *Himfynél* stb.; — annyival inkább pedig nem én reám, holott csaknem minden darabomban más gondolatot és érzelmet próbálgaték festeni, kivévén némely kedvenczeimet, melyeket vagy igen szépeknek, vagy igen fontosaknak látván, jónak tartám többször is felfogni. Mert az érzeményi és gondolati szegénység nem a poétákra, hanem csak az együgyű emberekre illik, s mert így itélgetni: ez a költő nem írt *bordalokat*, *madrigálokat*, *romancékat* stb. tehát ez a költő érzeményi és gondolati szegény, és szűk körű; mivel azért nem írt, mert nem tudott, s azért nem tudott, mivel azon érzelmeknek és gondolatoknak híjával van, — oly kritika, melynél képtelenebbet gondolni se lehet.

De én úgy gondolom, hogy aki nemcsak recensiókat olvasni, hanem gondolkodni is tud, könnyen átláthatja azt, hogy *Voltaire* csak azért szűkkörű, mivel tudta azt, hogy a német sentimentál érzés nem szép; *Matthisson* azért, mivel tudta, hogy a *Schilleri Gedankengehalt* nem poésis; *Himfy* azért, mivel tudta, hogy a rímes verset megmetrumozni hiábavalóság stb.

Második argumentuma ezen charakteristikának az, hogy azon feljebb előszámlált szavak és nevezetek gyűjteményemben szünet nélkül előforognak, mindenkor ugyanazon ideákat hozzák magokkal elő.

Ez a különös kritika oly különös ellenkritikát tett szükségessé, hogy kénytelen valék mindazon gyakran előforgó szavakat és nevezeteket gyűjteményemben megolvasni, mind pedig több főpoétákat ezen különös kritika alá vetni s azokat magammal ezen tekintetben öszvehasonlítani. Mely szerint tehát egész gyűjteményemből kiszedegetvén azon szavakat, úgy találtam, — salvo errore calculi, a dolog egyébiránt is csupa hiábavalóság — hogy az *aetheri* hatszor, *nektár* hatszor, *nektáros* kétszer, *virány* tízszer, a *virulmány* ötszer, *Plátó* négyszer, *Ilissusz* háromszor, *Sokratesz* ötszer fordulnak elő.

Homérnál nemcsak ily egyes szavak, hanem egész

Digitized by Google

szólások, egész képek és összehasonlítások ugyanazon formában és értelemben gyakran forognak elő, úgy hogy *Homér* szintúgy vádoltatik az *oroszlán* gyakori előforgásáért, valamint én ezen kedvencz szavaimért, de minden bizonynyal szintoly ok nélkül vádoltatik, valamint én. Mert igaz ámbár hogy jobb volna az, ha a poéta mindenkor újdonúj képeket mutathatna; de mivel a poéta mindenkor a legszebbeket akarja mutatni, a legszebbek pedig mindenütt kevesek, tehát kénytelen a poéta azokat több ízben is használni; mert nem akar az újabb, de már nem oly szép képpel a benyomásnak, azaz, a poézis legfőbb czéljának ártani. Innét van, hogy ugyanazon képek, melyeket *Homér* annyiszor használt, örökre használtatni fognak mindazon poétáktól, kik nem a recensiókra, hanem a poésis effectusára vigyáznak. *Schillernek* ezen versében; *die Künstler*, a *szép* negyvenszer, a *korona* tizenegyszer; a *symmetria* és *harmonia* tizennégyszer; *Matthissonnál* az első két vagy három versezetben (nem tudom bizonyosan, mert jegyzésem homályos) a *virány* hétszer, *esthajnal*, *estfény* tizenegyszer fordúlnak elő, *Kisnél a Kazinczyhoz* szóló két darabokban, a *Herkules választásában*, és a *Csereyhez*, *Matkovicshoz*, *Nagy Istvánhoz* szólókban a *szent* mintegy ötvenhatszor, *szent tűz*, *szent hév*, *szent láng* kilenczszer említtetik.

S így látom, hogy ugyanazon ideák és érzelmek, noha különbféle nevezetek alatt; nem egy egész könyvben, hanem csak egy dalban is gyakran előfordúlnak, mint p. o. *Kazinczynak Szemere* által magasztalt sonettjében (Tud. Gy. 1818. IV. k. 84. l.) a kietlen *szabdalás*, *kapkodás*, *szörnyű bajvivás*, *csapkodás*, *sujtás*; így Kisnek *gr. Festetics Ignáczhoz* szóló s recensens által oly igen magasztalt episztolájában a *fúriák fészke*, *bódult eretnek*, *sátánvallás*; *mérges vipera*, *felpuffadt korcs*, *áspis*; *marczangló dühödt vad*; egymást érik, melyek nevezetre nézve ugyan nem egyek, de az érzésre és ideákra nézve vagy igen rokonok, vagy egészen egyek, s melyekben nemcsak az a hiba, hogy egy-

Digitized by Google

mást érik, hanem leginkább az, hogy azok már magokban sem oly szépek mint *nektár* és *virány*, hanem igen is kietlenek.

Ezek szerint tehát láthatni, hogy a legnagyobb költőknek is vagynak bizonyos kedvencz szavaik, szólásaik, képeik és uralkodó érzelmeik, melyekkel nemcsak gyakran élni, hanem néha visszaélni is szoktak; láthatni, hogy én a legnagyobb poétákhoz képest sem éltem igen vissza kedvenczeimmel, s ugyanazért látni való az is, hogy nem igaz a recensensnek azon állítása, midőn azt mondja : hogy *azok szünet nélkül előforognak.*

De szinte ily hamis a recensensnek azon állítása is, mely szerint azt mondja, hogy ezen szavak szünet nélkül ugyanazon érzelmeket és ideákat hozzák magokkal! mert vizsgálja meg bár a józan olvasó, ha valjon ugyanazon egy érzelmek és ideák-e ezek : *az elménck aetheri szárnya,* azaz, az elménck magas fellengése, *az embernek aetheri része,* azaz, az emberi lélek, az *Aetna tetejének aetheri fagya, lantnak aetheri hangja,* azaz, a poésisnak égi hangjai; *nektár thyrsus,* azaz, szőlővessző; *ifjuság nektára,* azaz, ifjuság örömei; *Músa nektár pohara,* azaz, halhatatlanság vagy dicsőség; *minden virágról nektárt szedni,* azaz : szép, jó, isteni tudományt gyűjteni; *Kegyek életadó virányai,* a Grátiák vidám társasága; *Amathusz virányai,* a szerelem *örömei, Delphi pálma virányai,* azaz, a tudomány- és pálmakoszoruknak szép mezeje; *Lethe virányai,* azaz, elyzium; *reggelikor virányai,* azaz, ifjúság vidámélete, — s így ahol a viránynak ideája egészen el nem változik is, mindenkor új ideával vagyon összekötve, mely azt újjá teszi, mint : *thesszali virány, lathmuszi* és *badacsonyi virány,* melyek természet szerint nem egy ideák.

Továbbá : *Anakreonnal Sokrat ölébe dülni,* azaz, bölcsen örűlni, *szokrateszi lélek kincseit rózsák közé rejteni,* azaz : a philosophiát a poésis szép köntösébe öltöztetni, *Sokratesz méreg pohara,* azaz, a virtusnak és tudománynak rosz jutalma, *Sokratesz karján mosolyogva oktatni,* azaz, a bölcseséget popularizálni, játszva

Digitized by Google

tanítani, *plátói nyelv, plátói* lelkesedés, *Plátóval respublikákat alkotni*, mindezek különbféle ideák, mert majd úgy jelenik meg *Plátó* mint szépnyelvű, majd mint lelkes ideális, majd mint politikus író, melyek minden bizonnyal egészen különböző ideák.

Így van a dolog a többi szavakkal is, melyeket a különbféle kapcsolatok többnyire különbféle ideákká változtatnak. A *nektáros* és *Ilisszus* pedig kétszer háromszor fordulván elő, szót nem érdemel.

Mind ezek, mint igen poétai ideális szavak és nevezetek, természet szerint igen sokféle értelemben használtathatók, amint a mondottak nyilván mutatják is, hogy én azokat sokféle értelemben használtam. De a recensens itt is csak a kérget nézte, s nem látta, hogy valamint vagynak egy ideának különbféle nevezetei, a szerint vagynak némely nevezeteknek különbféle ideáik. A *kapkodás, csapkodás, sujtás* stb. különbféle szavak, de azoknak ideájok csak egy; s így van a dolog a *furia, vipera, sátán, áspis* nevezetekkel is: de aki a *Lethe, Amathusz, Badacsony* irányait egy ideának nézi, nehezen tudja mi az idea.

Az egész dolog csak oda megy, hogy az én czifra ideális kedvenczeim a recensensnek szemébe tűntek, másutt pedig a sokkal több mindennapi kedvenczeket sem vette észre. De én az ily kedvenczekről még sem így itélnék. Mert *Horácznál* a sok *massicum* és *falernum, Kisnél* a sok *szent, Matthissonnál* a sok *esthajnal, nálom* a sok *aether, nektár, virány* stb. egyebet nem mondanak, mint azt, hogy az első a *nyájas*, a másik az *innepes*, a harmadik az *andalgó*, a negyedik a *czifra ideális* stylt tartotta szépnek, s annak színei uralkodnak művein. De ha csakugyan gáncsot akartam volna az ily semmiből csinálni, akkor megvizsgáltam volna, ha valjon az ugyanazon szavak alatt nem rejteznek-e különbféle ideák, mint nálom nyilván látni lehet, s akkor ezen hibát neveztem volna, egészen megfordítva, nem gondolati s érzeményi, hanem *kitételbeli szegénységnek*, de ezt is csak úgy, ha előbb minden gonddal

Digitized by Google

megfontoltam volna, ha valjon ezen szegénység a poétát illeti-e, vagy pedig a nyelvet? Mert a kitételekben az egyik nyelv gazdag, a másik pedig szegény lehet. Így szinte továbbá meg kellett volna a recensensnek fontolni, ha valjon az ugyanazon szavaknak vagy ideáknak gyakori előfordúlása nem foly-e szükségképen a poésis styljának természetéből; mert mennél alantabb a poésis, annál tágabb annak mezeje mind az ideákra, mind a kitételekre nézve, s mennél fentjáróbb, annál szűkebb mindenikre nézve; mivel az alantabbhoz csak nem minden, de a fentebbhez csak a fentebb ideák és szavak illenek, melyekben természet szerint mind főnk mind nyelvünk, szegényebb mint a mindennapiakban.

Mely szerint ha a recensens ezeket megfontolta volna, könnyen általláthatta volna, hogy én, ki nem bordalokat énekeltem, hanem — a recensens itélete szerint — ideális képekkel foglalatoskodtam, szintoly szükségképen szorúltam oly gyakran azon ideális szavakra és nevezetekre, valamint *Horácz* a *falernumra* és *massicumra*.

De továbbá, ha mind oly igazak volnának is ezen argumentumok amilyen hamisak, mégis egészen helytelen volna ezen egész charakteristika, először azért, mert a charakterre nem charakteri hibákból ítélt; másodszor azért, mert ezen charakteristika az előbbivel e diametro ellenkezik; harmadszor azért, mivel a józan kritikának legfőbb principiuma ellen ítélt.

Hogy nem charakteri hibákból ítélt a recensens ckarakteremről, látni való onnét, hogy mindazok, a miket charakteristikájának argumentumaivá tett, ha hibáknak veszem is azokat, csak oly hibák, hogy azokat legkevesebb orvosolni; a charakteri hibának pedig megesmertető jele az, hogy az vagy egészen, vagy nagy részben mindenkor orvosolhatatlan.

De mi könnyebb mint az én hibáimat orvosolni, holott látni való, hogy, ha én a *Melisszát* kivetem, s néhol az *aetheri* helyett *istenit*, *mennyeit*, a *virány* és *virulmány* helyett *mezőt*, *ligetet*, *halmot*, *berket* stb. teszek, s ha *Plátót* és *Sokrateszt* egy-két helyen másra

Digitized by Google

bérmálom, tehát minden hibák meglesznek orvosolva s az egész charakteristika le lesz döntve. Ezt pedig nem csak én, de egy gyermek is megteheti, s anélkül megteheti, hogy a munka legkissebb lételes változást szenvedne, mely ismét új bizonysága annak, hogy azok korántsem charakteri hibák. Mert ha charakteri hiba orvosoltatik, akkor múlhatatlan nyerni kell a költeménynek : de mit nyer az enyim, ha az *aetheri* helyett *mennyeit,* s a *virány* helyett *mezőt* teszek? veszt minden bizonynyal, mert az ideális szavak helyett mindennapiakat nyer, melyek legfeljebb is csak azt a hasznot tehetnék, hogy nem lennének oly szembetűnők mint amazok, mely szerint nyerne ugyan valamit az egész gyűjtemény a hideg vizsgálóra nézve, de az ideális szemek előtt vesztenének a legideálisabb kifejezések, a dolog valója pedig csak az maradna ami volt.

Én tehát, akármint forgatom a dolgot, az ily szavaknak gyakori előfordúlásaikból józanon egyéb ítéletet hozni nem tudok mint azt : hogy a poéta költeményeinek öszveszedésekor vigyázatlan volt, s nem vette észre, hogy ez vagy amaz szó többször jő ajakra, mintsem illene.

Ez tehát az én hibám is, de amint láttuk, ezen vigyázatlanságban a legnagyobb poéták is társaim.

Hogy pedig ezen charakteristika az előbbivel egyenesen ellenkezik, láthatja aki ezeket confrontálni tudja. Ott a *raphaeli lélek, ömledő bőség, magas csapongás, csupa tüz, csupa erő, csupa érzés, csupa phantasia s a legsebesebb lángokban is szelídség;* itt az *egyoldalúság, érzeményi s gondolati szük kör, érzeményi s gondolati szegénység* stb. oly sikoltó ellenmondások, melyeket természet szerint összveegyeztetni nem lehet.

Ezen szembetűnő ellenmondásokat azzal akarja recensens elhárítani, hogy ezen utóbbi charakteristikában a bőséget, erőt stb. csak a kifejezésekre, s csak némely érzelmekre és gondolatokra szorítja. De az első charakteristikában nemcsak a kifejezésekről, nemcsak némely érzelmekről, hanem az egész emberről volt szó.

Digitized by Google

S valjon öszveegyeztethető-e az, hogy a poéta a poétai kitételekben gazdag, a poétai gondolatokban ellenben szegény legyen, holott ez a kettő egy? mert a poétai expressiók mik egyebek mint megtestesült poétai érzelmek és gondolatok? — Innét mondja *Jean Paul*, hogy a *styl nem egyéb mint maga az ember és a lélek legtitkosabb sajátságainak második hajlékony teste;* s ezért mondja *Luden*, hogy *a beszéd nem egyéb mint maga a lélek az ő legeszköztelenebb megjelenésében.*

Ez ugyan ellenkezni látszik azokkal, miket az előbbi egyes szavaknál mondék, de valójában nem ellenkezik; mert egészen más az egyes szó, más a költői kitétel. Az egyes szavak és ideák csak szerei a festésnek, de a költői kitétel már festemény, azaz, meghatározott, megoszthatatlan értelmű és érzelmű gondolat.

Épen ily ellenmondás itt még az is, midőn recensens azt állítja, hogy én *némely gondolatot, némely érzelmet a lehetséges hévvel öntök ki ugyan, de ezen gondolatok, ezen érzelmek szük körben forognak;* mert ki nem látja azt, hogy a gondolatot és érzelmet a lehetséges hévvel önteni ki, annyi, mint a poésisnak egész körét bétölteni: mert az érzelmek és gondolatoknak a lehetséges hévvel való kiöntése már magában foglalja az egész lélekfestésnek a lehetségig való elevenségét is, mivel egyedűl ezen eleven festés tette azon érzelmek és gondolatok hevét láthatóvá; az érzelemnek és gondolatnak szűk köre pedig mi lehet egyéb, mint ezen legfőbb poétai tulajdonságok lételes feloldozása?

De nem látszatik a recensens még azt sem tudni, mely végtelen sokat monda, midőn az első charakteristikában azt mondá, hogy én *Horácztól, Virágtól* és *Himfytől* ömledő bőséggel, magasabb csapongással választám meg magamat, s mégis legsebesebb lángaimban is szelíd tudtam lenni. Mert az ily nagy költőket a poétai lélek főbb emeltségében felmúlni, s a legsebesebb lángokban is a szelídséget megtudni tartani, oly charakteristika, mely a legnagyobb *genie* egész charakterét kimeríti. Mert a legfőbb emeltségben a szelíd-

Digitized by Google

séget, vagy józanságot forrósággal, a bájt erővel, az ellenkező érzelmeket egymással csak oly lélek egyezteti öszve, melyben minden erő tökélletes harmóniás emeltségben munkálkodik; s az ily lélek a tökélletes *genie*, s az ily léleknek képe a legszebb kép. S innét mondja *Luden*: „*Schönheit kann sich in ruhigen Formen zeigen, lebendig aber wird sie erst durch Handlung, und die grösste Schönheit eines Kunstwerks offenbart sich im Sturm der Leidenschaften, diese gleichsam zügelnd.*“

Ezek szerint tehát, ki nem láthatja azt, hogy ezen charakteristikák engem majd a legfőbb *geniek* közé, majd a bő beszédű bohók közé charakterizálnak; s ki nem látja, hogy ezeket csak úgy lehet öszveegyeztetni, mint a *nagy költőt*, s *Ráphaelt* és a *nemzet kevélységét* a *Regnárd bolondjával* és *Lukács pappal?*

De ha így nem volnának is mindezek, s tökélletes igaz volna is ez a charakteristika, mégis igen rosz volna az, mert a józan bírálat legfőbb elve ellen, nem annyira a *művet*, mint a *művészt* vette tárgyúl, elannyira, hogy egyenesen a legbelsőbb embert charakterizálja és mocskolja, mely szerint az egyenesen személy-sértő gúnyolattá alacsonyodik; mert ahol egyszer a szeretetnek és emberségnek minden egyéb törvényeket maga alá vető legfőbb törvénye megbántatik, ott semmi jó nem lehet.

Nincs a kritikának arra sem szüksége, sem szabadsága, hogy vizsgálatinak eredményét az emberre alkalmaztassa, aminthogy nagy képtelenség nélkül nem is alkalmaztathatja. Mert hiszen a legjobb érzelmű, és gondolatú ember is lehet igen rosz poéta, s megesne a világnak, ha a sokat, vagy sokfélét író poétákon kívül, mindenek érzeményi és gondolati szegények volnának, s megesne a képirónak, ha annak művészeti tökélletét, nem a művek tökélletéből, hanem azoknak számából vagy sokféleségéből ítélnénk meg. Így *Csokonai* felmúlná *Horáczot*, s az arabesk mázoló a lélekfestő *Ráphaelt*. Nem az a kérdés, *mit* és *mennyit* fest a *mű-*

Digitized by Google

vész, hanem csak az, *mint fest,* mert egyedűl ez a művészé, amazok többnyire csak a környűlményeké.

De egyébaránt is, ki nem látja azt, hogy valamint az én gyűjteményem, úgy minden jobb lyrai gyűjtemény nem egyéb, mint különbféle természetű műveknek hibridumai? Valjon tehát a lantosokat mind oly hibridumokká tegyük-é, mint a recensens engem? mulhatatlan olyanokká kell pedig tennünk, mihelyt a művek különbféle, egymással ellenkező tulajdonságait az emberre ruházzuk. Ne csináljunk tehát az emberből *quodlibetet,* hanem elégedjünk meg a munkák különbféle tökélleteinek és hibáinak kimutatásával, az embernek pedig hagyjunk békét. Mert valamint kötelességünk a műveket megítélni, épen oly kötelességünk az embert minden lehető módon kémélni, mivel az ily személysértő charakteristikákból rossznál egyebet senki nem tanúlhat.

Óhajtanám tehát, hogy ezen igen rossz példát kritikusaink el ne tanúlnák, hanem inkább szünet nélkül szemeik előtt tartanák ama széplelkű herczegnek *Gonzaga Castiglionei Aloyznak* szép szavait: *„A természet a mennyei fényből teljes mértéket senkinek sem ád, hanem azt a maga oeconomiás prizmája által számtalan egyes súgárokra osztván, minden halandónak csak ily egyes súgárt nyujt. S ezen súgárnak tulajdon színe uralkodik annak lelkén, ez festi annak műveit, ez határozza meg az ő geniussának charakterét stb.*

Így szokta a szép lélek halandó társait kémélni; mert tudja, hogy valamint maga nem adhat mindent, úgy másoktól sem kívánhat mindent. De vagynak, kik azt hiszik, hogy a természet oeconomiás prizmája az ő kezeikbe van adva, pedig az olyanoknak legkevesebb juta.

A *hatodik* gáncsolat az, hogy némely költelményeim teljesek lévén ragyogó kitételekkel, csak látszanak valamit jelenteni, de valósággal minden érzeménytől, s minden értelemtől *általjában* üresek, mint az *Ajánlás,* a *Török Sophiehez,* a *Szonetthez* a *Bonyhai Grottához* szólók stb.

Digitized by Google

Hogy itt az én munkáimra olyant mond a recensens, amit még a csecsemő gegyegésére sem mondhatni, mert azt sem lehet minden érzéstől és értelemtől, még pedig *általjában* üresnek mondani, látja a józan olvasó; de azt, hogy miért mondogat ő ilyeket, csak akkor fogja megérteni, ha megtekinti az ő poésiájának természetét; mert egyedűl ez mutatja ki nyilván, mit tart ő poétai kitételnek, mit poétai érzésnek és értelemnek. Vegyük tehát e végből vizsgálat alá azon tán legjobb, legérthetőbb versezetét, melyet *Szemere* is igen méltónak látott a felmutatásra. Tud. Gy. 1818. IV. k. 84. l.

Vedd e gyürût reszkető kezemből,
Vedd e csókban forró lelkemet;
Néked minden órát életemből,
Értted vérözönnel szívemet!
Téged fognak által karjaim ?
Ó te, e keblemnek ideálja,
Mely gyakran mint nyári est homálya
Messze lengett szél fuvalmain.
Merre, merre lángoló hevemben?
Honnan, honnan ó nem földi kény ?
Mért e reszkető könyü szememben ?
Mért ez édes órán új remény?
Bájos arczod, százszor boldog álom,
A múltban s jövőben nem találom.
Holtan fekszem-é lágy karodon,
Vagy merengek bő hullámidon ?
Tündér karpitot vonnak felettem
Hü szerelmünk nyájas isteni,
Érzem őket hüsen lengeni,
S égi scének tünnek fel mellettem,
S myrtus lombjaimnak enyhelyében,
Én, a választott boldog, én!
Öszveomlok a kény érzetében,
S égek Armidámnak kebelén!

Jegyezzük meg tehát ezen versezetben e következendőket :

1. A hellenek, *Bouterweck* szerint, a *kérdések* és *repetálások figurájit*, mint nem poétai figurákat, a rhetorikába utasították; s íme, mégis ezen huszonnégy sorból álló versezetnek tizenhárom sorai mind ily kérdő és repetáló figurákkal vagynak megrakva; mert az

Digitized by Google

egymást érő : *néked, téged, értted, ó te,* szintoly helytelen repetálás, valamint az egymást érő : *merre merre, honnan honnan, mért mért, én én.* Mindezeknek kietlenségét neveli még az ötszöri felkiáltás is, elannyira, hogy az egész versezet nem egyéb, mint az egymást érő kérdéseknek, repetálásoknak s felkiáltásoknak örökös repetálása. De nagyobbítja ezek hibáját még az is, hogy ezen repetálások között hat sorok valami egyforma verbumtalan figurát repetálnak, mint : „*Néked minden órát életemből,*“ — „*Értted vérözönnel szívemet*“, — „*Merre, merre lángoló hevemben*“, — „*Honnan, honnan ó nem földi kény*“, — „*Mért e reszkető könyü szememben*“, — „*Mért ez édes órán új remény.*“ Ilyenek a recensensnek *kedvenczei,* s így él vissza azokkal; de valjon, ha csupa rózsák volnának is ezek a *kedvenczek,* nem válnának-é azok ennyi repetálások repetálása által csupa bojtorjánokká ?

Igaz ugyan, hogy az újabb sentimentál styl, s az érzelem természete engednek e részben valamit, de korántsem ennyit. Nálam is vagynak mind repetálások mind kérdések, de nincs ennyi, s nem érik azok így egymást, mely már a dolgot egészen megválasztja, de megválasztja még az is, hogy ezek már magokban roszszak; mert a beszédből a verbumot kivetni annyi, mint annak értelmét elharapni, s meghatározatlanná tenni, s annyi mintha a festő a képet orr nélkül hagyná azért, hogy a néző úgy is oda gondolhatja azt. Így változtatja a poésist a *külső semmikre függesztett figyelem* üres zajjá, s valóságos *Hangzatkává.*

2. A poéta a nyelvet nemcsak nem rontja, hanem inkább minden lehető módon megszebbíti; ezen versezetben pedig a megszebbített szavak és szólások helyett ilyeneket látok : *Ó te, e keblemnek ideálja . . Mely gyakran . . Messze lengett szél fuvalmain,* melyeknek így kellene lenniek : *Ó te, e kebelnek ideálja, Mely gyakran . . Messze lengtél;* mert az igen kényes magyar fül igen érzi, hogy az ily kétszeri reámutatás, mint : *e keblem,* felesleg való szószaporítás; s érzi, hogy a

Digitized by Google

tárgyhoz majd második, majd harmadik személyben egyszerre szólani helytelenség. De itt a *leng* és a *szél fuvalmai* sem összevalók; mert ezek nagy szelet jelentenek, amaz pedig csak kis szellőt. Egyébiránt is a *lengés* már kimeríti az egész gondolatot, s a szél fuvalma csak szükségtelen szószaporítás.

S így a szükségtelen *kény* és *könyü* helyett is jobb lett volna az *öröm, gyönyör* és *köny* vagy *könny*, valamint az a helytelen : *hűsen lengeni* jobb lett volna így : *hűsen*, vagy még jobban *hűset lengetni;* így lehet azután a *legyezőből, lengető*. Az ilyenek pedig : *Én, a választott boldog, én! Öszveomlok a kény érzetében*, csak oly affectált, gyermekes, scénai szólások, melyekben a szerelem édes nyelvének legkissebb accentje nincs.

3. A poétai beszédnek nem homályosnak, annyival inkább nem érthetlennek, hanem a lehetségig világosnak kell lenni, mert leginkább ettől függ a bényomásnak elevensége; ezen költeményben pedig, nemcsak homály, de néhol érthetetlenség is találkozik, mint : *Értted vérözönnel szívemet.* Szeretőnknek adni szívünket igen is lehet, de szeretőnkért hogyan lehet, és kinek lehet adni szívünket, én legalább nem érthetem, pedig hogy ezen *verbum* van kihagyva, nyilván mutatja az előtte lévő sor. S hát a szerelem ömledezésében valjon mire való s mit jelent az a *vérözön !*

Merre, merre lángoló hevemben? Valjon miért akar a boldogított szerető Armida öléből elmenni? és hová? — s van-é ennek értelme, ideje és helye? Vagy tán az elragadtatás oly nagy, hogy az még Armida karjai közűl is ki akarja ragadni a boldog jegyest? Ez már valóban igen lángoló olasz hév. De az ily olasz hévnél képtelenebbet gondolni nem lehet.

Mért ez édes órán új remény? Bájos arczod, százszor boldog álom, A múltban s jövőben nem találom. Holtan fekszem-é lágy karodon, Vagy merengek bő hullámidon? Én ezeket nem érthetem s nem gondolhatom el, mi lehet itt az az új remény, és az a százszor boldog álom, melynek képe sem a múltban sem a jövőben nem

Digitized by Google

találtatik? ami sem a múltban sem a jövőben nincs, az vagy semmi, vagy jelenvaló. Igen, de hogyan lehetne a jelenvalót a jelenlévő édes óra remenyének nevezni? De szintígy nem érthetem ezen gondolatnak poétai képét is, mert én oly csudalényt, aminek egyszersmind *lágy karokat is, bő hullámokat is* tulajdoníthatnék, képzelni nem tudok. Ily nyilvánvaló ellenmondásokkal teljes az egész műv mind kívül mind belől.

4. A *tárgyas költő* mikor nem ideált ád, hanem csak a tarka valót festi, mutathatja tárgyai természete szerint az indúlatok és ábrándozások különbféle szertelenségeit; de a *személyes költő*, ki magáról szól, vagy legalább magáról látszatik szólni, természet szerint ideálnál egyebet nem adhat, vagy adni nem akarhat, mert magának csak oly érzelmeket tulajdoníthat, amilyeneket legszebbeknek lát; s mivel az olvasó is csak oly érzelmeket láthat ő nála szépeknek, amilyenek oly művelt s józan embernek, mint egy poétának lenni kell, szájába illenek. Innét van, hogy a tárgyas költő szabadon mutat mindenféle dühült *Orlandókat*, de a személyes költő magából *Orlandót* és *Lycophront* nem csinál; mert tudja azt, hogy a poétai részegség csak addig poétai míg józan, s tudja, hogy valamint az emberiségnek legfőbb charaktere a *józan ész*, a szerint a poésis legfőbb charaktere sem egyéb mint *józanság*, vagy a recensens szavai szerint: a *legsebesebb lángokban is szelídség*.

De ezen józanságnak, ezen szelídségnek ezen költeményben híre sincs, sőt az egész érzés a legfőbb grádusban *szertelenség*. — Ugyanis: az a sok *reszkető kéz, reszkető könny, forró lélek, lángoló hév, vérözönös szív, holtan fekvés, merengés, öszveomlás, égés;* az a sok kérdés, repetálás, felkiáltás; az a sok egymást érő *merre, merre, honnan honnan, mért mért, én én stb.* oly rút, oly szertelen és természetlen hagymázos rángatódásnak typuszát veszik magokra, mely mind magában rút, mind a dolog természetével egészen ellenkező. Rút magában, mert az unalmas egyformaság és felettébb

Digitized by Google

való, *carricatura;* s ellenkező a dolgok természetével, egyszer azért, mivel a szerelem csak az ellenkező érzelmekkel való harczában elragadó és rángatódó, de az édes órán nem rángatódó, nem elragadó; hanem a legfőbb grádusig szelíd és *öszveolvasztó*, azaz: a legfőbb subjectivitásnak és legfőbb objectivitásnak harmóniás egyezete, nem pedig harcza, azaz: a subjectivitás az objectivitásban elenyészik.

Az oly dithyrámbi elragadtatásnak typuszait, amilyeneket én a *Virághoz*, a *Músához* s *B. Prónayhoz* szóló ódákban mutaték, ez a scéna magára nem veheti; mert azokban a poétai lélek a poésisnak egész szabadságában s objectumait el nem érhető törekedéseiben jelenik meg, itt pedig csak az ember, a legtermészetesebb érzelmek legfőbb harmóniájában. De egyébiránt is az én ódámban ez: *Hová, hová ránt ömledező hevem*, egészen más érzelemnek typusza, mint itt a *merre, merre lángoló hevemben;* mert ez az elragadtatást még messzebb akarja vinni, amaz ellenben nálam az elragadtatást menti, józanítja, zabolázza. Így *Chloémban*, noha ott a vágyódó szerelem festetik, mégis egészen más érzeményt fest az *égek*, mint itt; mert az utána következő: *szívem elolvadott*, tüstént megmagyarázza, hogy ott az *égés* nem egyéb, mint a szívnek olvadása; de itt az *öszveomlok* és *Armida* a rosszat még rosszabbá teszik.

Másodszor pedig ellenkezik ezen érzeménynek szertelen felcsigázása a dolgok természetével azért is, mivel ellenkezik a poésisnak legfőbb czéljával — az emberiség javával, — mely, természet szerint, valamint minden emberi tudománynak, úgy a poézisnak is legfőbb czélja: mert lehet ugyan a szerelemnek görög stylját, lelkiebb cultúránk szerint lelkiebbé tenni; de a görögöktől messze távozni mindenütt veszély, s ennyire távozni annyi, mint a poézist s annak legszebb, leggazdagabb tárgyát elcsufitani s megmérgesíteni, nem pedig megszebbíteni; s annyi, mint az emberiségnek és poésisnak legfőbb charakterét a *józanságot* megrésze-

Digitized by Google

gíteni. De mit használhat akkor minden philosophiánk, ha azt másfelől poésiánkkal *practice* lerontjuk? A poésisnak a philosophiával nem ellenkezni, hanem a legfőbb grádusban egyezni kell, elannyira, hogy amit a philosophia csak dictál, csak mondogat, azt a poésisnak practice kimutatni és gyakorolni kell. Emeltségbe hozza a poésis érzelmeinket, de nem azért, hogy azokat ragadozásra szoktassa, hanem egyedűl azért, hogy azokat a legnagyobb emeltségben is harmóniás játékra, vagy a legsebesebb lángokban is szelídségre tanítsa, azaz: a legfőbb poésis nem lehet egyéb, mint eleven testbe öltözött s leggyakorlatibb philosophia.

Ezen principiumoknak nem tudásától, nem érzésétől van az, hogy ezen egész költeményben az érzés annyira felcsigáztatik, hogy az elragadtatás még a maga tárgyától is el akar ragadtatni: innét, hogy a szerelem istenei, kik még eddig a szerelmet gyújtani szokták, itt a szerelmet hűteni kénytelenek, de mégis a szerelmesen, sem az istenek hűtése, sem a myrtusok *enyhelye* nem *enyhíthetnek*, hanem az, öszveomlik és el ég. Ily ellenmondásokkal teljes itt minden, még pedig nem homályos, hanem igen is nyilvánvaló ellenmondásokkal, mert ha csak azt mondaná itt a szerelmes: *a szerelmek istenei hűsen lengetnek*, még akkor csak homályos volna e contradictió; de mikor nyilván kimondja, hogy ezen hűs lengetést nemcsak látja, hanem *érzi* is, már akkor igen nyilván ellene mond magának elannyira, hogy ezt: *érzem a szerelem istenének hűs lengetését*, nem itt, hanem csak tréfában lehetne mondani, mikor azt akarnók tudniillik mondani, *hűl a szerelmünk*. Így esik vissza a felettébbvaló mindenkor a nevetségesbe és ellenmondásba, s ez a *dagály;* amintha ezen versezetnek egész poétai érzeménye nem is egyéb, mint az érzelmi dagálynak legképtelenebb neme.

5. A phantásia, mint a poésisnak képző ecsetje teremthet különbféle ideális képeket és lényeket; de ha ezen képekben a természetnek typusza elenyészik, már akkor a phantasia tisztátalan és természetlen, s az egész

Digitized by Google

poésis nem egyéb, mint: *rút ideálitás*; mert egyedűl ennek tisztasága egyetlenegy feltétele az egész idealizálás művészetének, vagy poésisnak. — Ezen költeményben a phantasiának két műve tűnik előnkbe, s mindenik igen szerencsétlen. Az egyik az, midőn a reménynek, vagy álomnak egyszersmind karok is hullámok is tulajdoníttatnak, melyek természet szerint öszve nem illhető, öszve nem képzelhető tulajdonságok lévén, az egész kép nem egyéb, mint természetlen és értelmetlen *arabeszk*. Vagy tán a lágy karok és bő hullámok *Ármidáé?* De így a lágy karokon és *bő hullámokon feküdni* és *merengni*, mi volna egyéb, mint a *legállatibb actusnak* legprózaibb ideája? A másik kép az, midőn a szerelmeskedőket az istenek kárpittal bétakarják és hűsen lengetik. Az isteneknek, mint képzelt felsőbb lényeknek, oly illetlen cselekedetet tulajdonítani, hogy azok a *szeretkezőket bétakarják és legyezzék*, nem egyéb, mint a *Home* által úgynevezett *hamis fentség*, mely tulajdonképen nem más, mint a helytelen képzelődésnek legidétlenebb neme vagy röviden: *képzeleti dagály*, azaz, oly erőlködése a phantasiának, mely mennél feljebb akar menni, annál alább esik az ellenmondásba és nevetségesbe, — a dagálynak két fő charakteri bélyegeibe.

Ezekből tehát nyilván láthatja az értelmes olvasó, milyen kitételeket, milyen érzést és értelmet tart a recensens poétai kitételeknek, poétai érzésnek és értelemnek; láthatja, hogy az ily kitételektől, az ily érzéstől és értelemtől az én gúnyolt költeményeim minden bizonnyal *általjában* üresek, s ugyanazért recensens másként nem ítélhetett, mint a hogyan ítélt. De úgy gondolom, aki tudja mi a poésis, az nagy értelmet és nagy érzést az ily kis naiv darabokban és *poétai complimentekben* nem keres. A legjózanabb aesthetikusok szerint is az ily kis darabok, mennél kevesebbé tanítanak, annál többet tanítanak, azaz: megtanítják az érzés és képzelődés józan útait és módjait, s megtanítják a poétai értelmet és érzést az *íztelen sentimentál gri-*

Digitized by Google

masszoktól választani. Kivált hölgyeknek valami tudós hangon írni complimenteket, csak oly ízlés volna, mintha *Napoleon* az éjszaki királynét, *szajkó* és *koránérő cseresnye* helyett, a maga kedvencz *mozsaraival* akarta volna meglepni.

Ezen gúnyolt darabok között legegyügyűbb a *Bonyhai Grotta*, de mégis több van ebben is mondva, mint *Horácznak* ugyanily tárgyú ódájában (L. I. k. 30. óda.). *Horácz* névszerint hívja az isteneket *Glycera lariumába*, én pedig azokat jelképeikben hívom, s ez poétaibb hívás, mint amaz, csakhogy a *pálmát, myrtuszt* stb. megkell a bodzabokortól választani. *Horácz* megelégszik a hívással, de én messzebb is terjeszkedem. Így van a dolog a többiekkel is; mindenütt *festve*, nem pedig *mondva* van a gondolat, mely nem hibája, hanem főjelleme a poésisnak. Ha azt megtudnók határozni, hogy ezen fő charakterében lehet-é a poézis felettébb való, akkor tán azt mondhatnók ezen darabokra, hogy *képekkel meg vagynak terhelve;* de mivel azon kérdések mind eddig határozva nincsenek, s a recensens ízlése által is megnem határozódhatnak; tehát ezen gáncsra is csak azt kell mondanom, amit a többiekre mondogattam.

A *hetedik* s legmesszebbható vádja a recensensnek az, hogy én, részint ezen előszámlált hibákért, részint pedig azért, mivel az én *epistoláim* nem egyebek, mint *durva jambusokba öntött deklamátiók*, tehát én már hihetőleg egészen kimerítettem magamat, s elértem, *noha még igen jókor*, a határt, melyet a természet a poéta és nem-poéta közt vona.

Mivel én, sem azt nem tudom mi a poéta, sem azt nem értem mint merítheti ki magát a poéta, sem azt az ellenmondást meg nem fejthetem, hogyan érje el a poéta *igen jókor* a határt; tehát mind erre csak azt mondom, hogy ez nem egyéb, mint : *recensensi styl.* A német recensiók szerint *Goethe* a poétai nevet sem érdemlette, *Wieland* pedig, *mint afféle sváb*, csak negyven esztendős korában kezdett okosodni; mi csuda

Digitized by Google

tehát, ha a recensens ezeket követvén, azt hiszi, hogy valamint a sváb poétának csak negyven esztendős korában jön meg az esze; a szerint már akkor a magyaré, inába száradhat.

De én úgy gondolnám, az ily recensiók nem egyebek, mint poétai koszorúk. Mert mikor a recensiók a verbumban várost, a csapongó ódában egyszerű beszédet, a poétai elbeszélésben trovádori romancét, az originálban fordítást, a naiv komplimentekben sentimentál dagályt, a sentimentál epistolában pedig naiv flosculusokat keresnek és nem találnak; valjon nem örűlhetünk-e, hogy nem találnak? — Így van pedig a dolog.

Ami azonban epistoláimat illeti, megesmerem, hogy azokban némely hosszas előszámlálás tán unalmas egyformaságot ad; de nem is poétai szépségeket akartam én azokban mondogatni, hanem hasznos igazságokat. De egyébiránt is az ily inkább prózai, mint poétai beszédeket akár *páthossal* adjuk elő, mint *Juvenál* és *Persius*, akár *witzel*, mint *Horácz* és *Kazinczy*, de az ódai poésistól mindenkor oly messze maradunk, mint *Horácz* epistolái az ő ódáitól. S noha mondhatnám azt *Schillerrel*, hogy a *páthos* inkább poésis, mint a *witz;* de mégis csak azt mondom, hogy az ily hosszú beszédeket jobb, elmésséggel kidolgozni, mert ennek színeit különbféleképen változtathatjuk s az által a hosszú beszédet az unalmas egyformaságtól megmenthetjük, melyet természet szerint a komoly *páthos* meg nem engedhet.

Végre a recensens rímes verselésemet megtámadván, szokása szerint itt is a rövid vocálisból hosszút csinált s gúnyolódással kezdett kritikáját gúnyolódással fejezi bé. Melyre csak az a felelet: igen szeretném én is, ha jobb rímeink volnának, de ha nincsenek, céltalanságnak tartanám oly törvényeket szabogatni, melyeket minden lépten nyomon által kelletik hágnunk, ha csak úgy nem akarunk rímezni, mint némely módi verselőink. De egyébiránt is úgy látszik, hogy az ily

Digitized by Google

törvények nem a művészetnek, hanem csak a mesterkélésnek törvényei. Az ily törvényeket pedig, inkább a mesterkélés századiban fojtanunk, mint terjesztenünk illik; mert tudjuk azt, hogy az emberek gyakran csak azért kezdenek és sanctionálnak holmi csecsebecséket az irodalomban, hogy *Corregióval* elmondhassák: *én is festő vagyok!* De jól mondá *Batteaux*, hogy *a tudományoknak a góthok annyit nem ártottak, mint a hiú elmék.*

Digitized by Google

III.

TÖREDÉKEK AZ „ÉSZREVÉTELEK“ ELSŐ KIDOLGOZÁSÁBÓL.*)

(1818.)

I. RECENSIÓKRÓL.

A józan kritikának szövétneke világít és melegít, a sophistai hiúság kanócza pedig perkel és vakít. A recensió szükséges gonosz: szükséges, mert vagynak a literatúrában tévelygések, melyeket fölfedezni s eligazítani szükség; gonosz, mert még a legtisztább kezekben sem veszti el egészen mérgét, még ott is ijeszt, ott is sért, a tisztátalan kezekben pedig csupa méreg s alacsony gonoszságnak eszköze, mely egyaránt emészti mind a literatúrát, mind az embert. Többnyire pedig azt látjuk, hogy itt is azok furják előre magokat, kik legtörpébbek, s azok vágynak az uralkodásra, kik magokon sem tudnak uralkodni. Miért kapdozna csillám után a józan, holott annak semmiségét ismeri s tudja, hogy annak megvetése legszebb fény? Miért ágaskodna Herkules a Pygmaeusok között? Gyermekek s pondrók dolga a czivódás, a bölcs nyugszik, mint a sárkány a sziklaüregben. Innét van, hogy sok recensiók, kivált poétai recensiók, többnyire nem egyebek, mint minden tudós balgatagságoknak, hiúságoknak, pártoskodások-

*) Ezeket tekintettel azokra kell olvasni, mik az Életrajzban (l. I. k. 17. l.) és a 19. l. 3. jegyzetében mondattak.

A kiadó.

Digitized by Google

nak, sanda ítéleteknek eleven tűkrei, melyek gyakran elrontják azt a jót, amit az író épít, mert nincs oly balgatagság, mely követőket ne találna, s gyakran az ő mocskolódásaikkal a literatúrát, baltázó betyárok csordájává alacsonyítják, s ez által a legszebb lelkeket az írástól elidegenítik.

II. A MÉRTÉKES-RÍMES VERSELÉSRŐL.

Én előttem a jambust és trocheust megrímezni, szintoly nevetség, mint a dactylust és spondeust megcadentiázni, vagy ha nem nevetség, legalább szükségtelen hijábavalóság, melyet én előttem se német, se olasz meg nem szentelhet. Az elegiában és ódában tapasztalhatjuk, hogy a metrumok a rímekkel öszve nem illenek; vagy azért, hogy azok ellenkező természetűek, vagy csak azért, hogy a verset igen feszessé s igen czifrává teszik; a jambusokban s trocheusokban pedig legfőbb szépségnek tartjuk. S valljon miért? Én úgy hiszem egyedűl azért, mert az elegiában és ódában látjuk a nagy láboknak erős hágdozását s látjuk, hogy a lábok a rímekhez nem illenek, a jambusokban és trocheusokban ellenben a könnyű s apró csoszogását észre se vesszük, s ha észre is vennénk, itt is szintúgy érznénk az öszve nem-illést, valamint amott. S valjon azért oly igen szükséges szépség-e tehát a metrum, mivel azt észre sem vesszük? S több-e az a semminél amit észre nem veszünk, vagy szép-e az ami csak addig szép míg azt nem látjuk, s aminek szépsége csak abban áll, hogy nem rút? Szép igen is, mert az olaszok és németek mondják! De én úgy hiszem, hogy az csak oly szépség, mint a német jambus, melynek apró lépdelése, az átoba német lábok botorkálását elrejti ugyan s azt a zordon metrumot, mely az elegiában és ódában fülünket csigázta, egészen megszelidíti, de azért sem a német metrumot jobbá, sem a beszédet szebbhangúvá nem teszi, s minden érdeme csak abban áll, hogy megszűnik oly

Digitized by Google

rút lenni mint a rímes elegia. Mert a metrum nem lehet egyéb a rímes versben, mint a lábok természete szerént, vagy kissebb s nagyobb dissonantia, vagy elfojtott dissonantia, azaz, semmi. S az ily semmit becsűljük-e többre mint az okosságot, mely azt parancsolja, hogy mindent könnyebbítsünk, rövidítsünk, simplificáljunk? De ha adhatna is valamit ez a semmi, mi volna az egyéb mint külsőség, külső hang? S méltó-e ennek a semminek a legbelsőbb szépséget, a természetes könnyűség, szabadság, legbájolóbb kellemeit feláldozni, melyet ez a semmi a kényes magyar nyelvben elkerűlhetetlenné tesz? Ha szép a metrum, írjunk mint eddig a görögök szerént, de mind az új, mind a régi poésis nehézségeit öszvekötni, s azzal magunkat tortúrázni, semmi esetre a józan okossággal meg nem egyez. Kell a szavak illő gerdületére nemcsak a poétának, de az orátornak is vigyázni. De a szabad gerdület és a gebedezett metrum között nagy a különbség: amaz alájok van vetve a felsőbb szépségeknek, emez ellenben minden egyébb szépségeket maga alá vet, s ugyanazért sok szépet eltemet, a nélkül hogy legkissebb szépet adhatna. Minden emberi tudomány teljes emberi tudatlansággal, tévelgéssel, s így a poésisben is vagynak többféle őszűlt előítéletek, gyermeki babonák, sanctionált semmik, melyek közé tartozik a rímes metrum is, ez a régi s újabb poésisnak csecsebecsés korcs szüleménye. Ha Leo jó poéta lett volna, most a rímes elegia volna a plátói legfőbb szép, s ha Petrarca rossz poéta lett volna, most a metrumos sonettókat csúfolnánk. A szabad jambust alig látjuk mi teszi verssé, mégis szép versnek tartjuk, a rímes verset ellenben, hacsak minden lépését dróton nem tánczolja, íztelen barbarismusnak tekintjük, azaz amott a szabadságot okosságnak tartjuk, itt ellenben bolondságnak! S valljon miért? Követők vagyunk, semmik nem egyebek, mint vak követők! Nem magunktól kérdünk tanácsot, hanem az oraculumoktul, s mivel majd ezt, majd amazt vakon követjük, tüled hozzád botorkálunk. De megtörténik az is, hogy az

Digitized by Google

írók, kik magokat való érdemmel meg nem tudják különböztetni, ily semmikkel akarják magokat kijelelni, s ámbár tudják hogy azok csak semmik, mégis azokat magasztalják s sanctionálják, hogy ezáltal a magok semmiségét tündököltessék, s így gyakran a legjobb systemákat elrontják, s a literatúra hasznát hiuságjoknak s kajánságbul föláldozzák. Elég példájit látjuk már az olasz rámára vont sonettóknak. De mik ezek egyebek mint magokat módolgató, szájokat illegető, selypegő kokettek, melyektől a férfi ízlés annál inkább undorodik mennél szebben pipeskednek, feszeskednek, kecseskednek és sompolyognak. Önként, szabadon s készen kell elővillanni a szépnek, mint Minervának, Jupiter homlokábul. Mert ahol egyszer mesterkélést látunk, ott a szépet ha van, se látjuk. Az igen mesterkélt formákban pedig még a legszabadabb beszéd is valami erőltetett színt vesz magára s az által legbájolóbb grátiáját elveszti.

III. AZ IDEGENEK BÁLVÁNYOZÁSÁRÓL.

A szabad genie tetszése szerént adja a *Szép*nek értelmét; a vak követő pedig a legellenkezőbb klimáktul kölcsönözi; s ugyanazért értelmében semmi tiszta, semmi harmónia nincs, s ugyanazért néki minden szép amit dícsértetni hall; *szép* az emberekbül néha fajankókat csinálni, *szép* a könyörgőket általnyársolni, szekérhez kötni s úgy hurczolni; *szép* egy ordítással hadakat verni, s az istennét pityeregve kérni, hogy a holttestet legezze, nehogy azt a bogarak bepökjék; *szép*, mikor Goethe az embert karóhoz köti, felkonczolni, elevenen megsütni, megenni s megetetni akarja, s mikor ezt mondogatja: *Scheiskerle; szép*, mikor Schiller az orleánsi leányt inspirálja, azzal az anglusokat megvereti, a bajnokokat dróton tánczoltatja, Wallensteint csillagvizsgálóvá teszi, Shakespeare csúf phantasmáit és boszorkányait újra előhozza, s mikor ezt mondo-

Digitized by Google

gatja : *Ey Potz Blitz! Das ist ja die Gustl von Blasewitz!*; *szép,* mikor a finom olaszok a napnak és holdnak neki mennek, azokat leszaggatják és öszvemorzsolják; *szép,* mikor a bámúlt német tragicusok az ölést előmutatják, az indúlatot pedig, mely azt szűli, előmutatni nem merik, nehogy a nézők elájúljanak, holott attól kellene félniök, hogy azok el ne aludjanak; a vak bámulónak, mondom, ezek mind isteni fölemelkedések és zajgások. . . .

Aki dicsőségnek tartja azt, hogy a görögöket, olaszokat s németeket gáncsolni tudja, szintoly gyermek, mint aki azokat oraculumokká teszi. Nem ez a hiúság vitt ki tehát útamból, hanem *egyedül a magyar ifjúságot akarom az idegeneket bálványozó s nemzetünket csúfoló recensens* (Kölcsey) mételyétül őrizni. Mert *az idegeneknek vak imádása a nemzeti geniust elfojtja, s az eredetiséget gátolja.*

. . . Mikor Goethe a prózát megmetrumozta, és Schiller a legmélyebb speculátiót megrímezi, én előttem mindenik egyformán távol jár az igazi poétai *szép*től; s mikor én Homért olvastam, minden sorban föl kellett kiáltanom : Vigyázz Athénában vagy; tiszteld az isteneket! De minden sorban éreztem, hogy én sem bohó istenek közé, sem divináló lovak közé, sem tuskó emberek közé nem illem.

IV. A MAGYAR MINT KÖLTŐI NEMZET.

Hogy a magyar Európának leglelkesebb népei közé tartozik, látja aki azt isméri, s aki nem isméri, elgondolhatja egérül s polgári alkotmányábul; hogy a magyar szép ízlésű, mutatja az ő szép nyelve, mutatja az ő szép öltözete, mely a mívelt Európának tetszését megnyerte; hogy a magyar igen érző, mutatja, az ő igen érzékeny muzsikája, mutatja az ő energiával teljes táncza, mely a léleknek minden érzéseit előnkbe rajzolja. A magyar a *lágy* olasz és *nehéz* német között

Digitized by Google

középen áll, férfiasabb az olasznál, tüzesebb a németnél, s így temperatúrája oly szerencsés, hogy az semmi emberi tökélletesség híjával nem lehet. A munkás és mélyenható német geniust a mély tudományokban el nem érheti, de a poésisban fölmúlhatja, s föl fogja múlni, mert ez önként foly a magyar tüzes lélekbül, valamint amaz a munkás németébül. Ami pedig az olasz poésis lágy finomságát illeti, óhajtsuk, hogy az oly távol legyen a magyar poésistól, valamint az olasz puhaság a férfias magyar erkölcstül.

Digitized by Google

IV.

A VERSFORMÁKRÓL.

Mivel a versformák három főnemre oszlanak: a görög, a rímes metrumos, és metrumtalan rímes formákra; s mivel mind ezen formák nálunk divatban vagynak, tehát méltán illik kérdeznünk, melyik szebb és jobb, mind magában, mind pedig reánk nézve. Mert tudnivaló az, hogy minden különös nyelvnél különös szempontok adhatják elő magokat. De egyébiránt is tapasztaljuk azt, hogy a magyar korántsem figyelmez úgy a példákra, mint egyéb nemzetek, hanem valamint mindenben, úgy a literaturában is, minden magyar, szabad úr akar lenni, s e részben is nem bottal, hanem okkalmóddal akar vezettetni.

Egész nemzetek egy két példára rímes verseiket metrumba szedték; a németek pedig oly sentimentális, oly ideális képzelt metrumot fogadtak el, amilyent szem nem láthat, fül nem hallhat, mégis festeni, muzsikálni, tánczolni akar. De hogy a magyarral ily könnyen bánni nem lehet, azon ne boszonkodjunk, hanem inkább örűljünk; mert a látni akaró érzi magában a látásnak tehetségét, a rendetlen erőket pedig könnyebb elrendelni, mint az erőtlenséget erővé emelni. Ugyanazért ne dorongozzunk, hanem fejtsük ki a dolog természetét, s a látni akarók látni fogják azt, a nem akarók pedig hangicsáljanak, amint nekik tetszik; a dolog egyébiránt is egyre mén, mert publicuma mindég lesz mind a lantnak, mind a dudának. De térjünk a dologhoz.

A vers nem egyéb, mint az ének vagy táncz természetét követő beszéd forma; mely, mint külső része a poésisnak, egyenesen alája esik a szépmüvészetek

Digitized by Google

legfőbb, legközönségesebb törvényének, ami nem egyéb, mint a régi *aristotelesi* definitió: a *természet szép követése.*

Szép követése a természetnek pedig az, ami az emberrel és természettel egyez, vagy magyarázólag, *ami az embernek és az emberiséget illető dolgoknak legfőbb charaktereikkel és czéljaikkal összeillik.* Mert az ember csak magát szereti leginkább, s csak magát látja legfőbb szépnek elannyira, hogy a legfőbb ideákban az istenekben sem láthat egyebet, csak emberi szépet. De mivel érzi, hogy része mind a Teremtőnek, mind a természetnek, tehát magával együtt szereti az istent és természetet is; de hogy mindeniket jobban szerethesse, mindeniket részint megemberesíti, azaz, megszebbíti, részint pedig a magok valóságaiban hagyja, vagy azok természeteit követi, mert a szeretet nem *egységet*, hanem csak *összeegyezést*, vagy *harmóniás különbféleséget* kíván; azaz, az embert és emberiséget illető dolgoknak nem *minden*, hanem csak *legfőbb* charaktereiket és czéljaikat hozza harmóniába a poéta.

Ugyanazért, a természetet szépen követni, annyi, mint azt részint szebbíteni, részint pedig követni, vagy rövidebben: *szebbítve követni;* s innét látni való, hogy mind a poétai szebbítés, mind a poétai követés, nem *minden*, hanem csak *főbb oldalú* szebbítés és követés; mert a minden oldalú szebbítés természetlenséget, a minden oldalu követés pedig másolatot, prózai természetet, vagy igazábban szólván, *majmolatot* ád; mert a természet végtelen individualitásait egészen másolni nem lehet. Ugyanazért minden poétai szebbítésnek és követésnek egyik legfőbb, legközönségesebb törvénye az *egyszerűség.*

Az embernek legfőbb charaktere a józan ész, vagy okosság, legfőbb czélja lelki természetének harmóniás kifejtése, emelése, szabadsága, s ezen maga szépségének közlése, tovább terjesztése, s ez által a lelki teremtés munkájának örökös folytatása.

A józan észnek legfőbb, legközönségesebb törvé-

Digitized by Google

nye : a *józan középszer*; mely valamint az észnek, úgy az ízlésnek is legfőbb, legközönségesebb törvénye : mert az ember, valamint lelkére az isten és a többi állat között középen áll, úgy testi természetére nézve is igen egyszerű és középszerű a többi állatok között, s ugyanazért minden *egyszerűben* és *középszerűben* a maga legbelsőbb valóját látja és szereti.

A lélek harmóniás kifejtésének és közlésének, valamint legfőbb törvénye is a *szabadság*, azaz, az emberi középszerbe szorított, részint véges, részint pedig végtelen szabadság; véges t. i. a testiekben, végtelen pedig a lelkiekben. Innét van, hogy oly kedves előttünk az énekben és tánczban, a meghatározott hangokban, és mozdulatokban a szabad könnyűség; érezzük t. i. mint uralkodik a lélek a testen, mint emeli felül azon magát, mint játszik azzal szabad könnyűséggel; érezzük, hogy a legelevenebb, a testen leguralkodóbb, legszabadabb lélek a legszebb lélek; innét van, hogy az önszereteten, azaz, a magán felülemelkedő léleknek szabadsága oly isteni szépnek látszik előttünk.

Ezen elvek lesznek tehát azon legfőbb szempontok, melyek szerint aesthetikai vizsgálódásinkat a versformák körül intézgetni fogjuk, és pedig ilyformán :

A görög forma utánozza az ének természetét háromfelé módon, úgymint : a meghatározott számú szótagokból álló sorokkal, a különbféle nyugpontokkal, és a metrum tánczával.

Az ének külső természete áll a hang hullámos szállongásában, annak különbféle megszaggatásaiban, nyugpontjaiban, és az egyforma hangok visszafordúlásaiban. — Hogy a görög forma az éneknek három elsőbb charaktereit nyilván követi, látnivaló; de követi az még az egyforma hangok visszafordúlását is, a metrum egyforma contourjainak egyezetével, csakhogy ez nem oly éles, nem oly másoló s minden oldalú követés mint a cadentiáké; hanem csak egyszerű, egyoldalú, középszerű, de épen azért aesthetiás követés.

Ez a forma tehát megegyez az ének természetével,

Digitized by Google

de még az ember legfőbb törvényeivel a józan *középszerrel* és *szabadsággal* is; mert tudjuk azt, mely szabad természetű ezen forma, s tudjuk mely nagy szabadsággal bántak és bánhattak azzal az okos görögök.

A metrumtalan rímes vers követi az éneket szintúgy háromféle módon, úgymint: a meghatározott számú szótagokból álló sorokkal, a különbféle nyugpontokkal és a cadentiákkal. Ez a forma tehát közelít a görög formához. egyszer azért, mivel szintúgy csak háromféle módon követ; másodszor azért, mivel szintúgy csak egynemű stylban követ; harmadszor azért, mivel valamint a görög az egyenlő hangok visszafordúlását csak bizonyos aesthetiás távulatban követi, úgy ez is az ének hullámait nem meghatározott metrummal ugyan, de valami szép gördületű s változatú hangokkal, bizonyos távulatban követi, vagy követheti. Ez a forma tehát a maga nemében szintoly egyszerű természetű és szép valamint a görög; mert a metrum hiányosságát eléggé kipótolják az igen élesen követő, igen éneklő és pittoresk cadentiák, az igen meghatározott számú szótagok és nyugpontok, elannyira, hogy ez minden metrum nélkül is sokkal élesebben követi az éneket, mint a görög formának sokkal csendesebb és szabadabb metruma, úgy hogy épen az az aesthetiátlanság van benne, hogy igen élesen követ; de egyébiránt igen megegyez az emberhez illő józan középszerrel és szabadsággal, s csak annyiban különböz a görögtől, hogy a metrum inkább a táncznak, a cadentia pedig inkább az éneknek typusza.

A metrumba szedett rímes vers ezen egyszerű formáktól távozik kétféleképen, úgymint: a követésnek számát egygyel szaporítja, és a követésnek két különbféle természetű styljait keveri össze, úgy hogy ez nem csak énekel, mint a szabad rímes forma, nem csak tánczol, mint a görög, hanem egyszerre tánczol és énekel. Ez a forma tehát mindazért, mivel a követés számát szaporítja, mind azért, mivel két különbféle stylokat kever öszve, látnivaló, hogy igen messze tá-

Digitized by Google

vozik az aesthetiás középszertől, egyszerűtől és szabadságtól.

Ugyanis, a hellenek, úgymond *Bouterwek*, a festett szobrot és rímeket, azaz, rímes metrumot, ugyanazon egy okból nem szenvedhették. Nem szenvedhették pedig azok a festett szobrokat, az én bélátásom szerint, egyszer azért, mivel a contour legfinomabb vonulatit az ecset színei eltakarták, a színek legszebb árnyékozatit ellenben a contour feloldozta, semmivé tette; mely szerint egyik mesterség a másikat elrontván, egyik sem jelenhetett meg saját tökélletében; másodszor azért, mivel a különbféle művészetek a figyelmet megosztják, meggyengíték, megzavarák, s ugyanazért sem egyik sem másik művészet szépségét tökélletesen érezni nem engedék; – harmadszor pedig azért, mivel a görögök igen jól érezték azt, hogy a mesterségnek a természetet csak bizonyos középszerű, aesthetiás távulatban követni, nem pedig másolni, majmolni kell.

A festett szobor már nem aesthetiás kép, hanem csupa természet, vagy majmolat, mely azt a határt, azt az aesthetiás középszert és távulatot, melyeknek a mesterséget a mesterkéléstől és természettől meg kell választaniok, csaknem egészen elrontja. S így mennél inkább elrontatnak ezen határok, annál inkább elenyészik a művnek minden aesthetiás becse, elannyira, hogy ha a szoborra még ruhát is aggatunk, s azt még énekelni és tánczolni is megtanítjuk, már úgy az egész művet gyermekes bábbá alacsonyítjuk.

Követheti az ének a fülemile hangjait, de ha azokat egészen másolja, egészen fülemilévé válik, már úgy a mesterség általmegy a természetbe, s megszűnik emberi, vagy szép ének lenni. Követheti a *Hilleri* symphonia az orkánt, mint a *Philidori* a menydörgést, de csak bizonyos távulatban és középszerben; mert ha azok egészen másoltatnak, az aesthetiás gyönyör helyett igen aesthetiátlan rémülést adnak. Muzsikába teheti *Teleman* a kapuczédulát; de valamint *Hillernek* és

Digitized by Google

Philidornak alúl kell az orkánon és menydörgésen szállaniok, úgy *Telemannak* a kapuczédulán felűl kell emelkednie, s mindeniknek bizonyos távulatban kell állani a tárgytól, vagy a természettől; mert a harmónia érzelme, azaz, a szépnek érzelme, nem *egységet*, hanem csak valami középszerű, egyszerű, főbb oldalú összeegyezést, azaz, *harmóniás különbféleséget kiván*.

Innét van, hogy a poésis mindenkor csak egyszerű, középszerű, főbb oldalú követést és szebbítést kiván; mert valamint a többszerű követés majmolatot, a minden oldalú pedig másolatot ád : a szerint a többszerű, sok oldalú szebbítés feleslegvalót és mesterkélést : a minden oldalú pedig természetlenséget szűl, melyek természet szerint mind annyi feloldási a harmóniás különbféleségnek, vagy a poétai szépnek.

Minden harmónia *középszert* és *különbféleséget* tesz fel magában; mert a különbféle egymással ellenkező, tarkaságot adó individualitásokat csak úgy hozhatjuk mind egymással mind az emberiséggel harmóniába, ha azoknak élesebb sajátságait az aesthetiás középszerre szállítjuk, vagy emeljük.

Innét van, hogy valamint minden szépnek legfőbb, legközönségesebb alkotója az aesthetiás *egyszerű* és a *középszer;* épen úgy minden szépnek legfőbb, legközönségesebb feloldója a szertelenségnek különbféle nemei. Ez az aesthetiás *középszer* a poésisban a *középpont* és *középtető*, hol minden szépnek concentrálódni kell, mert ez a *középpont* és *középtető* maga az ember. Ezen principium szülte a *Hellenikának* örökös nagy harmóniáját, mely az embert magával, az istenekkel s az egész természettel oly szép harmóniába hozta. Innét van, hogy a hellenek mindenben csak a józan középszert, a szép egyszerűt s a legközönségesebbet szerették, s minden szertelent oly igen kerűltek, elannyira, hogy még a magában szép különösséget is távoztatták, úgy hogy *Winckelmann* szerint ezen okból nem adák az asszonyi szép alaknak a magában szép ajakgödörkét.

Digitized by Google

Ezen principiumok szerint lett az, hogy valamint egész poésiájok igen egyszerű, úgy az ő versificátiójok is egyszerű s oly szabad, amilyent mink próbálni sem mernénk; mert ők tudták, hogy az ember középszerűnél egyebet sem elő nem hozhat, sem el nem fogadhat tökélletesen; s tudták, hogy mind a testi, mind a lelki világban az emberi természet kifejlődésének legfőbb törvénye és czélja a szabadság.

Ezen principiumoknak elfeledése tette a romanticát mind lelkére, mind kérgére nézve szertelenné, s ugyanez szülte a rímes metrumot is, melyre mind azok, amik a festett szoborra mondvák, reá illenek, s mint különös művészetre többek is, úgymint:

1. Valamint a festett szobron a kétféle mesterségek egymást feloldják, s az aesthetiás követés helyett majmolatot adnak; — úgy a metrumos-rímes versben, az igen éles, igen éneklő cadentiák a sokkal csendesebb metrumot, vagy egészen eltakarják, semmivé teszik, s akkor nem egyéb a metrum, mint szükségtelen, káros nyüg, mely semmi szépet nem ád, de rútat sokat adhat. S ugyanazért tiltja azt az aesthesis, mert tiltja a józan okosság és szabadság; vagy ha oly hágdozó és éles a metrum, hogy azt a cadentiák el nem nyomhatják, akkor figyelmünket a kétféle stylok megosztják, zavarják, fárasztják, gyengítik, sem egyik sem másik styl kellemeit tökéletesen érezni nem engedik. Hanem ellenben éreztetik az ének természetének nem egyszerű, nem középszerű, nem aesthetiás követését, de felesleg való, szertelen majmolását, mely az ének aesthetiás typusza helyett mesterkélt majmolatot és gyermek-bábat ád; éreztetik, hogy minden styl csak a maga sajátságaiban jelenhetik meg tökélletes fényben és charakterben, s hogy a különbféle sajátságoknak öszvezavarása tarkaságot és szertelenséget szül. Éreztetik, hogy az igen éneklő rímes vers oly igen élesen követi az éneket, hogy az már magában is inkább másolat, mint aesthetiás követés a metrum tánczával együtt pedig csupa tarka szertelenség. — Éreztetik, hogy az aprón lépdező jam-

Digitized by Google

busban és trochaeusban nem oly sikoltó ugyan ennek az íztelen *leonicumnak* szertelensége és dissonantiája, mint a hágdozóbb metrumokban, de mégis a *leonicum* a jambusban is csak *leonicum,* s nem egyéb, mint szertelen *carricatura,* s a rútnak kissebb grádusa; melynek egész meséje csak az, hogy a *leonicumnak* dissonantiáját a hágdozóbb metrumokban észrevettük s elvetettük; a csendesebb metrumoknál ellenben nem vettük észre és azt szépnek tartjuk.

2. A kézi szépmüvészetek nem igen egyebek, mint szép játékaink; de a poésis az emberiségnek leglelkiebb, legfőbb realitása, ugyanazért annak komoly méltóságával sokkal inkább ellenkezik a gyermekes majmolat, mint a festett szoboréval.

3. A fül sokkal kényesebb érzőnk, mint a szem, mert tapasztaljuk azt, hogy a leghitványabb kép sem tesz egyebet szemünknek, mint azt, hogy azt nem gyönyörködteti, de a muzsikában minden szertelen hang igen sérti füleinket. Innét van, hogy a rossz tánczost mosolyogva nézzük, de a rosz muzsikát boszonkodva halljuk; ugyanazért a fület sértő vers sokkal rútabb, mint a szemet eléggé nem gyönyörködtető festett szobor.

4. A festett szobornál csak a szobor contourja mázolódik be; de a versben a léleknek contourja, melynek csak egy jó ideáját bemázolni is nagyobb rút és nagyobb kár, mint a világnak minden festett szobra, mert a lélek sokkal kényesebb a fülnél is, a bemázolt ideával pedig nemcsak egy két szem veszt, hanem az egész lelki világ.

5. Mivel ez a forma igen muzsikál, a figyelmet a lelki muzsikáról igen a külső hangmuzsikára vonja, mely mind a poétát elrontja, mert muzsikussá teszi, mind a hallgatónál a lelkiebb befolyást megzavarja, s azáltal az egész poésist a külső semmikre fordított figyelem üres hangicsálássá alacsonyítja.

6. Különösen pedig az igen rímtelen s igen kényes természetű magyar nyelvben ezen formának igen szo-

Digitized by Google

ros korlátai, a poésisnak legbájolóbb szépségét, a beszédnek és gondolatoknak szabad könnyűségét, mulhatatlanúl megrontják, melyre már is elég kietlen példákat láthatunk.

7. Ezen formának szertelenségeit a legfőbb fokozatra viszik az olasz *szonettek*, melyek a leggyermekesebb mesterkélésnek, a legczéltalanabb artistai kötélen tánczolásnak igen eleven másolatai, s melyek nemcsak a legkikeresettebb békókban és gyermekes össze-vissza kerengésekben énekelnek és tánczolnak, de *Jean Paul* szerint, minden bizonynyal elől-hátul tele vagynak csengőkkel.

Ezek tehát az én jó szándékkal megfontolt gondolataim rímes verseink iránt; de mivel ezen verseink többnyire énekeink formái, s mivel a metrumtalan formára az mondatik, hogy az a metrum nem léte miatt az éneklésben dissonantiát ád; tehát szükség e részben is a metrum befolyását tekintetbe venni. Melyre nézve tehát e következendőket jegyzem meg :

1. Azt az ellenkezést, mely a metrumtalan vers és ének között látszik lenni, nem a szokott jambusnak és trochaeusnak igen szabadon változó s határozatlan mértéke, de a legszorosabban nótához szabott metrum sem hárítja el; mert akár a positiós, akár a positiótlan vocálist nyújtsa meg az ének, mindegy, úgy, hogy a *jegenye* helyett nem mondhat *jégényét*, tehát az *ember* helyett sem mondhat *émbért*, mert ha a positiótlan rövidnek nyújtása rút, a positiós rövid vocálisnak nyújtása sem lehet egyéb, mint rút. Következésképen az ének mértékének egészen különbözni kellene a szokott metrumtól, úgy hogy minden hosszú helyeket, nem positiós, hanem természetesen hosszú vocálisokkal kellene megrakni; mert ha szabad a positiós vocálist az éneknek nyújtani, természet szerint szabad a positiótlant is; ha pedig az szabad, úgy én meg nem foghatom mire való a metrum.

Ha tehát a szokott metrum az ének nótájával megegyez, akkor sem több a semminél, ha pedig azzal

Digitized by Google

ellenkezik, mely többnyire úgy szokott lenni, akkor rosszabb a semminél, és valóságos dissonantia, oly dissonantia, amilyent a metrumtalan formáknál korántsem érzünk, mert ott nincs a metrumra függesztve figyelmünk. Mely szerint, ha énekeinket czéltalan metrummal terhelni nem akarjuk, tehát természetesen új metrumot kell készítenünk, s valamint a poétát a compositornak, úgy a compositort a poétának oly szorosan alája kell vetnünk, hogy azok egymás nélkül meg se mozduljanak. De ki nem látja, hogy ez a szükségtelen nyüg mindeniknek egyeránt ártana, és egyiknek sem használna; holott Teleman szerint még a kapuczédulát is muzsikába lehet tenni.

2. De ha az új metrummal eleget tennénk is az éneknek, hogy tennénk eleget a declamátiónak, holott ezeknek természeteiben ellenkezet is vagyon. — Ugyanis a declamátió természete egyenesen megkívánja, hogy a rövid és hosszú, positiós és positiótlan, a lágyabb és keményebb hangok valami egyirányúságban váltogassák fel egymást, hogy a hangzat egyformaságát elkerűljük; az éneklést ellenben, minden kemény és positiós hangok nehezítvén, itt ezeket távoztatnunk s csak lágy hangokat és könnyű articulátiókat kell válogatnunk, úgy hogy, *Himfynek* ez a sora: „Szerelem-e az avagy nem", a declamátióra nézve hibás, az éneklésre nézve pedig igen jó, oly jó, hogy a legszorosabban nótához szabott metrumnál is jobb, mert a szokott metrum az egyformaságnak eltávoztatásáért positiót is kiván, a positió pedig mindég nehezíti az éneklést. Valjon tehát melyiknek tegyünk eleget? a beszéd szépségének ártsunk-e vagy az énekének? Így szorít bennünket egész természetünk a *józan középszerbe!* Ugyanazért ha nem lehetünk egész muzsikusok, legyünk egész poéták, kedvezzünk a fülnek mint lehet, de a lelket a fül dobjának alája ne vessük, mert a mi publicumunk a lélek.

9. De igen különös az előttem, hogy azon fülek, melyek előtt már a cadentiák úgy bemázolták a csen-

Digitized by Google

des metrumot, hogy ezen kétféle stylok ellenkezetét meg nem érezhették, épen azok a fülek érzik a metrumot az ének orkánjában! Holott én azt érzem, hogy az ének ereje, mely mindent elragad s minden közhangokon, mint a poétai lélek a prózai világon, egészen felülemelkedik, nem csak a csendes metrumot, de csaknem az egész beszédet elnyeli s magával ragadja. Hiszen ha ez így nem volna, hogy tudná a német a maga durva nyelvét énekre emelni, holott a német metrum medve tánczához képest, a magyar kapuczédula is pindaroszi darutáncz? Pedig mégis látjuk azt, hogy mind a német, mind a metrumtalan franczia nyelveken elég szépen lehet énekelni; de ha úgy nem lehet, mint az olasz nyelvben, annak okát nem a hijános olasz metrumban, mely tán rosszabb a semminél, mert hijános, hanem a nyelv lágyságában és a geniusban kell keresni.

Mely szerint látni való, hogy én akármint gondolkodom, a rímes metrumokban semmi jót nem találok; hanem azt igen is látom, hogy azok azon íztelen időknek és nemzeteknek carricatúráji, melyek a szépet mindenkor a csecsebecsében, a bábokkal tömött épületekben, mázos pofákban, lisztes tornyos parókákban, bufánokban s más ily példátlan íztelenségekben keresték és látták. De ha az oly nemzetek, kiknek metrumjok sincs, mégis metrumoznak, ezt az íztelenséget nem érezték is, kell azt a magyarnak az ő igen férfias ízlete és szabad lelkülete szerint éreznie, s óhajtom is hogy érezze. Mert ámbár a mi muzsikátlan időnkben azt nem mondhatjuk *Platóval* és *Aristotelessel*, hogy a *nemzeti létel a húrhangtól is függ;* de csakugyan mondhatunk annyit, hogy poésiánkban a nemzeti szellemre figyelmeznünk illik, mert a nemzetiségnek, nagy része a nemzeti ízlés.

Ugyanazért óhajtanám, hogy e részben is azon az úton maradnánk, melyre minket felserkent geniusunk első intése vezetett. Ez az út a józan *középszernek* és *szabadságnak* útja vala, melyen a genie szabadon

Digitized by Google

szárnyalhatott, a nem-genie pedig legalább csúffá nem lett; óhajtanám, hogy általlátnánk azt végre, hogy a művészi tökéllet nem aristai kötélen-tánczolás, valamint a poétai nem muzsikus; általlátnánk, hogy valamint ezen különbféle ideák összezavarása szülte ezen czéltalan formát, úgy ezek elválasztása azt örökre eltörülné. De reménylem is, hogy valamint ezen ideákat elválasztjuk, azonnal látni fogjuk, hogy a *kötélen tánczolónak* igen is legnagyobb mestersége az ami legnehezebb; mert mesterségének czélja nem egyéb, mint tehetségeinek a különbféle nehézségek meggyőzése által csudáltatása; a poétának ellenben egész tudománya s annak minden czélja a józan okosság és ízlés törvényei által szorosan meg lévén határozva, neki a szükségtelen nyügöt a józan ész, a felesleg piperét pedig az ízlés egyformán s igen nyilván tiltják.

Így szintén a muzsika, része ugyan a poésisnak, de azt a lelki muzsikának alája kell rendelni, mert a muzsikát is egyedül a lélek teszi széppé; annyival inkább pedig a poésisban nem a hang muzsikája, hanem egyedül a lélek a legfőbb czél, a léleknek legfőbb czélja pedig a szabadság, melyeket a poétának nem eltojtani, hanem emelni, szebbíteni illik. Innét van, hogy a lantosok atyja, Pindarosz, *numeris fertur lege solutis*, és bátran megszegi a törvényt, mihelyt a lélek úgy kívánja; mert aki a lélek szépségét érzi, az azt semminek fel nem áldozza; s ha a muzsikális fülű *hellenek* így tehettek a metrummal, valjon mi szüksége van akkor a mi cantilenáinknak arra, holott mi azoknak nótáikat se tudjuk? Vagy mi szüksége van arra a németnek, holott még a consonans betűket is alig tudja megválasztani, s holott még azt sem hallja, hogy nincs görög metruma.

Legkevesebb a félsiket és félvak emberi állatot még siketebbé és vakabbá tenni; de valjon illik-e azt szükségtelen szükségekkel terhelni? Dícséretet érde-

Digitized by Google

melnek a francziák mind azért, hogy általlátták azt hogy nincs metrumjok, mind azért, hogy általlátták, hogy metrum nélkül is eleget énekelhetnek; s általlátták, hogy metrumot, ahol nincs, a németek szerint nem lehet, s nem szükség fabricálni. Róma már mesterkélt, mi pedig még csak a góth íztelenség csecsebábjaival vívunk; s innét van, hogy a poéta muzsikussá akar lenni, s nem tudja, hogy a muzsikában a legegyszerűbb furuglya felmúlja *Pindaroszt*, a muzsikus pedig csak úgy közelít a poétához, mint *Marsias Apollóhoz*.

Digitized by Google

V.

BÍRÁLATOK.

(1832.)

I.

uróra, *hazai almanach. Szerkezteté Kisfaludy Károly. Pesten, 1831.*

E szép almanach tizedik évi kötetével veszi az olvasó közönség Kisfaludy Károly utolsó virágait, de azokat is, amint Toldy Ferencz a könyv hátulján jelenti, már csak félig a boldogúltnak kezeiből; mert már ezen kötet szerkeztetése alatt elgyengűlvén az érdemes férfiú, gondjainak nagy részét egyik legkedveltebb barátjára Bajza Józsefre bízá.

Jeleskedik e gyűjtemény különbféle versezetekkel és e kötetlen beszédekkel :

Vízkereszt, kis nyájas szeszélyű novella levelekben Kovács Páltól, melyben az előadás szép elevenséggel és természetességgel bír ugyan; de a magyar falusi mulatságok festéseiben néhol igen hajlandó a szerző a; gyermekesbe tévedni.

A barátságról, Segur után báró Wesselényi Miklóstól, és Segur álma ugyan báró Wesselényi Miklóstól, melyekből a legszebb életphilosophia szól hozzánk.

A házasság égben köttetik, szellemteli nyájas elbeszélés Trattner Károlytól, melynek charakter festései szép elevenséggel bírnak, s beszédében a tudós és nagyvilági nyelv egyesűl.

Csesznekvár, elbeszélés Kún László idejéből, Horvát Endrétől, és egy másik, íly czím alatt: *Okos Jancsi*

Digitized by Google

s bolond Kata, melynek szerzője magát csak egy N. által jelenti, alkalmasint csupa alnépi mesék.

Nagyobb versezetei a gyűjteménynek ezek:

Ilka Gyulának és viszont, heroidák Czuczortól, melyek a római remekek formájában és szellemében vagynak öntve s több tekintetben azoknak tökélyeivel ékeskedők, úgy hogy ezen szép művekből csak e két sort óhajtanám ki:

„Szólj kémélve nagyon, vagy félrevonúlva ha szükség:
A ragyogó fógsort felfedi nyilt ajakad."

Mert itt a kémélve szólás, a vigyázva és tartózkodva szólás helyett, az egész érteményt meghamisítja s egyébiránt is az egész gondolatot gyermekesnek érzem.

A Rom, allegoriás költemény hexameterekben Vörösmartytól, mely minden csudás és rémes regényessége mellett szép rajzolatit adja az emberi életnek s az emberiség változó örömeinek.

A Délsziget, mely ismét valami rémregényes és rejteményes költemény két hosszú énekben Vörösmartytól. Tárgya úgy látszik a férfiúi és asszonyi természetek rajzolatit adni; de ez a tárgy oly végtelen és fejthetlen allegoriákba van merítve, hogy azt inkább csak sejteni mint látni lehet s megvallom, hogy az egész műnek nagyobb része reám nézve érthetlen.

Vannak ezeken kívül a gyűjteménynek különbféle kissebb költeményei és lyrai virágai Kazinczytól, Kölcseytől, Kisfaludy Károlytól, Vörösmartytól s több ifjú költőinktől, melyek általában csínos ízlettel készültek ugyan; de mégis azok között legvalódibb költői érdekűek Kölcseytől *Zrínyi éneke* és a *Tyrann*, Vörösmartytól az *éjféliház* és *Szigetvár*, Kisfaludy Károlytól pedig a *Dal*.

A gyűjtemény nyelve általában mívelt és csínos; ugyanazért e részben csak e következendő csekélységeket jegyzem meg:

Báró Wesselényi Miklósnál ezen szólás: „*elfacsarják* igaz értelmét" nagyon bévett szokás ugyan az írói nyelvben; de mivel a dunai nyelv a *facsarást* és *csava-*

Digitized by Google

rást igen jól megkülönbözteti olyformán hogy a *facsaráson* valami nedvesség-kinyomás, a *csavarásson* pedig elfordítás, eltekerés van értve; tehát úgy gondolom az íróí nyelvben is jó lesz az értemények ezen határozottságát megtartani; mely szerint pedig így kell szólni: *kifacsarta titkomat, elcsavarta beszédemet.*

Czuczornál „*hév gyöngyü könyük özönében.*“ Itt hat *ö* és *ü* van együtt! s valjon oly rút-e a magyar nyelv, hogy ily rút monotoniákat távoztatni ne tudna?

Vörösmartynál a *lód* = lovad helyett, *alunnan* = alúl és alúlról helyett, *zürmind* = zavar avagy chaos helyett; Kazinczynál: *felfele* = felfelé helyett, *szerettetve* vagyok e helyett: szerettetve vagyok; Trattner Károlynál: *bátyjaink* = bátyáink helyett, *hagyj itélje meg* = e helyett *hadd itélje meg* helyben nem hagyható hibás szólások.

Igen jók ellenben Trattner Károlynál a *hijázik* = hibázik helyett, a *falánk* mohó helyett, valamint *anda* és *éber* is jó gyökérszó ugyan; de mégis nem volna-e jobb eme helyett *ébrénk* avagy a szebb hangu *ébrény.*

II.

Auróra, *hazai almanach. Alapitá Kisfaludy Károly Folytatja Bajza. Pesten, 1832. Trattner és Károly költségén.*

Örömmel kell látnunk, hogy e díszes almanachot alapitója kora hunytával Bajza húnyni nem engedé; hanem azt ujra éltetni s azzal mind literaturánkat tovább is díszesíteni, mind Kisfaludy hamvait megtisztelni kiváná.

De örvendenünk kell azon is, hogy e jelen kötet gyűjteménye is már nyilván mutatja azon gondos válogatást, mely e szép év-iratnak mindenkori bélyege vala, úgy hogy akár annak folyó beszédeit, akár versezeteit tekintjük, mindenikre meg kell vallanunk, hogy azok többnyire mind oly csínos készületü művek, melyeket méltán legszebb terményeink közé kell számlálnunk.

Digitized by Google

Mely szerint méltán lehet reménylenünk, hogy ezután is főgondja leszen az uj szerkesztőnek a munkák megválasztása által e szép almanachnak előbbi díszeit fenntartani.

Vagynak e jelen gyűjteménynek több szép kötött és kötetlen beszédei; de minekelőtte azoknak belkritikai vizsgálatára térnénk, tekintsük meg azok nyelvhibáit.

Kisfaludy Károly emlékében előforduló ezen szavakra : *megette, tisztelői, felette* jegyezzük meg e következendőket :

1. *megette*, jobb : *mögötte*, mert amaz nemcsak monotoniás, de egyszersmind rút kétértelműség is, holott a „megette" annyi is mint : *devoravit;* de egyébiránt is a *mög* fenn van még Vasvármegyében, hol az annyi mint a barmok pérája vagy hátulja.*)

2. *tisztelői*, jobb így: *tisztelőji*, mert a nevező eset: *tisztelője*, melynek többese természet szerint nem egyéb mint: *tisztelőji*. De ezenkívül a szép hangzás is kívánja azt, hogy a két magánhangzó közé mássalhangzó jőjön, s a mi legtöbb, kívánja a szónak lelke — az értemény is, mert amúgy gyakran kétértelműséget csinálunk, p. o. *írói, tanítói, kunyhói, esztendei* stb., melyek egyszersmind mellékszavak lévén, az értenényt zavarják, ami pedig a nyelvnek leglételesb hibája. Továbbá :

3. L. 6. *felette*, így ismét monotoniát és kétértelműséget csinálunk, holott ez annyit is tesz mint *devoravit;* jobb tehát mind a széphangra mind a nyelv legfőbbjére — az értenényre nézve, a *fölötte.*

4. L. 9. *legveszélyesebb*, az ily hosszú monotoniás szót igen szükség így megrövidíteni : *legveszélyesb.* Ugyanott *elöttök*, jobb : *elöttek*, mert : előttem, előtted, előtte és előttek.

5. L. 10. lángok *rőt* fénye. — A *rőt* csak gúnyszó és ily komoly képhez nem illik. Mondjuk : rőt Kata,

*) Sáros-Patakon pedig : megyi.

Digitized by Google

rőt tehén, rőt hajú, de csak ugy mint midőn gúnyolva a szőkét kesének mondjuk; az ily gúnyszókhoz tapadt ideákat pedig fölötte nehéz változtatni, és tán kár is változtatni, mert az ily szavakra is van szükség annak helyén. — Ugyanott : *leve, teve,* jobb az ily kétértelműségek helyett a *lön, tön.*

L. 14. *öldözteté el,* jobb : *öldözteté le,* mert *el,* hijány, távozás, eltérés ; *le* pedig *alá* lenn, lentt mellékeszméjét festi, és egyébiránt is két egyenlő magánhangzót ejt öszve. L. 20. *tagjaimban,* jobb *tagaim,* mert a j csak a harmadik személyhez tartozik, az első és második személyben pedig csak: *tagom-tagod, tagaim-tagaid* vagynak jól mondva. A rossz szokás sokban másként szól ugyan; de azt amint lehet jobbítani kell, annyival is inkább, mivel a j nélkül még a harmadik személyben is szeretünk ellenni ahol csak lehet. L. 23. *szín* — color, jobb így : *szin* — color, *szín* — scéna. Ez dunai szólás ugyan, de igen helyes, mert távoztatja a kétértelműséget, ami természet szerint a szónak leglételesb hibája. L. 30. *mindég,* jobb : *mindig* avagy *mindig,* mert a gyökér : *ig* és amúgy kétértelműség is támad. L. 32. *rény,* jobb: *erény,* mert ez gyökeres, amaz pedig gyökertelen. Mikor minden ok, czél vagy szükség nélkül a szép és gyökeres *erény* helyett *rényt* akarunk pottyantani, akkor csakugyan sokat kivánunk a publicumtól. És én úgy gondolom egy ily szent és minden lehető módon közönítendő szónál mint : *erény,* korántsem újíthatunk oly szabadon mint Bugát a bonczTudományban, melynek publicuma örökre csak a bonczszoba lesz; mégis azt látjuk, hogy ott minden új szó gyökérből van származtatva s nem mondatik *ütér* helyett : *tér,* mint *erény* helyett : *rény,* ami épen olyan mintha nem elégednénk meg ezen új szóval : *regényes,* hanem még azt is kivánnók, hogy a publicum előtt a *gényes* is annyi legyen mint *regényes* avagy *románo*s. Sunt certi denique fines stb. Vagy tán szebb hangú a *rény* mint az erény? Én ugy gondolom a muzsika nem egy hangban, hanem több hang vegyületében áll. Ezt

Digitized by Google

érzi a magyar mikor a szűm, hűm, hőm avagy hém helyett azt mondja : szűvem, hűvem vagy szivem, hivem és hevem; ezt érzi mikor az emberi neveket, melyekkel szabadon bánik, mindenkor több tagúakká formálja; s tapasztaljuk, hogy az energiás hangokhoz is több tagú szó kivántatik, mert midőn nagyot akarunk kiáltani ezen kiáltó szót : hej, meg kell kettőztetnünk. — L. 48. *ha tenni fogom majd lelkemet*, ezek helyett : *ha letenni fogom majd éltemet*, úgy szintén ugyanott a *menel* nagyon hibás szólások. L. 55. *fejlődött*, szükségtelen, holott a *fejlett* épen annyit tesz. — L. 57. *magos*, jobb : *magas*, mert amaz annyi mint magvas, a kétértelműséget pedig távoztatni kell. — L. 114. *üdő* és *könyököm*, *idő* és *könyökem*, mert a sok *öööö* még rútabb monotonia mint a sok *eeee*, melyeket okkal-móddal közletni, nem pedig összehalmozni kell. Ezen jegyzet alá tartoznak e könyvben utóbb előforduló monotoniás szavak, mint : L. 126. *örökösök*, L. 166. *feleslegem*, L. 259. *közötökbe*, melyeket így kellene némüképen orvosolni : *örökösek*, *fölöslegem*, *közitekbe*. L. 133. *röpdessen* s így L. 166. *sugdosák*, melyek helyett jobb volna a dunai *röpdezzen* és *sugdozák* nem csak azért, hogy a sok *s* a nyelvet zordonítja, de azért is mivel a *röpdesés* és *sugdosás* épen oly helytelen szólás, mintha a *pipázás*, *öltözés*, *bolondozás* stb. helyett, *pipásást*, *öltösést* és bolondo*sást* mondanánk. L. 198. *sürüsödő*, elég : *sürüdő*. Ugyanott *fejtekezett ki a távolságból*, elég ezek helyett így : *fejlett a távolból*. L. 199. *körülövedzi*, elég csak ez : *övedzi* vagy *övezi*, mert ez már magában foglalja a *körül*-t. Ugyanott *hol az örök nevü nemzet nyomait ne hagyta volna vissza*, elég így: *nyomait ne hagyta volna*, s ha szószaporítók akarunk lenni, akkor is nem a *visszahagyni*, hanem a *hátrahagyni* van jól mondva. L. 207. emelkedett *fel* a tenger színén *felül*, itt a *fel* és felül szükségtelen szószaporítás. Ugyanott *holmiaink*, elig : *holmink*, mert nincs egyéb mint : holmim — holmid — holmija, a többesben pedig : holmink — holmitok — holmijok. L. 237. *árjong*, jobb : *árong*, mert itt

Digitized by Google

a j egészen szükségtelen és helytelen. L. 348. *az iként*, elég : *iként*. L. 365. *mint hiretek mondá*, ez így lesz jól mondva : *mint hirem mondá*.

Továbbá bátorkodom költőinket még e következendőkre is megkérni; úgymint : *Először*, az ily nem szép szavakat mint: hűm, hőm, szűm csak nagy szükségből használják; mert az országszerte nem mindenütt értett szó csak úgy elővehető, ha valójában szép, helyes, jólhangzó, a helytelen újság pedig kettősen taszít. *Másodszor*, a nehezen érthető új és avúlt szavakat, valamint az ilyent: *délbáb* magyarázni ne sajnálják; mert amit az olvasó nem ért, azon nem csudálkozik, hanem boszonkodik; az olvasót pedig nem boszontanunk, hanem tenyerünkön kell hordoznunk. — *Harmadszor*, a névképző műveket, milyennek minden valódi költeménynek lenni kell, leginkább ójják a szertelen újításnak és a mysticismus minden nemeinek bábelességétől; mert mi haszna rontanók le a cultúra terjedésének, néprehatásának eddigi gátjait — a deák és egyéb idegen nyelveket, ha most annak saját nyelvünkből szintoly avagy még örökebb gátot koholni akarunk?

De térjünk az idő és hely szűkéhez illő holmi belkritikai jegyzetekre is.

Gróf Kohári István életirása, Bajzától. Minden, helyén, rendén s tömötten van itt mondva, s alig látok az egészben más kivetnivalót két helytelen jellemzésnél : az egyik t. i. Tökölié l. 12. a másik pedig Bercsényié. l. 30. melyek nagyon hamis kutfőkből vagynak merítve.

Az *ál király*, vígjáték egy felvonásban. Kovács Páltól. Ez a kis dráma, tárgyára nézve, csak valami kis gyermekes tréfa ugyan; de annak eleven folyamú dialogusa, szendén kellemzett szelleme s néha jelentő elmessége azt jobb terményink közé emelik. Azonban hogy érzetimből semmit el ne titkoljak, megvallom, igen szembetűnő helytelenségnek látom azt, midőn L. 73. Mátyás király az erdei tűz mellett tréfálódás és kulacsozás között egyszerre ily hangot kezd : *Most, Vi-*

Digitized by Google

dor, most hagyj innom kedves magyar népemért — e pillantat! -- e hely szentségétől ihletve, lelkem magas egekbe szállong stb. Mert ugyan mi nagy pillantat van itt, s mi lehet a helynek szentsége, a tréfák és kulacsok között? Valóban az egész dolog oly színű mintha Mátyás királyt a csutora ragadná az egekbe! De ezenkívül is úgy érzem, épen nem illendő az ily nagy férfiakat ilyformán fölléptetni. Mert ámbár, valamint minden valódi nagy ember, ugy ezen mi nagy királyunk is igen szende szellemű volt ugyan, de mégis annak csak oly szendeséget kell tulajdonítanunk, mely az ő nagyságával és iránta való tiszteletünkkel egyező legyen, annyival is inkább mivel az ősimádó keleti ivadék most is hajlandóbb imádni, s nem kaczagni őseit.

L. 143. áll a gyűjteménynek egyik legszebb kötetlen beszéde ily czím alatt: *Jaj, be boldog vagyok én!* A szerény szerző csak P. M. betűkkel jelenté nevét, pedig mondhatom oka nem vala rejtezni. Mert ez a kis elbeszélés igen nyilván beszéli az ő valódi ember-, lélek- és világismeretét, valamint az ő mosolygó philosophiáját és egész előadásának sok kellemű elevenségét; mely szerint úgy hiszem nem csekély hivatala van a szerzőnek a víg drámai költeményre és comicumra. Csak arra bátorkodom kérni őtet, hogy gúnyolatit ne a pillanat szeszélye szerint, hanem mindenkor fennebb okok és czélok szerint intézze, amit úgy látszik elfelede, midőn a költőnőket oly igen és általában megtámadá. L. 154. A török és féltörök philosophiák szerint az asszonyok igen is csak módibábok, valamint a férfiak sem igen egyebek; de a görögöknél Pindarosz Korinnától, Sokratesz pedig Diotimától tanúlt, s mind a lykurguszi mind a plátói ideálban nagyon egyenlők az asszonyok a férfiakkal; a valódi emberképző írónak pedig minden szavát a legfőbb ideálhoz kell szabni. Kivált nekünk, kik már tettleg asszonyaink kormánya alá vetők magunkat, nagyon is kell iparkodnunk, hogy vezetőink csupa módibábok ne legyenek, mert mik leszünk akkor mink?

Digitized by Google

A vándor. L. 331. Bajzától. Ez a szép kis román oly sok kül- és beldíszszel bír, hogy én igen méltónak látom azt arra, hogy annak még ez igen csekély hibái is elháríttassanak, úgymint: L. 344. *„Dicsértessék az úr,“ mond az, midőn a szobába lépett, s a szerény nő egy ájtatos „örökkével“ válaszolva* stb., melyeknek így kellene lenni: *„Dicsértessék az úr Jézus,“ mond az, midőn a szobába lépett s a szerény nő egy áhítatos „mindörökkével“* stb. mert így a szokás, amit változtatni sem ok sem hely itt nincs. De ami több, ezen alnépi köszöntés sem a személyhez, sem annak egyéb nagy műveltségű beszédeihez, sem az iménti költéri köszöntéshez, ugymint: *„idvez légy uram“* épen nem illik; és úgy vélem terheli itt a dolgot még az is, hogy a köszöntgetés másodszor és már beszélgetés után kezdődik, holott az ily üres szájongás még annak helyén is többnyire csak helytelen.

Továbbá: L. 370. *„rémítő ebvonítás hallott a távolból. — — — A hív kutya mellette ült. Borzaszta vala hallani, mint ordíta uráért.“* Az ily nagyitás helyett elég volna a kutyát csak félig-meddig említeni, noha én még azt sem tenném. Mert az ily lélekrázó jelenetben a kutyát semmiként sem láthatom helyes együtt játszónak. Mit adhat a kutyatutolás a szerelem és elválás halálos könnyeihez? mit mondom egyebet a legfőbb hatály zavarásánál. Ily esetben ha jelen volnék nem hallanám az ebet, vagy minden bizonnyal nem örömest hallanám a szerelem siralmai mellett; annyival inkább pedig mint képíró helyes mellékrajzolatnak nem tekinthetném. De különben is az oktalan állatoknak csak annyit kell tulajdonítani, amennyi azokhoz illik. Midőn Dobozi lovának majd oly vitézség tulajdoníttatik, mint Dobozinak magának; midőn Bajzának egyébiránt nagyon szép dalában L. 187. *a fakó búsan lépeget s vissza-visszanéz,* mintha urával együtt érezné az elválást, minden bizonnyal oly érzelmek tulajdoníttatnak az oktalan állatoknak, amilyeneket az ilynemű költemények természete szerint azoknak tulajdonítani nem

Digitized by Google

lehet. Homerus világában a lovak is beszélnek ugyan; de a mí költői világnézetünk egészen homerusi nem lehet, kivált egy kis dalban épen nem.

Továbbá L. 371. „szemeiből keserű könnyeket *törlött ki*" elég és szebb csak így: *törle* vagy *törlött*. Mert azon stylistikai elvek helyett, melyeket Kazinczy az „Élet és Literat." egyik utóbbi kötetében, a periodusok végszavaira nézve tanít, jobb csak azt hinni, hogy a fentebb stylusban minden szükségtelen betű hiba.

A gyűjtemény nagyobb költeményei: „*A Két Szomszédvár*" hősrege Vörösmartytól, és Czuczornak két hőslevele, úgymint: *Wesselényi Ferencz Szécsi Máriának* és *viszont*.

A hősrege Vörösmarty ismeretes erő- és kellemteli nyelvében és verseletében lévén öntve, abban az egész hősköltői előadás nagy művészi tökélyű. A tárgyra nézve ellenben jónak látom a szerzőt arra kérni, hogy músájának szebb, azaz emberibb és természetesb tárgyakat válasszon s ne tartsa lantjához méltóknak az oly kannibálokat, minő a Két Szomszédvári hős. Ha vérvitákat akarunk zengni, vagynak a nemzetnek elég szent harczai, s ezek a valódi hősköltemény tárgyai. Ha pedig új tárgyakat akarunk költeni, akkor olyanokat illik költenünk, melyek a mí szelíd keresztyén bölcseletünk iránylatával egyezők, ami pedig nem cannibálosság, hanem idyllismus, azaz, idylli ideal. Ennek útait készitse a költő, mint *Voss* a szép *Luizával* és *Göthe* a szép *Hermánnal;* mert így több hasznuak a hexameterek mint amúgy. De ha ily fennt nem szemlélődöm is, látok a tárgyban olyakat, melyeket már magokban valami óriási képzelményeknek érzek. — Ilyen az, midőn Tihamér a siralomnak, fájdalomnak és dühösségnek özönében a lovat nyúzza konczolja, süti és dühöngve eszi, midőn sírva iszik s poharát a holtakra köszöntgeti. Mert ha elfeledjük is a többit, már csak az is nagyon természetlen valami, hogy a hős sirva eszik iszik; holott a lélek kissebb mértékű zajlatiban is már nem enged enni, inni. De megyjegyzem itt még

Digitized by Google

azt, hogy a költemény lelki világában az evés-ivás általában helytelen s csak a legprózaibb jelenetekben tűrhető. Mert a maga lelkiségét érző ember nem csak szépet nem lát testi szükségeiben; de azokat mint állatiságokat minden lehető módon takarja még a testi világban is, a lelkiben pedig annál inkább csak lelkeket szeret látni, nem pedig testi szükségeiket eláruló evő-ivó állatokat. Az emberiség ily érzelméből foly az, hogy a déli szigetekben az asszonyok férfiakkal nem esznek, de a férfiak is csak különválva s egymásnak hátat fordítva; innét foly, hogy nőink a vendégségben oly czinege-portiókra szoritják magokat, parlagi rózsáink pedig többnyire sem esznek sem isznak. Így megvallom én is, hogy szemeim előtt, valamint itt, ugy minden egyébb költői rajzolatokban a boros pohár oly prózai kép, valamint a büszke vitéz hátán a pálinkás kobak.

Valami nagyon messzevitt regényes szertelenséget látok abban is, midőn Tihamér a maga sírját megássa, abba bele fekszik, hogy ott halálát bevárja, kardját fejéhez szúrja, buzogányát pedig szívére teszi: *„Hogy nehezen fekügyék, mint a sors átkai rajta“* stb. Mely hibát annál inkább ille megrónom, mivel a mí nagy dalnokunk Kisfaludy Sándor is épen ezen hibába esett, midőn egyik regehősét elevenen a holttest mellé koporsóba fekteti. Vagynak az emberi léleknek oly csapongásai, elragadtatásai, melyek a költeménynek, kivált a regényesnek gyakran legszebb tárgyai; de az egész bódultságot a legregényesb, legcsapongóbbb költemény sem teheti széppé.

Van továbbá e költeményben még érthetlenség is, az tudniillik, hogy Ságvár alatt mindig csak maga folytatja Tihamér a kettős viadalt és semmi egyéb hadinépről szó nincs, mégis ily sorok jőnek elő a 287. lapon:

— — — „mért e mindennapi harczok
Ságnak szép mezején s melyet borzadva tekintek
Rajta sötét lobogós kopjákból a komor erdő,
Mely kivirítani haj! soha nem fog senki könyétől!“

Digitized by Google

és továbbá a 288-dikon :

„És ő az, ki naponként e hadat űzi mezőnkön
S rettenetes keze műve után serdül föl az erdő
Gyász kopiáinkból, kiknek maga tette alapját."

egyébiránt is oly homályos beszédek, hogy alig tudjuk elgondolni mit akar az a majd soha ki nem virító, majd naponként felserdülő kopjaerdő, úgy hogy alig lehet ezt is egyébnek tekinteni mint ellenmondásnak.

Jónak látnám végre ha szerzőnk, nagy poétai tehetségeihez képest, a verselői szabadságokkal ritkábban élne. Kérdést nem szenved, hogy a mí nyelvünk és fülünk szerint a két mássalhangzó előtt, ha azok a leglágyabbak is, a magánhangzó mindenkor hosszú; mégis azt a szerző gyakran rövidnek veszi, pedig valamint a kényes magyar fül, úgy az igen éles magyar metrum egyiránt megkivánják, hogy mindeniket a lehetségig kéméljük.

A hőslevelek Ovidius szellemével, azaz, a legszebb könnyűség és természetesség bájaival ékeskednek; de legbelsőbb díszeikre nézve is teljesek szép gondolatokkal és nemes érzelmekkel. Csak Szécsi Máriának e sorát a 121-d. lapon :

„*A kedves sorokat hév csókjaim ezre tetézte.*"

szeretném változtatni, mivel ily nagy kinyitása a kebelnek az asszonyi kényesség s óvó szemérem ellen van. Vagy pedig talán legjobb lesz mind ezt mind az utánna következő sort egészen kihagyni, csak annyiból is, mivel a csók utóbb is előjő ezen szép kitételben : *illették ajakim*, mely szerint annak kétszeri említése legszebb kifejezésekben is hiba lenne. Így szinte az előbb említett asszonyi kényes érzés miatt nem szeretem a két végső sorban a *hevet*, *lángot* és *sovárgást*. Ugyanezért jó lenne azokat így megszelidíteni :

Vajha te oly szívvel hozzám juthatni kívánnál,
Milyennel kebelét Mária nyújtja feléd.

A költemény tárgyára nézve pedig, köszönetünket érdemli a szerző, hogy músáját nem a levegőben kalan-

Digitized by Google

doztatja, mint némely újoncz poétáink, hanem a haza szent földén szedi és hinti virágait.

A gyűjtemény kissebb költélyzetei többnyire mind nagy szépségűek. Ilyen dicsőült Kazinczy elmés gúnydala a *Fullajtáros vers*, és a tán nagyon is naiv szellemü *Édes kín;* ilyen Vörösmarty minden műve, valamint Bajza dalocskái; ilyen Kölcseytől: *Az Igazsághoz, Echóhoz, Alkonyidal, Drégel, A Berekhez, A Költő*, melyek oly szépek, hogy azokban csak e következendőket tartanám jónak megváltoztatni, úgymint:

Az *Igazsághoz* szóló dalnak legszebb végezete volna ezen sornál: „*s már valóm felköltözött;* mert a gondolat már idáig bőven is ki van merítve s a következő nyolcz sor nagyon fölöslegvaló. — *Drégelnek* vég sorait pedig így változtatnám:

„*Ah de romod gyászán az örök hír égi sugára*
Csillagi fényében századok óta ragyog."

Mert ezek összeillőbbek komoly és ünnepélyes mondatban mintsem az idylli *virág* és *virúl;* e helyett pedig: *romodon* vagy *romod fölött*, a *romod teteje*, épen nem helyes.

A *költöben* a negyedik sor nagyon helytelen folt, melyet ízletem szerint jó volna így változtatni: *szíveket ragadni égve vív.* Igaz ugyan hogy így a sok *v* hiba, de ez korántsem oly nagy, mint amúgy a belső modulátiónak zavartsága. — Ugyanitt alább a *Zephyr lágy szárnya* és a *zúg* sem összeillők, s jobb volna *zúg* helyett *rezg* vagy *leng*, mert a *zúg* csak kemény szélvészt vagy huzamosan zordon hangot fest, ami a lágy zephyrhez épen nem illő.

Ezeknél már sokkal alábbvalók a *Hajósdal* és *Tünödés*, melyekben mind a gondolatok csekélyek, mind pedig azoknak fejlete és folyama művészi rend és könnyűség nélkül valók. Még ezeknél is alábbvaló pedig a sentimentalismusnak és mysticismusnak vázaival elboritott *Endymion.* De a *remény, szerelem* és *hüség* ismét szép kis poétai virágok.

Szépek továbbá Csabától a *Koszoru* L. 234. és

Digitized by Google

ugyanattól : *egy leánykához.* L. 243. s hogy többet ne említsek B. Palocsay Tivadartól az *öröm.* L. 378. mely valamint a gondolat szépségére, úgy az előadás művészi könnyűségére nézve, egyik legszebbike az egész gyűjteménynek. — Így vagynak ugyan még többek is minden dícséretre méltók; de mivel én az ujoncz poétát inkább csiggatni, mint magasztalásokkal maga-meghittségbe szédíteni szeretem, még csak holmi észrevételeket fogok adni. L. 182. „*A dicsért s az istenért csatázok*". A kétértelmü „*dicsért*" helyett jobb a „*dücsért*" nem csak azért, hogy így a kétértelműség, mely a szónak leglételesb hibája, eltávoztatik, de azért is mivel a komoly érteményhez illőbb a komolyabb hangu „*dücs*" mint a gyermekes „*dics*". Így érze többek közt boldogúlt Virág Benedek is, azért nála is a *dics* helyett *dücs* van mondva. Ugyanott ezen szólás : „*Harczolok párducznál párduczabban*" csak valami mennydörgős csatadalba vagy még inkább tréfába való, nem pedig ily érzékeny és ékes beszédbe, milyenben itt mondva van. L. 185. „*Négy hétig éltem egykor.*" Ez csupa próza, mely jobb lesz így : *óh éltem én is egykor.* — L. 242. E szép ódának ezen sorait :

„A támadó nap tudja, látja
A szomorún nyugovó bününket"

jó lesz így változtatni :

Minden kelő nap látja dúlni
Ön kebelünkbe galád bününket,

mert amúgy homályos, az óda pedig igen tiszta és határozott érteményű beszédet kiván. L. 322. „*Akit évtől könnyezek.*" Ezt annyival inkább nem lehet helyben hagyni, mivel egészen szükségtelen újítás, holott előttünk a szebb és jobb : *régtől,* mely még a versmértékkel is épen oly egyező mint amaz.

Versezetei a gyűjteménynek részint görög formákban vagynak öntve, részint pedig leoninusok, azaz, metrumos és egyszersmind rímes formák. Hogy én ez utóbbi mesterkélt formák divatba jöttét, csak oly hamis előmenetelnek látom a poésisban, mint a lélekfojtó

Digitized by Google

luxust a világi életben, azt egyebütt bőven kimondám; itt azok befolyását csak érinteni kivánom.

Ugyanis, tekintse meg akárki Czuczor hősleveleit, s látni fogja, miként érdemlik azok méltán mind azon dicséretet, melyeket azokra mondtam; vesse össze azonban ezekkel annak Szondiját, s látni fogja hogy Szondi mesterkélt formájában az egész ovidiusi nyelv és könnyűség annyira elvész, hogy ezt alig hiszi amazokkal egy lélekből származottnak lenni; de látni fogja azt is, hogy ebben nemcsak a beszéd folyama veszti el kellemeit, hanem még a legszebb gondolatok is így elformátlanúlnak :

Ott szendereg ő
A harczkeverő
Kit nem tuda győzni veszély, baj,
Nem szálla szüvére haláljaj;
Most alkonyi lengeteg éri nyomát,
S enyhítgeti mennyei béke porát.

Így mérje össze a művértő Kölcseynek nagy szépségű görög formájú műveit, az olasz formájúakkal, minden bizonnyal fogja érezni, hogy azon művészi külés belmodulátióját a beszédnek és gondolatoknak, melyet az *Echóban*, *Drégelben* és a *Berekben* csudált, a mesterkélt olasz formájúakban hasztalan keresi, mert többnyire majd mindenikben láthat valamit azon akadozó folyamból, melyet Hajósdalában mindenki érezhet.

Ugyanez okból merem ajánlani a nehéz formák kedvelőjinek azon egyszerített formákat, melyekbe Bajza és báró Palocsay itteni szép folyamú dalaikat önték. Mert ki a költői beszéd belső modulátiójának legfőbbségét ismeri, érteni fogja ha mondom, hogy annak hiányait sem rím sem metrum legkevesebbé ki nem pótolhatja.

Díszesíti e könyvet gróf Kohári István képén kívül még három rajzolat, u. m. Kisfaludy Károlynak eddig csak szándékbeli emléke, az *Aradi Gyülés*, meg a *Két Szomszédvárnak* azon jelenete, midőn Tihamér Emikő előtt sisakját kitárja.

Digitized by Google

III.

Nefelejts, *almanach 1832. Szerkezteté Kovacsóczy Mihály. Kassán Wigand György könyvárosnál. Nyomt. Werfer K.*

E csínos év-iratban különbféle kissebb költemények és e következendő nagyobb kötetlen beszédek közöltetnek, ugymint:

Egy novella Kovács Páltól ezen czím alatt: *„Mindenütt jó, de legjobb otthon“*, melyben csak holmi szeretkező kalandozatok adatnak ugyan elő, de oly geniális szellemben, mely a tréfát nem engedi csupa üres játékká fajúlni, hanem azt egyszersmind poétai valódisággal tudja vegyíteni, s melynek nyelve oly tiszta, hogy abban csak e következő hibákat jegyzem fel: *„elébb, közzé, kalandjaim, vágyjaim, elébém, lány“*, melyeknek kellene lenni: *„előbb, közé, kalandaim, vágyaim, elibém* avagy *előmbe, leány* avagy *lyány*. De ily hibának nézem azt is, hogy a lelketlen dolgokat is néha *ő*-knek mondja, holott *ő* csak embert illet s kivált prózában szükség nincs arra, hogy a jó szokást szükség nélkül zavarjuk.

Az Ikrek, novella Kovacsóczytól, melynek különbféle mellékfesteményein kívül fő tárgya ez: Két egymást igen szerető *kettős* testvérek avagy ikrek, egy leánykába szeretvén, addig szeretkőznek, epelegnek és féltékenykednek, míg végre kettős viadalban egymást agyonlövik. Az egésznek szelleme románs érzelgés, nyelve pedig néha mesterkélt s egyéb hibáktól sem mentes, mint: L. 64. *„tökéllyei“*, melynek kell lenni: *tökélyei;* ugyanott *„körösded“*, melynél jobb a *körül* és *körösleg*. L. 65. *„képzetökben“*, melynek kellene lenni: *képzeletükben*, mert képzeni, képzés, képzet, képzemény, annyi mint: *bilden* és *Bildung*, a képzelni, képzelet és képzelményi pedig annyi mint: *einbilden* és *Einbildung*. L. 73. *„nevedett“* szükségtelen újítás, holott van; nevelkedni. L. 75. „nevetségesé ne tegye“.

Digitized by Google

L. 87. „gyermeké tevé“, melyek csak így vagynak jól : nevetségessé, gyermekké, mert amúgy kártévőleg újítunk, holott kétértelműséget csinálunk. L. 89. „a két ifjú jövője boldogsága látszék rajta“, mely így volna jól : a két ifjú jövendőjének boldogsága stb. — L. 121. „ki festette e képet“ az ily kétértelműséget nagyon szükség eltávoztatni ily módon : ki *festeté*. L. 126. „*abajgatta* nyugtalansága“ az abajgatás csak parasztos tréfaszó s ily komoly érzelmekhez illetlen. L. 82. „néjének semmi kényelmet meg ne vonjon“, melynek így kell lenni : nejétől semmi kényelmet meg ne vonjon.

Vagynak egyébiránt a munkában több újítások is, melyeket én nem épen szeretek, azonban úgy gondolom azok rostálatát legjobb az időre bíznunk.

A szép juhászleány, egy kis románs költemény a keresztes háborúk idejéből prózában Makárytól, melynek veleje ez :

Péter remete keresztesei, a gazdag Opornak otthon nem-létében, kastélyát feldúlván, annak hölgyét megölik és egy kis leányát elviszik, kit utóbb egy juhásznak adnak. A leányka felnevelkedvén a juhásznál, Opornak gyámfijával szerelembe esik s azzal elszökik. Azonban egy haldokló remete kivallá Opornak, hogy ő volt a leány elrablója s hogy a juhászleány Opornak leánya. Mely szerint az elszökötteket Opor felkerestetvén, őket összepárosítja. Az egésznek nyelve több tekintetben rokon az Ikrekével, s vagynak benne szükségtelen újítások, mint : *magát hirtelenüteni*, e helyett jobb : hirtelenkedni; vagynak grammaticai határozatlanságok, mint : majd *arány*, majd *irány*, majd *terjü*, majd *térü*, s továbbá vagynak ilyenek : L. 171. „Egy udvarló leány oly *hirdetéssel* (oly hírrel) szökellett Opor elébe.“ Opor legottan nagy lobbal hozzá *történtett*, e helyett : hozzá *rohant*, mert a *történtés* valami akadályokon általtörést jelent, minek pedig itt helye nincs.

Eliézer és *Nephtali*. Izraelíta költemény. Florian után. A fordító neve helyett áll : Parthenia.

Digitized by Google

Ez érdekteli költemény regéje szépségei mellett bájoló színekkel festi az izraelíták régi szép erkölcseit, valamint a fordító nyelvében is kellemes természetesség kezd fejledezni, csakhogy még nincsenek, úgy látszik, bizonyos nyelvképzői elvei amint e következő hibáji mutatják : L. 185. „eleven vágyat *érezzék* szívében az ifjú", melynek kellene lenni : *érezzen*. L. 189. „külömbözmény", melynél jobb a különség. L. 191. „sarkalja lépéseit" sarkalni csaknem annyi mint sarkantyúzni, s így a lépésekhez épen nem illik. — Ugyanott : „csak meztelen sziklákat vesznek észre szemei", mely így volna jól : kopár avagy tar sziklákat lelnek szemei, mert a szemnek észt és észrevételt tulajdonítani szinte nem helyes. — L. 196. „az örökkévaló maga *méltóztatott* törvényeket adni." A jó istenhez nem illik az udvarias *méltóztatás*. L. 198. „a mindenhatónál esenkedni". Az *esenkedés* valami erőszakos szemtelen kérést jelent; miért is tehát jobb az: esengni vagy esedezni. L. 203. „fájdalma öregbíté kecseit", melynél jobb volna : nagyobbítá — nevelé — emelé, mert a szép beszédben még a mellékideákra is nagyon illik ügyelni. L. 205. „*csavarított* parittya", mely így van jól mondva : csóvált parittya. L. 212. majd „eltávozik" majd „eltávoz". L. 234. „*mosollyait*", melynek kell lenni : *mosolyait*. L. 235. „sasot", mely így van jól „*sast*". L. 243. „e percztől olta", elig ez így : e percz olta vagy óta. L. 244. „keblemhez szorítám őt s benneteket mindkettőtöket véltem ölelni," aminek így kellene lenni : keblemhez szorítám őt s titeket véltelek ölelni.

Ezek mellett vagynak e gyűjteményben különbféle formájú és becsű lyrai versezetek Kovacsóczytól, Makárytól, Terhes Sámueltől, Kovács Páltól, gr. Dessewffy Józseftől, Kazinczytól stb., melyek között fő helyen áll Kazinczynak gróf Kornis Mihályhoz szóló szépséggel, bölcseséggel teljes költeménye, mely a gyűjtemény több mesterkélt hangicsálásai, s gyakran érthetetlen hangicsálásai között, igen elevenen érezteti

Digitized by Google

velünk, hogy a poésist nem a vers és beszéd mesterkéltségében, hanem a gondolat szépségében kell keresnünk.

Ékesíti egyébiránt e csinos almanachot négy szép leányalak a legművészibb rézmetszésben, melyek minden bizonnyal oly szépek, hogy csak ezek magok is megérdemlik, hogy e könyvet minden szépérző bírja.

IV.

Uránia, *nemzeti almanach új esztendei ajándékúl 1832. Szeder Fábián szerkeztetése mellett kiadta Beimel József. Ötödik évi folyamat.*

E csínos almanach több kissebb dalon, szonetten, románczon stb. kívül, foglal magában még ily következő nagyobb munkákat is.

Etelköz, mely valami csudálatos rém-regényes és rejteményes hősrege hexameterekben Takácsy Józsától. Hősei rémek, villik, tündérek, Hadúr s holmi csudatévő légi bajnokok, kiket a szerző oly művészi erővel és könnyűséggel ömlő versekben énekel, hogy az ember nem tudja, annak nagy poétai tehetségeit csudálja-e inkább, vagy annak azon nagy tévedését, hogy ily lelki erőket ily semmitérő gyermekes tárgyakra veszteget, s úgy veszteget, hogy gyermekes tárgyait nem gyermekek, de férfiak sem értik.

Ugy látszik a szerző valami magyar mythoszokat akar formálni; de ójjanak ily gondolattól a Helikon istenei. Nincs és nem lehet több valódi poétai mythologia mint az egy görög, mely egyszersmind magyar is, mert a legfőbb költői avagy emberi szép, minden nemzetet egyiránt illet s minden nemzetnek egyiránt legfőbb czélja.

A szerző nyelvére nézve óhajtanunk illik, hogy az ilyeket: *kedüvel*, éjvel s más ily palócz szóejtéseket távoztatna; mert az avúlt és új szóknak s a különbféle idiotismusnak írói nyelvbe vétele, vigyázattal történjék, különben zavarékot nem poétai nyelvet alkotunk.

Digitized by Google

Így meg kell rónom a szerző nyelvében még az ily rút monotoniákat is : *röpösö szömökön* stb. mert ilyformán valójában egyik túlságból a másikba és még rútabba bukunk. Kölcseynek azon mondását, hogy a poétai nyelvet az ö-k szaporításával különböztessük a prózanyelvtől, csak úgy kell érteni, hogy monotoniás szavainkat az *e*, *i*, *ö*, *ü* magánhangzók célirányos közletése által változatosb hangúakká tegyük; de ide mindig hozzá kell azt értenünk, hogy a nyelven csak bizonyos józan okok és célok s bizonyos nyereség mellett szabad változtatnunk. Így p. o. nyer a nyelv ha e helyett: *szemeken*, azt mondjuk : *szemükön*, mert így mind a monotonia mind a kétértelműség orvosoltatik; de ha e helyett azt mondjuk : *szömökön*, akkor még csúfabb monotoniát csinálunk és a kétértelműséget sem orvosoljuk, azaz tehát nagy következetlenségbe bukunk.

Az összebékülés, vígjáték három felvonásban, melynek szerzője magát csak egy *S* által jelenti.

A játék meséje ez : Justina egy gazdag asszony megúnván szegény férjének, Adolfnak, hidegségét és kirúgásait, úgy akarja azt megrezzenteni és téríteni, hogy maga is elkezd kaczérkodni s legényeket magához csődíteni, kik is őtet csakhamar férjének elűzésére veszik. Az asszony kiadván férjén azt cselédei mindenféle útravalókkal felbutyorozzák, kinek is ily szomorú formáján és az urok mellett könyörgő cselédek rimánkodásain Justina szíve megesvén, azt újra kegyelmébe veszi. A mesének ezen végfordulatig, alkalmas egész menetele és kidolgozása; hanem itt a megbékülés legérdekesb helyei és indító okai nem épen jól vagynak gondolva és kiemelve. Mert a butyor, a magát porig alázó férj, valamint a cselédek szertelen nagylelkűsége és rimánkodása, inkább gyermekes mint poétai indítók előttem. — Innét van hogy az indítók helytelensége mindent meghelytelenít : Justina ki eddig érett észt és valódiságot mutatott, most úgy jelenik meg előttünk mint egy könnyelmű gyermek, Adolf mint egy megvetésre méltó charaktertelen, alacsony férj; e cselédek

Digitized by Google

szertelen nagylelkűségén pedig nem tudjuk: csudálkozzunk-e vagy nevessünk, valamint szintén ezt kell mondanunk mind azon hátulsóbb jelenetekre is, melyek a komolynak és nevetségesnek nagyon tarka keverékeit adják. — Az ily fordulást vagy valami furcsa esetnek, vagy valami meglepő erénynek kell előhozni, amik pedig itt épen nincsenek. Mert ámbár egy helyen Adolfnak ezen helytelen és minden cselekedeteivel ellenkező beszéde: „Gyarló vagyok ugyan; hanem a becsületérzés akkora (bennem) hogy ha van ki azt *örökké nógatja*, még gyarló sem lehetek," annyira meglepé Justinát, hogy butyoros férjét azonnal szép léleknek kiáltá s az iránt egészen ellágyúlt; pedig mondhatom, hogy az oly becsületérzés, melyet *örökké nógatni kell*, és egy magát lealacsonyító butyoros férj szájában, csakugyan nem lehet előttem helyes oka Justina ellágyulásának.

A szerző nyelve egyébiránt tiszta és sok módi nyavalyától szabad, a mi pedig korunkban nem rosz ízlet jele; s ha dialogusának több praecisiót és elevenséget adand, díszére lehet a szerző, drámai költészetünknek. Magyarságára nézve azonban megjegyzem még ezen csekélységeket: L. 87. „Ugy vagynak egymás közt mintha testvérek *lennének*," mely jobb így: mintha testvérek *volnának*, mert lennének, jövendőre szól. L. 136. „azt már előre sínlem" — sínleni valamit előre nem lehet, mert sínleni csak azt szoktuk, amit már elvesztettünk, p. o. sínlem barátomat, hogy az velem nincs, sínli a ló az abrakot, midőn attól elfogtuk.

Vak Béla kinyílta, énekes dráma, Guzmics Izidortól szabad jambusokban és dalokban. Tárgya e szép kis drámának ez:

Vak Béla a remeteségbe rejtőzött Uros volt fejedelemnél titkon felnevelkedvén, s ugyan Urosnak egy szomszéd klastromban titkon nevelt leányával Helenával, valami rejteményes módon szerelembe esvén, szerelmüket elsőben az öreg Uros, utóbb pedig István király is megszenteli.

Digitized by Google

Telve az egész mű a legszebb drámai gondolatokkal és beszédekkel s kivánnunk kell, hogy a szerző azon szép hivatalát, mely ezen munkájából nyilván szól, drámaköltészetünk díszére fordítani el ne mulassa, következő jegyzetimet pedig oly szívvel vegye, milyennel én azokat adom: L. 209. „Mulatva lépnek a sötét órák.“ Ezen azt értjük, hogy mulatság közt folynak az órák; ugyanazért jobb lesz így: *untan* avagy *resten húzódnak* a setét órák. — L. 212. „Mi szem hatotta meg nyugodt szíved.“ Ezt vaknak mondani nem lehet; jó lesz tehát a *szem* helyett *bájt* mondani. L. 213. „Higyd atyám“ jobb ennél a *hidd*, mert szokottabb is szebb is, a szép szokást rútabbal felcserélni okunk nincs. L. 214. „Nyugodt valál *hisz* már.“ Jobb volna ez így: nyugodt valál *immár*. Mert *hisz* és *isz* előfordulnak ugyan a közbeszédben néha, de csak bizonyos helyeken, úgy hogy mondhatom: *isz ott voltál*, de nem mondhatom: *isz voltál ott*, hanem itt már ezt kell mondanom: *iszen voltál ott*. Így a 221. lapon álló: „*Hisz te ártatlan valál*“, így volna jó: *hiszen te ártatlan valál*, vagy pedig így: *isz ártatlan valál te*. Mert az ily csekély közbeszédi szócskák egészen a közszokástól függenek: s épen azért azokkal szokatlankodni, igen visszatetsző szokatlankodás. L. 226. „Serkedező kicsit is.“ *Serkedező*, nem jól van mondva *serdülő* helyett, a *kicsi* pedig csak oly gyermekes avagy játszi szólás, mely ily komoly beszédhez épen nem illő. L. 236. „Te kis gonosz!“ Ez ismét nagyon gyermekes, mely csak tréfába vagy enyelgésbe való, nem pedig ily érzelmes és komoly jelenetbe. — L. 243. „*A testi szem homályvilágához.*“ Ennek helyes értéménye nincs, ha csak még ezen szót: *képest*, oda nem gondoljuk. L. 262. „A holtak országjokba,“ jobb ez így: *a holtak országába*, mert így szokottabb is szebb is, két okot pedig ok nélkül megvetni nem lehet; mert ahol ellenkező ok nincs, ott fél ok is annyi mint ezer.

Továbbá azon episodiumot, midőn az ismeretlen lovag Helenát elragadja, sem tekinthetem helyesnek.

Digitized by Google

Mert az ily mellékrajzolatok, csak úgy tűrhetők, ha vagy igaz történetek, melyeket elmellőzni nem lehet, vagy ha költöttek, igen szépek s az egésznek fő czélára munkálók. Itt pedig Helena elragadtatását szépnek mondani nem lehet; sőt az igen is óriási és elborító, melynek hatása pedig csak oly valami, mintegy váratlan puskapattanás a vigadozók között, mely egyszerre mindent megzavar ugyan, de ismét egyszerre minden az előbbi lábon áll. Így Helena elragadtatása a szép jelenést egyszerre borzasztóvá teszi; de alig vesszük észre mi lelt bennünket, már ismét ott Helena és minden ahol előbb volt; a dolog pedig semmit nem változik, hanem csak úgy megy amint ezen episodium nélkül is ment volna.

Mindezen észrevételek nagyobb része oda látszik mutatni, hogy a szerző a szép együgyűnek és természetesnek becsét tán kissebbre méltatja mint illenék, s elfeledi néha szemei előtt tartani, hogy a világ legnagyobb poétái mindenkor a természet leghívebb gyermekei voltak.

A háladatlan, egy kis elbeszélés Horvát Endrétől, melyben egy Lemonov nevü orosznak, Benyóvszky Móricz és Sóstavi kalandtársának, többféle rút háladatlanságai leiratnak. A munka szellemére nézve, úgy látszik a háladatlanság rútságának eleven érzete és gyűlölete vitte annyira a szerzőt, hogy mindjárt beszéde elején, oly fekete színekkel festi az emberiséget, mintha annak épen oly természete volna a háladatlanság, valamint a fekete lelkű Lemonovnak. Mert oly általánosak e részben állításai, hogy még ezen igen szükséges szócskával: *többnyire*, sem választá meg a jobb emberiséget; — pedig ezen szócska nélkül a végtelen különféleségű emberi nemzetre csakugyan alig mondhatunk valami igazat. De ha közönséges volna bár ez a rút vétek, mégis inkább fedni mint hirdetni kell azt; mert az emberiségnek szüksége van a jóltevőkre s a jobb lelkek legszebb örömeiket jótételeikben lelik. Nyelve egyébiránt ezen munkának oly szép tiszta

Digitized by Google

és természetes, hogy én abban csak ez egy szólást látom hibásnak, ugymint: „*végre Sóstavi kitörik*“ e helyett: *kitör*. Mert a jó szokás ezeket már ugy megkülönböztette, hogy ezek már most korántsem egyet jelentők, holott általában így szoktunk szólni: *kitör a vad a hálóból, kitör az emberből ez és amaz indulat*; ellenben: *kitörik* a kapából a nyél; kitörik, azaz, eltörik kezem lábam; úgy hogy még a multban is megválasztjuk ezeket s nem mondjuk: a vad *kitörött*, hanem csak: *kitört*. Amit pedig a jó szokás így megkülönböztet, azt újra megzavarni annyi volna, mint a nyelv tökélyedését viszszataszítani, mert a nyelvnek fő tökélye a határozott értemény.

Vagyon ezenkívül a gyűjteményben több lyrai versezet, melyekre azonban légyen elég azt mondanom, hogy azok néhány keveset kivéve, csak oly ifjúi megkésértsekűl látszanak lenni, melyek vagy oly homályosak, hogy én azokat félig sem érthetem, ilyen pedig a gyűjteménynek majd minden olasz formája; vagy pedig olyanok, ha érthetők is, hogy azokon a mesterkélt nehéz formák pusztító befolyásai számosabbak, mintsem azok rostálatát az én kritikám, mely nem sújtani, hanem fejtegetve, okokat mutogatva kiván intézni, ily czélaihoz s a hely szűkéhez képest bővebben szólhatna.

Díszesíti e könyvet három rézmetszet. A sárkányölő Kelever alkalmas munka, hanem a két leánykép nem igen művészi kézre mutat; pedig az ily szép almanach czélai igen azt kivánják; hogy abban a művészetek egymással kezet fogva élesszék a szépnek jóltévő szerelmét.

Digitized by Google

VI.

POÉTAI HARMONISTICA.

(1833.)

INTÉZET.

Harmonisticám nem egyéb akar lenni, mint a poétai szép fő létszereinek s ezen létszerek szerközetének ösmerete.

Gondolkodván t. i. a poétai szépnek természetéről, annak titkait a harmóniából és három fő létszer harmóniás szerközetéből fejtegetém, s így nevezém nyomozatim egyetemét Harmonisticának; amit, úgy vélem, csak annyiból sem tettem minden ok nélkül, mivel a muzsika és poésis oly rokon művészetek, hogy több tekintetben nevezhetjük a poésist lelki muzsikának.

A dolgok létszerein nem értünk egyebet, mint azoknak reánk ható tulajdonságait. Mert a dolgok legbelsőbb valóságait nem ösmerjük, csak azok tulajdonságait nevezzük létszereknek annyiban, amennyiben minden dolgok létét különféle tulajdonságaik szerközetében állani látjuk.

Így a poétai szép fő létszerei vagy alkató részei sem egyebek, mint azon legalkotóbb, leglétadóbb tulajdonságai, melyek annak legközönebb *) létvonalait formálják.

Ily alkató részek összefolyásának — concentrátiójának — rend és rangszeres egyesületét nevezém én szerközetnek; ami tehát tulajdonképen annyi mint forma, oly legközönebb létforma, mely a poétai szépnek

*) Van *külön*, *különb*, azaz *különebb*, van tehát *közön* és *közönebb* is. De egyébiránt is, ha nyelvünket szépíteni akarjuk, a sok *ságost*, *ségest* fogyasztanunk kell.

Digitized by Google

csak legfőbb charaktereit mutatja ugyan, de a melyekből a poétai szem az egészet megösmerheti.

Tárgyomat a természetben és emberben keresem. Mert ámbár a legtulajdonabb poétai szép nem más mint emberi szép; de mivel az ember csak oly része és kifolyása a természetnek, melynek minden létszerei, életvonalai és törvényei a világéval összefolynak elannyira, hogy az ember, ez a rég s jól úgynevezett kis világ, mintegy láthatja magában a világot, a világban pedig az embert; s mivel így minden poétai szép egyszersmind természeti szépek egyesülete: tehát úgy intézem szemléletimet, hogy minden állítmányim ezen természetekből folyók s ezekre támaszkodók legyenek. Mert csak annyiban ösmerhetjük mind az igazat, mind a jót, mind pedig ezeknek egyetemét, a szépet, amennyiben ezen természetek rejteményit nyithatjuk.

ELSŐ RÉSZ.

LEGKÖZÖNEBB SZEMLÉLETEK.

I. HARMÓNIA.

Midőn Thálestől azt kérdenék: mi legszebb? „A világ, úgymond, mert isten műve.“ Így Aristoteles sem monda igen egyebet, midőn a poésis legfőbbjét a természet szép követésében állítá lenni; de így érez még a magyar is, mikor a legszebbet világi szépnek mondja.

A természetben van minden, még a phantasia világa is, mert az sem egyéb mint emberi természet, mely is csak addig valami, míg természetes, mert hol a természet megszűnik, ott kezdődik a semmi.

A világ vagy természet nem egyéb, mint a legközönebb élet, avagy minden életjelenetek közöne. Mely szerint mondhatjuk ugyan, hogy a legszebb annyi mint természet, vagy élet, s annyi mint legtermészetesebb élet; de mivel nem tudjuk, mi a természet s mi az élet, holott azoknak nem legbelsőbb valóit, hanem csak vagy

Digitized by Google

reánk ható vagy bennünk megjelenő tulajdonságait ösmerjük; tehát e részben sem lehet az emberi tudomány más, mint tulajdonságok ösmérete, s e részben sem tehetünk egyebet, mint ha megtekintjük a reánk ható világnak legközönebb életjeleneteit s azokból fejtegetjük a szépnek örök létszereit és törvényeit.

Megtekintvén pedig a világ egészét, mi közönebb és főbb életvonal tűnik szemeinkbe, mint az egésznek nagy harmóniája? Mely szerint önként foly ezen szemlélet természetéből ezen legközönebb alaptétel, úgymint:

Valamint a világ egészének legközönebb érzéki életjelenete nem egyéb mint minden részének harmóniája; a szerint mindenben legközönebb s legfőbb életjelenet, élettökély vagy szép a harmónia, a legközönebb nem-szép vagy rút pedig a harmóniátlanság.

II. HARMÓNIÁS KÜLÖNFÉLESÉG.

Minden harmónia különféleséget tesz föl, mert különféléket hoz harmóniába, különféle részeket formál harmóniás egészszé; mely szerint a szép annyi, mint a harmóniás különféleség, harmóniás különféleségű egész; a nem-szép pedig annyi mint egyformaság és harmóniátlan különféleség vagy tarkaság.

A szépnek ezen ideáját fejezi ki ezen szavunk: szép, mely nem egyéb mint szi-ép, azaz szép-ép, szép egész. A *szi* t. i. eleinte tüzet jelentett s utóbb lett annak elvont értelmeny e a szép, mely elvonás igen is helyes volt, kivált ha meggondoljuk, hogy eleink mint nap- és tűzimádók a tűzben lelket, istent s teremtőt képzeltek; mert így már ezen szóban összeköték az istennek, léleknek és szépnek ideáit.

A harmóniás különféleség értelmeny e összefoly a szépnek ezen régi definitiójával: „egység a különfélékben"; — de úgy látszik mégis, hogy ebben vagy a gondolat vagy a kimondás nem épen igaz. Mert az egység és különféleség már magokban egymásnak ellent mondani látszanak; de egyébaránt is a harmónia vala-

Digitized by Google

mint a szeretet nem egységet akar és tesz föl, hanem csak összeegyezést. Az ideál összeegyez a természettel, de azzal egygyé nem lesz, s a poéta követi a természetet, de nem másolja.

Megtaláljuk ez érzést nem csak a poésis egész lelkében, de még annak legkülsőbb hangművében is. Érezzük ugyanis, hogy az oly hangegyezetek, vagy rímek, melyek a beszéd különféle részeiből valók, szebbek mint azok, melyekben ez a különféleség nincs, de érezzük azt is, hogy a rímeknél valami föntebb nemű szép a görög mérték, melyben nem az egész hangok, hanem csak a különféle hangok lebegései egyenlők.

III. HARMÓNIÁS KÖZÉP.

Valamint a világ harmóniája nem egyéb mint a természet minden létszereinek concentrátiója; valamint minden harmóniás életjelenetek nem egyebek, mint a természet különféle létszereinek különféle okban és czélban concentrált, összeközépelt, összefolyt szerközete, s így a különfélék összefolyása által azoknak harmóniás vegyületű középszerei, középlényei: a szerint minden harmónia, valamint különféleséget, épen úgy a különségek összefolyásának középpontját és harmóniás vegyületű közép lényét, középszerét, közép színét, vagy hogy mindezeket egy szóba szorítsam, középlétét teszi föl. Mert a különfélék szerközetét csak az teszi harmóniás egészszé, csak az menti meg a tarkaságtól, ha a különségek ellenkezetei s tarkaságai az összefolyás pontjainál, egymásból egymásba folyó középszíneik által összeolvadnak és vegyűlnek.

Mely szerint tehát a szép annyi mint harmóniás vegyület és harmóniás középlét; a nem szép pedig annyi mint különösség, szélsőség vagy ezeknek vegyületlen tarkasága.

Ezen okfő szerint nem akarom az egyes szín szépségét tagadni, hanem csak azt állítom, hogy a legszebb, nem egyes színben, hanem különféle színek harmóniás

Digitized by Google

vegyületében áll. Mert midőn a legközönebb szemléletben a szépről általában szólunk, nem az egyes szépek számtalan nemeit, hanem csak a legközönebb s legfőbb szépet értjük, ami pedig természet szerint nem egység, hanem különféle egyes szépek vegyülete és középléte, s amit nyilván láthatunk mind a természet mind a művészet szépségeiben.

Így látjuk azt, hogy a reggeli és alkonyati fél fény, azaz setétnek és fénynek középvegyülete, szebb mint a nagy fény, valamint a vegyes rózsa középszíne a többi egyszínű virágokénál; s így érezzük a harmóniás vegyületnek és középlétnek kellemeit mind a hangokban mind az ízekben, de így még a lelki színekben és hangokban is. Mert valamint a testi hangok és mozgások szélsőségeinek harmóniás középlétei formálják az éneket, muzsikát és táncot, úgy a lelki muzsikát is a lelki hangok és mozgások harmóniás középlétei adják; s tapasztaljuk, hogy mind testi érzékeinknek mind lelkünknek legkedvesebbek az oly középszerű bényomások, melyek mind az igen erős, mind az igen erőtlen illetéstől egyiránt távol vagynak, s melyek sem egyformasággal, sem szertelen különféleséggel nem fárosztanak, hanem e részben is középszert tartanak.

Így folynak össze mindenütt a harmóniás középlétben a szép középszernek, középpontnak, középútnak, vegyületnek, harmóniás különféleségnek, mind a két értelemben vett közönségesnek és legfőbbnek ideái; mert mi a dolgok legfőbbje egyéb? mint azoknak közönséges középpontja, azaz, legfőbb oka és czélja? De összefolynak ezek még a teremtésnek és Teremtőnek ideáival is: mert a teremtés sem egyéb mint a világ létszereinek harmóniás összefolyása, melynek pedig harmóniázó középpontja a Teremtő, valamint az emberi lelket is csak úgy tekinthetjük mint minden létszereinek harmóniázó középpontját.

Innét van, hogy valamint egyik fő charakterünknek, az okosságnak, legközönebb törvénye a józan középút; úgy másik fő charakterünknek, a teremtést érző és követő

Digitized by Google

képzelemnek is, legfőbb törvénye a szép középlét. Így van az, hogy minden szertelenség, azaz, a józan középútról és szép középlétről távozás, annyi mint oktalanság és méltatlanság, s annyi mint rosz és rút, a szép középlét pedig mindenütt annyi mint jó és szép, azaz tehát, a jó és szépnek harmóniás középléte.

Ezért utáltak a szép-érző hellenek minden különösséget és fölöttébvalót annyira, hogy valamint Apolló legfőbb templomában, úgy minden görög szép művön nyilván írva volt a szépnek és jónak ezen örök törvénye: „*semmit ne fölöttébb,*“ ami pedig épen a szép középlét legfőbb törvénye, oly törvény tudniillik, mely a szépnek határiból minden mértéktelent, minden fölöttébbvalót, és így minden szélsőséget, azaz, nem középszerűt egyiránt kizár.

Így érzett Lessing midőn a tragoediának Aristoteles által alapított fő czélján, a szenvedelmek tisztításán, azoknak helyes, illendő mértékre szállítását érté. Mert a helyességnek és illendőségnek mértéke természet szerint nem egyéb, mint az okosságnak és szép érzésnek örök mértéke, a szép középlét, azaz, a különféle helytelen és illetlen igenségek egyenlő kerülése vagy középszerre szállítása.

Hogy pedig Aristoteles épen ezt érté, nyilván mutatja azon munkája, melyben ő az erkölcsi tökélyt vagy szépet, mindenütt a szélsők közepén lenni mutogatja. De ezt érté még akkor is, midőn a poésis legfőbbjét a természet szép követésében állítá lenni. Mert a természetet szépen követni, mi egyéb mint szebbítve követni? s mi egyéb mint a szebbítésnek és követésnek középléte? — S épen azért állítja azon definitiót legjobbnak korunk Argusa, Jean Paul, mivel az két szélsőt egyiránt kizár, úgymint a poétai idalismust és naturalismust, melyeket ő játszilag *nihilismus*nak és *materialismus*nak neveze.

De különösebb az, hogy ezen igazságot nem csak ily Argusok látják, de látja a legegyügyűbb magyar is: mert mikor a dolgok közepét *kellő* középnek

Digitized by Google

mondja, mit mond egyebet, mint amiket én mondogatok? Amit pedig mind a legfőbb görög bölcs, mind az egyszerű magyar szépnek lát, az minden ép szemnek szép.

De nagy okerő előttem az is, hogy én a legközönebb szempontokból indúlván, így összetalálkozám a földre néző Aristotelessel, elannyira, hogy valamint ő az erkölcsi tökélyt vagy erényt mindenütt középen lenni mutogatja, épen úgy az én alapnézetimből is önként folyt az, hogy Harmonisticámnak egyszersmind oly tabellának kellett lenni, mely a szépet mindenütt középen állani mutogassa; ami pedig úgy hiszem nagy bizonysága szemléleteink igazságának, de bizonysága annak is, hogy az erkölcsi és poétai szépek, valamint egy kútfőből, a szeretetből erednek, úgy a tetőn vagy legfőbb szépben mulhatatlanúl egyesűlnek.

Hogy tehát tabellánk tovább is a természetre támaszkodjék, térjünk vissza még a legközönebb szempontokhoz, de mindenkor úgy, hogy egyik szemünk az emberen függjön.

IV. HARMÓNIÁS MOZGÁS.

Valamint a világ harmóniájának legközönebb érzéki jelenete és tökélye nem egyéb mint a világ minden részének harmóniás mozgása, a szerint a legközönebb szép sem egyéb mint harmóniás mozgású élet vagy lélek, a nem szép pedig mozgatlan vagy harmóniátlan mozgású lélek és élet.

A lélek és élet minden léterejének harmóniás mozgásában áll azoknak tökélye és szépsége; s minél elevenebb és harmóniásabb mozgásúak, annál szebbek, mert ezen szempont szerint, a szép, annyi mint élettökély.

Innét van, hogy a világ harmóniáját érző és követő képzőszellem vagy phantasia, győnyör vagy szépérzet által ösztönözvén bennünket lélek- és élettökélyre, minden ömleményeit vagy képző játékait és műveit különféle testi és lelki harmóniás mozgásokká formálja,

Digitized by Google

amit az ének, muzsika, táncz és poésis nyilván mutatnak. Ezek pedig valamint legtulajdonabb, legtermészetesebb ömleményei a képző szellemnek, épen úgy legtulajdonabb emberi szépek s legkedvesebb emberképzők, úgy hogy ezek minden ép embert nem csak gyönyörködtetnek, de egyszersmind valami fentebb s lelkesebb életre emelnek.

A muzsikának és táncznak lelkesítő ereje teszi azt, hogy a nap terhe alatt kifáradt munkás megújul egy furuglaszóra s egész éjjel eltánczol. S tapasztaljuk, hogy a cséplő a csépet, a kádár a sulkot harmóniásan forgatni nyilván ösztönöztetik, s ha úgy nem forgathatja, előbb elfárad.

Az úgynevezett vad népek énekkel és tánczczal kezdik az ütközetet s minden fontosabb dolgaikat; énekkel és tánczczal gyógyítják a beteget; a halálra ítéltetett bűnös énekkel és pompás hadi tánczczal kezdi a tigrissel a halálos viadalt; a hadi fogoly a legiszonyúbb kínzások alatt énekkel és tánczczal emelkedik fölűl a fájdalmakon, s utolsó lehelletig zengi halottas énekét, néhol pedig a tánczban megbotló azonnal lenyakaztatik; mely szerint látnivaló, hogy ezen természetes emberek nyilván valami religiót éreznek az énekben és tánczban.

De nem csak a vad népek érzik ezt, hanem nyilván így érzett a világ leglelkesebb népe, a görög nép is, elannyira, hogy az egész görög műveltség nem egyéb volt mint a képzőszellem természetes fejleménye, melynek legfőbb szentségei valának az ének, muzsika, táncz és poésis.

Így regélték a hellenek, hogy Delphi oráculumát tánczoló kecskék fedezték fel s hogy Delphi a népesedett földnek, azaz, a civilisátiónak vagy a cultúrának és religiónak középpontja. Amivel természet szerint csak azt akarák jelenteni, hogy a muzsika, táncz gyűjté társaságba az elszórt embereket, s hogy így az énekből, muzsikából és tánczból fejlék ki a poésis valamint az egész görög szép cultúra.

Digitized by Google

V. MEGHATÁROZOTT MOZGÁS.

A harmóniás mozgás meghatározott mozgást tesz föl; ami pedig annyi mint határozott szabadságú mozgás vagy a mozgás határozottságának és szabadságának harmóniás középléte; s így a szép annyi mint határozott szabadságú élet, azaz tehát, a határozottságnak és szabadságnak harmóniás középléte.

Ily harmóniás középlét a világ, mely mozog ugyan, de a legfőbb harmónia és harmóniázó által meghatározott rendben. Ily szabad és egyszersmind határozott élet a szép emberi lélek : szabad, mert a földieken szabadon fölülemelkedik s minden léterejét szabadon játszodtatja; határozott, mert határozott testbe van öltözködve, s mint harmóniát érző lélek függ a harmóniától vagy legfőbb harmóniázótól, s nem akarhat egyebet mint szépet és jót.

A világ és lélek ezen charakterének symbolás ömleményei az ének táncz és poésis, azaz, hangaink, tagaink s minden lelki érzelmeink mozgásainak harmóniás határozatai, vagy egy szóval harmóniázatai.

A szépnek ezen charaktere szerint szebbíté Daedalus a maga szobrait, midőn azoknak határozott mozgást ada, oly mozgást, mely oknak, czélnak, akaratnak harmóniás összefolyását, s így az októl és czéltól függő akarat szabadságának és határozottságának harmóniás középlétét mutatá. Mert az ily harmóniás mozgású akarat a szép lélek, s a lélekjelenet a szép.

Így van az hogy a szépérző lélek szabadon játszodtatja ugyan minden érzelmeit és gondolatjait, de mindíg csak a jónak és szépnek határában. Így a poéta részint szabadon idealizálja a természetet, részint pedig alája veti magát annak és követi, amint t. i. a legfőbb okok és czélok kivánják. Így idealizálja a nyelvet, így harmóniázza a beszédet versformákká, s így lettek a görög versformák a határozottságnak és szabadságnak oly szép harmóniás középszerei, valamint az

Digitized by Google

egész görög poésis, a természetnek és ideálnak oly harmóniás középléte, hogy attól a mostani természetlen ideálismust ideálnak néző aesthetikusok meg is tagadák az ideálitást.

VI. HARMÓNIÁS MOZGATÓ.

A harmóniás mozgás harmóniás mozgatót tesz fel, s jelenti a mozgatónak harmóniáját, valamint a világ harmóniájának érzete a világ harmóniázójának érzetét; mivel pedig az embernek harmóniás mozgatója a harmóniát érző lélek, a világé pedig a mindent megharmóniázó isten; tehát a szép annyi mint harmóniás lélek és isten, annyi mint istent érző lélek vagy lélek- és istenérzetnek harmóniás középléte.

Innét van hogy a szépérzet egyedűl az emberiségnek adatott, más állatokban pedig annak még analoguma sem találtatik. Ezt érezték az emberi érzelmeket nálunknál jobban értő hellenek, midőn nem csak a lelki szépet, de még a testi szépet is valami isteni jelenetnek nézték elannyira, hogy gyakran a szép embereknek, csak azért hogy szépek voltak, szobrokat emeltek s holtok után isteni tiszteletet adtak. Ezt érezték midőn mind aegaei Jupiternek, mind az ismenusi Apollónak a legszebb ifjakból rendelének papokat; s így mondá Plátó a szép lelket legszebbnek, s így látá a legfőbb szépet az istenek keblében.

VII. SZERETET.

A harmónia nem egyéb mint a szeretet érzéki jelenete vagy alkató létszere és tulajdonsága; mely szerint a harmónia érzékibb, a szeretet lelkibb és leglelkibb vagy isteni szép. Mivel pedig a szeretet érzéki jelenete a harmóniát érző, szerető és ismerő emberi lélek, leglelkibb jelenete pedig a szerető lélek leglelkibb erejéből folyó teremtő és istent érző képzőszellem; — s mivel ezen háromféle jelenet adja a háromféle természetet vagy szépet: tehát így a poétai szép annyi mint a testi

Digitized by Google

lelki isteni természetek, vagy testi lelki isteni szépek harmóniája és harmóniás középléte.

Ily harmóniás középlét a testi lelki isteni természeteket magában egyesítő harmóniás vagy szép ember, valamint az ily emberben magát tükröző világ, melyeknek harmóniája legfőbb harmónia s legfőbb szép.

Mivel pedig ez a legfőbb szép annyi mint poétai szép, tehát látnivaló, hogy a poétai szépnek fő létszerei nem egyebek mint a testi, lelki, isteni szépek, melyeknek harmóniás szerközete pedig annyi mint a testi szépen a lelki szépnek, ezeken pedig az isteni szépnek fölülemelkedése.

Mert valamint nyilván érezzük, hogy a harmóniás ember nem egyéb mint a testiekkel részint összefüggő, részint azokon fölülemelkedő, az isteni érzet által pedig istentől függő lélek, úgy legszebb világnézetünk, vagy legfőbb ideális világunk sem lehet egyéb, mint az ily harmóniás emeltségű ember színeibe öltözött világ, melynek minden főbb létszerei és szépségei a testi, lelki, isteni szépnek, ezen három Grátia ölelkezetét s innét kijelentett tánczsorát mutatják.

Mindezeket tehát egybeszorítván, a poétai szép létszereinek szerközete annyi mint a testi, lelki, isteni szépek harmóniás középléte, s annyi mint ezen középlétben a testi szépen a lelki szépnek, ezeken pedig az isteni szépnek fölülemelkedése.

Így fejti Plátó a poésist, midőn azt Diotimával lelki szerelemnek, lelki nemzésnek s az öröklét isteni érzelmének és ösztönének mondja. De így érze akkor is, midőn a poésist isteni sugalmakból, annak elragadó erejét pedig a heraklesi kő vonzó erejéből fejtegeté; mert valamint a legfőbb isten nem egyéb mint szeretet, úgy a heraklesi kő vonzó ereje sem más mint a szeretetnek lelki kötele.

VIII. HARMÓNIÁS SZERETET.

A harmóniás szeretet nem egyéb mint az emberben megjelenő hármas szeretet, úgymint: az ön-, tárgy- és

Digitized by Google

viszonszeretetnek, szerető, szerettető és teremtő erőknek, gyönyört érző, gyönyört éreztető s gyönyörben teremtésnek harmóniás középléte.

S íme, a hármas szeretetnek ezen leglelkibb ereje ismét a leglelkibb három Grátia, melyeknek rangszere ismét nem egyéb mint e különebb és testibb önszereteten, a tárgyszeretetnek, ezeken pedig a legközönebb és leglelkibb viszonszeretetnek, vagy a viszonos szeretetből folyó teremtésnek fölülemelkedése; s melyeknek háromféle hármas jelenetei a legközönebb három fő szépben, ugymint: a testi életben, erkölcsi világban és religióban, alakítják a háromszor három Grátiát vagy kilencz Músát.

Mivel pedig az ön-, tárgy- és viszonszeretet harmóniája azt jelenti, hogy az ember szereti ugyan lelketlen tárgyait is, de mégis inkább az élőket, leginkább pedig a vele leghármóniázóbb és szeretetét legviszonozóbb embert; tehát ezen szempont szerint legemberibb szép az emberszeretet és viszonszeretet harmóniájából folyó gyönyör.

Ily gyönyör a szerelem s a szerelemből folyó szülői, fiúi, rokoni szeretet, valamint a barátság és egész emberi nyájas élet. Innét van hogy a görög poéta leírta ugyan a lelketlen tárgyakat is, de csak mint valami decorátiókat a fő tárgy mellett, mely mindenkor az ember volt; s amaz érzelgő ragaszkodás a holt természethez, melyet az utóbbi poétáknál látunk, csak akkor kezdődött, mikor az emberi társasággal együtt az emberszeretet is megromolván, a poéta több gyönyört lelt a holt természet szépségeiben, mint a romlott emberekben.

Innét van, hogy ezen szempont szerint a legközönebb emberszeretet annyi lévén mint legközönebb s legfőbb szép, a szerelem és barátság áldozatait is szépeknek érezzük ugyan, de mégis sokkal föntebb szépet érzünk a nép és honszeretet áldozataiban, legfőbbet pedig az egész emberi nemzetért áldozó szeretetben. Ily áldozat és szeretet Krisztus.

Digitized by Google

De érezzük azt is, hogy az önáldozatnál föntebb a tárgyáldozat, mert az önszeretetnél föntebb a tárgyszeretet, s a viszonszeretet sem egyéb mint a kettős tárgyszeretet. Ily tárgyáldozat Ábrahámé, Agamemnoné, a fiait föláldozó Brutusé, Manliusé. S így oltárainkon nagyobb a fiát föláldozó atya, mint a magát föláldozó fiú; de mégis e kettő csak egy, mert mindenik legközönebb tárgy- és emberszeretet; s innét azoknak feje fölött a legfőbb szeretet jelképe a szerető galamb.

A szépnek eddig kimutatott és a következő szempontokban is előmutatandó három fő létszere adott, úgy gondolom, okot arra, hogy a régiek a hármat mindenben szent számnak tartották; s meglehet, hogy amiket én itt mondogatok, már ezredek előtt el valának mondva.

IX. POÉSIS.

Minden eddig mondottakból tehát látnivaló, hogy valamint minden szépnek és jónak, úgy a poésisnak is legfőbb oka és czélja a szeretet és a szeretetből folyó teremtés.

Innét van, hogy a szerető lélek szeretni és szerettetni, gyönyörködni és gyönyörködtetni kivánván, gyönyöríti, képzi, szebbíti, harmóniázza magát, hogy szerettessék és gyönyörködtessék: gyönyöríti, képzi, harmóniázza, tökélyíti minden tárgyát, hogy mindent szerethessen s mindenben gyönyörködhessék; innét az ön- és tárgyszeretetből az ön- és tárgyképzésnek, az ön- és tárgytökélyítésnek és teremtésnek harmóniás egésze és harmóniás középléte a poésis vagy a képző szellem megszebbített testi lelki világa.

Innét van, hogy a képző szellem nem egyéb lévén bennünk, mint a teremtés örökké folyó munkájának gyönyörben öltözött folytatója, mint valami isteni kéz minden iránylatit gyönyörnek örök folyamává bájolja s gyönyör által vezeti lelkünket legfőbb czélainkra az élettökélyre és életterjesztésre, ezek által pedig legfőbb gyönyörre és boldogságra.

Digitized by Google

Innét van, hogy valamint a szeretetből folyó erény, úgy a szeretetből folyó képzőszellem minden földieken fölülemelkednek, s nem csak valami föntebb czélt, tökélyt és gyönyört iránylanak; de egyszersmind nyilván istenérzetté magasodnak és világosodnak.

Mert mi az erény egyéb mint a legközönebb szeretetnek, vagy istennek az önszereteten fölülemelő érzelme, vagy az önszereteten való diadalma? s mi a leglelkibb poétai szép, mint az erényből folyó lelki szépnek s az istenérzetből folyó isteni szépnek harmóniás középléte vagy szép religió.

Ily szép religió volt a görög poésis, melynek rejteménye nem egyéb volt, mint szépben rejtett jó, s melynek valamint szép istenei nem egyebek voltak mint istenített testi lelki erények, úgy szentségei is azon képző játékok valának, melyek a görög muzsikának és gymnastikának, a lelki és testi ember egyirányú s gyönyörrel járó képzetének nagy harmóniáját alkoták, melyből pedig önként folyt a görög erény és boldogság.

De a képző szellem isteni természetére mutat még az is, hogy a muzsika és ének, ezek az istent érző emelt lélek beszédei, még a mi komoly szentségű religiónkban is örökre föntarták eredeti méltóságaikat.

Melyek szerint tehát úgy vélem, nem fogok nagy idealismussal vádoltatni, ha mondom, hogy a képző szellem oly isteni tulajdona az emberiségnek, mely nem csak egész földi életünket megszebbíteni, s az által boldogítani ösztönöz bennünket; de egyszersmind ösztöne valami szebb életnek és religiónak; s jól mondá Jean Paul, hogy ha minden templomok leomlanak is, de a poésis oltárain az áldozatok meg nem szűnhetnek.

Mivel pedig a képző szellem bennünk van, s nem egyéb mint maga a leglelkibb ember, tehát térjünk annak különebb vizsgálatára, s látni fogjuk abban a legtulajdonabb poétai szépnek örök törvényeit s azoknak legtulajdonabb középpontját.

Digitized by Google

MÁSODIK RÉSZ.

KÜLÖNEBB SZEMLÉLETEK.

X. HARMÓNIÁS VAGY SZÉP EMBER.

A nagy természetnek vagy világnak egyik kis része a földi természet, melynek különféle életjelenetei adják a földi szépségek közönét, s melyek között legszebb életjelenet az ember, vagy határozottabban, a szép ember és szép emberiség.

Legszebb földi életjelenet a szép ember, a közönre nézve azért, mivel minden földiek között legközönebb tökélyű élet, elannyira, hogy életerejével minden földieken uralkodik, minden földieknél szebbet tud gondolni s minden földieket tud szebbíteni és jobbítani; reánk nézve pedig azért, mivel természet szerint, valamint minden állat a maga faját szereti és látja legszebbnek, úgy az ember is nem csak legszebbnek látja a természetben a szép embert, de egyszersmind legfőbb czélja, tökélye és boldogsága a szép emberiséget szeretni.

Innét van, hogy a mindent szebbítő képző szellem legfőbb ideálai sem lehetnek egyebek, mint szép emberek, amit az emberiség legfőbb ideáliban, a hellenika szép istenei ben nyilván láthatunk, mert azok sem egyebek, csak szép emberek.

Valamint pedig ezen ideálokon nyilván látjuk, hogy azoknak legközönebb tulajdonsága az, hogy azok az emberiség legközönebb középformáját mutatják; úgy e részben én sem mondhatok mást mint azt, hogy legszebb ember az, ki az emberiség legközönebb tulajdonságainak harmóniás középléte, azaz, ki az emberi formák különféle extremitásait vagy végleteit és különösségeit egyiránt kizáró középen áll.

Igaz ez mind a testi mind a lelki szép emberre

Digitized by Google

nézve, mert nyilván érezzük, hogy minél több és nagyobb különösségeket látunk azokban, annál kevesebbé tetszenek, s érezzük, hogy minél nagyobb a különösség, annál nagyobb hiba.

Innét van, hogy a poétai lélek az emberi lelkek legközönebb formáját viseli s azok között középen áll. Mert ha az emberi lelkeket megtekintjük, úgy tapasztaljuk, hogy azok három fő formára oszlanak, u. m. poétai, philosophusi és harmóniátlan formára.

Poétai forma az, melyben minden lelki erők harmóniás emeltségben vagynak; philosophusi az, melyben az értelem emelt, de a többi erők kisebb nagyobb mértékben munkátlanok; harmóniátlan forma pedig az, melyben az alsóbb, azaz testibb érző és képzelő erők emeltségben vannak ugyan, de harmóniátlan emeltségben, azaz, majd egymással, majd a lelkibb erőkkel ellenkezetbe jőnek s a harmóniátlanságnak különféle nemeit szűlik.

Hogy a poétai forma ezen két forma között áll, mutatja az, hogy mindenikkel összeér. A philosophusi formával összeér az értelem emeltsége által, mely a poétának épen oly fő charaktere, valamint a philosophusnak; összeér pedig a harmóniátlan osztálylyal az alsóbb erők emeltsége által.

Innét van, hogy a keletiek a prófétát vagy szent embert és bolondot gyakran egynek nézik; valamint a törökök is azt hiszik, hogy a Mahomettől való származásnak legbizonyosabb jele az, ha az ember középkorában eszelős.

Hogy pedig a poétai osztály középszere egyszersmind annyi mint tető, látni lehet onnét, hogy a poéta philosophussá tud lenni, de a philosophus poétává nem emelkedhetik. De lehet látni onnét is, hogy mind a philosophusi mind a harmóniátlan osztály, az emberiség vég- vagy vészpontjai felé való hanyatlásnak kezdetei: mert a harmóniátlan osztály végpontja a bolondság és düh, a philosophusi osztály végpontja pedig a kretin- vagy plántaélet; s így mind a két osztály végletei általmenetelek a nem-emberi természetekbe.

Digitized by Google

Az pedig, úgy gondolom, kérdést nem szenved, hogy a harmóniás vagy poétai osztályban van az emberek többsége; mert ámbár a földi természet nem kevés tökéletlent hoz elő, de mégsem oly mostoha, hogy legfőbb teremtményében, az emberiségben, több rosszat mutatna mint jót, hacsak valami igen ellenkező körülmények az emberi természetet egészen meg nem zavarják.

De még a mi harmóniátlan cultúránk mellett is tapasztaljuk, hogy a legjobb poéták legáltalánosb tetszést nyernek; a poétai cultúrában pedig még a philosophusok sem igen tudnak egyebek lenni mint poéták, amit a görögöknél nyilván láthatunk, valamint azoknál látjuk még azt is, hogy Homeros verseinek hallására, oly lelkesedésre ragadtatott a görög nép, hogy a poésis hatalmát a szép műveletű népnél majdnem mindenhatónak kell tekintenünk. Amik pedig mind azt mutatják, hogy valamint közép és legfőbb, úgy legközönebb is a poétai osztály.

Innét van, hogy a poéta midőn szebbít, mindent középít s közönít, mert a szépben a középnek, legfőbbnek és legközönebbnek érteményei egybefolynak, mivel a legtulajdonabb poétai szép nem egyéb mint az emberi osztályok legközönebb közepén álló poéta. Ami azonban nem csak a poétára, hanem a természet egészére nézve is, amint már láttuk, így van.

De így a dolog a testi szépségre nézve is. Mert valamint az emberi test nagyságának van bizonyos közép mértéke, melytől minél messzebb távozik, annál inkább szűnik szép lenni; úgy van az emberi forma minden részének bizonyos közép mértéke, melyet az emberi formák legközönebb tulajdonságai szerint formál magának az egészhez, közönhez és többséghez vonó szeretet vagy szépérzet és ízlet. Ami természet szerint oly isteni ösztönünk, mely minket nyilván a közönhez von, s mely minél közönebb, annál boldogítóbb mind magunkra, mind az egészre nézve; s nem ok nélkül mondá Jean Paul ezen érzelmünket, mely szerint az emberiség leg-

Digitized by Google

közönebbjét érezzük legfőbbnek és legszebbnek, valami titkos istenérzetnek.

De ezért kerültek a görög művészek is ideálaikban minden individuálitásokat annyira, hogy még a magában szép különösséget is mindenkor távoztaták s mindenben a szép középszert és az emberiség legközönebb tulajdonságait választák. Mert midőn isteneiket az emberi középszernél nagyobbaknak formálták, ekkor religiói bényomásra ügyeltek s az istenek föntebbségét ábrázolák.

Igaz ugyan, hogy az emberi forma a különböző égtájak szerint változván, azzal együtt, a szokás ereje miatt változik az emberi szépnek mértéke is; de ez a mondottakat meg nem zavarja; mert minden égtájnak van bizonyos középszere, s minden égtájnak szép mértéke a maga középszere. Egyébiránt pedig azt is hiszem, hogy a nyiltabb eszű szerecsennel is könnyű azt általláttatni, hogy nem a szerecsen s nem a kakerlak, hanem a középszínű ember a legszebb.

Méginkább így van pedig a dolog a lelki széppel és szép mértékkel. Mert a lélek nincs úgy alája vetve az égtájnak mint a test; s azt hiszem, hogy a lelki emberiség nagyjában mindenütt egyenlő, vagy legalább egyforma cultúrával egyenlővé lehet formálni, mert annak legfőbb charakterei mindenütt ugyanazok; s mert ámbár a lelki szerecsenek, lelki kakerlakok és kretinek az égtájak hibáival együtt néhol igen megszaporodnak is, de többséget vagy közönséget sehol sem formálnak, sem pedig az emberi szépnek mértékei nem lehetnek.

Csakhogy, amint már a bölcs görögök tapasztalák és megjegyzék, a nép erkölcsi romlása felforgatja még a szavak értelmeyeit is elannyira, hogy azokhoz egészen ellenkező ideákat köt. Így mióta az emberi közönség, középszerű többség megaláztatott, azóta ezen szavaknak értelmeyei is annyira elváltoztak és alacsonyodtak, hogy azokhoz még a papiroson is alig tudjuk eredeti értelmeyeiket erőtetni.

Mert természet szerint, midőn egyszer a szeretet

Digitized by Google

annyira megromlik, hogy az ember nem szeretni és szerettetni, hanem csudáltatni, bámultatni, különködni s mindeneken felül csillogni kíván; akkor a szeretetlenség, hamis becsület és fényűzés a szép érzést is meghamisítja s a szépnek minden ideáit felforgatja.

XI. TESTI ÉS LELKI EMBER.

Az emberi természet legközönebb tulajdonságát abban látjuk lenni, hogy az ember nem egyéb mint szép testben öltözött és testén uralkodó szép lélek: mely szerint a poétai szép annyi, mint a szép testnek és szép léleknek, szép testiségnek és szép lelkiségnek harmóniás középléte, s annyi mint ezen harmóniában a szép léleknek és lelkiségnek uralkodása.

Az emberi természet ezen tulajdonsága szerint szebbíté a természetet a görög képzőszellem, midőn az egész lelki világnak szép testet, a testi természetnek pedig szép lelket ada, és a lelkieket a testieken uralkodókká tette; s midőn szebb lelket az emberi léleknél, szebb testet az emberi testnél nem ösmervén, a lelkieknek emberi testet, a testieknek pedig emberi lelket ada, s így mindenikre a maga szép emberi képét nyomván, azokat megemberíté s az által mind egymással, mind az emberiséggel harmóniába hozá.

Mert a tesi-lelki világok közt lebegő ember csak úgy hozhatja magával harmóniába, csak úgy szeretheti leginkább mind a két világot, ha mindeniket megemberíti, mindenikre a maga szép emberi képét bájolja s mindenik a szép emberiséget tükrözi.

Így bájolt a görög képzőszellem testi tárgyainak szép emberi lelket, lelki tárgyainak pedig szép emberi testet; s így formálta a hellenikának szép istenembereit és emberisteneit, valamint annak egész emberített vagy emberistenített szép testvilágát; s valamint magában érezte, hogy ő a testieken fölül van emelkedve, az istenérzet által pedig az istentől függ; a szerint a testieken

Digitized by Google

a félisteneket, azaz, istenített emberi erényeket, ezeken pedig a főbb isteneket fölülemelte.

Ez vala magában a görög ideál. S mivel ez tulajdonképen nem egyéb vala, mint a testi, lelki, isteni természetek harmóniájának jelképe, s mivel ez a jelkép oly igen emberi kép vala, melynél emberibbet vagy szebbet soha nem lehet gondolni; tehát látnivaló, hogy a görög ideált úgy kell tekintenünk mint az emberiség örök és legfőbb ideálát.

Ezen ideálból folyt az, hogy a görög szellem mind a testi mind a lelki világot úgy megnépesíté, hogy a görögnek minden szál fű élt és szólt, és minden idea legszebb testben jelent meg, s a szünet nélkül szép istenek közt lebegő ember a szépérzet által természetesíté magában a morált és religiót, mert épen ezeket látta mindenütt maga körül legszebb emberi színekbe öltöztetve, s épen ezeknek mélyen érzett lelki szerelméből folyt a görög lélek uralkodó színe, az isteni vídám nyugalom.

Mert a testi szépérzetből foly a lelki szépérzet, s a lelki szépnek szerelme öleli fel az embert ama szép lelki világba, hol az mintegy isten minden földieken fölül lengve mosolyg.

A léleknek ezen emeltségét, s ezen emeltségből folyó szabadságát példázta az olympiai játékok jelképe, a leereszkedő delphin és a felemelkedő sas, ami nyilván csak azt akará mondani: le a hal- és hasemberrel, s fel a saslélekkel!

XII. SZÉP LÉLEK.

A szép emberi lélek, amint már az eddigiek mutatják, nem egyéb mint harmóniás mozgású és harmóniás emeltségű szerető okos lélek. Harmóniás, mert abban az érző, gondolkodó és képzelő erők harmóniás mozgású játékban vagynak; harmóniás emeltségű, mert abban a testi érzelmeken a lelkiek, ezeken pedig a leglelkiebbek vagy isteniek fölül lévén emelkedve, annak minden érzelmei, gondolatai és képzeletei az emberi-

Digitized by Google

ség legfőbb charaktereivel és czéljaival az okossággal, erénynyel és religióval harmóniázók, azaz tehát, egyrészről a közönséges emberiséggel, másrészről pedig a természet ideális életével egyezők. Mert a világi életre néző világi okosság adja a világibb vagy testibb szépet, amazok pedig a lelki és isteni szépeket.

Innét van, hogy az ily szép lélek önképét érezvén legszebbnek, a poétai szépnek fő létszereit az érzelmi, gondolati és képzeleti tökélyekben vagy szépekben, annak egészét pedig ezen háromféle szépek harmóniás középlétében, azaz, az érzelmes és képzeletes gondolatban látja lenni; innét van, hogy valamint magát ezen három fő létszer és az imént említett három fő grádus harmóniás szerközetének érzi; a szerint a poétai szépet három fő létszer és három legfőbb charakter és grádus harmóniás szerközetének látván, azt három fő grádusra osztja; úgymint:

Első grádus az, mely az érzelmi, gondolati és képzeleti szépeknek az okossággal, második az, mely azoknak az okossággal és virtussal, harmadik legfőbb s legközönebb grádus pedig az, mely azoknak az okossággal, erénynyel és religióval egyező harmóniáját adja.

Ezen szempont szerint tehát az érzelmi, gondolati és képzeleti szépek formálják a poétai szépnek legtulajdonabb létszereit, mely háromféle szépek hármas jelenetei a szépnek három fő grádusában vagy tartományában, a testi, a lelki, isteni szépekben, ismét háromszor három Grátiát vagy kilencz Músát mutatnak, de mutatják egyszersmind a legtulajdonabb poétai szép létszereinek szerközetét is:

Ugyanis, az első grádus az, midőn a lélek minden érzelmeit, gondolatait és képzeleteit az okosság törvényei és czéljai alá rendeli; második az, midőn a lélek az erényben az önszeretetten s minden földiekben fölülemelkedik, s önerejében nyugszik; harmadik az, midőn a lélekben az erény komoly nyugalmát az istenérzet vagy religió vidám nyugalommá dicsőíti.

Vagy máskint: az első grádus adja az érzelmi,

Digitized by Google

gondolati és képzeleti józanságot; a második adja ezekhez az erkölcsi nagyságot; a harmadik pedig adja mind ezekhez az isteni fönnséget és a religióból folyó vídám nyugalmat.

Innét van, hogy az első grádusbeli poésis is nagy szépségű lehet ugyan, de a legfőbb poésisnak múlhatatlan által kell menni a föntebb grádusokba, mert egyedűl az erkölcsi nagyság és religiói fennség rajzolatai adják a poétai fölségest.

Innét van, hogy Schiller a Propylaeumok kiadójához intézett értekezletben, Hektor bucsúvételének rajzolatai között, leginkább kétféle szépségűt jegyez meg. Egyik az, midőn Hektor komoly de nyúgodt méltósággal lép alá háza lépcsőin, csak orczája hajol a szenvedő Andromache felé; de egész teste már a vitézek felé van fordúlva; a virtus ereje fölűlemelte földi érzelmein, önmagán nyugszik, nincs szüksége istenekre. Ez az erkölcsi erő, erkölcsi nagyság vagy virtus.

Másik s legideálisabb rajzolat az, mely szerint Hektor a maga fiát vídám nyugalmú tekintettel, az istenekre bízva, fölemeli. Ez az istenérzetből s religióból folyó isteni vídám nyúgalom, isteni fönnség, legfőbb ideál; mert ez nem egyéb mint az erénynek és religiónak, az embernek és istennek harmóniás összefolyása.

Így szebbíté meg Rhesus lovai elrablásának rajzolatát Minerva jelenete; nem csak azért hogy a képzelet tárgyait szaporítá, mint Schiller magyarázza; hanem leginkább azért, mivel a magában rút gyilkos scénát az isten ideája és befolyása által megistenité.

Így folynak örökre össze a poésisban az okosságból folyó philosophia, s a szeretetből folyó morál és religió, melyeknek harmóniájában állott a görög poésisnak s egész görög cultúrának nagy harmóniája.

Ezen harmóniából folyt azon legfőbb lelki emeltség, mely szerint a görög lélekben a lelki szépnek emelt érzelme a testi szépnek érzelmén uralkodóvá lett. Innét a plátói szerelem s Vénus-Uránia; s ezen leglelkibb isteni szerelmet példázta Alkibiades paizsán a menny-

Digitized by Google

köves Eros, s így veszté el Orpheus Eurydicét, midőn azt más világi, azaz lelki szemekkel megpillantá.

A szép cultúrának ezen legfőbb charakteréből folyt a görög lélekbe amaz aequátori szélcsend, vídám nyúgalom, melyet semmi meg nem háborított. Így lett az, hogy ezen boldog életű emberek, oly vídám nyúgalommal meg tudtak halni, hogy voltak oly görög népek, kiknél szokás volt az öregek között, innepi vendégségre barátjaikat összehívni s azok között felkoszorúzva a halál poharát vídám nyúgalommal meginni. Így a haldokló Sokrates utolsó szava is religió és áldozat: „egy kakassal tartozom, úgymond, Aesculápiusnak, vigyétek meg neki.“

Az ily legfőbb emeltségű és szabadságú lelket, s az ily lélek legközönebb szépérzetét, azaz legközönebb gyönyörét és boldogságát, azon boldogságát t. i. mely szerint mintegy isten a testi lelki világok minden szépségeit egyiránt érzi; mind pedig ezen legfőbb gyönyörnek a testi szépérzetből a lelki szépérzetbe, innét pedig az isteni vagy leglelkibb s legközönebb szépérzetbe folyását fejtegeté Plátó, mind az agathoni vacsorán Diotimával, mind Phaedrosban a szárnyra kelő lélek játszi képével; ami természet szerint a görög szép cultúrának menetele, iránylata és legfőbbje.

Ezért volt az, hogy a szép cultúra természetét ismerő Solon az ily lelki szabadságra nem emelkedhető köznépnek a görög szerelmet megtiltá; azoknak ellenben, kiket a szép képzet a lelki szerelemre meglelkesített, ajánlá.

XIII. ÉRTELEM ÉS ÉRZÉS.

A leglelkibb élet nem egyéb mint szeretet, a szeretet pedig érzés. Innét van, hogy a szívben gyúlad az élet, s annak utolsó ütésén fagy meg; innét van, hogy mindent előbb érzünk mint értünk, s gyakran amit egyszerre megérzünk, azt csak hosszas gondolkodás után, néha pedig úgy sem érthetjük meg; innét van, hogy valamint minden földi élet inkább függ a melegtől mint

Digitized by Google

a világosságtól, úgy mi bennünk is a leglelkibb élő és éltető, a szeretet, érzésben jelenik meg; s innét van, hogy a szépérzetből folyó képzőszellem nem csak az okosság munkáit szebbíti, de megszebbíti még azon szükségeinket is, melyeket az okosság elhárítani nem tud.

Amik pedig mind oda mutatnak, hogy valamint a szeretet ön- és tárgyszeretetre oszolván, ön- és tárgyismeretet vagy értelmet tesz föl; s valamint a legfőbb teremtő erő nem lehet egyéb, mint a szeretetnek és értelemnek, a nap a melegnek és világosságnak harmóniás egyesülete, úgy az érzésben megjelenő szerető és képzőszellem sem lehet egyéb, mint a leglelkibb, érzésnek és értelemnek harmóniás középléte, oly középlét, melyben minden érzet értelmet, s minden értelem érzést foglal magában, amit a szeretet czélra vonó ösztöneiben nyilván láthatunk.

Mert valamint a testi szépérzet által legfőbb világi czélainkra jutunk, úgy a lelki szépérzet által is legfőbb lelki czéljainkhoz emelkedünk; ami pedig nyilván mutatja, hogy a szépérzet nem egyéb mint czélérzet, s mutatja, hogy a lélek, mintegy Janus-fő, egyszerre két világot lát; úgy hogy valamint Raphael athenei oskolája Plátót égre nézve, Aristotelest pedig földre függő szemekkel mutatja; épen úgy van a léleknek is két életre szolgáló két szeme, u. m. a világi okosság, mely a földi életet világítja, és az érzésben megjelenő képzőszellem lelkibb látása, mely mint egy hold égi testeket és más világot mutat, s mely a maga tárgyait csak az érzés lelki fátyolában látja ugyan, mint Mózes az istent a sinai hegyen, s mint az álmadó Endymion az éj istennéjét, de minden bizonynyal látja, mert érzi.

Így éreztek a régiek, midőn Venus-Urániát, a lelki szerelmet vagy szépérzést, egyszersmind halál istennéjének nézék. Érezték t. i. hogy az egyszersmind valami lelkibb és szebb életnek érzője és ösztöne vagy homályos látója; érezték hogy annak lelki látása miatt nem elégszünk meg a földi élet kellemeivel, hanem valami

Digitized by Google

szebbet sejtünk és óhajtunk, elannyira, hogy a világnak gyakran élve meghalunk, vagy csak félig élűnk; érezték hogy a lélek legfőbb érzelme, a szeretet vagy szépérzet, nem tehet fel egyebet mint legfőbb értelmet és legfőbb czélérzést.

Az érzésnek és értelemnek ezen harmóniájából foly az, hogy valamint a képzőszellem nem egyéb mint a leglelkibb érzésnek és értelemnek harmóniás egyesülete; úgy a poétai szép sem egyéb, mint a szépérzet által irányolott szépnek és az értelem által irányolott jónak harmóniás középléte, azaz, szép-jó vagy jó-szép.

A leglelkibb érzésnek és értelemnek ezen egybefolyását érzék a bölcs hellenek, midőn a lélekképzet egész munkáját a muzsikára és poésisra alapíták. S innét lehet azt kimagyarázni, miért tulajdonítának Hellasz minden bölcsei a muzsikának oly végtelen befolyást az egész életbe, mely szerint egyiránt azt állíták, hogy a görög muzsika legkisebb változtatásával, múlhatatlan változni és romlani kell az egész görög alkotmánynak.

Ezen állítmányt Montesquieu az emberiség nagy könyvében paradoxiának nevezi ugyan, de valójában nem az, valamint az sem igaz, hogy itt a görög muzsikán a tudományok egyetemét kell értenünk.

Hanem ezen egész dolgot elsőben úgy kell fejtenünk, hogy a muzsikában élő haló s harmóniás érzelmű és értelmű görög lélekben a testibb érzés a lelkibb érzelemmel és értelemmel, oly harmóniás összefolyásban voltak, hogy a görög a maga muzsikáját, nem csak homályosan érezte mint mí a mienket, hanem egyszersmind értette is, azaz, a muzsika meghatározott érzelmeit oly világosan és határozottan érzette, hogy ő benne azok meghatározott értelemmé és gondolatokká világosodtak. Mely szerint a muzsikával a görög léleknek, ezzel pedig az egész görög alkotmánynak igen is változni kellett.

Másodszor pedig fejthetjük ezen állítmányt úgy, hogy a görögöknél minden muzsika énekkel lévén összekötve, a muzsika változása ezen összekötést felbontotta :

Digitized by Google

mind azért, hogy a régi énekek az új muzsikához nem illettek, mind azért, hogy a mesterkéltebb és lármásabb muzsika az éneket maga mellett elnyomta, s az által a lyrai poésis befolyását elrontotta, ami pedig nagy rontás volt.

Mert a görög népdalok nem csárdai dalok voltak, mint nálunk, hanem a görög poésisnak oly remekei, melyek a szép cultúrának legelevenebb, legmindennapibb orgánjait formálák, oly orgánjait, melyek az örömnek és muzsikával járó gyönyörnek egész erejével bájolák a legszebb érzelmeket és gondolatokat a szépnek megnyílt lélekbe, s melyek tán legfőbb képzői valának a görög léleknek, s melyeket a muzsika magával együtt elrontván, vagy maga mellől elnyomván, kérdésen kívül megrontott mindent.

Így gondolkodott a bölcs Sparta, midőn a Timotheusok bujálkodó húrja ellen az ephorusi bárdot több ízben fölemelte; s hogy igen jól gondolkodott, az idő megmutatta. Mert látjuk azt, hogy a görög muzsika szép egyszerűségének romlása után, a lármás és bujálkodó muzsika csak hamar előhozá a bujálkodó szenvedelmeket s az egész görög lélek harmóniájának enyészetét. S így lett az, hogy mind a muzsika, mind a poésis elvesztvén az egyszerűségnek és okosságnak alapját, Anaxilaus mondásaként, mindenik elkezdett évenként új csudákat szülni mint Lybia.

De ezen okból emeltem fel én is a kritikai bárdot a nálunk módiba jött érzelgő sentimentalismusra és igen mesterkélt versformákra. Mert bizonyos az, hogy valamint a görögöknél a lármás muzsika elnyomta maga mellől az értelmes éneket és poésist: úgy a mostani mesterkélt versformák és érzelgő csapongások, mint a poésisnak külső és belső lármás muzsikái, elnyomják a legbelsőbb poésist, nem csak annyiban, hogy a mesterkélt forma a gondolat szabadságát igen megköti, és a nagy sentimentalismus az érzést ragadozásra szoktatja; de már magában a mesterkélt forma mesterkélt ízlést terjeszt, ami pedig annyi mint természetlen vagy rút

Digitized by Google

ízlés; s annyi mint a szép érzet és okosság harmóniájának, s így az emberiség legfőbbjének végtelen következetű megrontása.

Mert valamint ezen harmónia szül minden emberi szépet és jót, épen úgy ezen harmóniának bomlata szül minden emberi rútat és gonoszt; s ami legveszedelmesebb, igen ragadékony rútat és gonoszt; holott a képzőszellem valamint legfőbbje, úgy leggyengébbje is a léleknek, mind annyiból, hogy a képzőszellem minden látása csak homályos látás lévén, igen könnyen tévesztheto; mind pedig annyiból, hogy annak szép vágya a tisztátlan szépet is könnyen megszereti.

Ezen gyengénkre vagynak az emberiség minden rombolatai épitve. A lélek érzi czéljait, de nem látja, s így az érzés ereje által a hihetőt könnyen hiszi.

Innét vagynak a földet pusztító erkölcsök és religiók, s innét, hogy a görög bölcseség még a legkisebb húrhangot is az okosság örök törvényei alá rendelte.

XIV. KÉPZELET.

Jól mondá Jean Paul, hogy a képzelő erő csak prózája a képzőerőnek vagy képzőszellemnek, s nem egyéb mint valami potentiált világosb színű emlékezet, mely a barmokban is megvan, mert álmodnak és félnek, s melynek képei csak hozzánk száilangó levélhulladékai a valóságos világnak stb.

Igen rosszúl ítélnek ellenben azok, kik a poétai erőt majd az alsóbb lelki erőkben, majd az értelemmel egyező, majd pedig épen az értelmen fölülemelkedő képzeletben keresik. Mely balitélet természet szerint csak onnét származik, hogy az erők játékában az alsóbbak, mint érzékibbek, előbb szembetűnnek mint a lelkibbek.

Az értelemmel egyező képzelet látszik ugyan valamit mondani, de valójában igen keveset mond: mert minden józan ember képzelete egyez értelmével, de azért nem minden józan ember poéta. Az értelmen fölül-

Digitized by Google

emelkedő képzelet pedig épen oly valami mint a képírón fölülemelkedő ecset, vagy épen lelki veszély!

Igaz ugyan, hogy Plátó is ily váddal illeti respublicájában a poésist; de ezen veszélytől nem a poétát félti, hanem a poésis gyenge publicumát. Mert való az, hogy a poéta képekbe öntvén gondolatait, az által az ifjúság képzeletét élesíti, s jóra rosszra ragadhatja. De egészen más a dolog a poétával, hol nem a képzelet játszik a lélekkel, hanem a lélek játszik a képzelettel; s ha vagynak oly rossz poéták, kikben az értelmen a képzelet fölülemelkedik, azok vegyék magokra Plátónak ezen leczkéit.

A képzelet nem egyéb mint a testi látásnak visszalátása, azaz, amit láttam vagy beszédben lefesteni hallottam, ismét vissza tudom képzeletemben látni. A képzeletnek egész munkája csak az, hogy a valóságból és leírásokból fölkapott képeket megtartja, melyből a képeket mintegy képeskönyvből, mikor tetszik, kinézzük.

Az a tehetség pedig, melylyel a képzelet képeit módosítani, el- és összerakni tudjuk, már nem képzelet, hanem fictió, azaz, a fictió játszik a képzeleti képekkel; és csak ily értelemben lehet a képzeletet poétai erők közé tenni, aminthogy én is ily értelemben vettem azt.

Mert a fictio vagy költés már oly szabad munkássága a léleknek, mely már a külvilág és képzelet képeivel meg nem elégszik, hanem azokon fölülemelkedik, s azokat önnézetei szerint módosítani s új alakokká formálni igyekezik; következőleg a külvilágon és annak bényomásain uralkodni, s így költeni, ideálizálni akar. Ez tehát már oly létszere a poétai léleknek, mely nyilván a teremtő és képző ösztönből foly.

De még ily egyesületben sem legfőbbje a poétai léleknek a képzelet, mert még így is csak akkor emelkedik valódi poétai erővé, ha azt a képzőszellem, azaz, a szépérzet és értelem intézi, vagy ha azokkal egyesül; mivel ezen egyesület nélkül a lélek legbelsőbb természet szerint rút is, rossz is lehet.

Ezért van, hogy a vídám lélek vídám világot költ

Digitized by Google

és képzel, a szomorú szomorút, a rút pedig rútat, azaz, a vídám lélek vídám képekkel, a szomorú szomorúkkal, a rút pedig rútakkal játszik, s mindenik oly világot fest mint maga. Mikor pedig nem a lélek játszik a képekkel, hanem a képek játszanak a lélekkel, már akkor a lélek nem poétai lélek, hanem oly romlott lélek, mely a poétai szabadságot és emeltséget elvesztette.

Amit Montagne mond, hogy a képzelet minden embert lökdöz, sokat pedig orra buktat, csak a nempoétákra illik. — Mert ámbár a költés vagy fictio oly igen természete az embernek, hogy alig van ember, ki magát és világát valamivé ne költené és képzelné, úgy hogy még a legföldszagúbb realista is költ valami vakondoki világot, s a maga kukaczait korántsem nézi azoknak amik; de épen az a nagy különség a poéta és nem-poéta között, hogy a poéta csak szép világot költ, és csak oly képzeletekkel játszik, melyek az okossággal és szépérzettel egyezők.

Innét van, hogy a poétai lélek mind való, mind képzelt zajlatiban úgy jelenik meg, mint Giulio Romano mosolygó Júnója a réműlt istenek és tűzokádó óriások között. Ezért legfőbb charaktere mind a philosophusnak, mind a poétának a józanság, mely szerint mindenik olyan, Jean Paul szép képe szerint, mint valami égig emelkedő s általlátszó jéghegy a többi földi alpesek között, azzal a különbséggel, hogy egyikben pólusi hósivatagok, a másikban pedig aequatori örök virúlatok tűkröznek.

Így van az, hogy a nempoétai lélekben majd érzés, majd képzelet az értelmet hanyatt-homlok lökdözik, s a harmóniátlanságnak különféle rút formáit mutatják; a poétai lélekben pedig mindenkor az öreg okosság figyelme alatt játszanak, melynek feje felett nem a képzelet, hanem a szeretet galambja terjeszti ki szárnyait.

De jegyezzük meg itt azt is, hogy a fictió vagy költés csak oly része lévén a poésisnak, melyet az egészszel össze nem zavarhatunk, igen rosszúl nevezgetjük a poétát költőnek s a poésist költésnek; amit

Digitized by Google

még akkor sem lehetne helybenhagyni, ha a poésisnak jobb nevet nem adhatnánk. Midőn pedig előttünk állanak a *költész* és *költészet,* melyek épen oly jók, mint *művész* és *művészet;* tehát ha a poésisnak magyar nevet akarunk adni, természet szerint ezeket kell választanunk. Mert a szónak lelke és tökélye a határozott értemény, s jobb új szót nem csinálni, mint értelemzavaró rosszat.

Igen óhajtanám tehát, hogy a helytelen költő és költés helyett a költész és költészet jőne divatba, a költés pedig maradna az ami volt, t. i. fictió; mert a költésnek egyébiránt is már sokféle értemények, még pedig alacsony értemények adtunk, melyekkel oly fő tárgyakat mint poésis és poéta, összezavarni semmi tekintetben nem illik.

XV. JÁTÉK ÉS VALÓDISÁG.

Valamint a költésnek és költészetnek, úgy a játéknak ösztöne is, oly igen természetében van az embernek, hogy ha az kénye szerint élhet, ha rossz cultúra vagy nyomorúság azt el nem komolyítja, egész életét játékká szereti tenni; amit nyilván látunk mind a szebb égalji vad népeken, mind a természet ösztönein fejlett görög cultúra vídám emberein, kik az egész emberképzet nagy munkáját különféle játékokba öltözteték, s az által az egész életet egy szép játékká bájolák.

Ezért neveztek a régiek minden tanulmányokat játékoknak, s ezen ösztenre épít a poéta, midőn az emberképzet minden munkáit játékos formákba öltözteti. De valamint a költés csak úgy lesz költészet, ha szépérzettel és okossággal egyesül; úgy a poétai játék is csak ezen egyesületben emelkedik szép vagy képző játékká.

Mivel pedig ez annyit tesz, hogy a szép játéknak az okot és czélt érző lélek czéljaival, a testi lelki emberiség képzetével és boldogításával, s így az emberiség legfőbb realitásaival összemunkálónak kell lenni; tehát

Digitized by Google

következik, hogy ezen szempontban a poétai szép annyi, mint a játéknak és valódiságnak harmóniás középlete, s annyi mint ezen harmóniában a valódiságnak föntebbsége.

Mert a költészi játék czélja nem játék, hanem a játékból folyó realitás, ami természet szerint nem más, mint az emberképzetből eredő emberi tökély, és a tökélyből következő minden emberi szép és jó.

Valamint a teremtő az által teszi szépekké a természet minden életjeleneteit, hogy azokat végtelen különféleségű játékos formákba öltözteti; úgy a költészi lélek is játékos formákba önti ugyan minden műveit, de azért egyiknek sem fő czélja a játék, hanem igen is mindeniké a teremtés.

Minden képző játék lelke és czélja az emberképzet, s mindenik annál főbb tökélyű, mennél egyezőbb ezen czéllal, s mindenik szép mértéke ezen czélirányossága; oly mérték, mely a szép játékot a gyermekestől, ezt pedig a rúttól megválasztja; gyermekes t. i. az, ami ezen mértéken alúl marad, rút pedig az, ami ezen mértékkel ellenkezik.

Nem kell azonban innét azt következtetni, hogy csak az szép, ami egyszersmind hasznos; hanem csak azt, hogy a legfőbb poétai szépnek, egyszersmind hasznosnak, czélirányosnak kell lenni. Mert a szépnek számtalan nemei és grádusai vagynak mind a művészetben mind a természetben, melyeknek a hasznossal semmi közök. De mikor a költészi szépről általában szólunk, akkor csak a legfőbb poétai szépet értjük, ami pedig nem más, mint a szépnek, jónak, hasznosnak és czélirányosnak harmóniás vegyülete.

Van szép virág, szép szín, szép hang, szép gyermekség, mert a gyermek is része a szép emberiségnek, valamint amazok a szép természetnek; de mindezen szépek úgy alatta vagynak a költészi szépnek, mint a test a léleknek, mint a gyermek a legfőbb embernek, oly embernek, ki valamint magában, úgy minden munkáiban a szépet hasznossal párosítja.

Digitized by Google

Ezen szempont szerint nevezzük a poésist phantasia játékának. De ha annak határozottabb érteményt akarunk adni, definiálhatjuk azt a képzőszellem harmóniás lelki játékának: harmóniásnak, mivel harmóniásan emeli lelkünket; lelkinek, mivel így kell azt megválasztanánk a testibb szép játékoktól, mint: muzsika, táncz, képirat stb.

A lelki játék már valódiságnak és játéknak középletét jelenti s kimondja, hogy a képző játéknak a legfőbb czélra hatónak s legfőbb czélt érző lélekkel egyezőnek kell lenni. Az ily lélek pedig igen érzi azt, amit Sokrates monda: vesszen el, ki a szépet a hasznostól legelőször megkülönböztetni merészelte; és az ily lélek mondja ezt Plátóval: az oly művésznek, ki hasznosra nem ügyel, ha Charisok kezeivel hinti is virágait, töltsünk illatokat fejére és küldjük tovább.

De ezen alapnak elvesztése nem csak meghaszontalanítja a képző játékokat, hanem egyszersmind el is korcsosítja és csúfítja. Mert a hasznosra nem ügyelő művész, nem használni, hanem csudáltatni akarván, a józan és szép középről, csakhamar rút különösségbe, fölöttibbségbe és különféle czéltalan végletekbe bukik.

Innét van, hogy a czélirányos görög egyszerűség enyészete után minden művészetek el kezdtek tulajdon határaikon és czéljaikon túl kalandozni, s valamint saját czéljaikat és magokat, úgy az egész szép cultúrát is meghamisították; mert minden művészet csak addig szép és hasznos, míg tulajdon határaiban marad és legtulajdonabb czéljain túl nem hág.

Így látjuk már ma többnyire, hogy a művészek különféle kártékony túlságokban és fölettibbségekben keresik a művészet legfőbbjét. Az ének, melynek czélja az értelmes beszédet a hanglebegés harmóniás játéka által megszebbíteni, elnyeli a beszédnek egész értelmét, s általmegy az értelmetlen muzsikába, a szép emberi hangból a fülemile hangjaiba, s csak akkor ér czélt, ha tüdőt repeszt.

A muzsika, melynek tárgya a szép érzelmek kinyo-

Digitized by Google

mása, általmegy a képiratba festeni a fülnek szemtárgyakat és kapuczédulákat. A táncz, melynek czélja mozdulatink harmóniázatja s minden erőnknek gyönyörrel járó kifejtése, általmegy a nyakszegő nehézségekkel való küzdésbe és kötélen tánczolásba.

Igy a költészet, melynek czélja lelkünk minden erejét harmóniás emeltségbe és szabadságba hozni, túlmegy a maga határán és czélján, midőn majd csupa festővé lesz és szünet nélkül festeget; majd csupa philosophiává, midőn szünet nélkül bölcselkedik; majd csupa muzsikává, midőn majd csak az érzésnek, majd csak a fülnek muzsikál; majd pedig, midőn czéltalan nehézségek meggyőzésében keresi a költészi tökélyt, általmegy a gyermekes mesterkélésbe és artistai kötélen tánczolásba.

XVI. A KÖLTÉSZET FŐ CHARAKTEREI ÉS CZÉLJAI.

A poétai lélek szabadsága és vídámsága önként szüli a vídám philosophiát, valamint a vídám morált és vídám religiót, melyek is valamint fő létszerei és charakterei, épen úgy fő realitásai a poétai léleknek; mert egyedül ezeknek harmóniás egyesülete által éri el legfőbb czéljait, az erényt és vídám nyugalmat. Mivel pedig a poétai lélek nem egyéb, mint maga a legbelsőbb poésis, következik, hogy ezen alapnézet szerint a poésis annyi mint a vídám philisophiának, vídám morálnak és religiónak mosolygó ölelkezete; oly ölelkezet, mely valamint az élet komoly tanítóit, a komoly tudományokat, a szépben egyesíti; úgy azoknak egyesülete által, az élet mosolygó dajkáinak, a szép művészeteknek, ölelkezetét is következteti s így szüli az egész szép cultúrát.

A tudományok ily egyesülete charakterizálja a görög poésist, valamint annak minden jobb rokonait. Raiman egész encyclopaediát vont ki Homerus énekeiből; s aki Raiman szemeivel nézi a görög költészet lelkét, látni fogja, hogy a görög nép nem ok

Digitized by Google

nélkül látta abban a szépnek, jónak és igaznak örök kánonait.

De mivel vagynak oly hajszálhasogató aesthetikusok, kik a költészet és a tudományok párosítását érteni nem akarják; tehát azokra nézve jegyezzük meg e következendőket:

A művészetek és tudományok összehangzása épen az a poésisban és a poétai cultúrában, ami a testnek és léleknek, a szívnek és főnek harmóniája az emberben, azaz: élettökély. Ez pedig fő czélja mind az embernek, mind az egész emberi cultúrának. És épen az a poésisnak és poétai cultúrának nagy charaktere, hogy azok minden szép művészeteket és tudományokat egymással és az emberiséggel harmóniába hoznak.

Ezen harmóniából lehet azt kimagyarázni, hogy a hellenek oly rövid időn és játszva azon tetőre jutának, hová minket harmóniátlan cultúránk soha nem emelhet. Mert az egyoldalú cultúra, amit egyrészről épít, más részről elrontja; s tapasztaljuk, hogy mink a régieknek még testi és kész műveiket sem tudjuk követni, az ő lelki szobraik iránt pedig úgy látszik, örökre béhunytak szemeink.

A költészettel párosuló philosophián nem oskolai hiú speculátiókat, nem az élet halvány képét fölfedező, s az által a lelket elkomolyító hideg igazságokat kell érteni; hanem csak életbölcseséget és a poétának azon okosságát, mely szerint minden műveiben a szépet hasznossal, és az egész poésist az emberiség javára néző czélirányossággal párosítani tudja.

Nem kell azonban innét azt vélni, mintha én a poésist egészen a philosophia alá akarnám rendelni. Sőt igen azt hiszem, hogy a tudományok egyesülete nem függés, hanem szerelmes ölelkezet. Függetlenül harmóniáznak azok, s mint a szivárvány színei, úgy folynak össze a poésis közép színeiben.

Midőn a szépnek törvényeit az okosság törvényeiből fejtegetjük, nem azért teszszük azt, mintha a poésist egészen azon törvények alá vetni akarnók; hanem leg-

Digitized by Google

inkább csak azért, mivel az okosság törvényeit jobban ismerjük, mint a homályos szépérzetét; mind pedig azért, mivel tudjuk, hogy ezen kétféle törvényeknek egyezniök kell, holott harmóniátlanság és ellenmondás volna a lélekben és poésisban.

Így midőn azt mondjuk is, hogy az érzésnek és képzeletnek az öreg okosság figyelme alatt kell játszaniok, s játékaikat annak törvényei alá kell rendelniök, akkor is csak azoknak szerelmes ölelkezetét, összehangzását kell érteni. Mert mind a szívnek mind a főnek vagynak saját független törvényei, s valamint a világnak, úgy a léleknek tökélye is harmónia, melyben a philosophia, morál és religió, mint szépek, fölülemelkednek ugyan egymáson és a poétai lelket valami theokratiává formálják; de ez a theokratia csak a szeretet és harmónia theokratiája.

Ezért mondja Schiller: az ember ne legyen se okos, se oktalan állat, hanem csak ember; a természet ne kirekesztőleg, az okosság ne föltételesen uralkodjék azon. Mind a két törvényadások teljesen függetlenek legyenek egymástól, és mégis teljesen egyezők.

Messze tévedt Plátó e részben, midőn a poésisban a philosophiát kirekesztőleg uralkodóvá emelte, s a poéták hibái helyett az egész poésist galádúl kárhoztatta. Amit, úgy látszik, csak azért tett, mivel nemzetének a poétai cultúra helyett philosophusit akara adni. Nem látta Plátó, hogy nemzetének egész dicsősége a szép cultúrán függött, s nem tudta, hogy lelket komolyítani, annyi mint rontani; amit a poésis enyészete után elég nyilván mutat az elkomolyított és rontott világ.

De még messzebb tévedtek azon német bölcselkedők, kik a dolog kérgéről itélvén, a poésist a lélek alsóbb tehetségeire szorítják; s így azt csak valami érzéki szépnek tekintvén, elégnek tarták, ha a poéta a fentebb lelki szépeket nem sérti. Való az, hogy holmi lyrai hulladékok ellehetnek azok nélkül. De az aesthetikában nem csak ezekről van szó, hanem főképen az egész poésisról, vagy az egész poétai világnézetről,

Digitized by Google

melynek pedig a morál és religió épen oly fő létszerei, valamint a szép emberi léleknek.

A hellen művészek nem csak lantot adának a költész istennek, hanem egyszersmind fénysugarakat, orvos füveket és sárkányölő nyilakat. A görög nép addig oly kényes volt e részben, hogy legkedvesebb dráma-költésze, Euripides ellen, csak azért fellázadott a játékszínben, hogy az a gazdagságot dícsérte.

Amit pedig korántsem csupa politikai czélból tett a görög nép; hanem leginkább az erkölcsi szépnek magas érzetéből. Mert mint erényt érző és imádó lélek, még politikai hasznait is gyakran feláldozta a lelki szépnek. Így tiltá be Themistokles hasznos javaslatát, midőn az Aristides igazságtalannak jelenté, s így nem engedé Filep magános leveleit fölolvasni. Athenae annyira tisztelte és ideálizálta a szeretet törvényeit, hogy az areopagusból csak azért kitiltatott egy areopagíta, mivel a keblébe repült madarat megölte; Sparta pedig, tudjuk azt, maga volt a megtestesült erény.

El pedig még Sparta és Athenae minden szép lélekben; s ami azokban szép volt, szép lesz az örökre, mert az utolsó szép lélek, hasonló lesz az elsőhez; s valamint azon nép remekeit legszebb erkölcsi Chárisok charakterizálják, úgy a szépnek minden remekeit örökre azoknak kell charakterizálni.

Midőn azonban a költészettel összekötendő morálról és religióról van szó, nem kalugyeri száraz üres moralizálást és szenteskedést kell gondolni; hanem szép morált és szép religiót, olyakat t. i. melyek a legszebb emberiség charaktereivel és czéljaival egyezők; s melyeket a poéta nem mondogat, hanem eleven előadása által a szépben éreztet és szerettet; s mennél nagyobb a költész-genie, annál szebb angyal alakokat teremt, és annál rútabbnak festi a gonoszt, hogy amazokat szeresd, ezt pedig gyűlöld.

De azt sem kell innét gondolni, hogy a keresztyén poétának keresztyén mythologiát kell koholni, mint némelyek íztelenkedtek, s ami mind a szépnek, mind a

Digitized by Google

keresztyén hitnek természetével ellenkezik. Mert a mí istenünk csak lélekben jelenik meg, mint a görögök legfőbb istene, a fátum; s elég annak csak ideájával megisteníteni a poésist, mint a fátum homályos ideája megisteníté a görög drámát.

Így isteníté Kotzebue drámáinak legérdeklőbb jeleneteit, mikor p. o. Húgó unokái holttesténél térdre esik; mikor Zameo hölgye lelkét az égben látja; mikor Las Casas a haldokló Bolla fájdalmas scénájában a legszentebb igék által békélteti és enyhíti a lelket stb. Így isteníté Voss idylli eposát a grünaui *schlafrockos* predikátor által, ki nem csak idylli, de egyszersmind igen ideális személy; mert a leglelkibb és legfőbb ideál nem egyéb, mint szép erkölcs és szép religió által dicsőült emberiség.

És épen így kell a keresztyén religiót a poésissal harmóniába hozni; nem pedig annak formátlan lényeivel a poésist formátlanítani. Mert a keresztyén religió lelke igen szép s igen ideális ugyan; de annak minden személyített alakai nem poésisba valók. Mert mindazok igen egyformák, komolyak és határozatlan színűek, s mind a poétai széppel, mind a poétai játékkal egyiránt ellenkezők; amit tán fölösleg is éreztet azon hidegség, vagy tán sokaknál épen gyűlölség, melylyel azok iránt korunk viseltetik.

De ha ezen hidegvette időt nem tekintjük is, még akkor is csak azt kell mondanunk, hogy a költészetben nem elég az új religió és új világnézet; azoknak szépeknek is kell lenni, s nem az próféta a poésisban, ki új religiót mutat, hanem csak az, ki legszebb religiót alkot. Mert ámbár minden religióban lehet valami szép; de azért távul legyen, hogy az újság hiú kecseinek a legfőbbet feláldozzuk. A poésisban nem az a kérdés: mi új? hanem csak az: mi legszebb?

Amire pedig természet szerint minden szépérző örökre csak azt fogja felelni: hogy a legszebb csak egy, és ez az egy a Hellenika. Ugyanazért mink is csak azt mondjuk, hogy e részben legfőbb föladás, reánk nézve,

Digitized by Google

a Hellenika mosolygó képeit religiónk magas szellemével párosítani, olyformán, hogy költészetünk egész szelleme keresztyén philosophiát leheljen ugyan; de annak képtárát és virág öltözetét a görög mythosok formálják.

Azon ellenvetés, hogy a Helleníka istenképei, már ma nekünk csak hideg jelképek és nem adnak oly vallásos hatályt, mint a görögöknek, nem szinte helyes. Mert ha megengedjük is, hogy azok szebbek voltak a görögöknek mint nekünk; mégis csak azt kell mondanunk hogy azok mind a mellett is szebbek nekünk, mint a romantica testetlensége, vagy annak formátlan lényei, melyeket sem idő, sem hely a költészet természetével harmóniába nem hozhat.

Egyébiránt pedig tudnivaló az, hogy a görög nép jobb része szintúgy ösmerte azon isteneket, valamint mink, s ha volt oly rész, mely azokat valóságos isteneknek hitte, arra csak az a felelet, hogy az alnép nem publicuma a poésisnek sem Hellasban sem nálunk.

Meglehet, hogy a romantica vázlelkei és boszorkányai a mi alnépünkre bényomóbbak, mint a görög Charisok; de a valódi poétának nem lehet czélja a vakot vakabbá tenni, s nem elég a poésisban a nagy bényomás; annak szépnek is kell lenni. Mert egyedűl a szépérzetben egyesülhetünk örök ideálainkkal, a görögökkel; csak annyiban emelkedünk pedig, amennyiben azokhoz közeledünk.

XVII. KÖLTÉSZETI OSZTÁLYOK.

Az ön- és tárgyszeretetből folynak az ön- és tárgyképzetek, vagy személyes és tárgyas költészetek; a viszonos szeretetből pedig, mely az ön- és tárgyszeretet egyesülete, foly a tárgyas költészetek harmóniás ölelkezete és középlete; oly középlet, mely amaz osztályok szépségeit magában egyesíti, és így azoknak közöne és legfőbbje.

Digitized by Google

Mely tetőn lehet ugyan a költészet majd személyesb majd tárgyasb; de mihelyt kizárólag csupa személyessé, vagy csupa tárgyassá válik, azonnal leszáll a költészeti tetőről s oly egyoldalú végletbe bukik, mely már csak általmenetel vagy a muzsikába, vagy a festésbe. Mely szerint tehát a valódi költészetek nem csupa személyes és tárgyas, hanem személyesb és tárgyasb osztályokra válnak; mert így azon kétféle színek középletét teszik fel.

Így a dolog a naív és sentimentális, a természetes és ideális osztályokkal is. Mert itt is kell mondanunk, hogy a poésis nem csupa természetes és ideálos; hanem ezeknek harmóniás középlete, mely természetesb és ideálosb színekre oszolhat ugyan, de nem csupa természetesre és ideálosra. S így a dolog, ha az emberi nemek és korok természetéből folyó legbelsőbb szellemszínek szerint osztjuk is el a költészeteket. Mert akkor is csak azt látjuk, hogy a valódi poéta nem csupa naív asszony és gyermek, nem komoly férfi vagy öreg, hanem csak ember, azaz, az emberi nemek és korok kellő közepén álló oly közép ember, ki az emberi nemek és korok minden szépségeit magában egyesíti, azoknak minden élesebb különösségeit levetkezi, és az emberiség legközönebb színeibe vagyon öltözve.

Ez a közép ember az örök ifjú, a fodros Apolló, kit mink gyakran csak gyermeknek nézünk ugyan, mint az íztelen africai hierophanta gyermekeknek nézte a helleneket; de valójában az ily közép lélekszín a legközönebb és legfőbb poétai szellemszín.

Ezen szemléletek szerint nevezhetjük az ily közép színű költészetet közép vagy harmóniás stylusnak, mind azért, mivel azon stylusok végleteit vagy vétkeit egyiránt kerüli, s azoknak legszebb közép színeit egymással harmóniába hozza; mind pedig azért, mivel legközrehatóbb, azaz, az emberiség különféle osztályaival legharmóniázóbb, mert azokkal egyiránt összeérvén, mindenikre egyiránt munkál. Ami ismét a harmóniás stylus legfőbbségét mutatja; mert a legfőbb költészet-

Digitized by Google

ben múlhatatlanúl össze kell a szépnek és hasznosnak folyni.

Az asszonyi vagy gyermeki könnyűség, naívság, természetesség és a férfiúi erő, sentimentálitás és ideálitás, épen oly létszerei a költészetnek, valamint a lágyabb és keményebb hangok a muzsikának; s valamint ezeknek összehangzó játéka formálja a muzsikát, épen úgy formálja amazoké a költészet lelki muzsikáját. Ezt példázták a régiek midőn azt mesélték, hogy a harmónia az összeköttetett Vénus és Márs szerelméből született.

De ezen szerelemből született a görög költészet szép közép színe is, mely annyira felolvasztá magában azon színek individuálitásait, hogy alig lehet meghatározni, melyik szín uralkodóbb azon. Ezért tulajdonít annak Schiller csupa gyermeki naívságot, Luden pedig férfi erőt és egyszerűséget.

Mely ellenkező ítéletek oka csak az, hogy Schiller a mostani német sentimentálismushoz, Luden pedig a mostani asszonyi és gyermekes kecsességhez képest ítélt. — Így pedig a hellenek igenis majd csupa gyermekeknek, majd csupa öregeknek látszanak; de ez csak annyit tesz, hogy azok minden végletektől egyiránt távul vagynak s a legszebb középleten állanak.

A naív és ideális költészetek összekötéséről gondolkodott már Schiller is, úgy hogy azt nem csak lehetőnek, de egyszersmind legfőbb megfogásnak is tekinté. Azonban ő e részben, Jean Paul jegyzete szerint is, még tisztában nem lévén, ezen megfogást csak említé; pedig épen a legfőbb megfogás lett volna legfőbb tárgya az aesthetikának.

De leginkább elárulja homályát, midőn azt mondja, hogy míg a tökély tetejére nem jutunk, addig ezen összekötésnek eleget nem tehetvén, jobb addig vagy az ideálitást vagy a természetességet a lehetségig űznünk, mint azoknak egyszerre meg nem felelhetvén, mindeniket elhibázni. Ami épen annyi, mint ha azt mondaná,

Digitized by Google

hogy míg tökélyesek nem lehetünk, addig legyünk a lehetségig tökélytelenek.

Ily alaptalanságból folytak Schiller túlságai! Megösmeri, hogy a különösségek és végletek a tetőn összefolynak; mégis a tetőtől való távozást és a végletek lehetségig űzését javalja.

Valójában Schiller azt gondolá, hogy a német sentimentálismus szertelenségeit és a romantica vázképeit kell a görög naívsággal és Chárisokkal párosítani; amihez természet szerint több mint emberi költész-genie kivántatnék, ha azt akarnók, hogy költészetünkből korcs alakot vagy arabesket ne formáljunk.

De nem ez a föladás; hanem csak az, hogy a poéta hányja el a sentimentálismus végleteit, s térjen a szép görög középszerhez és egyszerűhez, mint Voss szép Luizája és Goethe közép színű remekei.

Schiller értekezete a naív és sentimentális költészetekről, jó intő példa arra, mennyi készület kivántatik, még oly geniusnak is mint Schiller, hogy a poésis természetéhez jól tudjon szólni; mert ő minden bizonynyal ezen értekezetben, minden mély látásai mellett is, gyakran fonákúl lát.

Így midőn a naív és sentimentál szellemek gyökereit nyomozza, annyira téved, hogy a naív vagy görög poésist a cultúrátlan természetes emberiségből, a mostani sentimentálismust pedig az emberi műveltségből származtatja. Amit természet szerint egészen meg kell fordítani, s azt kell mondani, hogy a görög szép cultúra és legfőbb görög műveltség szülte a naív görög poésist; a mí cultúrátlanságunk pedig, azaz, a szép cultúra nemléte, ami épen annyi mint nem-cultúra, szülte a mostani nagy sentimentálitást, mely minél nagyobb, annál nagyobb cultúrátlanságra mutat.

Schillernek azt kellett volna itt mondani, hogy a természetes, következőleg a szép és jó görög cultúrából folyt a görög poésis; a természetlen, és így rossz és rút cultúrából pedig foly a sentimentálismus. A görög cultúra természetes; de csak annyiban, amennyiben min-

Digitized Google

den ideálnak egyszersmind természetesnek kell lenni, mert nincs rútabb a természetben, mint a természetlenség. De úgy látszik, Schiller még azt sem látta által, hogy a mí igen egyoldalú s ugyanazért igen tökélytelen cultúránkat, a görögök minden oldalú s így minden tökélyű cultúrájokhoz még csak hasonlítani sem lehet; hacsak a mí boldogtalan chínai ábécénket, azt a minden terminologiák terminologiáját, cultúrának s a görög muzsika és gymnastika nagy harmóniájának nem tekintjük.

Mindaz amit Schiller a cultúrából származtat, nem egyéb mint tudatlanság, és amint már mondám, szeretetlenség szüleménye. Nem szerettetni, nem használni, hanem bámultatni akarunk; s nem az ifjúságnak és népnek énekelünk, kiknek használhatnánk, hanem tudós terminologusoknak, kiknek már nem használhatunk.

S ha tudná a poéta, hogy minden fölöttébb való rút és rossz; s ha tudná mi a szép középlet; kerülné a sentimentálisták felcsigázott gondolatait, érzelmeit és képzeleteit; ha tudná hogy a költészet fő czélja és tökélye a gondolatot minden lehető módon érthetővé, érezhetővé s mintegy láthatóvá tenni; nem vonná le tárgyairól a testet, hanem inkább lelki tárgyainak is testet adna, mint a görög; s nem burkolná mindennapi gondolatait a tudós mysticismus burokjába, hanem inkább a legmélyebbet is gyermeki alakba öntené, mint a görög.

Így nemkülönben, ha tudta volna Ariosto, hogy a súgónak a súgólyukban kell maradni; szintúgy minden complimentum nélkül hagyta volna Ferrant és Rinaldót, valamint Homerus Glaukust és Diomedest.

Mindezek, mondom, nem a cultúra, hanem a szeretetlenség és tudatlanság szüleményei, s így a dolog a romantica minden egyéb ízetlenségeivel. Hanem úgy látszik, Schiller igen a maga fazeka mellé szított, s nem csak védeni akará a maga stylusát, de azt egyszersmind valami legfőbb osztálylyá akará emelni, ami természet szerint hiú akarat vala.

Digitized by Google

Mert ha megengedjük is, hogy azon érzelmi és gondolati erő és mélység, azon pompás nyelv és komoly fönnségű férfi-arcz, melyek Schiller költészetét bélyegzik, magokban véve valami főbbek, mint a naívabb stylus pompátlanabb szépségei; de a legfőbb szempontra, az emberi közönségre nézve, csakugyan azt látom, hogy a főbbség a naív szellemé, mivel ez közre és czélra hatóbb. Ami pedig nem csak annyit tesz, hogy hasznosabb, hanem annyit is, hogy szebb; mert a czélérzet, amint már mondám, annyi mint szépérzet, és a legközönebb mindenben egyszersmind legfőbb.

Schillernek ezen tisztulatlan eszméletei igen gyakoriak a német aesthetikákban, valamint igen szembetűnők azok Bouterwecknél is, ki hasonlóképen oly balúl fogá fel a természet aesthetikai követését, hogy a szépet majd a természetes és ideálos között állítja lenni (l. 95 és 294) majd pedig azoknak végpontjaiban — a csupa természetesben és ideálosban (lap 180). Mely nyilvános ellenmondás, aesthetikájának egész alaptalanságát kimutatja.

Én ily nagy gondolkodóknak ily nagy tévedéseit, onnét gyanítom származhatóknak, hogy a festő és szobrozó művészetekről ítélnek a poésisra, melyek pedig korántsem egyek.

Mert a csupa természetes stylus csak a festő és szobrozó művészetekre alkalmazható, azokra is pedig csak föltételesen, azaz, csak addig, míg azok legsajátabb működreikben, legsajátabb czéljaik szerint, csak hív követői és másolói a természetnek, nem pedig ideálozói, mely szerint is tehát azoknak stylusa nem is lehet egyéb, mint csupa természetes, holott ezen körben nem egyebek, mint valóságos művészeti prózaosztályok; mihelyt azonban általmennek ideálozó osztályaikba, hol Simonidesként, néma poétákká válnak, azonnal párosítniok kell a természetességet az ideálossággal, holott ezen osztályban már nemcsak követik a természetet, de azt egyszersmind ideálozzák is mint a poéta.

Mely szerint ezen művészetek magokban próza és

Digitized by Google

költész osztályokra külön válván, azok igenis czéljaik szerint, majd csupa természetes stylusban, majd pedig ideálosban követik a természetet; de mivel a poésisnak próza osztálya nincs, azoknak csupa természetes stylusát a poésisra alkalmaztatni semmiképen nem lehet. Mert ámbár a költészetnek is lehetnek prózaibb és poétaibb osztályai; — de itt a prózaibb sem csupa próza, hanem csak az ideálosságnak kisebb grádusa, úgy hogy a mely poéta Trója történeteit csupa természetes stylusban adná, az nem Iliást, hanem csak krónikát adna, még pedig azt sem igen derekast.

Mely tekintetben pedig nem csak a költészettől válik el azon két művészet; de szintúgy elválik az az éneklől, táncztól és muzsikától is, melyeknél szintúgy nem lelünk prózaosztályokat, holott ezeknek legkisebb mozdulataik is oly ideálozatok, melyek a prózai életen egészen fölülemelkednek.

A poésis, ének és táncz, nem csak szép művészetek, mint amazok, hanem egyszersmind legtulajdonabb ember képző művészetek, s nem egyebek mint az emberiségnek ideálos fölemelkedései, melyeknek prózájok nem más, mint maga a prózai ember.

XVIII. KÖLTÉSZ NYELV.

A mindent megharmóniázó képzőszellem megharmóniázza a maga hangtestét a beszédet az által, hogy azt magával, tárgyaival és czéljaival harmóniába hozza. — Mely harmóniázatnak fő létszerei pedig, úgy vélem, e következendők:

1) Valamint maga a poétai lélek az értelemnek, érzésnek és képzelő erőnek harmóniás elevenségű egyesülete; a szerint beszédét az értelmesség, érzelmesség és képletesség harmóniás elevenségű középletévé formálja.

Hogy minden beszédnek fő czélja és dísze az értelmesség, azt itt fejtegetnem szükségtelen. De minthogy itt még az értelmesség is közép útra van szorítva, ne-

Digitized by Google

hogy a kártékony és rút mysticismust helybenhagyni látszassam, jegyezzük meg itt, hogy a poétai értelmességet a prózaitól meg kell választani.

Ugyan is, míg a próza a gondolatnak minden ágait és mellék ideáit fejtegeti és mutogatja; addig a poéta annak csak legfőbb oldalait, s azokat is csak játszva vagy új színekbe öltöztetve érinti; mely szerint ennek értelmessége, amazéhoz képest igenis középszerű. De egyébiránt a poétai értelmesség grádusai, valamennyire csak a költészet természete engedheti, mindenkor grádusai a poétai szépnek: holott épen az értelmesség egyik fő létszere az előadás elevenségének; amit csak azok nem akarnak hinni, kik a poésist majd az értelmetlen muzsikába, majd a hetedik égbeli német metaphysikába sülyesztik.

De én úgy gondolom, a poésis nem arra való, hogy lelkünket mysticismus ábrándozatiba buktassa; hanem leginkább csak arra, hogy mind értelmünket, mind érzelminket és képzeletinket oly egyirányú derületbe hozza, hogy a poétai gondolatot ne csak értsük, hanem egyszersmind érezzük és lássuk, ami pedig annyi, mint legfőbb értés.

Ezért bájolja a poéta érzelmeinket az érzelmes beszéd muzsikájával, képzeletünket pedig a képletes beszéd festményeivel. De mivel ezek, valamint eszközei lehetnek, illendő mértékeikben, az értelmességnek; épen úgy eszközei lehetnek az értelmességnek is, midőn mértéktelenségeik által a poésist vagy üres muzsikává, vagy csupa festménynyé korcsosítják; tehát minden tekintetben ezek is csak addig szépek és hasznosak, míg józan középszert tartanak; mihelyt pedig szertelenkednek, mindenikre csak azt kell mondanunk, amit Korinna a képekkel pompázó Pindarusnak monda: a virágokat nem elönteni, hanem csak hinteni illik.

2) Valamint maga a költész lélek nem egyéb mint a természetesség és ideálosság harmóniás középlete; a szerint nyelvét is ezen színek összehangzó vegyületévé formálja, azaz, képzi egyrészről a nyelvet minden lehető

Digitized by Google

módon; más részről pedig szintúgy minden lehető módon azon van, hogy annak természetességét meg ne rontsa; mert valamint mindenben, úgy a nyelvben is legrútabb a természetlenség.

Minden valódi poétai nyelv csak valami nemesebb természetes nyelv; mely független ugyan a prózanyelv szorosabb törvényeitől, valamint a görög költésznyelv az atticismusétól; de korántsem annyira, hogy czél és határ nélkül szertelenkedhessék, hanem cssk annyira, hogy saját természetéből legsajátabb szépségeit szabadabban fejthesse.

Így fejlett a görög és római költésznyelv, s mindenik megromlott, mihelyt a poéták zabolátlankodni, különködni és tudóskodni kezdének.

3) Harmóniába hozza a poéta tárgyaival a beszédet akkor, midőn stylusát tárgyai természetéhez alkalmazza. Mert valamint magunknak más a bál, gyász és pomparuhánk; úgy a poéta is különféle érzelmei és tárgyai szerint különféle színekbe öltözteti beszédét; úgy mindazonáltal, hogy valamint a jó ízletű ember mindenféle öltözeteiben minden éles különösséget kerül; úgy a poéta is változtatja ugyan érzelmei és tárgyai szerint beszédét; de csak úgy, hogy e részben is minden szélsőségtől egyiránt távozik.

Kiterjed ezen harmóniázat még a beszéd külhangjaira is, úgy hogy a poéta valamennyire csak a nyelv természete engedi, a gyengébb érzelmekhez és szebb tárgyakhoz lágyabb és szebb hangú szavakat válogat, a zordonabb tárgyakhoz pedig keményebb hangúakat. Ami azonban itt csak feltétel alatt legyen mondva, hogy a poéta ezt csak annyiban kövesse, amennyiben a beszéd lelkének sérelme nélkül követheti; egyébiránt pedig a külhangnak a belsőt fel ne áldozza. Mert ha a tárgy lelkét legszebben kiejtő szavak helyett, a külhang kedvéért helytelenebb érteményűeket választ; akkor sokkal többet veszt mint nyer, mert a poésis csakugyan a szavak lelkében van, nem pedig azoknak hangjában.

Digitized by Google

4) Harmóniába hozza czéljaival a poéta beszédét, midőn azt megközöníti, közrehatóvá teszi, az emberi közönséghez alkalmazza, s az által a poézist az emberiségben terjeszti: mert a poézisnak, mint a cultúra legemberibb s legközönebb terjesztőjének, minden czélja az emberi közönség képzetében és boldogításában egyesül.

A poézis Hellásban népreligió volt, nálunk pedig népképzet. Ugyanazért legfőbb feladás a poétának a poésist úgy népszerűsíteni, hogy egyszersmind a mívelt ízletnek is eleget tégyen. Amit pedig én korántsem látok oly nehéz feladásnak mint Schiller; mert a népen és popularitáson nem parasztot és parasztságot kell érteni; hanem azon népet, mely a poésisnak elfogadására el van készítve, és azon szép természetes egyszerűséget, mely a régiek jobb költészeteit bélyegzi. Az ily populáris poésis egyiránt szól mind a míveltebb mind az együgyűbb néphez, és az épen a czél, hogy ezekhez egyiránt szóljon, vagy igazabban, inkább azokhoz, kiknek még használhat, mint amazokhoz, kiknek csak gyönyört adhat. Mert fentebb czél a többséget lelki világba emelni és teremteni, mint a már ott lévőket gyönyörködtetni.

Ezért illik óhajtani, hogy a német sentimentálisták tudós nyelvpompáját, mely néha engem is meg kezde szökni, a szép görög természetességgel váltanák fel költészeink, és azt soha el ne felednék, hogy minden világképző lélek egyszersmind szerető lélek, oly lélek, mely nem a felhőkben lakik; hanem leszáll az emberiség szentegyházaiba s ezt mondja: én vagyok a szeretet, küldjétek hozzám a gyermekeket, s csudálák őt a nép vénei. — S így szálla alá Homérus, akit imád az öreg, s gyönyörélve hallgat a gyermek.

XIX. KÖLTÉSZETI FORMÁK.

A költészi beszédnek számtalan formái vagynak és lehetnek ugyan; de annak fő formáit még is csak

Digitized by Google

három Cháris formálja, úgymint: a lyrai, drámai és éposi költészet; úgy hogy minden egyéb formák csak annyiban poétai formák, amennyiben ezen három fő formához közelednek és rokonodnak; mennél messzebb távoznak pedig ezektől, annál inkább csak különféle általmenetelek a prózába.

Mivel pedig ezen három fő forma ismét három fő létszerét adja a költészeti szépnek: tehát itt is csak azt kell mondanom, hogy a legfőbb költészet nem csupa lyra, nem csupa dráma és epos, hanem ezeknek harmóniás vegyületű közeplete; oly középlet, mely a lyrai muzsikát, drámai szobrozatot és eposi festeményt egy alakban egyesítvén, mind ezen költészeti szépek közönét és legfőbbjét alakítja.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek nem a versformákról vagynak mondva; hanem azon költészeti formák belső természeteiről. Noha azokra nézve sem merem állítani, hogy a drámában és eposban a lyrai versformák is ne illenének. Holott a sok egyforma vers, csakugyan előbb okozhat unalmat, mint a különféle tárgyak természetével változó versformák különfélesége unalmas tarkaságot; midőn egyébiránt is a dolog természete azt látszik mutatni, hogy a szenvedelmes beszédhez igenis más alak illik, mint egyéb félprózai beszélgetéshez.

A költészeti alakok belső tulajdonságaira nézve pedig, kérdést nem szenved, hogy a legfőbb formában ezen három Chárisnak ölelkeznie kell. Mert valamint az oly szüntelen muzsikáló lyrát, mely sem fest sem szobroz, hanem csak érzelg meg érzelg, muzsikál meg muzsikál, Pindarus és Horátius festő, szobrozó és egyszersmind ömlengő ódáikhoz nem hasonlíthatom; úgy szinte azt is meg kell Herderrel vallanom, hogy engem is hamar meglep az eposi rendszer, ha a drámában és eposban a szobrozatok és festemények mellett egyszersmind az emelt szív beszédit is nem hallom.

Ezen eposi álmosság okát pedig igen könnyű megfejteni, ha meggondoljuk hogy a lyrai lélekömlet a

Digitized by Google

poésisnak lelke és legfőbb hangja; s meggondoljuk, hogy a természetben nincs semmi szebb, semmi nagyobb, mint a szép lélek és annak magas szózata.

Ezért járúlt a görög dráma érzelmes beszédéhez még az éneklő chórus is, mely a drámát a lyrával párosítá; s ezért kell a muzsikát, éneket és beszédet harmóniásan vegyítő melodrámát legfőbb drámaformának tekintenünk; a csupa éneklő operát ellenben csak oly egyoldalú lyrai végletnek, mely a poézist egészen a muzsikába fúlasztja; még pedig oly muzsikába, melyet a dolog természetlen és nehéz tulajdonságai gyakran elég dissonantiákkal töltnek el.

De épen ily hibás véglet az is, midőn a dráma és epos a szívnek és főnek minden lyrai játéka nélkül gombolyítják le a történetet, s a szívemelő lelki jelenetek helyett, csak hideg és lelketlen bábokat járatnak előttünk. Ezt vette észre Schiller, midőn utóbbi szomorújátékaiba lyrai scénákat szöve, valamint Kotzebue, midőn a görög chórus lyráját és reflexióit a játék hőseinek szájába adá, az által ama sok lelkes episodiumát formálá.

Más részről továbbá a chórust és lyrai eszméleteket, nem csak úgy kell tekintenünk, mint a poétai szépnek kiegészítőit; hanem egyszersmind úgy is, mint legbölcsebb czélirányosságot. Mert mikor a dráma és epos az élet tarka és homályos meséit mutogatják; mi lehet czélirányosb, mint ha a lélek intéző lyra kifejti előttünk azon szempontokat, melyekből a dolgok természetét néznünk kell? s mi lehet czélirányosb és szebb, mint az oly meleg szív beszéde és életbölcsesége, a milyenek Voss Luizájából és Goethe Hermannjából hozzánk szólanak?

Igaz ugyan, hogy az ily lélekintézés, egy két philosophusra nézve felesleges; de ne feledjük azt el soha, hogy a poézis publicumát nem egy két philosophus, hanem leginkább az ifjúság és nép alakítja. Az ily publicumra nézve pedig a valódi poétának nem csak mulattatónak, de egyszersmind és leginkább lélekintézőnek is kell lenni.

Digitized by Google

Az eposi és drámai tárgyasságot sokan balúl értik és messze viszik. De én azt hiszem, hogy a szépérző és értő Winckelmannak azon állítása, mely szerint a hellenek követését nem kétlé a természet követésénél ajánlani, ha valamiben, minden bizonynyal e részben legelőbb kifogást szenvedhet, s reánk nézve szenved is. Mert bizonyos az, hogy a mi hidegebb érzékeinkhez és hamisabb nézeteinkhez képest gyakrabban és hathatósabban kell nálunk mind a szívet mind az elmét pengetni, mint a nyiltabb szívű és fejű görög népnél.

Plátónak több helyéből láthatni, hogy a helleneket Homerus nyugalmas verseinek hallása már oly nagy elragadtatásba hozta, milyent mink már ma nem értünk, nem érzünk, s amilyenre minket semmi lyrai hév nem melegíthet. De én azt is hiszem, hogy ezen boldog gyermeki népnek már csak a helyes beszéd is oly valami gyönyört ada, milyent nekünk a legszebb költészet alig adhat. Én legalább csak így tudom magamnak megfejteni mind Plátó végtelen üres beszédeinek okát, mind pedig azon gyilkos predicátiókét, melyeket Homerus az öldöklő hősek szájába ád.

A görög mihelyt csak hallá a poétai nyelvet, már megzendűlni érzé lelkében az egész Helikont; mert valamint az aesthetikai nevelés, úgy az életnek minden formái igen fogékonnyá képzék azt a szépérzetre; minket ellenben a kedvetlen prózai élet és nevelés oly hidegekké fagylal, hogy csak a lyrai és schilleri reflexió kap meg valamennyire.

XX. SZOMORÚ ÉS VÍG KÖLTÉSZETEK.

Szintoly pompásan mint hamisan szóla Bouterweck, midőn a szomorú- és vígjátékokra azt mondá, hogy a poésis általában csak extremumokban ünnepli diadalmi pompáját; mert csak ott concentrálja magát a poétai effectus egy oly érzetben, mely másik alatt nem áll.

Azt gondolnók ily beszédre, ha egyéb tisztább helyeire nem emlékeznénk, hogy ő valójában a tragoe

Digitized by Google

diát halottas házak és siralom völgyének, a lenncomicumot pedig fonó lakzinak nézi? Azonban én úgy vélem, ezt csak úgy kell érteni, hogy a szomorú- és vígjátékok, egymásra nézve, extremumok ugyan; de magokban még sem extremitások. Különben a szépnek Apolló templomára írt örök törvénye, a „semmit ne fölöttébb" a drámavilágban egészen felfordúlva volna?

Igaz ugyan, hogy a vígság, mint már magában szép és kellő érzés, nem hamar esik túlságba; de csakugyan mégis nem a szertelen hahota, hanem csak az aesthesisi mosolygás közelít a legszebb lélekszínhez a vídám nyúgalomhoz; a csupa szomor és annak végletei pedig még inkább ellenkeznek a poétai játékkal és a lélek szabadságával.

Ha tehát annyira tudnók is a költészet foganatját vagy effectusát concentrálni, hogy ily végletekre ragadó lehetne, azt tennünk szabad még sem volna. Mert ámbár egyik czélja a tragoediának szánakodást gerjeszteni; de korántsem olyant, mely a nézőt czéltalanúl gyötri, hanem csak olyant, mely a szívben a szeretet húrjait pengeti.

Az ily érzést pedig a nélkül, hogy azt egyéb érzelmek alá vetnők, azokkal oly harmóniás szerközetbe és vegyületbe hozhatjuk, mely a szomor és vígság végletei helyett azoknak aesthesisi tulajdonait magába concentrálhatja, s így az élet minden színeinek közönét mutathatja, és ez a közön a drámai közép tető. Ezen tetőn formálják az erénynek, hős szellemnek, szerelemnek és örömnek jelenetei a legfőbb játékot, nem pedig a szomornak és vígságnak aesthesis nélkül lévő végletei.

Az igazi poésis, ez a tündér világtükör, minél inkább poétai világtükör, annál inkább nem egyes színeit, hanem mindenkor egészét mutatja az életnek; az élet pedig nem csupa szomor, nem csupa vígság, hanem csak ezeknek vegyülete, és épen az a valódi poésis, mely a valóság tarka vegyületét harmóniás vegyületté formálja.

A görög tragoedia igen egyszínűleg komolynak látszik ugyan, de valójában mégis vegyes érzelmeket

Digitized by Google

ád. Mert ha egyrészről az emberiség fájdalmaiban osztoztat; másrészről az ideális világ látásával gyönyörködtet, az erény nagy jelenetei által emel, a fátum isteni ideája által pedig nyugtat és resignátióra szoktat, azaz tehát, egyszerre sebhet és gyógyít. Így az igazi poétai vígjáték vagy lenncomicum, egyrészről vídámít és nevettet ugyan; de másrészről a tréfa alá rejtett komoly igazsággal és komoly czélzattal komolyít.

Nem csak a jobb drámák adnak pedig ily vegyes érzelmet, de ily vegyes érzelmük sok jobb lyricumok is, valamint igen érezhető az érzelmi vegyület még a magyar tánczmuzsikában is. A mí komoly toborzónk nem csupa szomor, annyival inkább nem siralom; hanem a legszebb hős érzelmek pompás vegyülete; valamint a mí víg tánczdalunk is nem csupa víg, hanem a szerelem vegyes érzelmeinek mosolygó ölelkezete. Ott Hektor búcsúzik Andromachétól; itt a harczból visszatérő ölelkezik. És a magyar muzsikának ezen igen ideális charakteréből jött az, hogy Biharinak még halotti nótájátból is kimosolyg a tánczütés.

Horátius nem csak az érzelmi vegyületet szerette; de egyik legpindarusibb ódájában még ily csupa prózaszínt is vegyíte: „Vindelici, quibus mos unde deductus per omne tempus amasonia securi dextras obarmet quaerere distuli: nec scire fas est omnia"; és én ezt nem foltnak nézem, hanem valami kellemes változatnak és pihenetnek, melyről midőn újra felkap, újra érzem a fölemelkedés gyönyörét, amit tán eddig ezen pihenet nélkül megúntam volna.

Ha már oly lyrai hangok és villámok, milyenek a Horátius ódája és magyar muzsika, ennyire vegyítnek; hát mikor a költészet nagyobb térű drámában, vagy épen egy shakespearei nagy dráma-eposban az egész tarka világnak tűkre akar lenni; nem lehet-e illendő mértékben Shakespeare és Calderon?

Én úgy hiszem, a tárgy terjedésével együtt terjedhet és világosúlhat a vegyület; s hogy terjedjen és

Digitized by Google

világosúljon, a költészet tökélyéhez tartozik. Mert ideig óráig elég gyönyört lelünk a franczia ízletű kertnek rendszeres szépségeiben; de sokára csakugyan megúnjuk azt, és örömmel lépünk az angol parkba, onnat pedig a kopasz alpesekre. Melyre nézve bátran elmondhatjuk, hogy a nagyobb kiterjedésű költészetek, melyeknek különféle részeik, mintegy különös egészeket formálhatnak s az ellenkezetek tarkaságának enyhítésére elég középszíneket vegyíthetnek, inkább lehetnek képei az angol parknak, mint a franczia ízletűnek.

Hogy a hellenek a tragoediában igen egyszínűleg komolyak, nem csak onnét van, mivel az ő tragoediáik igen lyrai hangúak; de onnét is, hogy ők az erényt és imádott hős eleiket istenítő tragoediát úgy tekinték, mint valami legünnepibb szentséget és religiót, melynek komoly méltóságához a humoros játék természet szerint nem illhetett.

Nálunk ellenben, hol a legkomolyabb tragoedia is csak játék, e részben sokkal tágabb útunk nyílt; s tán czélirányosb is a még igen földszagú népet az elevenebb tarkával a lelki világba csalogatni, mint az egyszínűbb komolysággal a poésis publicumát fogyasztani.

Schiller gáncsolja Goethét, hogy Egmontban a Klárika képében megjelenő Szabadság a komoly valóságból egyszerre valami operavilágba ragad bennünket. De én úgy érzem, köszönettel tartozunk Goethének, hogy a fojtó és kínzó valóságból egy szebb tündérvilágba emel, és a leverő fájdalmak után enyhűlten bocsát el, mint a görögök, kik ugyanezen czélból a szomorújáték után vígjátékot következtetének, hogy a szívnek vídám nyugalmát visszaadják.

Ily vegyület nélkül szintoly komoly fájdalommal hagynók el Egmontot, valamint Schiller Don Carlosát. Úgy látszik Schiller nem ismeré a valódi tragoediai páthost és halált, melyekben a fájdalomnak mindenkor valami édessel és szívemelővel kell vegyűlve lenni, úgy hogy nem ok nélkül mondja Jean Paul, hogy a poésisban örömében hal meg az ember.

Digitized by Google

Midőn Zameo és Rolla halálát látjuk, elragadtatunk, édes fájdalommal érezzük a szerelemnek és erénynek édes halálát; midőn Brutus fiait megöleti, érezzük az atyai szíven fölülemelkedő erény diadalmát, s azzal együtt emelkedünk, de midőn Don Carlos hidegen az inquisitornak általadatik, vegyűl-e borzadalmunkhoz valami édes vagy fölséges? Így midőn Egmontban az erényt dűlni, a bűnt dúlni láttuk, csupa leverő, csupa prózai komoly lett volna látásunk, ha azt Goethe az ideális világ és egy szebb jövendő látásával nem vegyíté vala. Az ily szép csuda és szép lélekjelenetek már magokban poétai szépek, mivel azok már magokban religiói bényomással vagynak összekötve; itt pedig Klárikában a szerelemnek, szabadságnak, az erénynek és egy szebb életnek érzelmei összefolyván, Egmont tömlöczét templommá dicsőítik, s oly égi fényt vetnek setét szíveinkre, mint a zivataros felhők közűl egyszerre kimosolyodott hold Schiller koporsójára.

Digitized by Google

VII.

KRITIKAI LEVELEK.

(1829—1834 között.)

I.

Elgondolám, édes barátom, ha mindenben egy hiten leendünk is, mint nyelvművészek vitázni fogunk. A dolog természetében van az, hogy számtalan szavainkat, számtalan szólásformáinkat s azoknak emég számtalanabb helyzeteiket, változataikat mind nkor ugyanazon egy szempontból nem tekinthetjük, nem minden ember, de még ugyanazon egy ember sem; holott azt is minden szempontnál számtalanúl különbféle ok és czél majd így majd amúgy intézi, néha pedig az okok egyenlő mértékét, a legszorosb latolónál is, a pillantat különbféle szelleme majd erre majd amarra billenti.

Amiből természet szerint csak az következik, hogy ha a nyelvtudomány minden alapjaiban egészen egyezünk is, de mégis beszédünk soha egy nem lehet, mert szellemünk legbelsőbb természete szerint, az örökké változni fog. De következik az is, hogy, mivel én e részben egységről álmodozni sem tudok, egész nyelvtani háborúnk csak oly háború fog lenni, mint a szeretők pere, oly per t. i. mely csak a megbéküles örömeit szokja készíteni. Jer tehát, édes barátom, vizsgáljuk rendre azon szavakat, melyek neked nem tetszenek, s halld okaimat, melyek miatt nekem azok tetszenek.

1. *Müvészet.* E helyett, úgy hiszed, jobb *müvész-*

Digitized by Google

ség, mert igazabb. Első tekintettel, úgy van, igazabb; de az első tekintet ritkán legfőbb tekintet. Mert ha jól meggondolod, hogy a *művész* és művészet csak olyan mint *vadász* és vadászat, *halász* és halászat, *madarász* és madarászat stb.; tehát látni fogod, hogy a *művészség*, szobrászság csak olyan mint *vadászság* és *halászság*; látni fogod, vadászat és vadászság egészen különbféle, úgy hogy, a vadászatot és halászatot igen kedvelheted, a vadászságot és halászságot ellenben korántsem, mert se *jáger*, se halászlegény lenni nem akarsz; látni fogod, hogy a *vadászság* személységet és tisztséget jelent, a *vadászat* pedig jelenti azok tárgyát, azaz tehát, a vadászságnak tárgya a vadászat, és ez a vadászat *ars* és *Kunst*, a vadászság pedig *Kundschaft*; s látni fogod, hogy a dolog épen így levén a művészettel és művészséggel, a *művészet* nem egyéb mint maga a *Kunst* vagy *poésis*, a *művészség* pedig épen annyi mint a költő-egyetem.

Ez így lévén, valjon melyik tárgya a szépízléstannak, a poésis-e vagy a költő-egyetem? a művészet-e vagy a művészség? a szobrászat-e vagy a szobrászság?

Ilyformán látod, édes barátom, hogy a *művészet*, ámbár nem oly mindennapi hasonság szerint van alakítva, mint: *művészség* és mesterség, mégis egészen jó; a *művészség* ellenben mind értelmére mind hangjára nézve igen hibás: értelmére nézve hibás, mert minden bizonnyal a szépízléstan nem a poétaságról, hanem a poésisről szól; s így a hangra nézve is, kérdést nem szenved; a *művészet* igen szép, a szobrászság és művészség *ászsága* és *észsége* ellenben igen rút.

Valóban különös az, hogy mí ezen szót: *mesterség* helytelennek látván, a helyett másikat alakítánk ugyan, de ezen másikat is épen azon helytelen szavunk helytelen hasonsága szerint alkotók! De én úgy gondolom, valamint első íróink nem mondának: képiróságot és képfaragóságot, hanem mondának: képirást és faragást; úgy mink annyival inkább már most ne analogizáljunk a helytelen *mesterség* szerint, s ne mondjuk:

Digitized by Google

művészség, szobrozóság v. szobrászság, hanem mondjuk : művészet, szobrozat és szobrászat, mert mindez nem egyéb mint szebbített hangú művészés, szobrozás és szobrászás, melyek természet szerint épen oly alkatú és értelmű szavak, valamint a képirás és faragás.

Azon ellenvetésed : nincs *művészni*, tehát *művészet* sem lehet, hidd el nekem, semmit nem nyom; mert épen így nincs *alkni*, *képelni*, *természni*, *közelni*, *távulni*, mégis van *alkat*, *képlet*, *természet*, *közelet* és *távulat*. S valjon ha most nincsenek ezen igéink, nem lehettek-e valaha s nem lehetnek-e még? S ha a hosszú széles *művészkedés*, *fűvészkedés*, *kertészkedés* helyett, vadászat, halászat, madarászat stb. hasonsága szerint, *művészet*, *fűvészet* és *kertészet* lesz, valjon mit vesztünk vele? vagy mit nyernénk azzal, ha a *vadászat* helyett *vadászkodást* mondanánk?

Másik ellenvetésed az, hogy a *művészet*, *képzet*, *képirat*, *szobrozat* stb. nem művészést, képzést, képirást és szobrozást jelentenek, hanem a cselekvés által meglettet, azaz, művet, képet és szobrot. Igaz, hogy több ily szavunk értelme már elváltozott, mint p. o. *rajzolat*, *épület*, *képzelet* stb.; de az is igaz, hogy ezen elváltozott értelmek nem egyebek mint váltott gyermekek; mert eredet szerint ezen két szólásforma szintoly egy, valamint a *vadászat* és *vadászás*, *halászat* és *halászás* stb.

Innét van hogy még a változott értelműeket is majd így majd amúgy forgatjuk, p. o. *iromány* majd irás majd irat, a *festemény* majd rajzolás majd rajzolat, a *képzelmény* majd képzelés majd képzelet, s így *megfogás* megfogat, *bényomás* bényomat stb. Egyébiránt pedig nyilván látjuk, hogy a magyar általában így beszél : könnyű míveletű, munkálatú, szántatú, boronálatú föld; nehéz kaszálatú rét, nehéz nyíretű birka stb.; mely szerint valamint van *aratás*, *vetés*, épen úgy van *szüret;* s valamint van *emberképzés*, *nyelvképzés*, épen úgy van *emberképzet* és *nyelvképzet*, melyek értelmökre nézve egészen egyek ugyan, de hangjokra nézve

Digitized by Google

igen különböző érdeműek, mert ki nem érzi azt, hogy a sok *ás, és, ság, ség* nyelvünket igen nyersíti, s hogy azokat minden lehető módon fogyasztanunk illik?

Vagy tán azt hiszed, hogy nyelvünknek hasznára lesz az, ha a *képzet* és *szobrozat* tárgyjelentők lesznek? Igaz, nem árt ha tárgyainknak különbféle neveket adhatunk; de mikor van *kép* és *képzemény*, *szobor* és *szobrozmány*, nem látom, minek a harmadik?

2. *Mel*, *mell*, pectus, *melly*, quid quod. Nagyon csudálom, hogy neked jobbnak látszik úgy, ha mind a két értelemben csak *melly*-et írunk! De nem látod-e, barátom, hogy a szónak valamint leglételibb tökélye a határozott értelem, épen úgy leglételibb hibája a kétértelműség? Mi természetesebb pedig mint ezen hiányt úgy orvosolnunk, amint a nemzet nagy része már nyilván kimutatta?

Vagy tán neked *ly* oly valami szépség, hogy annak még a beszéd lelkét, az értelmét is fel akarod áldozni? Valóban nagy korhely az ízlés! legnagyobb pedig a nyelvképzői ízlés! Gondold el, édes barátom, én azt csak valami költött hangnak, s ezt is csak valami váltott gyermeknek nézem; s ha azt nem tudnám, hogy egyedűl az volt és lehetett az *l* és *j* veszedelmes antagoniájának békéltetője, tüstént kivetném írásomból; hanem így igen is maradjon a békéltető és legyen szép. Csak arra kérlek, ne nézzük azt oly nagy szépségnek, hogy a miatt még nyelvünk értelmét is megzavarjuk, vagy azzal helyesírásunkat igen megterheljük; sőt fordítsuk azt nyelvünk fentebb szükségeire; ahol pedig nem szükség, ott lassanként, az antagonia felriasztása nélkül, fogyaszd.

Ezért nálam a quid quod — *melly*, a pectus pedig *mell*. S így lehet több ily kétértelmű szavunk is, melyen ilyformán segíthetünk. Van pedig még több, melyekből a szükségtelen *ly*-et méltán kifeledhetjük, p. o. *tellyes*, *felyül*, holott ezek gyökerei *tel* és *fel*; így *tavaly*, mert itt a *valy* nem más mint val vel; *béklyó*, ami

Digitized by Google

nem egyéb mint békoló, s így Károly, Angoly stb. legyen Károl, Angol.

3. Ezeket: *föntt, föl, sötét, ösmerem* stb. inkább szeretnéd így: fent, fel, setét, esmerem. E részben igen egyet érzek veled; mert a helytelen kimondásból szívott rossz szokást követni, nekem is visszatetszik. De mindemellett én különbséget teszek, *felettem* és fölöttem között. Érzem a különböztetni kellést *fent, felesnél* is, hanem ezeknél az *e*-nek a mi ajkunkon háromféle hangoztatása segít.

II.

Most olvasám a Felső-Magyarországi Minerva 1826-beli 2-d. negyede 702—704-d. lapjain Igaz Sámuelnek 1826-ra kiadott Hébéje bírálatát Kazinczytól. Megvallom neked, nagyon kedvetlen érzelmekkel olvasám, nem azért, hogy abban a mí keresztes szonettháborúnk szidalmait ellenem megújítá; hanem azért mivel abban egész valóját oly színekben mutatá, milyenekben én nem ily sok tökélyű lelket és igen kedvelt tanítómat, de legkisebb ellenségemet sem szeretem látni.

Ugyanis, nem csak meg nem eléglé ezen ősz barátunk az „Élet és Liter.“ köteteiben ellenem vívó s az olasz formákat védő geniális okerők diadalmát; de jónak látá itt még a leghatalmasb okerőt is, tudniillik a *példát*, ellenem hozni, még pedig oly arczczal és segédeszközökkel, milyenekre csak a legerőtlenebb ügy védői szorúlnak.

Sophismáinak veleje ez:

1. Hébe némely versei leoninusok; tehát az új iskoláé az igazság, s akik az ily verselést bábozatnak nézik, azok barbarusok.

2. Ezen barbarusok a világost és természetest mondják szépnek; tehát Vásárhelyi érthetetlen és természetlen verse a magyar poésisnak dísze.

3. A poésisnak nem vesztegleni, hanem előbbre menni kell; tehát már mast a régi görög metrum nem

Digitized by Google

elég, hanem kell új Ráday-metrum is, oly metrum tudniillik, melynek rejteményes törvényei szerint Hébe legszebb művét, Kisnek Nyári Éjtszakáját, szintúgy leoninusok közé lehet keverni, valamint előbb Kisfaludy Sándor remekeit.

Mosolygod ezeket, barátom, de hidd el nincs kedvem tréfálni, hanem minden bizonynyal ez veleje egész kritikájának, amit magad is által fogsz látni, mihelyt azt megtekinted. Addig is pedig halljuk mast miket mond Vásárhelyi versére :

„Hébének legszebb darabjai közzé tartozik *A Költő vágyása*, l. 168. Vásárhelyitől, bár az kevésnek lesz érthető, mint maga az éneklett tárgy. Gondolatjai magasak, érzései mélyek, nyelve tudós nyelv, és ha minden stanzát kitoldana még két sorral, hogy a szchéma nyolczas rímmé váljon, ez a darab volna lyránknak egyik legpompásabb járdallású éneke; poésisünknek egyik első-rendű dísze, kevélysége.

Lesujtott fővel, lantja a kezébe,
Komordan ül a Költő s révedez :
Bánat közt homloka hajúl ölébe
És szellemesbb virányin éledez.
Bájos berkekben andalg képzeménye,
Míg szebb hangokra fejlik érzeménye.
Mereng magasdan léte túlhatárán,
Szebb néztein esengve kéjeleg;
Fenn honjában távol képzelte várán
Valósúl keble, a szűz, a meleg.
Csak szép, igaz fejlik ki szelleméből,
S egy uj világ támad fel képzetéből.
Leszáll, s hattyúként tükröző vizébe,
Lassúdan távolabb evedz, evedz,
Kiömli sérelmét az ég ürébe,
Melyet titkos bánat szivére edz.
Ábránd körökben létesül világa,
Árboczczán függ a lant s rajt myrtuszága.

„A dal sötéte, így folytatja magasztalását Kazinczy, mely oly igen illik a tiszta felfogást nem tűrő tárgyhoz, itt érdem és nem hiba. Az olvasó csak sajdítja a mit az ihletett neki mond, és ha maga költő, gyönyörködve látja megújúlni lelke előtt az ihletés szent hatá-

Digitized by Google

sait. — De visszatérünk a lelkes költőhez, s itt adjuk utolsó gyönyörű két stanzájit :

Leráutja, borzadás közt, végre lantját,
S feltün hevült lelkében éneke,
Eltörli bőszültén az éj homályát
Fejlő keblének végső zengzete,
És égi ihlettől körülölelve,
Reá borúl az Istenség szerelme.
Már csendes keblek köztt mereng az ének,
Magasdan a nap túlhatárain,
S arany menyegjében sérült szivének
Emelkedik vágyása szárnyain.
S felkenve szellemétől énekének
Szelíden vég bucsút ad életének.

Látod-e, kedves barátom, hogy a leoninus, neologismus, mysticismus és több efféle csudatévő *ismus*, mely igen könnyen alakít nálunk nagy poétákat!? De én úgy hiszem, nem üres ábrándozatok, hanem csak szép gondolatok lelkesítik a poésist. Itt pedig nem szép gondolatot, de semmi gondolatot és semmi értelmet nem látok; hanem igenis látok ily gyermekes változatokat :

Szellemesb virányain éledez,
Bájas berkekben andalg,
Magasdan mereng léte túlhatárán,
Szebb néztein kéjeleg,
Fenn honjában képzelte várán,
Új világ támad képzetéből,
Ábránd körökben létesül világa,
Magasdan a nap túlhatárain,
Szívnek arany menyegje stb.

Mind ezek mondom nem egyebek, mint ugyanazon egy idea kitételeinek változatai, melyekből természet szerint csak az látszik, hogy az üres ifjú érez, ábrándoz, de érzelmeit gondolatokká világosítani, s ami még több, gondolatait szépekké alakítani még nem tudja, azaz tehát még korántsem poéta; mert a poéta nem egyéb mint szép gondolat, és képzelem s érzemény.

Hát midőn ily kis dalban az ily kedvenczek : *komordan, magasdan, lassudan* és ismét *magasdan*, így egymást érik, nem látod-e mely ízlet jelentkezik? s nem

Digitized by Google

látá-e ezt Kazinczy? az a Kazinczy, ki egyebütt a legcsekélyebb mikrologusi pepecscsel szokott bajlódni és fontoskodni?

De mindezeknél rémítőbb az, miként itt Kazinczy, kinek szavait a részeg ifjúság falva nyeli, a mysticismus mellett, ezen a tudományok legdühűltebb pusztítója mellett, ily kiáltólag apostolkodik! Így valóban egész poésisunk ma holnap Mowbray boszorkány lakzijává bűbájoltatik, hol a mysticus vendégeket ambrósia helyett szél- és habétkek fújják fel! Ily hamis aesthetikák és kritikák következése az, hogy már most egész époszaink, egész dalgyűjteményeink vagynak ily szél- és habétkekből *kotyvasztva*. Mert ugyan kérlek mi csuda, ha az üres és a poésis első hatályai által elragadtatott ifjú ilyeneket, ily tisztelt művésztől hallván, s az által így felpálinkáztatván, mi csuda mondom, ha a helyett, hogy zavaros érzelmeit elrendelni és megvilágosítani ügyekeznék, még inkább megrészegíti magát s abban keresi a költői tökélyt, hogy őtet senki ne értse.

Tegyük tehát aesthetikánk ezen mérge mellé az ellenmérget, s mondjuk meg a szépérző ifjuságnak, hogy érzelegni, ábrándozni, új szavakkal fényelgeni, értelmetlenül habatolni minden gubó tud; hanem szépeket gondolni, a szép gondolatokat elrendelni, azokat valami kerekes egészszé alakítani, s minden lehető elevenséggel és tisztasággal elővillantani, csak a legjózanabb és legtisztább fényű lélek dolga, s ily lélek legyen a poéta.

De továbbá maszlagnak nézem én itt még azt is, hogy ezen nagy befolyású nyelvtudósunk ennyire köti költőinkre az ő tudós nyelvét! És ugyan kérlek, mit lát ő tudós nyelvnek? mit egyebet mint az egymásra halmozott új szók kavarczát? S valjon nem tudta-e azt Kazinczynk, amit grammatistáink is tudnak, azt tudniillik, hogy mind a görögnél mind a rómaiaknál épen az aprózón tudós nyelvre és tudóskodásra vágyás szülte a költői nyelv bábelességét?

Digitized by Google

Vagy tán itt is azt gondolá Kazinczy: „Nem botol aki helyén tudva s akarva botol?“ Igen, igen, de én úgy látom, valamint: *botol*, egészen rosszúl van mondva, *botlik* helyett, s *botol* csak annyi mint *botoz*; úgy ezen egész gondolat nagyon rossz és sok tudvabotlások kútfeje, oly kútfő, mely miatt minden bizonynyal sok tudva-botlókat megbotol még a tudva nem botló kritika.

Bizony kár volt Vásárhelyit ily homályosba vezetni, sőt abban erősíteni, mert lelkesség, képzelem sok látszik érzelmeiben, csak egyszerűbben, nyíltabban fejezte volna ki azokat. Kazinczyt e dícséretekre itt csak az gerjeszté, mert láta megint ifjút az őáltala ajánlott Ráday versmértékkel, már hát hibáinak is védője, eltakarója lett, csakhogy az ifjú az ő pártján maradjon. Csuda hogy ezt is nem kiáltá, mit szokott: ifjú! leveszem koszorúmat homlokomról s tiedre teszem.

III.

Halljuk, édes barátom, Kazinczyt, tovább:

„De ennek alkalmával legyen szabad egy-két technikai intést adnunk azoknak, kik a Ráday-nemben gyakorolják erejeket: Mig a hexametrista nem ismeri a hosszú syllabáknak más nemét, mint amelyet vagy accentus vagy az ugynevezett positió (rövid vocálist követő két consonans) tesz hosszúvá s minden vocálist, melynek accentusa nincs, vagy két consonans nem követ, rövidnek veszen: a Ráday-szchémájú Költő az accentus nélkül álló vocálist azért, hogy két consonans követi, *kemény* syllabának ismeri, de nem ismeri hosszúnak; ellenben az accentus nélkül álló vocálist is megvonja, némely helyen (szee-relem, vee-szedelme), ha úgy kivánja a hely. Spondeust bátran veszen jambus vagy trochaeus helyett, de a jambust a trochaeussal s a trochaeust jambussal, vagy igen ritkán, vagy épen nem cseréli fel; az ily felcserélés elszenvedhetetlen dissonantiát csinál. Ilyen itt e sor: *Melyet titkos bánat*

Digitized by Google

szivére edz — melynek három első lábai igazán spondeusok de trochaeusi hangzattal, holott a versezetnek jambusokban kellene szökdelgetni. Tegyük így: *Szivére melyet titkos bánat edz*, s a vers olyan amilyent a szchéma kivánt."

Ezeket hallván, meghökkensz, tudom, velem együtt nagy tudatlanságunkon, holott mink ezen csudamértékről mindeddig semmit nem tudánk! Úgy vagyon, édes barátom, míg mink a régi mellett vesztegllünk, addig mások új világokat foglalnak s oly rejtelményes metrumra bukkannak, melynek egyik füle oly finom és kényes, mely nem csak hosszú és rövid hangokat hall mint a mienk; de még a hangok fokait is megméri, s hall jambus- és trochaeus-hangzatú spondeusokat, s hall hosszú, rövid, kemény, fél és középhangokat; másik füle pedig oly fonák, hogy a hosszút rövidnek, a rövidet ellenben hosszúnak hallja, amint a hely kivánja!?

Vagy tán még igazábban fogjuk fel e titkot, ha azt félsüket metrumnak tekintjük: mert nyilván van az, hogy csak az accentusos vocálisokat érti, az accentustalan vocálisokat pedig csak alig avagy épen nem hallja; mert különben hogyan mondhatná a rövid vocálist hosszúnak, a positiósat pedig nem-hosszúnak, holott a positiós vocális kimondása még hosszabb időt és hangot kiván, mint az olyané, melyet csak az accentus tesz hosszúvá?

De továbbá nyomozódhatunk még így is: Ez a metrum egyfelől oly igen muzsikás akar lenni, hogy a poésis és muzsika technikáit egészen összezavarja, úgy hogy még *dur*, *mol*, s tudja mi hangokat is tapogat; másfelől pedig épen úgy gondolkodik mint az egyszeri muzsikus: *ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes!* azaz tehát, annak egész törvénye csak ez: Hogy jobban láttassál muzsikálni és előmenni mint a Zrínyiverselők, pengesd a szokott metrumot ahol könnyen megy; ahol pedig nem akar menni, ott mondd: hogy a muzsikai metrumban a rövid hosszú is lehet, valamint a

Digitized by Google

hosszú rövid is, ha a hely úgy kivánja; mert természet szerint az ének mind a hosszút megrövidítheti, mind a rövidet meghosszíthatja, p. o. szeerelem, veeszedelme stb.

És íme innét láthatod, mint fog velem kezet a muzsikai metrum! Mert nem épen állítám-e azt, hogy az ének az egész beszédet elnyeli? s nem épen annyit tesz-e ez, hogy az ének a rövidet hosszúvá, a hosszút pedig röviddé teheti? Ha pedig ezt teheti, aminthogy minden bizonnyal teszi is; tehát látni való, hogy e részben a muzsikai metrum az én okfőmön épül és igaz; hanem más részről még ezen kérdéseket kell megfejtenünk, ha a dolog titkába akarunk hatni, ugymint:

1. Ha az ének avagy hely a rövid vocálist hosszúvá, a hosszút pedig röviddé kivánja és tudja tenni, miért kivánja azt csak némely helyen?

2. Mely helyek kivánják és tudják ezt és melyek nem?

3. Kivánják-e azt valójában azon helyek, avagy csak tűrik, azaz, törvénynek nézzük-e azt vagy csak szabadságnak? és mi a törvénynek oka, a szabadságnak pedig határa?

4. Ha ez a metrum oly kényes, hogy a jambus mellett, még a trochaeus hangzatú spondeust sem tűri, miért tűr egyéb sokkal nagyobb rendetlenségeket?

5. Ha a jambus mellett a trochaeus szenvedhetetlen dissonantiát csinál; honnét van az, hogy a jambussort, a nyugpont után egészen és nyilván trochaeizálva szavaljuk? s valjon a metrum reálitása a papiroson van-e vagy a szájban?

6. Ha a hangok fokait mérjük és ily spondeust mint ez: *látunk*, trochaeus hangzatúnak veszünk; valjon az ilyen: *látánk*, tiszta spondeus-e, avagy az accentus és positió miatt trochaeus hangzatú? stb.

Mindezeket mondom meg kellene még fejteni, ha a dolog egész valójába akarnánk hatni; de mivel én már gyakran tapasztaltam, hogy az ily mély dolgok soha sem egyebek csak czifra szókba burkolt semmik,

Digitized by Google

vagy ami még rosszabb, csak valami túlságok túlsága; tehát bízom ezen kérdéseket Kazinczy iskolájára, én pedig eléneklem Kisnek gyönyörű *Nyári Éjtszakáját*, melyet szintoly rosszúl nézett ugyan Kazinczy metrumosnak, valamint Kisfaludy Sándor szép dalait; de azért még is minden bizonnyal füledhez és szívedhez fognak minden hangjai simúlni.

Csendes éjszakán járkálok
S hány varázslatot találok.
Gyenge szelek,
Falevelek,
Hold-beszélgetést susognak,
Távul patakok zuhognak.

Árnyak árnyat ölelgetnek,
Mint akik híven szeretnek.
Hegyek völgyek,
Fenyők tölgyek,
Merre hold sugári hatnak,
Csuda képeket mutatnak.

Mik laknak itt? halmok, térek,
Gnómok, szilfek vagy tündérek?
Mint bujkálnak,
Hogyan válnak,
Széppé, semmivé kényekre?
Mint építhetnék ezekre?

De fenn, az ég üregében,
Csillagok dicső fényében,
Változatlan,
Határatlan
Hüség ragyog, nem vak kényen,
Hanem örök szép ösvényen.

Alatt képek jönek mennek,
Fenn nyomos hely van mindennek.
Égi fények,
Szép remények,
Vagytok ti kétes szivemnek,
S utmutatók életemnek.

Hiszen így akármelyik Zrínyinemű dalban, énekben, is találsz majd itt, majd amott spondeust, tro-

Digitized by Google

chaeust, s ha Kazinczy részrehajlósága, neki keresztyénedik, úgy a *Miatyánkat* is mértékes rímű versnek fogja hirdetni.

Valóban nem egyéb Kis János figyelme itt, hanem inkább választott szót trochaeusi ejtésűt ahol csak lehetett, de meg a gondolatot csak olyan szó oda szoríthatása kedvéért össze nem zsugorítá. S ezt helyeselem. Igen is kényesebb fül sorozza most már a Zrínyi-versnembe is csak a hízelgőbb hangzatot, s meg ne elégedjék, mindjárt a legelőszer észbejutottal. Igy térünk a megismert igazra, így nem veszteglünk makacsúl a régi mellett, nem pedig csak úgy, ha Kazinczy hosszúnak vagy rövidnek parancsolt hangozatit, miként Kisre írá, elfogadjuk. De én még azt kérdem itt, kedves barátom, miért nem akarta hogy én még ifjú koromban a Ráday-nemet válasszam, miért hagyá helyben akkor midőn kéziratomat összevissza-corrigálta, a Zrinyinemet nálam? Akkor ömlöttek rám dícséretei úgy, hogy azokat sokallanom kellett.

IV.

Távul legyen tőled, hogy felőlem azt véld, mintha én Kazinczy nagy érdemeit nem ismerném avagy kissebbíteni akarnám; most is szintúgy tisztelem én őtet mint valaha, s megvallom, hogy ő nekünk oly remekműveket is ada, melyek poésisünk örök díszei fognak maradni.

De ha én Kazinczyban a philosophust annyira nem csudálhatom, mint a poétát, s ha látom, hogy annak némely elvei hamisak, némely virágai mérgesek; kívánod-e, hogy én azokat ne lássam és ki ne mutassam; holott tudom azt, hogy minél nagyobb az ember, annál terjedőbbek annak hibái, s annál inkább kötelesség azoknak ragadósságát gátolni? Hogy pedig Kazinczynak vagynak hibái, s hogy az ő hibái sokkal ragadósabbak, mint az ő szépségei, azt eléggé tapasztaljuk.

Digitized by Google

Tekintsd meg Minervánk hetedik évi folyamának harmadik kötetét, s látni fogod abban, hogy Kazinczynak életirója már utánozza a sírversben Kazinczynak azon minap ejtett hibáját, midőn a *fölfelé* helyett ezt mondá: *felfele;* mert íme már a sírversben is ott áll a *mindenfele*, a *mindenfelé* helyett! S hiszed-e hogy, ha a kritika ilyeket meg nem ró, még oly sírverseket is kap Kazinczy, melyekben nem csak *felfele* és *mindenfele* lesz; de lesz még *másfele* is?

Tekintsd meg továbbá Kazinczynak egy másik életrajzolatát, a Magyar Tudós Társaság Névkönyvében, s látni fogod, hogy ezen csúfnevet: *aggastyán,* melyet Kazinczy gúnyképen ada másra, holta után, valami pajkos Nemesis által, visszanyeré! Hogy tehát még mink is, több költő társainkkal együtt, *aggastyánokká* ne legyünk, nem szükség-e nyilván kimondanunk, hogy az *aggastyán* csak csúfnév, és nem egyéb mint *Ágoston;* mert a magyarok a vén embert *öreg Ágostonnak* szokták csúfolni mint az öreg asszonyt *vén Dorottyának*, és csak a tótos tájakon változott az öreg *Ágoston*, *aggastyánná.*

Innét van, hogy ezen nevek nálunk majd egészen kimentek szokásból; noha régi levelekben, valamint Ágoston, úgy Dora, Dorka, Dori, Doris, Doricza gyakran találtatnak. Jegyezzük meg tehát ezúttal azt is, hogy nagyon hibáznak azok, kik Dorát Dorottyának nevezik, mert ez már most minden bizonnyal csak csúfnév, mely mindig nevetséges mellékideákkal jár.

Visszatérvén pedig Kazinczyhoz, ne únj meg, ha annak még egypár ragadékony hibáját előhozom. Láttuk, hogy ő azon káros balitéletét, mely szerint az írásnyelvet, kizárólag a tiszai szóejtésre akará szorítani, már majd egészen uralkodóvá tette, s elég csóragot*) kelle tűrnünk, míg nyelvünk gazdagságának legtermészetesb forrását megnyithatók.

*) Csórag annyi mint: durung és cselőke.

Digitized by Google

Csak ezen csekély észrevételekből is által fogod tehát látni, mennyire kell vigyáznunk, hogy Kazinczynak tagadhatatlan sok szépségeivel együtt hibáit is magunkban meg ne örökítsük. Ugyanez okból óhajtanunk is kell, hogy annak minden jobb műveit valamely igazságszerető művértő minél előbb vizsgálat alá vegye, mert bizony sokáig fog ő még köztünk élni és munkálni.

Akkor világosodunk fel majd felőle mint könyvbíráló felől, ha kifejlik, kit miért sujtott, csípett, vágott, ölt, vagy virágozott fel és tövisezett meg. Mert következetes nem volt. Egy-egy embernek ugyanazon művét magasztalá is, gúnyolá is.

Olyan volt ő mint egy búja tavasz, melyet a kertész nem mindenkor győze; s elég dolgot hagyott a kritikának, mely annak minden terményeit igazán meg akarja ismertetni. Illik pedig ily ritka elmét mind jobb mind bal oldalairól tisztában látnunk, hogy sok erényével együtt hibáit meg ne kedveljük, avagy szemeteivel együtt kincseit el ne hányjuk.

Erkölcsi képét sokan balúl ismerik. Előttem lebengősdi volt. Dicsekvék Virág, Dayka, Kis szeretetével. De Kisfaludy Sándor, Horvát Endre, gr. Dessewffy József, Döbrentei, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Helmeczy, tőle elfordulának. Sőt sokban Szemere is. Én övele mindig furcsa viszonyban álltam; mert valamint én őbenne a költőt szerettem, egyéb alapokban pedig vele ellenkeztem; épen úgy érze ő is én irántam. Innét lett az, hogy ő énvelem egyfelől a journálokban vitázott; másfelől pedig barátságos leveleiben folyvást szeretközött elannyira, hogy számos leveleit ritkán győzém válaszszal; s mikor én iránta meghűltem is, akkor is gyakran próbálá velem a régi levelezést megújítani; ami pedig igen is szép lélekre mutat.

Őbenne a lelki barátság és szépirás, mind lelki, mind technikai értelemben, valami győzhetetlen szenvedély volt. Őneki mindig kellett barátkozni és írni, még pedig mindig szépet és szépen írni, úgy hogy

Digitized by Google

utolsó levele is, melyet nekem utolsó évében írt csupa pictúra volt.*)

Volt őbenne egy kis hiúság és könnyelműség, melyek szerint barátjaival és egyéb tárgyaival, úgy az igazsággal is néha könnyelműleg bánt, s megelégedék magával, ha valami szépet tudott mondani, a nélkül, hogy a dolog komolyabb oldalaival bajlódnék.

Innét van, hogy valamint az ő kritikája csak külkritika, s minden nézetei csak külszinűek; szintúgy az ő érzelmei is mind a barátságban mind a haragban nagyon hajlékonyok valának, úgy hogy szintoly könnyen bonta barátságot mint köte, s gyakran barátjaival ellenkedett is barátkozott is egyszersmind, noha mind e mellett az is igen igaz, hogy ő csakugyan mindig sokkal hajlandóbb volt a szépre és jóra.

Így midőn a mí ronda szonettháborúnkban, ellenem elmondá ami szépet mondani tuda, csakhamar megbáná tetteit s így íra nekem: „*Kevélykedem azon szerencsémmel, hogy fényedet láthattam, hogy engem szerettél!*“

Mosolyogsz erre tudom, barátom, valamint első tekintettel én is mosolyogtam; de fontolj meg mindent, s érzeni fogod velem együtt, hogy Kazinczynak ezen lépése igen szép, igen szeretetre méltó könnyelműség vala. Mert akár győzőnek, akár meggyőzetettnek érzé magát, minden esetre nagyon szép, nagyon nemes charaktert mutata, midőn megtámadójához így símula, s elhiszed ha mondom, hogy a hiú halandók között csak az ily öngyőzés is ritka erény.

De hidd el azt is, hogy ez a szép lélek oly kebel felé nyújtá engesztelő kezeit, melynek engesztelésre szüksége nem vala; mert én benne a szépírót mindig szerettem, s csak azon kártékony principiumait ostromoltam, melyek szerint ő a magyar poésis menetelét,

*) Kazinczy meghólt 1831-ben aug. 22-dikén. Utolsó levele Berzsenyihez a nálam lévő csomóban 1829-ben julius 3-dikán, melyet az előbeszédben is említék. Ezt érté-e Berzsenyi, vagy volt még egy, 1831-ben írott, nem tudom. (Döbrentei jegyzése.)

Digitized by Google

mely a nagy rómaiak és görögök felé vala indúlva, az íztelen trovádorok útjára fordítá.

Én ezt mindenkor messzeható tévedésnek láttam; mert tudtam a poésis messzehatásait és mindenkor azt hittem, hogy csak annyiban emelkedünk, amennyiben ama két nagy nemzethez közeledünk. Ő ellenben a poétát néha csak floristának nézé, s nem látá, hogy a bölcs görögöknél a lélekképzet egészét a poésis képezé.

Alapnézeteink ily ellenkezéséből folytak minden ellenkezéseink. De úgy hiszem, hogy Elysiomban a görög Chárisoknak is bényujtá már Kazinczy az engesztelő áldozatot.

V.

Teljes igazad van, kedves barátom; az *alkalom* szó származtatásával valóban nagy bakot lőttem! A német *Gelegenheit* téveszte meg. De mivel most egy erdélyi könyvben látom, hogy ott az *alkalom* annyi mint *alku;* tehát hihetőbb hogy ennek adók az újabb értelmet. Jegyezzük meg azonban itt még azt is, hogy én azóta Baróti Szabó Dávid Kisded Szótárában épen úgy látám az *alak* szót magyaráztatni, mint azt én magyarázám, azaz : annyit is jelent mint : *szép.*

Így igazad van s megismerem azt is, hogy antikritikám gáncsolt kitételei csak oly tökéletlen kitételek, amilyenek többnyire az aesthetikázókéi szoktak lenni. Mert míg az egész aesthetika nem egyéb mint különbféle s gyakran legellenkezőbb vélemények kavarcza, s míg annak alapjai oly határozatlanok, hogy minden aesthetika, mint a lőcsei kalendáriom, legalább hét országra szól; addig teljes határozatú kitételeket az aesthetikázóktól sem igen várhatunk; olyanokat pedig, milyeneket még ellenkezőink se tudnának félre magyarázni, még akkor sem, ha oly határozott is aesthetikánk mint a *Tíz parancsolat.*

Botlunk, kedves barátom, minden bizonnyal botlunk! De épen mivel ily botlékony emberkék vagyunk, óhajtnám, hogy kritikánk ne elnémító, hanem csak

Digitized by Google

szelíden oktató lenne. Mert jól mondja a magyar: hogy a négylábú ló is botlik s a vak is talál néha patkót.

De egyébiránt is nem nyújtanók-e beszédünket szent Iván énekévé, ha minden kitételünket úgy körül akarnók írni, hogy annak genealogiájából legkisebb pereputty se maradjon ki? Én úgy gondolom, akik meg akarnak bennünket érteni, azok könnyen megértenek; ellenkezőinknél pedig hasztalan koczogatunk, mert azoktól örökre el vagyunk választva. Így fogom én néked Kölcsey gáncsainak hibáit kimutogatni, a nélkül hogy az ő kritikájának minden pereputtyait illetném: mert tudom azt, hogy te azok egész becsét, nélkülem is jól érted.

Úgy látszik, Kölcsey nem tudja azt, hogy mikor az aesthetikázó a szépről, költőről s poésisról általában beszél, nem azok számtalan nemeiről, hanem csak azok legfőbbjeiről beszél, azaz: a legfőbb költői szépről, legfőbb költőről és legfőbb poésisról; mert ha azt tudná, nem gáncsolna engem azért, hogy a szépet csak a vegyületben állítám lenni, sem pedig azért hogy én ezt mondám: *ahol ízles nincs, ott poéta sincs.* Van, igen is, de milyen? s nem mondhatjuk-e azt, hogy a költő csak addig költő, ameddig ízlése van, holott valamint az ízlés, úgy az egész poésis nem egyéb mint szépérzés?

De különös az is, hogy ő engem, az egyesnek és vegyületnek szépségeire nézve Engelhez utasít, holott Engel nyilván ezeket mondja: „Aus mehrern Tönen und Farben also kann durch schickliche Verbindung Schönheit hervorkommen; sie sind die Elemente der Schönheit, wie die Realitäten der Vollkommenheit. Eben darum nehmen sie Theil an der Benennung, ob sie gleich an sich, als bloss einfache Empfindungen, *noch nicht schön sind.*“ — Vagy tán a *Benennung* teszi a nagy kérdést? De én nem arról beszélek, hanem a dologról.

Amit a hellenek költői nyelvéről és lyricumáról mondék, azt Bouterweck után mondtam, s reménylem, hogy őutána lehet is holmiket mondogatnunk, mert

Digitized by Google

kérdésen kívül, Jean Paul mellett, a németek között ő legtudósabb aesthetikus. Ez pedig korántsem azt mondja, hogy a görög költői szóejtést a prózaitól csak a képletek, új szavak és szólások választák el, hanem nyilván kimondja, hogy a költői szóejtés az atticismustól független volt; kimondja, hogy a költői nyelv nemlétét a költői figurák csak egy részben pótolják; kimondja, hogy valamint a németek, úgy minden újabb nemzetek, sem individuumtól sem valami oskolától egyéb költői nyelvet nem várhatnak, mint holmi régi és új szavak s holmi idiotismusoknak új *Kauderwelschét*, ami legfeljebb is csak valami új oskolanyelv lehet. S valjon hogy mondhatná azt Bouterweck, ha a görög költői nyelvet a prózaitól csak a képletek és új szavak különböztették volna meg? holott természet szerint mind a németek mind egyéb nemzetek képletekkel és újításokkal eleget *kauderwelschez*hetnek.

Barthélemy azt jegyzi meg, hogy Homerosz nyelve egyik szójáráshoz sem volt kötve, hanem a görög nyelv különbféle szójárásaiból olvadt össze; s úgy hiszem innét folyt a görög költői nyelvnek azon fő charaktere, hogy valamint az atticismustól, úgy egyéb szójárásoktól is egyiránt független volt. Ezért óhajtanám én hogy nyelvünket egyik szójárásunkhoz se szorítanók, hanem mindeniktől egyiránt függetlenné tennők. Mégis most szememre vetik a dunántúli szavakat; e részben is jobban tudám én tehát, hogyan kell költői nyelvet alakítani össze.

Azonban megengedj, kedves barátom, hogy ily szörnyű tudósságba bátorkodám ereszkedni! De tudod, hogy, ha egyszer a tudósság szent szelleme fejünkre száll, nem csak minden nyelvről, de még minden nyelveken is tudunk beszélni mint az apostolok. Nekem pedig épen kell valamit gondolnom, midőn oly tudatlannak néznek, mintha én az előttem lévő könyvből ezen három szót sem tudnám leírni : *ennek munkái elvesztek.* Egyébiránt látod azt is, hogy én esztendőkig lesem várom a mí nagy görög tudósainkat; de mikor

Digitized by Google

csak azt kell látnom, hogy hallgatás lőn Izraelben, mit tegyek egyebet mint: megyek a patakhoz, szedem a kövecseket; melyekkel is a csóragos szonettháborút újra imígy folytatom:

1. Isokratesznek, Cicerónak s az egész mívelt Európának példája (mivel csak példa, még pedig igen helytelen példa) semmit sem bizonyít. Isokratesz oly gubó volt, hogy egész életét egy-két orátiójának cziczomálásával tölté el, nem csuda ha ezen bohóságból ragadott valami Ciceróra, s nem csuda ha a nép gyengébbei kedveért néha ilyenekhez is folyamodott; de az volna csuda, ha ilyenekre a Cátók ezt nem mondták volna: „Oh mely nevetséges consulunk van!“ Cicero, Kazinczynk ítélete szerint is, csupa hiúságokból volt gyúrva. Valljon tehát, ha az ily hiú gyuradékok annyira vetemednek, hogy még a prózát is rímezik, következik-e onnét, hogy poésiánk minden hiú cziczomák gyurománya legyen? — Nem kell-e inkább Cátóval a fennebbit kiáltanunk, vagy Quintiliánnal: „ornatus, virilis, fortis et sanctus sit, nec effeminatam levitatem, nec fuco eminentem colorem amet, — sanguine et viribus niteat!“

Az európai mívelségről, aesthetikai tekintetben, mit mondjak egyebet mint amit Anaxilausz a bujálkodó görög muzsikára monda; esztendőnként új csudákat szül mint Lybia. Mert ami nem az okosság rendíthetetlen örök törvényein, hanem a divatvadászók szeszélyein épül, az természet szerint csak divatbáb, állandó nem lehet. Ki nem látja pedig, hogy e részben Európa, *Madame Mode capricei*-nak bábja?

Ugyanazért, mivel én épen ezen Madame ellen indítám a pert, azt maga mellett bizonyságúl bé nem vehetem, sőt újra csak azt mondom Cátóval: zabolázzátok az erőtlen természetet és szilaj állatot! azaz: a divatot.

2. „A lyrai poésisben előforduló mértékek, úgy mond Kölcsey, nem bírnak oly tökélletes modulátióval (mint a hexameter és pentameter) mégis sok van köz-

Digitized by Google

tök, mélyek a rímelést el nem fogadhatják. Az asklepiusi és alkaeusi verssor végén álló daktylus lehetetlen hogy kedves hangú rímet fogadhasson el; mert a daktylus modulátiója nagyon sebes hanyatlásban száll lefelé, s az egész verssor mind a két mértéken különben is igen egyforma hangokat ád, s egyik sor a másik után jóltévő különbféleség nélkül következik, s a daktylus sebes hanyatlásában álló rímtől még unalmasb folyamatot kölcsönözne."

Én ezekre csak azt mondom, hogy mindenik formának modulátiója tökélletes a maga nemében; s ha valamelyiknek szüksége lett volna a rímre, jobban meg tudták volna azt a görögök rímezni mint mink. Ha pedig az asklepiusi és alkaeusi formákat csak azért nem szabad rímeznünk, mivel a verssor végén daktylus áll, úgy Horácznak és Pindárnak minden formáját könnyen leoninus versekké emelhetjük, holott a sor végén álló daktylus mindenütt szabadon lehet: — ∪ — Epitritus tertius! Őrizzetek, Grátiák, ily emelkedéstől!

De itt még több kérdeni valónk is van. Ha a hexameter és pentameter azért nem fogadhatja el a rímet, mivel modulátiójok tökélletes; hogy fogadja el a metrumot a rímes vers, holott ennek épen az a hibája, hogy igen is éneklő? s ha a daktylus a rímet el nem fogadhatja; honnét van az, hogy az olasz formák tele vagynak daktylus végzetű sorokkal, p. o. Szemere szonettjében: *érezet — felé vezet*; *varázskezet — emlékezet*; *bájolod — fátyolod* stb. Vagy tán itt is a *Benennung* határoz? S valljon ha az asklepiusi és alkaeusi sorok egyformasága unalmas; mi jóltévő különbféleség van a jambus és jambus között? van-e egyformább versforma ezeknél? s valljon ki tudná azt megbizonyítani, hogy a hexameter és pentameter modulátiója tökélyesb mint az ódai formák? s ha ez úgy volna is, valljon a felettébbi cziczoma illendőbb-e az egyszerű széphez? ez épen oly gondolat, mintha azt mondanók, hogy nem a szép, hanem az idomtalan leányhoz illik a cziczoma.

3. „Szép-e a művészi kézből csupán fekete színnel

Digitized by Google

de lelkes vonásokkal jött rajzolat? És ha ez szép, megakadályoztatja-e szépsége által hogy az olajfestésnek ragyogó színei szépek ne lehessenek?“

Ím mely szépen vágja Kölcsey maga alatt a fát! — Távul legyen! sőt én is azt mondám, hogy magában mindenik szép lehet. De itt nem ez vala kérdésben, hanem csak az, hogy minek az a művészi kézből jött fekete rajzolat, azaz metrum, ha azt az olajfestés ragyogó színeivel, azaz, a rímekkel, bemázoljuk.

Nem csudálod-e, kedves barátom, hogy a festett szobrot még Kölcsey sem érté meg? Pedig az ily hasonlatosságok épen csak arra valók, hogy azok által a dolgot még a gyengébbek előtt is érthetővé tegyük! Pedig reménylem ha senki nem is, ő csak jól megolvasta írásomat, melyet én minden tehetségem szerint igyekeztem érthetővé tenni! Az olajfejtés a szobrot csak bábbá alacsonyítja, de a fekete rajzolatot egészen semmivé teszi. Ez tehát még inkább kimutatja a dolog czéltalanságát mint amaz. De jól mondá korunk Argusa *Jean Paul*, hogy a tudósoknak hasztalan írunk egyebet a magokénál.

Vessük össze, úgy mond továbbá Kölcsey, a *Hans Sachs*ok méretlen sorait a bürgeri szép modulátióval; Zrínyink rend nélkül következő hangjait Daykának szép zengéseivel stb.

De én úgy gondolom, nem ezeket kell összemérnünk, hanem vessük össze Faludit, Ányost, Téti Takácsot, Szabó Lászlót, Kist, Himfyt stb. a mi szonettistáinkkal, tehát látni fogjuk, hogy amazok míveltségünk hajnalában, a nyelvnek minden készületlensége mellett, csakhamar nem madrigálokat, hanem szép könyveket adának; ezek pedig a megnehezített versformák miatt, az előbbre ment tudomány és nyelvképzet mellett is, ha mí figyelmet nem érdemlő csekélyet adhatnak is, arra is csak az van írva: „Non lectore tuis opus est, sed Apolline libris.“ Mert bizonyos az, hogy a mí rímtelen nyelvünk a scandált rímes verseket fölötte megnehezíti, s épen nem csuda hogy költőink

Digitized by Google

kénytelenek a gondolatot és beszédet minden kigondolható szabadságokkal elformátlanítani. Mit ér pedig a versmuzsika, ha egyszer a beszéd és gondolat formátlan? és a belső modulátió nyekeg?

Hogy oly észlángok mint Kazinczy és Kisfaludy Károl nem csak az olasz formákon, de a tőlikon is által tudnak búni, azt én jól tudom, de ez a dolgot jóvá nem teszi; mert azt is tudom, hogy azon szabadabb formákban még többet tudnának tenni, s tudom hogy az a báj, melylyel azok bírnak, nem a metrumból, hanem egyedűl a nyelvtani gondból foly; ezt a bájt pedig a szabadabb formákban még fennebb tökélyre vihetnék. Ez lenne azután a valódi haszon, nem pedig a dolog kérgének czéltalan mesterkélése; aminek természet szerint csak azt a hasznát veszszük, hogy a legjobb fők a poésistól elidegenednek s maholnap csak azok fognak énekelni, kiknek jobb volna hallgatni.

Így tehát látod azt, kedves barátom, hogy az ellenem indított keresztes szonettháború magamat ugyan a leggeniálisabb czímerekkel felruházott; — de okaimat epés ellenkezőim csak láták, mint Tacitus haragos németei a római legiókat. *Ira denudat.*

Igenis, az ízlés vak, változó és változtatható míg azt nem az okosság, hanem csak a divat intézi. Volt idő, melyben a *leoninusok* nekem is tetszének; mert mi nem tetszik a gyermeknek és a gyermek öregnek? Így látjuk azt, hogy mindenkor voltak és lesznek mind oly gyermekízlésű *Boileauk,* kik a szonettet éposznak nézik, mind pedig oly kemény *Jean Paulok,* kik a szonettet klastromi halcsurkának, Rabelais pet-szonettjének, csörgősapkás vitéznek, a szonettistákat poshadt sert áruló csordásoknak czímezik, a szonettnek kútfejét pedig a lélek legnagyobb ínségeiből magyarázzák.

De épen azért mivel ízlésünk ily vak és változó, kötelessége a jótakaró írónak nemzete ízlését a vak és szünet nélkül változó divat gyermekkényе alúl felszabadítani, s annak törvényeit az okosság örök törvényeivel harmóniába hozni.

Digitized by Google

Ily czélból mondtam én amiket mondtam. S mivel előttem a példa és csórag semmi esetre okerő nem lehet; újra csak azt mondom: *minden scandált rímes vers, született leoninus vers; a leoninus versen pedig értem, az ezt kezdett, akár II. Leo pápa (608-ban.) akár más Leo századának minden névvel nevezendő ízetlenségeit.*

Igaz ugyan, kedves barátom, hogy az ily szörnyű paradoxumhoz nekem nincs oly zsombékparókám mint Jean Jaques Rousseaunak, s hypochondriám sem hágott volt oly geniális tetőzetre mint azé, ami pedig megnyomoríta, már azon túl adott bennem a rhabarbara, ez az *unicum solatium eruditorum*, és, hogy jó kedvemet, amely épen most megszáll, ne gyeplőzzem, tudományom is csak olyan józanszerű természetes ész mint azoké szokott lenni, kik olyan Petheféle közmondásokkal élnek az én egyik tárgyam, a gazdálkodás körűl; de mindamellett reménylem mégis, hogy veled együtt lesznek még olyan tisztán, egyszerű magyarok, kik az én szomorú szonettháborúm toborzóiban megértik a magok Bihariját és annak Hatvágását.

VI.

Nincs ravaszabb szembekötő mint a felekezeti düh; s hidd nekem, édes barátom, hogy ez a felekezeti düh, irodalmunkban a Pandóra iskatulája! Ez teszi azt, hogy még a legszemesebb műitélő is a rosszat jónak, a jót pedig rossznak tekinti. Mert hogy valaki felekezete kedvéért magát az örökkévalóság előtt tudva csalárdnak és bohónak bélyegezni akarná, azt csakugyan nehéz feltenni. Noha igazad lehet annyiban, hogy lehetnek oly nyomorék epetömlők is, kik készek mágoknak ártani, csak másnak árthassanak. Azonban én leginkább csak azt hiszem, hogy kritikánk legtöbb hibája tudatlanságtól van, s valamint egyebekben, úgy e részben is mind eddig csak a mi örökös grammatikánkat űzzük-fűzzük. Ez a szó ilyen, amaz amolyan, ez a rím

Digitized by Google

avagy metrum jó, amaz nem jó, s így egész kritikánk csak külkritika, ami pedig belkritika nélkül nem adhat egyebet egyoldalú ítéletnél; mert valamint a leglelketlenebb verselőt külsemmikért magasztalja, épen úgy a leglelkesebb művet külsemmikért ócsárolja.

Innét van, hogy az ily kéregkritika mellett poésiánk külműve előbbre ment ugyan, de annak belműve, az egészen külre függesztett figyelem miatt minden bizonynyal bukott. Valódi kritika csak az, mely a külkritikát a belkritikával egyesíteni tudja; s tudja hogy a legfőbb poésis a kül- és beltökélyek harmóniájában áll ugyan, de mégis leginkább a lélekre függeszti a figyelmet. Mert tudja hogy a valódi poésis maga a lélek, mely valamint mindenben, úgy a poésisben is felül van a testen emelkedve; s tudja, hogy a poésis muzsikál ugyan a fülnek is, amennyire a lélek fennebb czéljai engedik, de azért korántsem fülmuzsika, hanem legbelsőbb lelki muzsika, azaz, a gondolati, érzelmi és képzeleti tökélyek harmóniája; s tudja, hogy ez a harmónia a szépkritikának legfőbb tárgya, a fülmuzsika ellenben csak oly elmaradható külség, mely nélkül a poésis egészen el is lehet, mert minden rím és metrum nélkül lehetünk nagy költők, s lehetnek még oly nemzetbeliek is, kiknek nyelve egészen muzsikátlan.

Ne véld azonban innét, hogy én a nyelvnek és versnek küldíszeit, kevésre becsülném; sőt igen is nagyra teszem azokat, hanem csak azt óhajtanám, hogy a lelket azokon mégis felül emelnők, s hogy már egyszer kritikánknak valami lelkiebb irányzatot adnánk; mert ha örökké csak a fülmuzsikával bibelődünk, mi lehet úgy poésiánk egyéb mint üres fülmuzsika?

Hogy tehát gondolatimat egészen bírd, jer vegyük bírálat alá némely magasztalt költeményeinket, legelsőben pedig Dayka „Homályos bánatját.“

Én a külkritika messzevitelét jónak nem tartván, e részben Dayka daláról csak ezeket jegyzem meg:

1. Az ily rímek: *nem vehet* és *gyilkolója lett*, úgyszinte: *enyhítsen, adj*, és *keményebb vagy*, oly költőnél,

Digitized by Google

ki a muzsika kedvéért a leoninus vers nyügeit öltè fel, oly hiba, mely a békóban botorkázó lábat nyilván mutatja.

2. Az ily szólások: *elöreérezésim, végezés, örömkönyü*, épen olyanok mintha, Becker szerint, a német költő így muzsikálna: „Als nun das *Söhenelein* des Königs *herausser* gekommen, *Gehete* Hinz auf ihn, und *drückete ihme* die Hände.“ A költőnek van szabadsága a nyelvet szebbíteni, de nem csúfítani. Az *elöreérezésnél* szebb az *elöreérzés*, ennél szebb az előérzés, még ennél is szebb pedig az *előérzet*, s így van a dolog ezekkel is: *végezés, végzés, végezet* és *végzet*. S valjon költő-e az, ki a legszebb helyett a legrútabbat választja? — Így az *örömkönyüre* nézve is, nem szembetünő zetlenség-e a három *ö ö ö* mellé még egy negyedik *ü*-t is szükség nélkül és szokás ellen elékoholni? De ezen ísora is: *Mely ön-nyugtának gyilkolója lett*, sokkal szebb zengzetű lett volna így: *Mely ön-nyugalma gyilkolója lett.*

A dalnak belső hibái még kiáltóbbak; ugyanis:

1. *Homályos bánat dúlja lelkemet.* Ez nyilván való ellenmondás. Van titkos bánat, oly bánat t. i., melyet csak magunk tudunk, másokra nézve pedig titok; de homályos bánat nincs, mert a homályos azt mondja, magunk se tudjuk jól mit bánunk, a bánat pedig oly meghatározott érzés, mely szerint mindenkor nyilván tudjuk mit bánunk; kivált ha a bánat oly nagy hogy lelkünket dúlja. Mely képtelenség azt homályosnak mondani? Hallott valamit Dayka a homályos érzésről, s azt gondolta: ha van homályos érzés, van homályos bánat is!

Hogy pedig ő a homályossal nyilván azt akará mondani, nem tudja mit bán, mutatják ezen szavai: *Talán újúlnak régi szenvedésim; Talán tündér elöreérezésim Rémítnek s új lest hány a végezet.* Azonban midőn így egészen elhitet bennünket, hogy az ő bánata homályos, s midőn így az ő homályos bánatát úntig elsírja, sóhajtja, jajgatja és *ah*gatja, egyszerre megha-

Digitized by Google

zudtolja magát, s nyilván kimondja, hogy őtet titkos bú öli, hogy szíve önnyugtának gyilkolója, s hogy neki kerves kárai vagynak!?

Igy az egész dal csak azon ellenmondást nyesinyúzza és nyújtogatja, mely már ezen két szóban: *homályos bánat,* nyilván sikolt. Innét van, hogy annak egész lelke nem egyéb mint ízetlen és értelmetlen érzelődés: oly ízetlen, hogy abban a bánat, bú, dúlt lélek, kétséges szív, sebes szív, szenvedés, érzés, rémülés, sírás, elfojtott sóhajtás, néma jajgatás, rejtett *ah, ó* és *jaj* egymást érik, s az egész dalt gyermeknyefegéssé alacsonyítják: s oly értelmetlen, hogy abban ily különbféle ideák mint: homályos, titkos, előérzet, bánat, szívbajok és károk, egészen össze vagynak zavarva, mely azt mutatja, hogy a költő maga se tudta mit akart, mink pedig még gyanítani se tudjuk mit jajgat. Halljuk a gyermeket nyefegni, de mivel nem tudjuk miért nyefeg, boszonkodunk.

Ez a históriája mindazon muzsikás verseknek, melyek majd érzelődve, majd ábrándozva muzsikálnak füleinkbe, a gondolat tökélyére ellenben semmi gondjok, de ez még azoké is, melyekben van ugyan gondolat, de burkolt és homályos; mert kinek van kedve rágódni oly költő burokján, ki még azt sem tudja, hogy a poésisnak fő gondja minden lehető kellemmel és elevenséggel a gondolatot lélekből lélekbe bájolni, s nem tudja, hogy a költő csak idétlent szül burokban?

2. *Keserves károk.* A magyar, szíve sérelmeit, károknak soha nem nevezi (valamint annak örömeit haszonnak nem mondja; mert kár és haszon igen meghatározott értelmüek), mert azokon csak testi javainak sérelmeit érti. Dayka tehát itt is csak azt mutatja, hogy még a nyelvnek mindennapi értelmére nézve sem volt tisztában; a költő pedig csak úgy költő, ha annak nem csak mindennapi értelmét, de annak legbelsőbb szellemét is bírja. Vagy tán valóban kárai voltak költőnknek? Úgy de akkor mirevaló a homályos bánat, titkos bú, s öngyilkoló szív? Avagy költő-e az aki ká-

Digitized by Google

rait így síjja, ríjja, jajgatja? A költő „fures et incendia ridet," s nem csak kárain, de még a maga világán, a szívén, is úgy felül van emelkedve, mint egy isten a világon. Innét a költő, józanság s a legzajlóbb szenvedelmekben is örökké szabad objectivitás, melyek nélkül költő nincs. Az a pipes rejtett *ah*, az a sok *homályos, titkos, rejtett, fojtott*, néma jajgatás, öngyilkolás a prózai *keserves károk*kal épen oly összeillő ideákat adnak, mint ezen somogyi óda: *A te szoknyád olyan tarka, Az egeket hasogati.* Tarka szoknya hasogatja az egeket!

3. *Lest hány a végezet.* Hiszed-e, kedves barátom, hogy itt ismét tarka szoknya hasogati az egeket? Gondold meg csak, hogy a végzet avagy fátum a költői világnak legfőbb istene, s hogy ez a költői világ kerekeit intéző legfőbb poétai isten itt lest hány, azaz, úgy jelenik meg mint egy lest hányó madarász! s fogod látni, hogy ez a leshányás nem egyéb mint tarka szoknya legfőbb istenen! Hol itt a költői világszemléletnek legkissebb árnyéka? Ahol pedig ez nincs, ott természet szerint egymást éri a sok rejtett *ah, ó* és *jaj*.

4. *Ó végezés! örömkönnyűt nem várok — De enyni jaj, de oly keserves károk, De ez emésztő bú enyhítsen! Adj csak egy könycseppet méltó barátimnak.* Amit a költők már több ízben szépen kimondtak, itt oly burokba van keverve, hogy alig tudhatni, kitől kér könnycseppet bánatjának, a már régen elfeledett végzettől-e, vagy a sok jajtól, kártól és bútól? S nem idétlen meserkélt gondolat-e azt kívánni, hogy a sok jajok, keserves károk és az emésztő bú enyhítsenek? azaz, a taj, kár és bú enyhítse a bút?

Én tehát, amint látod, édes barátom, ezen dalban semmi jót nem lelek, sőt nyilván azt hiszem, hogy nem egyéb az mint egy legmélyebb hypochondriába sülyedt, zavart lélek arczvonala. Nézd össze ezen dalt Révainknak ezen szép és hasonló tárgyú dalával: *Mi kesergő sok gondolat* stb., s látni fogod a poéta Révai és a nem-

Digitized by Google

poéta Dayka között a végtelen különbséget; látni fogod, hogy Révai minden szomorú arcz mellett is ömled, emel, énekel, s oly költői világnézetet ád, melynek képei fátyolba vagynak ugyan vonva, de fátyol alúl is mosolyognak reánk. Dayka ellenben csak magát mutogatja, az ő képe pedig, amint már láttuk, nem mutogatni hanem igenis rejteni való; látni fogod, hogy Révai sem ád ugyan költői gondolatot, de mivel érzelmecsak szép középszerre szállított aesthetikás szomor, képzelete pedig tárgyról tárgyra repdez s egy elvesztett szép világot fest, tehát a keserűt édessel vegyíti, s mind szívünket mind képzeletünket két világ között lebegteti. Dayka ellenben, a nélkül hogy elménknek vagy képzeletünknek legkisebb játékot adna, csak a maga aesthetikátlan jajvilágába sülyed és sülyeszt. Guzmics, Kazinczynak csak mint szóleső udvarlója láthatá mindjárt legelőször is a Parnasszuson Daykát, hanem az igaz, hogy csak kapúsnak vevé, Herder bölcs kaputjába fogódzkodva. *L. Felső-Magyarorsz. Minerva 1826. 4. negyed.*

VII.

Paroláznék, kedves barátom, hogy neked itt Vásárhelyi költővágyása fog eszedbe jutni, s valamint azon, úgy Szemere *Titkos Vidékén* sejted a Dayka rokon arczvonatai összefolyását. Igenis, ez a sokat jelenteni akaró és semmit nem jelentő, ez a titkos homályú üres arczvonat, valójában nagyon terjed poésiánkon, s félhetünk, hogy maholnap minden verseinkre csak azt kell mondanunk, amit Döbrenteink Kölcsey verseire monda: *látom a poétai fellobbanást, de nem értem.*

Mondd meg nekem, mit rostáljon ott a belkritika, hol meghatározott gondolat, azaz, mag nincs? a hangokat? — vagy a beszéd virágocskáit? — Látom Szemerénél a szép szólásokat: *elődbe sírnak bús szemeim, messzenyögdelő szív, lángoló szív, mely feléd dobog, messze-sírás titkos biztatója* stb.; de mivel nem tudom mire valók ezek, s nem tudom mi az a titkos, ismeret-

Digitized by Google

len, testtelen bájvidék, varázserő s végremény; tehát az egész dalt csak oly hangicsálásnak látom, mint mikor a muzsikus húrait próbálgatva szép hangokat ejteget ugyan, de még semmi bizonyos nótát nem játszik. Mert én itt semmi határozott gondolatot nem látok, a poésishoz pedig nemcsak gondolat, hanem ugyan csak szép gondolat kivántatik.

Ha tudnám mi lény után eseng a költő, megbírálhatnám mind a lényt mind az esengést; de így legfellebb is csak azt mondhatom, hogy valamint minden szenvedelmeinkre, úgy az esengésre is áll a: *nil quid nimis.* Itt pedig látnivaló, hogy igenis mérséktelen esengés mutattatik. S valljon ki fejti meg azon ellenmondást, midőn az esengő az esengés legnagyobb páthoszában így kiált fel: *Nem! nekem kivánságim sincsenek. S óhajtok mégis várok és reméllek.*

Így kelle Vásárhelyi dalára is azokat mondanom amiket már mondottam. Csak azt ismétlem itt, hogy én valóban meg nem foghatom, hogy látá azt Kazinczy pompás járdalatú dalnak?

Térjünk tehát Kazinczynk első szonettjéhez, az legalább ád rostálni való magot.

A gonosz Áte, ki többnyire minden magasb ihletű költőt meg szokott czibakolni, megszabdalá a mi kedves Kazinczynkat is, de utóbb őtet vigasztalá Érosz. S ez a dal tárgya, mely nagyon szép tárgy ugyan, de még szebb volna, ha a rút Áte helyett a sors avagy fátum költőibb eszméje maradt volna meg. Csakhogy ehhez a fene, vak, vad, dühödt szabdalás és kapkodás még úgy sem illettek volna, mint amahhoz; mert ezekkel úgy jelent volna meg a legfőbb költői isten mint medve, melyek azonban Átehoz jól illenek.

De itt még az a kérdés, hogy az a legprózaibb érzés, az önszeretetből folyó boszúság vagy harag, melyet azon boszús kifejezések lehelnek, összeférhető-e a szerelem legédesb érzelmével, Érosz legszebb mythoszával, és azon legfőbb idealitással, mely szerint ily kis dalban Érosz megjelenik, munkál és beszéll? Én ré-

Digitized by Google

szemről azt érzem, hogy ezen egészen ellenkező érzelmek nem adhatnak egyebet mint arabeszket. Van szomor édes, de harag édes nincs : van nemes, de azt nem önszeretet és erőtlenség adja. Itt pedig, lankadásból lankadásba dűlés, erőtlenséget fest, mely a haragot erőtlenség zúgolódásává teszi, s az erőtlen emberiségnek legprózaibb képét mutatja.

Nem csak a rosszúlhangzás miatt jobb tehát : ájúlva ájulásnál, a lankadás, hanem leginkább azért, mivel ez nem mutat oly nagy erőtlenséget mint amaz; mert mondom nincs prózaibb kép, mint az erőtlen emberkép!

Így a dalnak végsorában a sors helyett a vad, részint jobb, részint rosszabb : mert a sors és Áte nem egyek, hanem egészen különböző ideák: rosszabb, mert ez ismét megújítja a dalnak leglételesb hibáját, a boszúság érzelmét, mely az újra előhozott csapkodással együtt mintegy ellentmond a csak most kijelentett enyhületnek, s az egész dalra újolag prózai homályt vet. Én tehát e sort így változtatnám : *Nem érzi lelkem múlt fájdalmait.* Ez egy kis nyugalmat öntene az egészre s éreztetné a megjelent istent.

Így van az midőn a költő azt hiszi, hogy aki szonettet merészel írni, ne fogjon soha más órában munkájához, mint midőn lelke valamely lágy, komoly érzés által hatalmasan elfoglaltatott; s azt hiszi, hogy a szonett-íráshoz, forróság, hévség, olvadás és olvasztás kell.

Az olvasztás igenis jó, de én azt hiszem, hogy csak oly költő tud olvasztani, ki ön érzelmein felül van emelkedve. Mert csak a nyúgott lélek szülhet tökéletest; a hatalmasan elfoglaltatott pedig ne lantjához Apollónak, hanem füveihez nyúljon; holott tudnivaló az, hogy a lélek egészsége a szabadság, betegsége pedig az elfoglaltság. Tánczoltatja, játszattatja érzelmeit a költői lélek, de csak úgy mint paripáját a lovag; s ha egyszer az érzelmek játszattatják a lelket, már akkor azok a lovagok, a lélek pedig paripa. Plátó borzas

Digitized by Google

fülű lován nemcsak a rút szenvedelmeket kell érteni, hanem minden érzelem csak addig szép, míg azokat az okosság kantára táncoltatja.

Mi szebb mint a szerelem, mi lehet édesb mint Himfy dala? mégis azt látjuk, hogy mihelyt abban a szerelemnek oly szertelen fokozata festetik, mely szerint a szerető, kedvesével együtt ordítva vízbe akar ugrani, vagy midőn magát a mennykővet ízre porrá töretni kívánja, azonnal érezzük, hogy a szép határa egészen által van hágva; noha pedig minden szerető szív érzi azt, hogy azon érzelmek igaz érzelmei a szerelemnek, de mégis mivel azt mutatják, hogy a lélek nem bír érzelmeivel, nyilván megszűnnek szépek lenni.

Ez így lévén a legszebb érzelemmel, látnivaló hogy a nem-szép érzelmekkel még inkább nem szabad szertelenkedni. Midőn Priamus, fiáért porig eseng, örömmel érezzük, hogy a legszentebb érzés, az atyai szeretet, a királyi büszkeségen felülemelkedik; midőn Achilles Patroklusért magára port hány, megengedünk a barátság szentségének, az akkori szokásnak és vad bajnoknak, s azt súgjuk Plátónak, hogy ezek nem szenvedelmek, hanem erények, az erények pedig néha nem csak az illendőségen, de bizonyos mértékben még az okosságon is felülemelkedhetnek.

De nem így a dolog a költő aprólék bajaival, szenvedelmeivel. Említheti a költő a maga bajait, de nem azért, hogy részt vegyünk azokból; nem azért, hogy a poésist siralomházzá vagy leukádiai ugrássá jajgassa, hanem hogy Horáczként minden szenvedelmei közt érezze és éreztesse ezt: „*et mihi res, non me rebus submittere conor;*“ mert az ily harmóniás emeltségű lélek jelenete a legfőbb költői szép.

Ezért kiáltoznak szomszédainknál annyit a szépirók a subjectivitás ellen és az objectivitás mellett; ezért mondja korunk pajkos Aristotelese: *hogy nem hánykodó, hanem síktenger tükrözi a mennyet.* Amit azonban nem annyira a poésisra, mint a költőre kell alkalmaznunk. Mert ámbár bizonyos az, hogy csak oly

Digitized by Google

érzelmeket festhetünk, amilyenek bennünk megvagynak vagy megvoltak; de az is igaz, hogy érzelmeinket csak akkor tudjuk poétai nótára tánczoltatni, mikor legjobb ízűn dohányzunk; a poésis ellenben mutathat Volcánt, csak Pompéjit és Herculánumot el ne borítsa, mert akkor maga Kazinczy szerint: iszonyodunk és futunk; mutathat hánykodó tengert, csak a költő felüllebegjen a hullámokon lelki tridenszével, s ha születik Vénus, intsen a haboknak.

Így párosít a legfőbb poésis mindenkor különbféle világokat s különbféle érzelmeket, s így gyönyörít meg mindent, még a halált is mint a magyar toborzó, mely lelkünkben a bucsuzó Hektort és Andromachét ölelkezteti s tánczolva visz a halálnak. Bihari még a fia halálára zengedezett halotti dalából is kimosolyogtatja a tánczütést. Vulcán, azaz, a művész, Márszt és Vénuszt kötözze, s úgy születik harmónia, oly harmónia tudniillik, mely nem csupa Mársz, nem csupa Vénusz, hanem e kettőnek harmóniás középlete. Így Spartában még a szerelem istenei is fegyverben jelentek meg, a vitéz pedig Músáknak áldozva és szelíd muzsikával ment az ütközetre. Így él örökké Lykurgusz minden szép lélekben, s így folynak össze a tetőn a legfőbb politikai és poétai ideálok.

Megvallom, barátom, mióta én az ó világ két szent népét ismerni kezdem, alig látok azokén kívül valamicske szépet, s valahányszor szépiróinktól olasz hevet említtetni hallok, mindannyiszor felborzad bajuszom, s maradékim úgy tűnnek előmbe mint lélektelen olasz improvisátorok és lazarónik; s megvallom, akárhová tesz a jó isten és az új iskola, valahányszor úgy nevezett olasz hevű dalt látok, mindanynyiszor azon angol matróz jut eszembe, ki a hölgy tüzes szemeivel pipát akara gyújtani.

Hogy pedig amiket én itt mondogatok, nem a felekezeti kórság, nem a régen megúnt költői töviskoszorú, hanem legbelsőbb valóm mondogatja, látni fogod ezen igen fiatalkori ódámból: *Partra szállottam*

Digitized by Google

stb. Tudod hogy akkor engem is, mint afféle fűztilinkós poétát, jól megszabdalt a gonosz Áte, de mégis, mely könnyen említtetik itt a szelek mérge s az izzadt arcz! Ez az én leghívebb képem. Az utóbb reám ragadt tudós cziczoma és mélység, nem egyéb mint *plundra*.

VIII.

Szemere szonettei telvék szép gondolatokkal, de a mesterkélt forma ezekben is kimutatá pusztító természetét, ugyanis:

1. *Keblem dagálya.* A dagálynak mind eredeti mind elvont értelme nagyon rút, s megvallom ezen két rút közé az új és szép értelmet nem tudom a nélkül férczelni, hogy azok értelmemet meg ne zavarják. Ily édes dalban pedig a mellékideákra is nagy gondnak kell lenni. Mondhatjuk: dagadó kebel, s a németben is szép a *schwellen*, de a *Geschwulst* soha szép nem lehet.

2. *Láng lángomat, csókom csók érdelé.* Igaza van Kölcseynknek, hogy az ily frequentatívumok, mint *küzdelni, érdelni,* kevesebbet mondanak mint: érni és küzdeni. Mikor pedig a legfőbb páthoszban, nem a legtöbbet, hanem a legkevesebbet jelentő szó figuráz, mi az egyéb mint hamis páthosz? S valljon ily elragadtatások és mély érzelmek között, nem formál-e valami titkos hamis páthoszt az a daykai gyermekes, émelgős *titkos ah?* De ezen hibát semmi oly szembetünővé nem teszi mint ezen sor: *s a boldog pár egymás ölében múlat;* mely szerint a szerelemnek legfőbb érzelmei és hatályai egyszerre *mulatsággá* alacsonyodnak!

3. *Tiéd e csók szerelmem áldozatja.* Én meg nem foghatom mit áldoz fel itt a szerelem csókja? magát? vagy a szerelmet? van-e itt akármelyiknek helye vagy értelme? Nem volna-e itt jobb a szerelem záloga vagy hódolata?

4. *Velöm lobog.* Én bizony ezt sem tudom szeretni.

Digitized by Google

Az agyvelőgyúladást juttatja eszembe, s egyébiránt is már elég láng van a dalban, de nem is így szokott szólni a szív. Igen sok van mondva, pedig a szerelem gyengéd érzelmihez épen nem illik a fölöttébb való.

5. *S küzdel keblemben minden érzemény.* A frequentatívum *küzdel*, ezekkel: faggat, gyötör, remegtet minden óra, minden érzemény, igen nyilván hamis páthoszt formál, holott ezekkel csak a legenergiásabb ige harmóniázhat. Jobb volna tehát *küzdel* helyett *harczol*, még ennél is jobb lenne pedig a *küzd, ví;* mert épen így kerekednék ki valami ömlő lyrai figura ezekkel: *köd, szél, hab, faggat, gyötör, remegtet*, amit Himfynknél néha igenis gyakran láthatunk.

6. *Chitóne lángjai.* Igaza van abban Kazinczynak, hogy az igen keresett és szokatlan *Chitóne* nem ily szellemű dalba való. Annyival inkább nem lehet pedig azt itt helyben hagyni, mivel Diána nyilván szebb név, amazzal pedig sem az idea, sem a dal külműve legkisebbet se nyer. Kölcseynek azon észrevétele, hogy itt a lángok szokatlan fényben hozzák elő a szelíd, halvány istennét, csak első tekintetre helyes. Mert ha meggondoljuk azt, hogy itt nemcsak a holdfényt, hanem Diána szerelmét is kell értenünk, nyilván elenyészik a vád, s nyilván érezzük, hogy az istenné szerelme a halvány fényt lánggá melegíti és dicsőíti.

7. *S ha hívedtől megfosztott a halál.* Ez csupa prózai folt, s tán egy bucsúztató sincs, melyben szóról szóra meg ne volna. Tegyük így: *S ha elvesztéd kivel boldog valál*, meg lesz a sor orvosolva. Én azt, hogy itt a kedvesnek halála egyenesen kimondatik, valami igen költőietlen dolognak érzem, elannyira hogy, ha itt legszebb kitételek között említem is a halált, azonnal enyészni érzem az egész dalnak poésiáját; noha megvallom azt is, hogy magam sem tudom miért érzek így. Te mint éles lélekismerő vizsgáld meg ezen homályos érzelmemet, s magyarázd meg nekem, hogy a képzelem a halált nézi-e valami igen prózai dolognak, vagy csak prózaibbnak mint az elválás egyéb nemeit? vagy tán

Digitized by Google

az elválás nemeinek bizonytalanságában érzek valami szépet?

Mindezen daloknak tehát, amint látod, édes barátom, leggyakoribb hibájok az érzelmi harmóniátlanság; amit én részint a mesterkélt formának tulajdonítok, részint pedig azon czéltalanságnak, hogy mindig csak érzést, meg érzést, még pedig mély érzést akarunk ömledezni, s nem a szív egyszerű nyelvén, hanem mesterkélt nyelven, mely szerint poésiánk majd csupa dagály, majd csupa arabeszk. Mert természet szerint a legmagasabb fokozaton leghamarább nyikkanunk, s az ily legfennebb hangok mellett a legszebb középletűek is hamar alantaknak látszanak; s ki nem látja azt, hogy Szemere a szabadabb és tárgyasabb formákban, mind a költői nyelvre mind a vers könnyű folyamára nézve, nagy tökélyt mutat, s íme a leoninus nyűgeiben a sok láng, hév és csók között is néha békót zörget!

Hasztalan, a költő nem Cataláni, nem Paganini, hanem csak szépet és szépen beszélő ember, s ha igen catalániz, múlhatatlan czikákol, s vagy a gondolatot olasz heréltté vagy a nyelvet choquetrée-vé czikákolja vagy magyarúl: gágogássá. Amik nem Szemere szonettjeire vagynak ugyan mondva, holott azokban mind a gondolat mind a nyelv szép; de csakugyan azokra is meg kell mondanunk, hogy a gondolat s beszéd ömlése azokban is akadozó, s távul van a könnyűség azon kellemeitől, melyeket Szemere szabadabb műveiben láthatunk. Ez pedig nyilván mutatja, miként nem a költőt, hanem egyenesen a versformát kell vádolnunk.

Így van pedig a dolog több nagy tehetségű költőinkkel. Tekintsd meg a lelkes Vörösmarty *Haldokló Leányát*, s látni fogod, hogy a hiábavaló nyüg miatt a gyönyörű költői gondolat mely göröngyök alá van temetve! Vesd össze Kazinczynk ezen szép dalának: *Fogy az élet* stb. kétféle kidolgozásait, s fogod érezni, hogy az előbbinek nagyon természetes, ugyanazért nagyon szép folyama, az utóbbiban szembetünőleg akadoz; s fogod érezni poésiánk előmenténck egész histó-

Digitized by Google

riáját, ami természet szerint csak abban áll, hogy a bilincszörgésnek, a gondolat és beszéd természetes fodyamát, s azzal a legfőbb kecsest feláldozzuk.

Pedig épen ez a kecs = grátia, teszi azt, hogy a szép dal oly isteni erővel önti magát lelkünkbe, hogy az, egykét olvasásra örökre bennünk marad. Mert ahol a gondolatok egymásba folyók, ott egyik gondolat a másikat önként szüli, s egyszerre megzendíti bennünk az egész dalt; ahol ellenben a gondolatokat csak a nyügös versmérték aklálja össze, az értelmet pedig, Páriz-Pápai szerint Corvin aranyaival, vagy Barna Pistaként Bihari toborzóival kell kicsalnunk a burokból, ott én részemről nagyon feledékeny vagyok.

Ezen kecs teszi azt, hogy engem az úgynevezett perzsa szépekkel, sem Kazinczy szép két szonettje, sem csórag, sem rhabarbara meg nem békültet; s akármint csintalankodjanak ezen perzsa Chárisok az én szürke üstökömmel és barna Lacaenámmal, mindenkor csak azt súgom nekik Horáczczal: *Persicos odi, puer, apparatus.*

IX.

Nagyon könnyen bánsz a mellék ideákkal. Pedig hidd el, édes barátom, a dolgok magokban többnyire sem szépek, sem rútak, hanem a különbféle viszonyok, mellék ideák s világnézetek alakítják azokat szépekké vagy nem szépekké. Ezért van az, hogy valamint a viszonyok és ideák összeillését nem egyenlő élű szemmel látjuk; a szerint ízlésünk sem egyenlő, de magunkra nézve is csak akkor szűnik habozó lenni, mikor egyszer minden szavainkat a leghatározottabb világnézet létszereivel tudjuk összemérni. Ezért van, hogy gyakran a néző többet lát mint a játszó: mert a játszót gyakran úgy elragadja a fő idea, hogy a mellék ideákra alig jutván figyelme, azoknak dissonantiáját korántsem érzi oly hamar mint a szabad szemlélő, ki mindazokra egyiránt figyelmezvén, nyilván látja hogy a mellék ideák nem csak hamar sértenek, de hamar sértetnek is. Sérte-

Digitized by Google

nek tudniillik midőn a fennebb tárgyat valami alantabb képzelettel keverik, sértetnek pedig a fennebb mellék ideák, midőn alanti tárgyunkban azokra illendően nem figyelmezünk.

Tekintsünk mindenikre példát.

Himfynél: „*szivem kedves kányája,*" nagyon szép, ha Prometheusz kányájára emlékezünk, megszűnik ellenben szép lenni, ha a tikölő kányát juttatja eszünkbe, s mind így mind amúgy nyilván érezteti velünk a mellék képzeletek nagy befolyását.

Megvan ez a hiba még a kétértelmű szóban is, p. o. kőszálok *merednek*, mely magában nagyon jól van ugyan mondva, de mivel ezen utóbbi szóhoz valami aesthetikátlan értelem is van ragadva, még pedig annyira, hogy épen ez a szokottabb értelem, természet szerint nem lehet tiszta hatású.

Így midőn Dobozi lováról a hab fehér *rongyként* szakad, nem érzed-e hogy a nagyon igaz hasonlat mellett is a rongy ideája a kép nagyságához nem illő?

Így midőn Vörösmarty az egyéberánt pompás dalban ezt mondja leánykájának: *tégy velem jót*, nem jut-e eszedbe mikor és kiknek szokás ezt mondani?

Mikor ellenben Horácz a kaczér banyát úgy festi, hogy a vén kaczérsággal együtt az öregséget is nevetség tárgyává teszi; nyilván érzi minden szebb lélek, hogy itt ezen fentebb mellék ideának megsértése még nagyobb hiba mint a szeméremnek megbántása, amint hogy valami szentebb is bennünk az öregség tisztelete, mint a szemérem.

Ilynemű hibának nézem én azt is, midőn Kazinczynk a kellemtelen beszédet *bajuszos magyarságnak* csúfolja; mert nálunk még a bajusznak mellék ideái: a férfi és magyar, ezek pedig a férfiak és magyarok előtt szintoly fenn ideák, valamint Spartában az öregség.

A fennebb mellék ideák kímélete választja meg leginkább a fenncomicumot az alcomicumtól. A fenncomicum a pap mellett ügyel a vallásra, az ember mellett a szeretetre, illendőségre, nemre, korra és álla-

Digitized by Google

potra, s épen ezen mellék szempontok szorítják azt azon szép középre, mely szerint nem röhög, hanem csak mosolg, nem lókorbácscsal, hanem csak a szeretet vesszejével csapkod; s nem dühűlt, hanem csak mosolygó Sokratesz, vagy ha néha szertelenkedik is, mindenkor fennebb czélok szentelik meg szertelenkedését, mint a bölcs Jean Paul megjegyzése szerint a hazaszerető Aristophaneszét. Az alcomicum pedig épen azért alsóbb neme a comicumnak, mivel majd minden ok és czél nélkül sérti a komolyabb mellék ideákat, majd pedig minden philosophusi czélzat nélkül egész ügyelete csak az, hogy nevettessen. De a jobb emberiség nem hatásoktól, hanem ideáktól függ, s az ily emberiségnek csak az tetszhetik, a mi ok és czél szerint való. (*A többi hiányzik.*)

Digitized by Google

VIII.

A KRITIKÁRÓL.

I. A KRITIKÁRÓL ÉS HASZNAIRÓL.

Mindazon különféle vádakat, melyek a kritika ellen nálunk és egyéb író nemzeteknél folyvást hallhatók csak úgy kell érteni és értetni, hogy azok nem a jó kritikát, hanem csak a rosszat, azaz tehát, csak a rossz kritikusokat illetik. Az ilyenek igenis gyakran adhatnak és adnak is okot méltó panaszokra; de a jó kritika, mely nem egyéb mint alkalmazott s így legczélszerűbb tanítás, kérdésen kívűl, míg a maga nagy czéljainak híven megfelel, nem gyűlöletünket, hanem egész tiszteletünket érdemli.

De a kritika philosophiájában nem is az a fő kérdés: „hasznos-e vagy káros a kritika?“ mert arra természet szerint csak az a felelet, hasznos a jó, káros pedig a rossz; hanem eginkább csak ez: *Milyen a jó kritika, s milyennek kell a kritikának lennie, vagy nem lennie?*

Ezen fő kérdés megfejtésében áll a kritikának philosophiája; s mindenkor ezen kérdésre ügyelve akarom én vizsgálatimat a kritika természetéről intézni, s minden e tárgy körűli nézeteimet jót akaró műbirálóinkkal níven közleni. Mivel azonban tudva van az is, hogy nem csak a rossz kritikák kárhoztatnak, hanem még a jók ellen is vagynak különféle vádak gördítve; tehát elsőben is meg fogom ezen vádakat tekinteni, s úgy térek főbb tárgyamhoz.

Első és úgy hiszem legnyomósb vád ez: *„A kritika még a legtisztább kezekben is ijeszt és a legszebb lelkeket*

Digitized by Google

idegeníti el az írástól.“ Ezen vádra, mely az enyém is, akármint gondolkodom, újra csak azt kell mondanom, hogy ez nem egészen alaptalan. Mert bizonyos az, hogy minél világosb a lélek, annál előbb általlátja és megveti mind azon gőzképeket, melyek után a hiúbb elmék epednek; s minél gyengébb érzelmű, minél inkább a maga legbelsőbb, legszentebb valóját nyitja és kínálja, annál inkább irtózik még a legszelídebb visszataszítástól is. Mely szerint igen természetes az, hogy az ily kényes lélekben könnyen győz a szemérem a hírvágy ösztönein, s csakhamar elkezdi az ily lélek érzeni, amit a tiburi érzett: „*Nec vixit male qui natus moriensque fefellit.*“

Azonban mivel azt is tapasztaljuk, hogy minden durva kritikák mellett sem némúl el minden szép lélek; tehát bátran feltehetjük, hogy jó kritikák miatt még kevesebben némúlnának el; mely szerint is látni való, hogy ezen vád is leginkább csak a rossz kritikákat illeti. De tapasztaljuk továbbá azt is, hogy minden durva kritikák mellett is a literatúra naponként terjed, s a tudomány napról napra emelkedik; azt ellenben nem tudhatjuk, hogy kritika nélkül mi fogna lenni a mostani írásözönből? Ugyanazért legyen elég e vád ellen még csak azt említenünk, hogy a jó kritika, mely nem csak a hibákat mutogatja, de kimutatja a munka érdemeit is, melyek kritikai méltatás nélkül sokak előtt ismeretlenül maradnának, természet szerint, ha egy részről ijeszt, más részről buzdít és jutalmaz; s mivel igazsággal bírál, annak itéletei csak az oly írókra nézve ijesztők, kiknek a fék nagyon is szükség; a jobbakra nézve ellenben mindenkor inkább buzdítók és jutalmazók; s következőleg nagyon is kell óhajtanunk, hogy minél több jó kritikáink legyenek, oly kritikáink t. i., melyek az ellenkező erők harczában az igazak mellett paizst emeljenek.

Második vád ez: „*A lángészt kritika nem tanithatja; mert a lángész nem tanítványa, hanem tanítója a theoriának; a nem-lángésznek pedig minden tanítás*

Digitized by Google

haszontalan.“ — Ez a vád, költő-geniekre nézve, igen igaznak látszik ugyan lenni; de valójában mégis csak félig igaz. Mert ámbár minden idő tapasztalati mutatják, hogy kritika költőt soha nem szült; de minden idő mutatja azt is, hogy a legnagyobb lángész is csak idővel, tapasztalással és tanulással jut a legfőbbre, s mutatja, hogy a lángész a theoriának tanítója és egyszersmind tanítványa lehet. Mert igen természetes az, hogy egy oly lángész, ki a praxist theoriával párosítja, csakugyan taníthatja néha az oly lángészt, ki csak homályos érzelmeit követi.

Innét látjuk azt, hogy a legnagyobb költő-lángésznél is gyakran les ki a hideg ész oly megsikamlásokat, melyeket a költő, érzelmi zajában nem érze, s melyeket az aesthetika előleges szemléleteiből meg nem ismerhet; mert azokat soha nem terjeszthetjük annyira, hogy a szépnek minden törvényét előre kimutassuk; hanem örökre csak a kritika nyomozhatja ki időről időre annak minden titkosb vonalait, melyek minden új költeménynyel újabb meg újabb változatokban mutatkoznak. Mert minden valódi költemény valami új jelenet a szépnek tartományában, s minden ily jelenetben oly új színvegyületek és árnyolatok tűnnek fel, melyeknek valódi érdemét csak a leggyakorlottabb kritikusi szemek tudják igazán megismerni és megismertetni.

Csak magában mondatik jól az is: hogy a költőt épen az teszi költővé, miként annak érzelmi tisztábbak mint más embereké. Mert tapasztaljuk azt is, hogy azon legbelsőbb érzelmünk, melyet ízlésnek nevezünk, valójában nagyon homályos, változó és tévedékeny, s annak teljes tisztaságot és határozottságot csak a tudomány világa adhat.

Meglehet ugyan, hogy egy tiszta érzelmű lélek, ki mindig csak magát hallgatná és követné, s minden idegen befolyástól magát őrizhetné, mindig megtarthatná eredeti tisztaságát; de tudjuk azt, hogy a mostani költőt számtalan féle példa ostromolja, melyek pedig

Digitized by Google

oly ragadósok, hogy a mostani költészet alig lehet egyéb, mint különféle idegen befolyások tarka szüleménye, oly szülemény, mely szülőinek megkedvelt hibáit gyakran új hibákkal szaporítja s azokat ivadékról ivadékra tovább nemzi mind addig, míg a hideg eszmélő az elfogúlt szemeket meg nem nyitja.

Így látjuk miképen tulajdonítja Schiller a maga dagályait a sok rossz példának, valamint én is őszintén mondhatom, hogy az egyszerűnek velem született szerelmét Schiller és Matthisson példái kezdék megzavarni; mely őszinte vallomásokra bizony nem lett volna szükségünk, ha Winckelmannt és Jean Pault előbb ismerjük.

A nagy költők még hibáikat is igen meg tudják kedvesíteni; s mi csuda ha ily hibák nem csak a közembert, de a tisztább érzelmű lángészt is elcsábítják, ami csak annyiból is igen könnyen megesik, mivel a lángész épen oly fiatal korban gyúl a költészethez, midőn azt még sem természet sem tudomány a dolgok tisztább ismeretére meg nem érlelhette. Ha pedig egyszer az ember valamit megszeret, vajmi nehezen emelkedik feljül első gerjedelme hatalmán! s tán magától sohasem? Hanem igenis midőn a kritika megpendíti a költő lelkében az elmélet nyugovó húrjait, akkor egyszerre megzendűl abban az egész lelki muzsika, s egyszerre felvillanik abban a legfőbb észderű, mely a tárgyak legbelsőbb értékeit is kimutatja; s így ha nem teremthet is a kritika költőt, de azt minden bizonnyal intézheti annyiban, hogy azt a sok rossz példa ragadálya ellen védheti, s annak tehetségeit harmóniásan fejleni segítheti.

Mert ámbár a lángész valami legfőbb ugyan a lelki emberiségben; de ez a legfőbb emberiség sem istenség, hanem csak tévedékeny emberiség. Melyik lángész szabad egészen a borúlt óráktól? s melyik nem érzé azt amit Róma bölcse érze: *nullum magnum ingenium absque vesania?* De ha ez így nem volna is, nem lehet-e a kritikus épen oly vagy még nagyobb lángész, mint a költő? vagy lehet-e jó kritikus más, mint lángész?

Digitized by Google

Nálam legalább csak ilyenről van szó. Mert az oly kritikusok, kiknek egész elmélete csupán a praxisnak száraz abstractiójából, vagy épen csak holmi recensensi terminológiából áll; kérdésen kívül a lángésznek nem tanítói, de tanítványai sem lehetnek; hanem igenis lehet a még nagyobb vagy legalább elkészültebb lángész, aminthogy egyedül csak ilyen lehet is jó kritikus.

Hogy pedig továbbá, a nem-lángészre nézve, egészen haszontalan legyen a kritika, azt is csak oly félig igaz, félig hamis állításnak kell tekintenünk, valamint az előbbieket. Mert aki az embereket ismerni tanulta, igen jól tudja, hogy nagyon sokféle mind a lángész, mind a nem az, s felette nehéz azokra általános állításokat szabogatni; s tudja hogy valamint testi, úgy lelki szemeinknek is vagynak különféle gyógyulható és gyógyulhatlan nyavalyái, s ámbár a gyógyulhatlanokon nem segíthet is a kritika lelki oculisticája; de minden bizonnyal segíthet többféle gyógyulhatókon, mely szerint ha valódi költőt nem adhat is, hacsak Lessing poétákat adhat is, akkor is nagy hasznúnak kell azt tekintenünk, mert az ily Lessing-poéta néha hasznosabb lehet, mint a képzetlen lángész.

Harmadik vád ez: *A kritika az írókat ellenséges pártokra szaggatja, s az által az irodalomban a pártszellem dühe mind azon nagy rosszakat szüli, melyeket egyéb emberi társaságban szülni szokott.*

Hogy a míveltséget, ezt az emberiség legkomolyabb ügyét jobb volna egy szívvel-lélekkel emelnünk és terjesztenünk, mint így egymás közt viaskodva gyakran a legfőbb ügynek ártanunk, kérdést nem szenved. De mivel ez a szép béke csak akkor lehető és hasznos, ha mind egy hiten volnánk, ha sem egymást tanítanunk, sem az igazságot védenünk szükség nem volna; még most természet szerint igen kora oly messze álmodoznunk, s részemről bármely hajlandó vagyok is a saint-pierre-ségre, s bármely igen óhajtom is a béke áldásait, még sem tudom magamat azzal kecsegtetni, hogy az irodalom emberfaj, ez a „*durum* és *irritabile genus*“,

Digitized by Google

magát valaha Mercier Messziás évére elkészítse. Igaz ugyan, hogy Goethe sem látá ezt a szép álmat nem valósulhatónak, midőn ezeket mondá:

„Wo Parteyen entstehen, hält jeder sich hüben und drüben;
Viele Jahre vergehn, eh sie die Mitte vereint."

de vajjon meggondolta-e Goethe, hogy az a fertelmes: *„hüben und drüben"* igen gyógyulhatlan nyavalyája ez emberfajnak? és hogy az óhajtott *közép* majd minden szem előtt másmás alakban jelenkezik? Mi egyesítheti tehát végtelenül ellenkező különségeinket? A közönített észderű? Igen! de ki nem látja azt, hogy értelmeink még ellenkezőbbek, mint érzelmeink? s hogy az értelem minden emeltsége mellett is, csak igen igen kevesnél tapasztaljuk a szívet és akaratot nemesedni?

Tagadhatatlanúl oly fokon és terjedelemben van már az értelmi műveltség, hogy sok rosszat orvosolni, sok jót alkatni tudnánk már, ha akarnánk; de íme tapasztaljuk, hogy a szív és akarat bűnös, vagy legalább oly erőtlen, hogy az önszeretetén felülemelkedni legkevésbé sem tud. — Mindennapi példák mutatják, hogy a legműveltebb nemzetek között is, alig lehet legkisebb jót is kivívni; földünk sokkal nagyobb részén pedig azt még említeni is bűn. Így az irodalom lelki világában is, bizony nem annyira az ész mint a szív és akarat hibáinak kell azt tulajdonítani, hogy az igazság gyakran oly durván ostromoltatik; s hogy az emberiség tanítói között oly gyakran van szükségünk a spártai Miatyánkra: *„Isten, adj erőt a megbántások türésére!"*

Mi baj volna e világon, ha az igazságnak csak azok volnának ellenségei, kik azt nem ismerik; de épen az a nagy baj, hogy annak mindazok ellenségei, kiket az nyom, ilyenek pedig felette sokan vagynak s lesznek is mind addig, míg az erény le nem győzi a bűnt. Mivel pedig azt csak úgy győzheti le tán valaha, ha hogy a jók annak harczát, mely mind a polgári, mind az írói világban folyton folyt, híven harczolják; tehát akármely undokúl folyjon is e harcz s akármint undorodunk is tőle, még sem szabad azt, sem általában kárhoztatnunk,

Digitized by Google

sem szükségtelennek tartanunk, sem hideg részvétlenséggel tekintenünk. Sőt minél inkább érezzük annak vétkeit s minél inkább ismerjük a jobb ügyet, annál inkább kell éreznünk azt is, hogy a tévedőknek példát, útat mutatni, s a jobb ügyet védeni kötelességünk; s éreznünk, hogy Szólonnak azon bölcs törvénye, mely a polgári viszályokban, minden polgárt párthoz állani parancsol, azaz, a békeszerető jókat a jobb ügy védelmére szorítja, minden jobb léleknek örök törvénye.

Ezen rövid észrevételeim elegendők lesznek reménylem, a békeszerető lelkeket a kritikával némüleg megbékéltetni, s az iránt elhitetni, hogy a kritikát vádló panaszok nem a jó kritikát, hanem csak a rosszakat illetik, melyeket igenis méltán lehet vádolnunk; a jót ellenben, mint a rosszak ellenmérgét, tisztelnünk és óhajtanunk illik; s hogy ámbár a tollcsaták sok rosszat szűlnek is, de mivel sok jót is szűlnek, és egyedűl azok készíthetnek valami szükséges gonoszt, s azokra is csak azt kell mondanunk: tűrjük a zabolátlanságot, ha szeretjük a szabadságot.

Ugyan azért távul legyen hogy a kritikától idegenkedjünk, és az egyébiránt is attól idegenkedő jobb lelkeket egészen elidegenítsük; holott igen is ideje már komolyan azon lennünk, hogy az oly kritikák helyett, melyeket eddig kártékonyoknak néztünk, oly józan bírálati példákat mutassunk, melyek mind a kritika magas czéljainak, mind a józanabb rész méltó kívánságainak illendőbben megfeleljenek.

Hogy pedig ily czélirányos példákat adni tudjunk, szükség a kritika philosophiáját egész terjedelmében kifejtenünk; s ugyan e czélból szándokom a jót akaró kritikust e következendő előzeti jegyzetekre figyelmeztetni.

II. A KRITIKÁK LEGBELSŐBB OSZTÁLYOZATA.

A kritikák, legbelsőbb természeteikre nézve, két igen különváló fajra oszlanak, u. m. tiszta tudományos

Digitized by Google

avagy tanító kritikákra, és büntető vagy perlő kritikákra.

A tanító avagy tiszta kritikának egész természete, minden oka és czélja csak tanítás; a perkritikák ellenben különféle czéljaik szerint nem csak tanítani, de egyszersmind büntetni, sérteni, s elnémítani is akarnak.

A tiszta kritikának törvényei nem egyebek mint az emberiség legfőbb törvényei. Ezen legfőbb törvények parancsolják a tanító kritikusnak, hogy ember- és írótársa írói hibáit a míveltlét és emberiség javára felfedje; de ugyan ezen legfőbb törvények parancsolják neki azt is, hogy ezen felfedés az embert avagy írót minden lehető módon kémélje, s a művésztől művét megválassza.

A perkritikák, mivel törvényeik különféle okok és czélok alá vagynak vetve, mind magokban mind törvényeikben változók és egymástól különbözők ugyan; de egyiránt czéljok lévén a büntetés avagy emberbántás, mind megegyeznek a művet művésztől meg nem választásban.

Megválasztja a tiszta kritikus a művet a művésztől az által, hogy a művésznek azon fájdalmát, melyet hibái felfedése által neki okozott, inkább enyhíteni mint nagyobbítani kivánja; mihelyt ellenben azt legkisebb hangjával nagyobbítani akarja, már akkor embert is akarván a mű mellett bántani és büntetni, megszegi a tiszta kritika törvényeit, melyek nem embert bántani, hanem csak műhibákat illetni akarnak; de megszegi a szeretet és okosság törvényeit is, mert ezek nem hibát, hanem csak bűnt engednek büntetni.

Mely szerint minél inkább kivánja a kritikus a megbíráltnak fájdalmát nagyobbítani és azt műve hibáiért büntetni; annál inkább összezavarja a művet a művészszel, a hibát bűnnel, a tanítást büntetéssel, s annál inkább megszegi a tiszta kritika és emberiség legfőbb törvényeit; s következőleg annál inkább kilép a tiszta kritika határiból a büntető vagy személy s így embersértő kritikák körébe.

Digitized by Google

A megbírált író fájdalmát igen enyhítheti a bírálat illendő módja, mert ez azt mutatja neki, miként nem ellenség, hanem jót akaró tanító fedi fel hibáit, mely szerint mintegy azt érzi, hogy sebeit az igazság kezeiből veszi, s így azokat, mint közjóra szolgálókat és szükségeseket, könnyen tűri, és ez a szükség, jó czél, illedelem s igazság érzete által megenyhűlt fájdalom a tiszta kritikai bántáson. Amennyiben pedig ezen fájdalmat a bíráló illetlen módjával, a hibák szertelen nagyításával, a gúny és megvetés jeleivel avagy akármi szükségtelen sértéssel nagyobbítja, mérgesíti, annyiban azt egyenesen személy- és emberbántássá változtatja; mert természet szerint minden legkisebb sértés, mit a hibák felfedése szükségképen nem kiván, egyenesen csak az embert illeti és bántja, még pedig a legbelsőbb embert, a lelket. — Mely szerint az így sértő kritika nem csak személysértő, de sokkal személysértőbb, mintha az embernek csak testi vagy egyéb hibáit faggatná, holott épen a lélek a legbelsőbb személy.

Ez tehát a választó vonal a tiszta és személysértő kritikák között, nem pedig az, melyet Lessing vona. A tiszta kritikus és pasquillant szomszédok nem lehetnek; azon között van még a sértegető kritikusok és perlekedők nagy serege.

III. TELJES ÉS HIÁNYOS KRITIKA

A valódi kritikának egész természete és czéla nem egyéb lévén, mint alkalmazó tanítás; következik, hogy az annál főbb tökélyű, minél inkább megfelel ezen természetének és czéljának, azaz, minél alkalmazóbb és tanítóbb; de következik még az is, hogy így a maga legfőbb czélját csak akkor érheti el, ha állításait okokkal támogatja s elveit minden oldalról kifejti és magyarázza, mert tanítása csak így lehet teljes, bizonyos és közreható.

Igaz ugyan, hogy az ily teljes kritika, tudósra nézve sok felesleg valót foglalhat magában; de mivel

Digitized by Google

ezek úgyis csak alig, vagy nem is szorúltak tanításunkra, jobb azt azon nagyobb részhez intéznünk, mely csak fejtegetve és magyarázva értheti meg azt, holott egyébiránt is ezt kell és lehet leginkább tanítanunk. Jobb tehát ha magyarázatinkat sokalja egy-két tudós, mintha a nagyobb és tanulni akaró rész keveseli.

Az oly művitélők, kik állításaikat okokkal nem támogatják, nem annyira tanítani, mint hitetni akarnak, s úgy gondolkodnak, hogy a hozzájok hasonlók így is meg tudják őket érteni, másoknak pedig hinni kell. De könnyű általlátni, hogy az ily számolat nagy tévedés; mert épen a tudósok és könnyen hivők között van a gondolkodni és tanulni akaróknak azon közép rende, mely leginkább használja és érdemli a tanítást. De egyébiránt is az ily bírálat, melyben az ítélő szavairól semmi számot nem ád, sok hamis állításra nyujthat alkalmat, s leginkább csak holmi haszontalan magasztalások avagy ócsárlásoknak lehetnek műszerei, nem pedig valami czélszerű tanításnak.

Ily hibás természetű kritikák többnyire minden recensiók, melyeknek szűk köre csak holmi hiányos könyvismertetést, nem pedig valami alapos bírálatot fogadhat el. Mert mikor a recensens a könyv nagyobb hibáiból kimutat is nehányat, de a többi ily hibákra nézve, csak ezzel fizet ki: „stb. stb. vagy több ily számtalanok", valjon ezen számtalanra nézve, nem magának beszél-e a recensens? tudhatja-e így a tanulni akaró, vagy még maga is a bírálat alatt lévő munka szerzője, melyek ama számtalan hibák? S ha ezek nem tudják, valjon kinek beszél a recensens.

Így a recensensi jellemzések is elmondják ugyan, hogy a költő szelleme ilyen meg amolyan; — de mivel azt meg nem mondják: hol és miért olyan, természet szerint csak olyanok előtt beszélnek, kik nélkülek is tudák a tudnivalót! egyéb olvasókra és a jellemzett költőre nézve pedig a semminél nem többek; holott igen természetes az, hogy a költő nem ejtené azon hibákat, ha ismerné, valamint az olvasók nagyobb része sem

Digitized by Google

ismerheti azokat, s ha ismerné, nem volna kritikára szükség.

E jegyzet alá tartoznak azon kritikás epigrammák is, melyek majd művet majd művészt ítélgetve, a helyett hogy tanítani tudnának, többnyire csak magokat ítéltetik meg. Mert p. o. mit tanulánk azon epigrammából, mely Himfy verseinek nagyobb részét tűzre ítélé? megtanultuk-e abból, melyek azon tűzre valók? s megtanultuk-e, miért oda valók? — ha pedig ezeket meg nem tanultuk, valjon tanultunk-e valamit?

Csak ily formán tanítanak pedig többnyire a szokott recensiók is, kivált midőn lyrai gyűjteményt ítélnek. Mert ámbár ezek kimutatják is a gyűjteménynek nehány jobb és rosszabb darabjait; de mivel meg nem fejtik, miért jók avagy rosszak azok; mit tanulhatunk tőlök egyebet, mint azt, hogy a gyűjteményben vagynak jobb és rosszabb darabok; — amit pedig előbb is tudánk. Mert ki nem tudja azt, hogy az ily gyűjtemények természet szerint csak ily jobb és rosszabb darabok gyűjteményei szoktak lenni? s ha mink nem azon darabokat nézzük is jóknak avagy rosszaknak, melyeket azok, még akkor sem tanítának, hanem csak ízletüket akarák reánk tolni, ami pedig teljes bonczolat nélkül nem igen szokott sikerűlni, s akik felkapják, azokért írni nem érdemes.

Ugyanazért az ily recensiók helyett jobb a gyűjteménynek, akár költői, akár prózai művek gyűjteménye legyen az, egyes darabjait teljes taglalat alá vennünk, s így minden egyes darabnak titkosb hiányait és tökélyeit kilesnünk és kimutatnunk; nem csak azért, hogy egyedűl így lehet bírálatunk tanító és teljes, de azért is, mivel az ily minden oldali vizsgálatok mellett, néha több oly észrevételre is bukkanunk, mely magunkat is tanít, s a tudomány egészére nézve is új felfedezésül lehet.

Csak a minden legkisebb részletig vizsgálódó kritika adhatja az egésznek igaz ismeretét, s mindenkor az ilyennek tapasztaltam én legtöbb hasznát; midőn

Digitized by Google

ellenben ama nagyjában s mintegy önkényleg ítélőknél alig tanulék egyebet mint azt, hogy ártani akarnak. Pedig nem szabad azt soha felednünk, hogy a dolognak komolyabb oldala is van, az t. i. hogy embert ok nélkül bántani bűn, s kritikának csak úgy nem bűn, ha az egy embert milliókért bánt, azaz, ha tanít.

IV. KÜL- ÉS BELKRITIKA.

Valamint bírálatod tárgya, a mű, kül- és belművészetek egyesületéből alakúlt; úgy a te kritikád is kül- és belkritikák egybefolyásának alakulatja legyen; mert egyedűl ezen kétféle kritika egyeteme alakítja a teljes kritikát avagy kritikai egészt, magában pedig mindenik csak hiányos egyoldalú nézeteket adhat.

A belkritika, mint veleje a dolognak, magában is nagyértékű lehet ugyan; de a külkritika, kivált ha költői művet bírálsz, mi lehet magában egyéb, mint valami tökéletlen nyelvtani bukdozat, holott tudnivaló az, hogy a költészet nyelvét s egyéb külalakait, leginkább csak annak lelkéből s egyéb alkató elemeinek összeilléséből lehet igazán megítélned, amit természet szerint csak úgy tudhatsz, ha a belkritikát teljes mértékben bírod.

Hogy pedig azt úgy bírd, nem elég a művet csak magában megbírálni tudnod; de meg kell azt tudnod bírálni még azon legfőbb szempontból is, hol az a kérdés: mint illik össze az egész mű a nemzetnek s emberiségnek czéljaival, és az egész míveltség bölcseletével? Mert ezen legfőbb szempont szerint az egész mű csak része az emberképzet nagy művészetének avagy bölcseletének, melyekkel a műnek, mint résznek, összeillése, annak legfőbb érdeme; össze nem illése ellenben leglételesb hibája.

Hogy pedig ezen legfőbb életkérdés szerint tudj ítélni, nem elég oda holmi homályos ízlet és az oskolai elméletek tudománya; nem elég oda csak azt tudnod, hogy „*haladnunk kell*“, de tudnod kell azt is: *merre és hová?* Mert ha ezt nem tudod, nem vagy képes az igaz

Digitized by Google

és hamis haladások közt különbséget tenni. Tudva van pedig a míveltség történeteire figyelmezők előtt, hogy gyakran vagynak az emberképzet sok oldalú és sok czélú munkájában oly hamis haladások, melyek nem előre, hanem hátramenetelek, és annak legbelsőbb megvesztői szoktak lenni; s tudva van, hogy mind a Nilus. és Ganges melléki, mind a görög és római míveltségek enyészetének okai nem külsők, hanem belsők valának; s hogy ezen utóbbiak, minekelőtte azokat a külvész végkép elrontaná, már száz évekkel előbb magokban veszni tértek, s ezen belvész mesterei épen azok valának, kik haladásukat vélék, midőn mindég hátra menének.

Csak úgy lehet tehát belkritikád teljes tökélyű, ha nem csak a már megtörtént czélos és czéltalan haladások minden titkosb jellemvonalait ismered, de meg tudod ismerni még az időnként történhetőkét is minden oldalaikról s minden következeteikkel együtt. Ezen ismeretek nélkül belkritikád csak valami homályos lélektudományi szemlélet lehet, s csak úgy lehet az fentebb kritikai nézet, ha azt legfőbb költői és philosophusi világnézetekhez illeszteni tudod.

Ugyanazért míg ezen legbelsőbb és legfőbb kritikai szempontokhoz szemeid meg nem nyílnak, azaz, míg az emberiségnek, nemzetednek és műveltségnek legfőbb czéljait és viszonyait, az igaz és hamis műveltség minden bélyegeit teljes fényben nem ismered; s míg a régi két nagy nemzet és jelenkor bölcseségéből egy reánk illő egészt alakítani nem tudsz; addig jelesebb művek ismerőjének és bírálhatójának ne véld magadat; mert bírálatod mind magadra mind a tudományokra nézve, nem csak haszontalan, de kártékony is lehet. Ami pedig ne csak a belkritikára nézve legyen mondva, de némüleg mondva legyen a külkritikára nézve is, mert amint mondám, ezek egymásba folynak s egyedül csak úgy tudod igazán megítélni a részt, ha tudod az egészt.

Digitized by Google

V. KRITIKAI HANGULAT.

A kritikának imez mast említett igen komoly és magas czélai önként mutatják, hogy valódi kritika tanítója, csak a legműveltebb s érettebb lelkű ember lehet. Hogy pedig az ily embernek, valamint egész lelkülete, úgy tanításának egész természete és hangulata nem lehet más, mint az emberiség legfőbb mértékeig szelíd és nemes, látnod kell azt is, mihelyt meggondolod, hogy az ily emberen, nem olyant kell értened, kinél csak a fej van művelve, hanem csak olyant, kiben mind az értelem mind az érzelmek egyiránt művelve és nemesítve vagynak; s meggondolod, hogy a kritika közönségének nemesebb része is, csak ily nemesült lélekhez illő tanításnak nyit fület és kebelt, a maga műveltségéhez nem illőket ellenben megveti.

Vannak ugyan a kritika törvényeinek oly tanítói is, kik e részben egészen mást tanítanak s azt hiszik Lessinggel, hogy: „*A kritikusnak senki elébe nem írhatja, mely keményen és keserüen gáncsoljon vagy csúfoljon. Magának kell tudnia, minö hatást akar előhozni, s szükség hogy szavait ezen hatásra intézze;*“ s vagynak kik azt tanítják, hogy az írót *ütni, csigázni s agyonverni nevetve szabad**); valamint még olyanok is, kik a kritikusi mocskolódások mentségére Cicerónak azon szent szidalmait hozzák fel, melyekkel Antoniust, Clodiuszt, Gambiniust s Pisót feddette; de alig szükség mondanom, hogy ezen elvek nem csak hamisak, hanem ártalmasok is. Hamisak, mert a tudományok országában nem lehet hatásunknak egyéb jó czélja mint az igazság, ily hatásnak pedig nincs egyéb eszköze és

*) L. Kazinczy: Tövisek és Virágok, 1811. lap 36. Epigrammai morál.

„Bántani mást vadság....“ — S más a lélektelen Iró?
Azt hozzád s hozzám nem köti semmi kötel.
Csípd, döfd, rúgd, valahol kapod a gaz latrot! Az ilyet
Ütni, csigázni s agyonverni (nevetve) szabad.

Digitized by Google

fegyvere mint az okerő; s ártalmasok, mert az irodalomban a durvaságokat hatás eszközeivé tenni, annyi mint a durvaságnak és önkénynek fegyvert adni, s annyi mint az okerőkkel hatni nem tudókat az okosokon és igazságon felül emelni.

Így természet szerint a hamis ügynek védelme sem lehet más mint hamis. Mert ha azon római gonoszok világpusztító bűneit az irodalmi gyarlóságoktól meg nem választjuk, s a comma- és szonettháborút az erény és bűn világháborújával egynek nézzük, akkor még azt is mondhatjuk, hogy nem csak a papiroson, de még a piaczon is szabad egymást agyonvernünk.

Az ily kritikai morálnak mi egyéb következményei lehetnek, mint miket már látunk. A legüresebb kezdők, a helyett hogy lelkeiket a dolgok belsőbb ismeretére megérlelnék, csakhamar felszerelik magokat az ily kritikai hatás minden eszközeivel, azaz, a legsértőbb kitételek és gúnykaczajok formuláival, s elkezdenek hatni, és kezdik hinni, hogy valójában csak az ő akaratuktól és formuláiktól függ azok élete, kiknek hálaadással tartoznak.

De te válaszd meg a kritikát az írói pertől, s ezeket a polgári vitáktól, a kritikai hatás igazi eszközeit az álkritika hamis eszközeitől, az írói gyarlóságot az írói gonoszságtól, s válaszd meg a bírót a bakótól, nehogy — mint némely amerikai cannibáloknál szokás — egyszerre bíró és bakó légy; vagy legfelebb csak akkor légy az, midőn oly írót akarsz büntetni, ki az emberiség fentebb jogai és érdekei ellen tudva dolgozik. Mert az ilyen már igen érdemli a büntetést és elnémítást; — de egyébiránt is az ily politikai perekben már igen hozzá szoktunk a leganyagibb okerőkhez is.

Mikor ellenben csak holmi írói sikamlatokkal van dolgod, nincs ok, mely hangulatodat a műveltség és szelídség törvényei alúl felszabadítanod engedje; s ha felszabadítod, leginkább magad ellen vétesz azon törvények ellen, melyeket művelt ember szükség nélkül által nem hág. Nagy meggyőző erővel bír a tanításnak

Digitized by Google

szép-lelkű emberhez illő módja, nem csak azokra nézve, kik tudják azt, hogy valódi műveltségnek múlhatlan következménye a szerény szelídség; de mindazokra nézve is, kik azt még nem tudják, hanem csak érzik: visszaborzaszt ellenben az emberi természet nemtelensége, midőn azt látjuk, hogy az olyan ember, ki teljes éltét arra fordítá, hogy lelkét nemesítse, nem pirúl az örökkévalóság színe előtt illetlenkedni s kimutatni, hogy embertársa szemérmét csak azért fedi fel, hogy azt kaczagja.

Ha tehát az önszeretet sugalmain kívül egyéb törvényeket nem tisztelsz is, akkor is azt parancsolja az okosság, hogy szíved hibáit rejtsd s azokkal tudományodat ne mocskold; hanem inkább minden szavadban a szelídebb s nemesebb emberiség szelleméhez símulj, mindenkor szemeid előtt tartván amiket egy művelt lelkű főispánunk (gróf Teleki József, 1790) egy nagy változatunk zajában monda:

„Szükség hogy minden cselekedetinkben illendő állhatatossággal ugyan, de csendesen s egymás iránt minden áskálódás, erőszak és lárma nélkül, viseljük magunkat; egy szóval, az illendőség törvényére szorosan vigyázzunk; megemlékezvén, hogy nékünk, nemesi rendnek, sokkal kevesebb szabad e tekintetben a köznépnél. A clazomeniusok egykor a spártai ephorusok székét korommal bemázolván, megcsúfolni nem átallották. Ezen igen illetlen tettükért a spártabeliek elégnek tartották azzal büntetni őket, hogy köz kihirdetés által szabadságot engedtek a clazomeniusoknak magokat illetlenül viselni. — Szomorú privilegium! melylyel valamint kétség kívül ők szégyenlettek élni, úgy mi is arra soha ne vágyódjunk.“

Így érez a nemesi rend. S az ily nemes érzelműeket kell kritikánk közönségének tekinteni, nem pedig azokat, kik az illetlenségnek tapsolnak, ha azt akarjuk, hogy a nemes magyar közönség szintúgy meg ne vesse kritikánkat, valamint előbb a pesti bikavíadalt megveté, holott az ily közönség igen érzi azt, hogy az illendőség

Digitized by Google

szabályai nem egyebek mint legfőbb törvényeink pótlékai, s ugyanazért minden szépnek és jónak mulhatatlan feltételei.

VI. KRITIKAI VISZONYOK.

Valamint minden dolgunkban szintúgy kell ügyelnünk a környezetekre, mint a dologra magára; úgy a kritikában is meg kell minden viszonyt gondolnunk, hogy jó akaratunk több kárt ne tegyen mint hasznot. Vagynak az irodalomnak oly korszakai, melyekben a kritika nem csak hasznos, de múlhatatlan is; valamint olyanok is, melyekben az nem csak nem hasznos, de kártevő is lehet.

Midőn mink irodalmunk ifjúságában egymást buzgatva zengők fel alvó, vagy igazábban szólván, félholt nemzetünket, midőn még szájról szájra ment nálunk ez a hazafiúi jelszó: „*írjunk akármit csak írjunk, hogy a magyar írás divatba jöjjön!*“ s mikor még a legcsekélyebb magyar irat is hazafiúi tett volt; akkor még természet szerint a kritika nálunk nem csak szükségtelen volt, de a nemzet legfőbb czélával is egyenesen ellenkezett; most ellenben, midőn nem csak divatba jött a magyar írás, de irodalmunkat nagyjaink bölcsesége örökre meg is alapítá, kérdésen kívül szükség, hogy íróinkat a kritika szövétneke által vezetni elkezdjük, noha még most is tekintetbe kell azt vennünk, hogy csak kezdők, s nagy akadályokkal vívó kezdők vagyunk.

Lessing azt mondja: „Ha én művitélő volnék, így intézném hangulatomat: Kímélve a tehetségeket mutató kezdőt, sőt hízelgve is neki; csudálással kételkedném a mesteren és kételkedéssel csudálnám őt; elijesztve és positive a kontárt; gúnyolva a dicsekedőt, és oly keserűen mint csak lehet az ármányost és cselszövőt.“ S valjon amiket itt Lessing egy kezdő íróra mond, nem illik-e azt mondanunk egy írni kezdő nemzetre, kivált pedig egy olyanra mint a magyar nemzet? s nem illik-e megválasztanunk Budát Philadelphiától? Én azt hiszem igen, s azt hiszem, nem csak a tehetséget mutatókkal,

Digitized by Google

de a leggyarlóbbakkal is kémélve kell bánnunk. Nem csak azért, mivel nálunk még az ilyenek is jobbak a semminél; de azért is, mivel azok nem egyebek mint egyszerre születő és enyésző buborékok, s melyeket csapkodnunk semmi okunk nincs, de igenis van elég okunk azokban az embert kémélni.

Kiváltképen pedig szükség, hogy a kritika a költőkkel vigyázva bánjon, nehogy a merészt félénkké, s a meleg szívűt hideggé tegye s az által szárnyaikat szegje. A prózaicus gyakran örvend, ha a kritika neki tárgyat ád a tollcsatára; de a költő, ki többnyire mint egy álomjáró lebeg a tetőkön, hamar lehull onnét, hová tudta nélkül emelkedett, s vagy elnémúl, vagy más utat választ, melyen korántsem tehet annyi jót, mint geniusa első intése szerint tehetett volna. Vagyon lángész, ki egyszerre délponton tűn fel, de vagynak olyanok is, kik csak idővel vergődnek oda; olyan pedig, ki folt nélkül volna, egy sincs. Időt kell tehát engedni a vergődőnek, s mindeniket nem foltjai kisebb számából, hanem sugarai többségéből kell megitélni.

Általában pedig minden írónál tekintetben kell tartani tárgyat, személyt, időt s helyet. Vagynak tárgyak, melyek csak félfényben és gyom közé burkolva jelenhetnek meg; s vagynak idők, melyekben Jean Paul szerint, az igazságnak zsidóvá és mesteremberré kell lennie; amiket ha meg nem tud a kritikus jól fontolni, a mű szemetei mellett könnyen gyanúba hozhatja annak kincseit is.

Így az írók személyére nézve is, megtörténik gyakran, hogy érdemteljes ember igen gyarló író lehet; de azért távul legyen hogy a kritikus annak érdemeit fontos okok nélkül félre tegye s azzal csak úgy bánjon mint gyarló íróval; mert lehetnek oly írók, kik ha írásaikkal nem is, más uton-módon használhatnak az irodalomnak, attól elidegenűlve pedig árthatnak is.

Az írói democratiát meg kell a csárdai democratiától választani, nem pedig annyira terjeszteni és népszerűtlenné tenni, hogy azt a nemzet nemesebb része,

Digitized by Google

mint zabolátlanságot gyűlölje. Mert ha a főbb s ugyanazért becsületértő és féltő embereket a kritikával az írástól elrettentjük: mit nyerünk egyebet, mint azt, hogy a nemzet műveltebb részére nézve, egy második és félelmesb censurát alapítunk.

Ugyanazért akármely oldalairól tekintem is a dolgot, mindig csak azt kell mondanom, hogy kritikánk ne büntető, hanem csak tanító, s írói democratiánk ne a szeretetlenség és zabolátlanság, hanem csak az okosság és emberszeretet democratiája legyen, mint *Washingtoné,* hol az emberkínzó börtönök helyén, az emberszeretetnek oly szentegyházai emelkednek, melyekben még a bűnöst sem fenyíti büntetés, hanem tanító, jobbító s boldogító szeretet öleli. Ez a műveltségnek legszebb diadala, s ennek útait készítse az író, ha az emberiség tanítója akar lenni.

Digitized by Google

IX.

A MAGYARORSZÁGI MEZEI SZORGALOM

NÉMELY AKADÁLYAIRÓL.

(1833.)

ELŐSZÓ.

Elgondolván mennyire függ nemzetünk egész jólléte mezei gazdaságunk virágzásától, s mennyire emelhetnők nemzeti erőnket, ha valami fentebb mezei szorgalom terjesztené gazdag földünkre áldásait; szívemelő örömmel és nagy reményekkel telve kell látnunk mindazon bölcs intézeteket, melyek által időnkben nemeslelkű nagyaink a mezei szorgalom ügyét a legszentebb hűséggel ápolják, mindazon bölcs útmutatásokat, melyek szerint több jeles írónk a legfőbb nemzeti ügynek különféle akadályait és védszereit ismertetni ügyekszik.

De mivel az ily szép tünemények nem csak örömöt és reményt adnak a jobb embernek, hanem egyszersmind ösztönt is az együtt munkálkodásra; igen kedves kötelességemnek érzem én is, mezei gazdaságunknak, ezen mí köztáplálónknak ügyében adni amit adhatok, tudniillik: holmi gondolatokat annak akadályairól és segédmódjairól.

Mely tárgyban már több nagy írónk is minden bölcseséggel munkált ugyan; de mivel a tárgy oly terjedelmű s oly számtalan oldalú, hogy annak ismerete csak több figyelmező észrevételei által alakúlhat valami egésszé; s mivel az ügy oly szorgos, hogy annak védelmére alig lehet eléggé és elégszer a nemzetet emlé-

Digitized by Google

keztetni; nem gondolnám, hogy még e részbeli nyomozatimmal is feleslegvalót cselekedtem; sőt úgy hiszem óhajtanunk kell, hogy még több eszmélkedőnk is e köz és nagy érdekű dolog iránt tapasztalásait és észrevételeit közleni sem feleslegvalónak, sem csekély feladásnak ne vélje; hanem inkább szünet nélkül szemeik előtt tartsák, hogy nemzetünknek, valamint eddig, úgy ezután is, csak a mezei szorgalom lévén legfőbb táplálója, örökre csak annyiban leend egész nemzeti boldogságunk alapítva és biztosítva, mennyiben mezei bölcseletünket fejteni, emelni és gyakorlatba hozni tudjuk.

Ne csüggedjünk el pedig azon, hogy mindenben igen elmaradtunk s nagy gátokkal kell vínunk; sőt legyünk az iránt meggyőződve, hogy azon nagyszerű áldozatok, melyekkel most egyesült nagyaink boszús isteninket engesztelik, áldást hoznak mezeinkre, s ha a köztünk megjelent geniust követni fogjuk, egy igen szép jövendő felé lesz az útmutatónk.

I. NÉPTELENSÉG.

Minden mezei szorgalom fentebbi fejletének legáltalánosb feltételei, a földnek és földművelő népnek helyes viszonyaiban állván, mely viszonyok és feltételek között pedig egyik legszükségesebb és legszembetünőbb lévén az, hogy a földnek szorgalmas művelésére legyen elegendő földmüvelő nép; tehát ha mezei szorgalmunk hátramaradásának okairól gondolkodni akarunk, önként ötlik előnkbe ezen kérdés:

Van-e földünk terjedelméhez és termékenységéhez képest, a fentebb mezei szorgalomra megkivántató elegendő földművelő népünk?

Mely kérdésre természet szerint minden, hazánkat és annak népességét ismerő csak így fog felelni: ha mezei szorgalmunk legfőbb fejletén, nem csak azt akarjuk érteni, hogy honunkban a fentebb mezei szorgalom még valami nagyobb divatba jöjjön, hanem még azt is,

Digitized by Google

hogy minden műveletre alkalmas földünk legfőbb szorgalmú műveletben legyen, ezt kell pedig értenünk, mert ebben áll a nemzeti erő legfőbb fejlete, s ez a legfőbb nemzeti czél, ekkor minden bizonynyal csak azt kell mondanunk, hogy íly mezei szorgalomhoz elegendő földmüvelő népünk még korán sincs.

A magyar-lakta jobb tájokaink között, alkalmasint legnépesebbek Sopron és Vas vármegyék rónái; de ez a népesség is csak olyan, hogy ott sem győzi a magyar a maga gazdaságát, ott is hénczek és horvátok pergetik a sarlót és csépet, s még Kőszeg tövében is láttam csehországi kaszásokat. Ha pedig belebb tekintünk hazánk szívébe, legtermékenyebb síkjain egész tartományokat látunk tatár nomádsággal bitangoltatni; s hol számtalan falu és város virágozhatnék, az egész nemzeti szorgalom miben áll? Helyenként egy-két zsiros betyár hurczolja a subát és lopott marhát.

Ez így lévén, kérdést nem szenved, hogy mezei szorgalmunk előmenetelének egyik fő s igen szembetünő akadálya hazánk termékenyebb tájainak néptelensége; s ugyanazért ha honunkat valami fentebb szorgalom áldásival boldogítni akarjuk, kétség kívül első feltétel az, hogy a földmüvelő népet minden lehető módon szaporítani iparkodjunk. Melyre nézve nem leszen itt, úgy reménylem, helyén kívül, a népszaporítás némely módjait röviden érintenünk.

Hogy néptelen tartományokat legkönnyebb külföldi gyarmatokkal népesíteni, eléggé s untig tapasztalók számos német gyarmatainkon, melyek hozzánk nem csak sok földmüvelő népet, de pénzt, szorgalmat és hasznos mesterségeket is hozának; s oly tájokat is, melyekről a magyart a tatár s török elpusztíták, megint gazdag falukkal és városokkal töltének be.

De tudnivaló az is, hogy valamint minden emberi dolgokban, úgy e részben is csak a biztos közép úton kell járnunk, nehogy a néptelenség bajából az igen is nagy népesség bajába bukjunk, mely több tekintetben még nagyobb veszély lehet mint amaz; mert nem a sok

Digitized by Google

nyomorgó nép, hanem csak a boldog nép s egynemzetűség boldogítja az országot.

Ugyanazért e részben a józan előlátás kivánja és parancsolja, hogy minden nagyobb külföldi gyarmatszállítás ezután országos figyelem alatt menjen, s fő gond legyen már, okulások után arra is, hogy az idegen nyelvű gyarmatok egy helyre nagy tömegben ne telepedjenek; hanem magyarokkal úgy közletve, hogy azok magyarokká váljanak, vagy pedig azok magyarítására minden szükséges rendelet meg legyen téve. Mert valamint hazánk boldogsága, úgy a jövevény népeink java is nyilván azt kivánja, hogy azok a fő nemzettel minélelőbb eggyé legyenek.

Egyébiránt pedig vagynak olyanok is, kik úgy gondolkodnak, van már hazánkban annyi nép, mely nem sokára önként is könnyen elegendőre szaporodik, s hogy az ily szaporodás reánk nézve hasznosabb, mint a már úgy is igen zagyvált népet az idegen gyarmatok által még zagyváltabbá korcsosítani. Mely véleményt én itt megperleni nem akarván, csak azon állítást nem hagyhatom e részben szó nélkül, mely szerint némely politikusok azt állítják, hogy a nép önként és hamar megszaporodik csak annak élelme legyen, s hogy nem a nép szaporításáról, hanem csak annak élelméről kell aggódni; mely szemlélet előttem nagyon is egyoldalúnak látszik.

Mert ámbár fő dolog ugyan az, hogy legyen a népnek elegendő élelme; de szintoly múlhatatlan feltétele a népszaporodásnak az is, hogy legyen a népnek tiszta erkölcse; s csak úgy szólunk jól, ha azt mondjuk, hogy a legbizonyosb népszaporítók a jóllét és jó erkölcs, mely egyszersmind természetes feltétele a jóllétnek.

Ezért tapasztalhatni, hogy az egyszerű és szegény de jó erkölcsű népek, többnyire szaporábbak, mint a könnyen élők de erkölcstelenek; s elég élelme volt a római nemességnek Augustus idejében, mégis törvények által kellett eszközleni, hogy egészen el ne fogyjon erkölcstelenség miatt. Így kétségkül nálunk is nagyon

Digitized by Google

előmozdítanák a népszaporodást az oly törvények, melyek a nép erkölcsét megtisztítanák, a házas embereknek holmi elsőséget adnának s a több gyermekűeket köz segedelemmel gyámolnák, leginkább pedig a sok gyermekű asszonyokat megjutalmaznák.

Különösen pedig pusztáinkat igen segítené meggyarmatosítani egy oly törvény, mely a puszták birtokosait bátorságba tenné az iránt, hogy a gyarmatok miatt nem vesztenék el a puszták előbbi szabad allodiális természetüket; mert ezt féltik legtöbben, s e miatt hever sok drága föld.

II. CZÉLTALAN NÉPOSZLAT.

Honunk néptelenségére nézve, nem csak az bajunk, hogy földünk illendő müvelésére igen kevés a nép, de azon kívül még ezen kevés nép is oly helytelenül oszla, hogy néhol a legmeddőbb havasokon, munka és föld nélkül sorvad a sok nép; leggazdagabb rónákon pedig munkás nélkül sorvad a föld. Ott a szükség fogyasztja és aljasítja a népet s haszon nélkül vész a drága néperő; itt ellenben a nagy bőség rontja a népet s haszon nélkül vész a gazdag föld.

A nagy szükség nem csak fogyasztja, de erőtleníti, lelketleníti is a népet; a nagy bőség ellenben tunyítja és korhelyíti. S hogy ezen néphibák következeteit érzi is egész mezei szorgalmunk, elég bőven tapasztalják, kik népeinket s mezei gazdaságunk terheit közelebbről ismerik.

Somogyban gr. Hunyadyak jószágain a korhely és makacs magyar cseléd miatt, csak messzünnen hozott cseh és német cselédekkel lehetett a fentebb fogású gazdasági rendszert gyakorlatba tenni; azonban a buger, avagy karpatusi tót, oly erőtlen, hogy három buger tud csak annyit kaszálni, mint egy somogyi magyar; noha ezt is rontja már a bőség, mert ez ismét csak fél annyit kaszál, mint egy rába- és répczemelléki, szorgalomhoz szokott s az által jobban élő magyar. A magyar

Digitized by Google

tehát legalkalmasabb, ügyesebb lett volna, régibben kezdett nevelés, szoktatás után, hanem ha megharagvék a nagy földesúr, mindjárt csak buger csoportot hozata, ki ha rendezettebb, azért az, mert azt több száz év óta rendezgették.

Így lévén a dolog nagy számú lealjasodott oláh népeinkkel is, melyek müveletlen pusztáink mellett gyakran éhséggel küzködnek és vesznek; minden bizonynyal temérdek néperőnk használatlan enyészik népeink czéltalan oszlata miatt.

Igaz ugyan, hogy a dolgot némüképen orvosolja a havasiak azon szokása, mely szerint azok ezrenként le szoktak járni kaszálás és aratás végett a magyarokhoz; de mivel ezen jó szokást is szokásunk szerint csak magára hagyjuk, semmi czélirányos rendezettel nem gyámolítjuk, korántsem lehet oly hasznos, mint annak lenni kellene.

Mert gyakran megesik, hogy ezen szegény emberek hétszámra szanaszét étlen kujtorognak míg helyet találnak, de megesik az is, hogy néha helyet sem találván, kódulva kujtorognak vissza; míg az alatt másutt a magyarnak gazdasága dugába dűl a miatt, mivel sem kaszást sem aratót nem kap. Mi volna pedig könnyebb, mint a tótok között oly embereket rendelni, kiknél a leszándékozó munkás magát beíratná s kikkel a magyar gazdák levél által annak idejében értekezhetnének.

De kétség kívül még sokkal jobb gyógyszere lenne a dolognak az, ha időről időre azon népek közül mindazokat, kiknek otthon illendő élelmük nincs, magyarok közé szállítanók. Így aztán mind az otthon maradók, mind a hozzánk szállók könnyebben élhetnének, jobban szaporodnának és derekabb emberek lennének; mely jótéteményre méltóbbak is azon népek, melyek már annyi száz év alatt hazánknak szolgáltak, mintsem a külföldiek, s egyébiránt is azt hiszem, hogy az ily néposzlatás nem csak a néperőnek célosb használatát eszközlené, de egyszersmind a szorgalom és jóllét terjesztése által, népünket könnyen elegendőre szaporítaná.

Digitized by Google

III. CZÉLTALAN FÖLDOSZTÁLY.

Valamint általános tekintetben honunk népereje igen balúl oszla; — úgy földünk részletes osztályait is oly minden józanabb czéllal ellenkezőknek kell látnunk, mintha azok által valamely bosszús istenség akarná mezeinket büntetni.

Mert akár számtalan határaink temerdek nagyságát, akár számtalan közbirtokosaink minden oldalú rendetlenségét megfontoljuk, által kell látnunk, hogy ezek minden józanabb gazdasági rendnek és szorgalomnak általános felbontói.

Nem szólok azon tájainkról, hol egy-két dugadúlt falu annyi élőföldet bitangol, mennyi a perzsagyőző Attikának alig volt; eléggé tapasztaljuk állításom igaz voltát csak hat-hét ezer holdú határokban is; — mert itt is gyakran elfárad az ökör és béres, míg a dolog helyére jut, s az egész szorgalom csak a kertek aljáig szól. Ha pedig az ily gazdasághoz még a mí szokott közbirtokossági barbariesünk is hozzá járúl; akkor minden bizonynyal a szegény gazda, minden reggel annyi bajra kél, mennyi Attikának alig volt.

Mert az ily bitang helyeken nem csak az a baj, hogy a birtok elszórtsága a gazdasági munkát felette megterhesíti, sokasítja, s az által az egész gazdaságot haszontalanná teszi; de többnyire az a nagy rossz is megvan, hogy a birtokosok örökös viszálkodása és sok gyülevész korhely cseléde miatt, a fenyíték és egész nég úgy megromlik, hogy az ily hely gyakran csupa zsivány barlanggá válik, hol természet szerint a legiparkodóbb gazda is feled az angol és német szorgalom elveiről aggódni, s elég jó gazdának nézheti magát, ha több száz holdja mellett nem koplal.

Ezt úgy fejcsóválva hallaná egy oly boldog német paraszt, ki a maga csekély de békerített s ön szemeivel őrizett birtokán oly boldogúl él és annyi adót fizet, mennyi a több száz holdú magyart földönfutóvá tenné; de tudom nem veszik nagyításnak szavaimat azok, kiket

Digitized by Google

a sors ily bitang gazdaságokra kárhoztatott, sőt elhiszik velem együtt, hogy a magyar természetlen szegénységének épen ez a nagy rendetlenség egyik fő oka.

Az ily szerencsétlen jószágokban nem elég az, hogy a birtok nagyobb része esztendőnként közlegelőnek fordíttatik, még ott is ahol elég legelésre való erdő van; de itt még az a nagy veszély is megvan, hogy az ily közös legelőt, minden rend nélkül mindenki lehetségig használni kivánván, azt annyira megterhelik, hogy az többnyire a reménylett haszon helyett, kárral fizet a gazdának. Mert az ily rendetlenség miatt gyakran egész nyájak rakásra döglenek s az által sok ezer közbirtokos adófizető pedig még több, örökös szegénységre jut.

Így a dolog másik oldalát tekintve, nem csak az a nyomorúság a közbirtokokban, hogy a gazda semmi józanabb gazdasági rendszert nem kezdhet; hanem még az a szörnyű vadság is megvan, hogy amit számtalan nehézségekkel és szertelen költségekkel imígy amúgy meg tud is munkáltatni az ember, annak is nagy részét a kártevők elragadozzák. Mert az ily bitang helyeken a marhákkal való kártételek s a lopás és rablás minden kigondolható nemei annyira elhatalmaznak, hogy végre a szegény gazda magát csupa africai maurusok között látja nyomorogni.

Meggondolván tehát, hogy hazánk nagy része ily bitang birtokokból áll; s hogy ez a pusztító rendetlenség, nem csak adózó népünk nagy részét, de az egész nemesség igen fontos osztályát nyomja és rongálja; s meggondolván, hogy a maga mezején, a földnépe között lakó s művelt lelkű nemesség volna épen azon osztály, mely nem csak a mezei szorgalmat, de az egész népképzést legfelebb emelhetné s legtovább terjeszthetné; nem kétlem állítani, hogy ezen példátlan barbariesünk nem csak szorgalombeli szertelen hátramaradásunk, de számtalan egyéb nemzeti nyavalyáinknak is egyik legtermékenyebb oka, oly ok, melynek elhárítása nélkül minden előmenetelünk, nem előmenetel, hanem csak ok- és czéliránytalan vergődés.

Digitized by Google

De még azt sem hallgathatom el, hogy az ily rendetlen helyekben majd minden birtokos, bor- és húsáruló zsidókat tartván, a sok korcsma által a nép erkölcse felette romlik, s az ily húsárúsok által számtalan lopott marha levágatik; holott eléggé tapasztaljuk azt, hogy az ily zsidók többnyire csak orgazdák s a népnek legveszedelmesebb vesztegetői.

Aki tehát csak félig meg tudja is gondolni, mely végtelen befolyása van a nép erkölcsének egész polgári életünkre és boldogságunkra; elhiszi ha mondom, hogy a közbirtokok nem csak magokra, de az egész nemzetre nézve, oly (károsak, hogy) azoknak eltörlését, ha nemzetünk önjavát alapítani akarja, fő gondjának illik tekintenie.

Hogy mezei szorgalmunk ezen nagy akadályának egyedül a commassatió, azaz, tagos avagy tömeges arányos osztály lenne elhárítója; s hogy ez iránt a nemzet józanabb része régóta óhajt valami czélirányos törvényt, tudja mindenki, valamint tudva van az olvasó közönség előtt az is, hogy e részben Balásházy János úr ily czímű munkájában: „Észrevételek a honi gazdaságbeli szorgalomnak akadályairól s orvoslása módjairól", oly józan tanácslatokat ada, melyek valaha készülendő arányosító törvényeinknek bizton elvei lehetnek, s melyekhez én még csak ezen óhajtásomat adom: vajha azon arányosító törvénynek folyamata minden lehető módon megrövidíttetnék és könnyíttetnék.

Mert tudjuk azt, hogy ész, pénz és igazságszeretet nem minden szegény faluban szokott lakni, s ha a pénztelen nemesnek költeni és vesződni kell az igazságért, akkor inkább szenved tovább is, mint eddig; pedig leginkább ilyeneken kellene segíteni.

Innét van, hogy ámbár van oly törvényünk, mely szerint mind a legeltetést, mind a bor- és húsárulást szabályozhatnók, mégis oly igen ritkán vesszük annak hasznát, hogy említést alig érdemel; s így fog a dolog menni a tagos arányosítással is, ha ahoz csak szokott törvénykedésünk által juthatunk.

Digitized by Google

Mely szerint mind ezeket jól meggondolván, s meggondolván mennyi prókátori kifogásokra nyújthat alkalmat egy tagos arányosító per, bátran kimondom, hogy én ezen egész ügyet nem az ügyvédekre, hanem a közhatalomra szeretném bízni, oly formán, hogy az minden közbirtokot haladék nélkül szabályoztatna. Mert nem ott az igazság, hol az ember maga eszére, s gyakran igen gyarló eszére, van bízva; hanem ott, hol a törvény apa, s parancsol gyermekeinek.

IV. MÜVELETLEN NÉP.

Nem szükség, reménylem, hosszasan fejtegetnem, miként a mezei szorgalom virágzatához még közel sem elég, hogy a földmüvelésre elegendő nép, helyes föld- és néposzlat legyen; hanem még az is múlhatatlanúl megkiváltatik, hogy a földmüvelő nép, mind erkölcsére, mind értelmére nézve, nagy czélaihoz képzett legyen; mert egyedűl az ily nép lehet alkalmas eszköze minden józanabb irányzatoknak, a nem ilyen nép ellenben örökre csak annak lesz eszközlője aminek eddig volt, tudniillik: az ínségnek.

Megtekintvén pedig honunk különféle népeit, nem lehet és nem szabad titkolnunk, hogy azokon, holmi kevés kivétel mellett, alig látunk egyebet a romlottság különféle nemeinél, s hogy valamint egyéb országokban, úgy nálunk is, a világ legnagyobb s legfőbb mestersége a földmüvelés, valamint az emberiség legnagyobb és leghasznosb osztálya, a földmüvelő nép, elég méltatlanúl feledve és megvetve van.

A mí számtalan hornyák, szoták, oláh stb. népeink nyilván mutatják szánakodásra méltó külsőjekkel egész belsőjek szomorú állapotját, elannyira, hogy azokon honunk testi lelki javainak csak itt-ott látszanak némi árnyékai.

A közinkbe tolt, hozatott német gyarmatok minden dícséretre méltó erkölcsöt és szorgalmat mutatnak ugyan, s ha előbbi szigorú hazájokból hozott holmi hibáikat nálunk lerázhatják, igenis hasznos népekké

Digitized by Google

válhatnak; de mivel tapasztalni lehet, hogy a bőség, míveltség nélkül, azokat is egyrészről élénkíti, idomítja s erősíti, másrészről erkölcseikben rontja; s mivel azok többnyire bor- és dohánytermesztésre adák magokat; korántsem használnak annyit, mint ha gabna- és marhagazdaságra fordítanák szorgalmukat, holott természet szerint ezek teszik mezei gazdaságunk legfőbb ágait.

A magyar nép igen idomos, becsületérző, sok erővel és természetes okossággal biró faj ugyan; de annak szép hajlományai gyakran nagyon rosszra vagynak eddigelé fordítva; úgy hogy annál többnyire a csínosság és büszkeség betyársággá, az okosság ravaszsággá, az erő és hamis becsületérzés pedig zsiványsággá fajúl, elannyira, hogy vagynak némely erdősebb és magyarabb tájaink, hol a magyar ifjúság, a zsiványságot, azaz, a tolvajságnak, rablásnak és szilajságnak minden nemeit, nem rútnak és rossznak, hanem férfidísznek és erénynek nézi; a tömlöczöt és derest nem hogy szégyenlené, sőt mentül többet próbálta azokat, annál derekabb legénynek tartja magát, s legfelebb az aprólékos lopást érzi gyalázatnak, mert úgymond: „jóravaló ember lop ökröt, lovat, disznót, nem pedig aprólékot.“

Ez, mondom a magyar népmorál, nem csak számtalan pásztorainknál, de sok romlottabb helyeken a földmüvelő nép nagy részénél is; mely népmorálnak pedig több adót fizet nemzetünk, mint a legzsaroltabb nép a maga zsarnokának.

Mert ezek a mí jóravaló embereink nem csak ökröt, lovat szoktak lopni; de egyszersmind rabolnak és gyilkolnak is, elannyira, hogy csak egy vármegyében is esztendőnként több százezer forintra menő károkat tesznek és számtalan gazdákat örökre elszegényítnek; mely nagy károkhoz járúl még az is, hogy egy megyében is több százanként dolog nélkül hevernek tömlöczökben, több ezrenként dolog nélkül élnek, a tömlöczök és pandúrok tartása miatt végtelen költségeket okoznak, s majd minden pénzesebb kereskedőt, a zsidókon kívül, az erdősebb tájaktól elrettentenek.

Digitized by Google

Nem szükség okos ember előtt az ily veszettség számtalan kártékony befolyásait a mezei szorgalomra és egész népéletre fejtegetnem; csak az egyet jegyzem itt meg, hogy egész marhagazdaságunk*) ezen veszedelmes emberek kezében van; s reménylem, aki tudja, mely része a marhagazdaság az egész mezei gazdaságunk, kivált a magyar gazdaságnak, érteni fogja, mely lábon áll, egész mezei szorgalmunk.

Ez a néphiba nem erőtlenségből, hanem egyenest erőből folyván, a lélekismerő elhiszi ha mondom, hogy a magyar nép mindazon helyeken, hol az valami jobb rendtartásban, vagy holmi kis míveltségben részesül, igen derék nép; de mivel a míveltség nálunk igen szűken adatik, a rendetlenség pedig nagyon is sok helyen uralkodik; természet szerint ily helyeken, valamint a legtermékenyebb föld rossz munkával legtöbb gazt terem; úgy a legélénkebb nép is míveltség nélkül legtöbb erkölcsi romlottságra hajlandó.

Mivel pedig én azt hiszem, hogy a magyar népnek ezen erkölcsi romlottsága még nagyobb gátja szorgalmunknak, mint egyéb népeink butasága; tehát nem leszen felesleg való ezen fő népünk gyermeknevelését s egyéb körűlményeit bővebben megtekintenünk.

V. MAGYAR PARASZTI GYERMEKNEVELÉS.

Hogy a magyar paraszt gyerek semmi oskolai nevelésben nem részesül, vagy ha részesül, csak olyanban részesül, melynek erkölcsi és gazdasági tekintetben vagy igen csekély, vagy semmi hasznát nem veszi, azt tudja mindenki; de hogy a magyar nép házi nevelése is több tekintetben nagyon hibás, illik azt is tudnunk.

A magyar mezei polgár, mihelyt fia a szűrt, tarisznyát és baltát elbírja, ökrészszé teszi azt. Az ökrészség pedig abban áll, hogy a gyermek az apja avagy gazdája ökreit éjjel nappal szanaszét legelteti, s mikor csak

*) A marhán nem csak szarvasmarhát kell érteni, mint néhol szoktak, hanem minden gazdasági barmokat a szárnyasokon kívül.

Digitized by Google

szerét teheti azokkal lopat, azaz, mások rétjében és gabonájában ökreit jól tartja.

Ez első magva és oskolája a magyar tolvajságnak és rablásnak. Mert az ily ökrész gyerek minél jobb lopató, annál derekabb pásztornak nézetik s annál több szalonnát kap apjától avagy gazdájától, s ha néha a kártételért megpálczáztatik, akkor még nagyobb kedvezésekkel kérlelik azt.

Mely szerint az ily gyerek így kezdvén életét, a lopást, rablást nem csak természetes keresetnek és mesterségnek, de egyszersmind derékségnek is nézi, s mivel az ily ökrész avagy lovász (mert épen így bánnak a lovakkal is) már gyerekkorában hozzá szokik egész éjjelenként, majd egyedűl maga, hegyen völgyön csatangolni, majd több ökrészekkel és lovászokkal összeállva együtt minden gonoszságot kigondolni, lopott szalonnát, húst stb. sütni, főzni, majd a csőszökkel baltázni, azoktól az ökröket majd erővel visszavenni, s ha ez nem sikerül, különféle ravaszsággal visszalopni, majd pedig ilyenekért tömlöczöt és derest megkésérteni; látnivaló, hogy az ily ökrészet és lovászat, minden tekintetben a legvakmerőbb tolvajság és zsiványság természetes magtára.

De van a dolognak más oldala is, az tudniillik, hogy az ily ökrész gyerek, gyerkőcze- s legénykorában az örökös tekergést és dologtalanságot megszokván, nem csak soha jó gazda nem lesz, de sok egészen félreteszi a gazdaságot, s abból él, hogy marháit lopatva hizlalgatja s azokon vásárokról vásárokra nyerekedik; mely szerint nem csak másnak kárára él, de gyakran magát is egészen elrontja, holott ritkán nyerhet annyit, melyből illendően élhetne, de egyébiránt is tudjuk azt, mely következetű a dologtalan élet még a művelt embernél is, hát félvadnál.

Meggondolván tehát, hogy majd minden magyar paraszt legény, mint ökrész, lovász, életének nagy részében hever, pásztorkodik, s azon kívül még minden faluban mind a parasztok, mind az urak számos pász-

Digitized by Google

tort, a pásztorok még számosabb bojtárt tartanak; s meggondolván, hogy ezen pásztorok egyrészről a magyar zsiványságnak központját, másrészről pedig, mint legdelibb erdei gavallérok a magyar legénységnek betyárpéldányait formálják: igen könnyű általlátni, hogy ennyi rossznak összefolyása a nevelésben és egész népéletben, önként szüli mind azon erkölcsi veszélyeket, melyeket hazánk legboldogabb tájékain s legjelesebb népén dúlni fájdalommal tapasztalunk.

Így továbbá tudván azt, hogy a henye élet legtöbb erkölcsi rossznak nemzője, nagy hibának kell látnunk a magyar paraszt nevelésben azt is, hogy a gyerek semmi mesterségre nem taníttatik, úgy hogy ritkaság magyar polgárok között még csak olyanokat is találni, kik holmi durvább faragáshoz értenének; pedig nem csak téli időben, hanem egyébkor is elég oly ideje van a paraszt gazdának, melyben mostani henyélése vagy korhelykedése helyett, holmi gazdasághoz szükséges mesterségeket űzhetne, ami által minden bizonnyal, mind erkölcsi mind gazdasági tekintetben, magán igen nagyot segithetne.

A magyar és német polgár közötti különbség ilyen: majd minden német tud valami kis mesterséget, melyet a gazdaság mellett nagy haszonnal űz, s ha eladásra valót nem minden készít is, de a gazdasághoz megkivántató faragást, építést, tapasztást, mórozást stb. majd mindenik tudja.

Ez egyik fő oka annak, hogy a sváb gyarmatok úgy meg tudnak nálunk gyarapodni, s oly házakat építenek, milyenről a magyar még eddig nem igen álmodik, s innét, hogy a magyar nem csak sok pénzt kénytelen kiadni olyanokért, amiket maga is készíthetne; de néha hétszámra is megakad gazdasága, midőn holmije megpusztúl, melyet sem maga nem tud csinálni, sem pénzért nem kap, vagy ha mit kap, az is rossz és drága, mert ahol szűk a mesterember, ott a himpellér vagy kontár is kapós.

Ez teszi, hogy alig találkozik oly sváb, kinek min-

Digitized by Google

den szükséges gazdasági épületi bőven meg nem volnának; magyar ellenben alig találkozik olyan, kinek vagy marhája ne fáznék vagy takarmánya ne áznék. Mert ha a sváb maga nem tud építeni, talál elég ahoz értőket rokonai és szomszédai között, kik rajta örömest segítnek; — a magyar ellenben nagy bajjal gyakran megszerzi az épületfát és azt utóbb ismét eltüzeli, mivel építő embert nem talál; ami természet szerint egyik fő oka a magyar szegénységének, valamint gyakran rossz erkölcsének is, holott tudjuk azt, hogy a szegénység csak a gyávát csüggeszti, a szilaj tüzes magyart ellenben hamar minden roszra fakasztja.

De épen ily tekintetekben nem csekély következetű hiba a magyar nevelésben az is, hogy abban az asszonyi és férfi munkák annyira elválasztatnak, hogy valamint a férfi munkás pirúl és alacsonyságnak tartja aszszonyi munkát tenni; úgy a fejérnép is illetlenségnek nézi férfi munkába keveredni. — Mely dologválogatás számtalan esetben nem csekély dologmulasztással és hátramaradással szokott járni, s azon kívül igen hajlandó vagyok hinni, hogy ennek befolyása van a nép jellemébe, oly befolyás, mely egy hadra nevelt népnél hasznos lehet ugyan, de korántsem egy szorgalmas polgárnál.

Szép nemzeti bélyegre mutat az ugyan, hogy a magyar a gyengébb nemnek csak a könnyebb munkákat, a férfinak pedig csak az erőt kivánó dolgokat adja; s megvallom, valami barbariest látok abban, midőn a német, hölgyével és leányával csépeltet, kaszáltat, szántat stb. noha másrészről meg kell azt is vallanom, hogy a német szorgalom nagy részét épen az teszi, hogy mind a két nem, minden munkában egyenlőn részt vesz, s míg a magyar teletszaka csak dohányzik és furuglál, addig a német az asszonyokkal együtt fon, köt, varr stb. ami igen is egészen más következetű, mint a furuglaszó.

Ilyforma hiba a magyar nevelésben az is, hogy a figyermek igen keményen neveltetik, úgy hogy míg a

Digitized by Google

német a maga fiának naponként háromszor meleg ételt és éjjelre meleg párnát ád, addig a magyar fi többnyire csak kenyeret és szalonnát eszik, nyáron az ég alatt és földön, télen pedig az istálóban hál és csak akkor fekszik párnán, mikor megházasodik; amit pedig koránt sem szegénységnek kell tulajdonítani, hanem csak valami régi szokásnak, mert tudjuk, hogy a magyarnak elég ennivalója van, párnája pedig semmi nemzetnek annyi nincs mint a magyarnak.

Egyébiránt ezen szokásra szinte azt kell mondanom, amit az imént említettre mondék, azt tudnillik, hogy az ily kemény nevelés igen czélirányos ugyan hadi emberre nézve, mert az így nevelt legény kétség kívül könnyebben kiállja a hadi élet terheit, mint a kényes nevelés által ellágyúlt; de mivel a kemény nevelés nem csak keményíti, hanem egyszersmind vadítja is az embert, a szilajság pedig a fentebb míveltség és szorgalom czéljaival igen ellenkező; tehát ezen czélokra nézve csakugyan hibásnak kell mondanunk a kemény magyar nevelést.

Szembetünő végre az is, hogy a magyar nép a vallásban felette hideg, elannyira, hogy a tótok és németek buzgóságát nem hogy követné, de azt még nyilván csúfolja. Mely hidegségnek okát pedig ismét a nevelésnek kell tulajdonítanunk; mert tudjuk azt, hogy a magyar épen oly vagy gyakran sokkal jobb szentegyházi és iskolai nevelésben részesül, mint a buzgó tót és német népek.

Meggondolván pedig, hogy a népnél a vallásnak az erkölcsre, s az erkölcs által az egész népéletre, mely végtelen befolyása van; nem kétlem a magyarnak ezen tulajdonságát is felette ártalmasnak állítani; mert valamint a vakbuzgóság megzavarja a nép értelmét, úgy a vallástalanság is megrontja annak erkölcsét, s egyedül értelme s erkölcse tisztaságából foly annak egész polgári tökélye és emberi boldogsága.

Így szinte szemügyre vévén a nemesi nevelést, mit látunk abba egyebet, különféle czéltalanságoknál?

Digitized by Google

Ugyan is, a nemes ifjú épen azon korában, midőn annak a szülői figyelemre és fenyítékre legnagyobb szüksége volna, s midőn annak a mezei gazdaság komoly és nehéz mesterségére leginkább szoknia kellene, távol szülőitől, romlottsággal teljes városokon betyárkodik; hol a helyett hogy az életre és gazdaságra szolgáló tudományokba vagy jobb erkölcsbe avattatnék, többnyire olyakat tanul, melyek a terhes nevelés által kiürült atyai gazdaságot még inkább kiürítik.

Mert az ily ifjú a gazdasághoz semmit nem tudván, a városi mulatságokhoz ellenben nagyon hozzá szokván, azokat majd faluról falura, majd erdőről erdőre hajhássza, majd pedig magát hivatalra adja; s mind így, mind amúgy az unalmas gazdaságot vagy egy korhely ispánra, vagy egy zsivány hajdúra bízza.

Az ily gazda aztán ha valami félcsuda által gyarapodni kezd is, csak akkor szokott az történni, mikor már az éledni kezdő gazdaságot újra elkezdi a nagy költséggel járó gyermeknevelés fojtogatni; ilyenkor pedig már elég boldog a gazda, ha faluról falura, erdőről erdőre nem kell hitelezőket hajhásznia, holott elégszer tapasztaljuk azt, hogy az oly nemesek, kiknek több gyermeket kell városon taníttatni, többnyire tenkre dűlnek.

Ily okok következete az, hogy nemzetünk ezen fontos osztályának gazdasága legrosszabb lábon áll, s leginkább csak ott láthatunk holmi rendesb gazdaságokat, hol a nagy birtok, mind a gazdaság nagy tudományában jártas tiszteket, mind pedig a szilaj nép között a rend fentartására elegendő hajdúkat tarthat. Mivel pedig a nemesség nagyobb része sem ezt nem teheti, sem maga a gazdaság tudományába avatva nincs; természet szerint annak gazdasága még úgy sem áll, mint a gazdaságban nevelkedett paraszté.

VI. NÉPKÉPZETI ELVEK.

Hogy hazánk népeinek soknyelvűsége valamint a szükséges közlekedést népeink között, úgy az egész

Digitized by Google

míveltség terjedését, és az által nem csak az egésznek, de leginkább számos idegen nyelvű néptársainknak boldogságát nyilván gátolja, oly világos igazság, melyet csak oly tudatlan tagadhatna, ki sem a népélet létszereiről soha nem gondolkodott, sem a mí aljasodott népeinket nem ismeri.

De ugyanazért szintoly világos igazság az is, hogy ha népeinket valami míveltség áldásiban részesíteni akarjuk, első gondunknak kell lenni: minden idegen nyelvű népeinket hazánk fő népével nyelvben és ruhában egyesíteni.

A csinos magyar nyelv és ruha már nagy idomítás, nagy míveltség lenne ezen szegény népeknek; amit magok is igen éreznek, mert örömest magyarokká lesznek, ha lehetnek. Nem szükség itt azon ellenvetésre ügyelnünk, hogy a német és tót nyelv a könyvekben szintoly csínos vagy csínosabb mint a magyar; elég itt az, hogy ezen mi sváb népeink nyelve csak romlott zagyvalék, a magyar népnyelv ellenben ép oly ép és csínos, valamint az írásnyelv; és egyébiránt is teljes oly lelkes tulajdonságokkal és közmondásokkal, melyekben nagy életbölcseség van szőve, mely minden bizonynyal a nép egész szellemét arra fordított gond után jóltévőleg intézi.

Így a ruhának is nagy befolyása lévén az emberi érzelmekre, kérdést nem szenved, hogy minden nemmagyar népeink a szép magyar népviselet által sokat nyernének. Mert bizony egészen másként érez az ember maga iránt, mikor magát csínos öltözetben csínos embernek látja, másként pedig, mikor a csúf gunyában magát vázunak látja és érzi; érzi pedig, mert úgy hiszem, lehetetlen az embert annyira elbutítani, hogy ezt ne látná s ne érezné; s ha érzi, várhatunk-e attól oly néperényeket, melyek egyenest az ön- és becsületérzés szüleményei?

Bámulva láttam, hogy a közinkbe faluról falura járó karpatusi tót még most is az embernek kezét lábát csókolja, s minden csekély ember előtt a földet nyalja;

Digitized by Google

mely alacsonyságra korántsem veteműlne, mihelyt megmagyarosodnék; amit a magyarosabb tótokon nyilván láthatunk, valamint látjuk azt is, hogy ezek és a magyarok nem is engedik magokat annyira nyomni, mint amaz; mert természet szerint nem csekély nyomorúságnak oka az, mikor a szegény paraszt a maga uraival és bíráival még beszélni sem tud.

Ezen előszámlált igazságokat érzik az okos svábok; mert tapasztaljuk azt, hogy ha azok igen nagy tömegben nem szállanak egy helyre, igen rövid idő alatt tiszta magyarokká változtatják magokat. De mivel az ily általváltozás nagy néptömegeknél önként nem mehet; természet szerint csak úgy képezhetjük különféle nyelvű népeinket magyarokká, ha azoknak minden népesb helyeken országos intézetek és segedelmek által oly néposkolákat rendezünk, melyekben azoknak mind a két nemen lévő gyerekeik, csínos magyar öltözetben, a magyar nyelvre, a gazdasághoz szükséges tudományokra és mesterségekre mind addig taníttatnak, míg tökéletes magyarokká és hasznos polgárokká idomúlnak, s ez lenne aztán Mohács egyik gyógyszere.

Ami pedig magyar népünk hibáit illeti, bőven tapasztaljuk, hogy azoknak orvoslatára szokott törvényeink és rendtartásaink közel sem elegendők, sőt úgy látszik, azok mellett a néperkölcs naponként romlik; s tapasztaljuk, hogy a szilaj magyart a tömlöcz és kínzás nem hogy jobbítaná, hanem inkább rosszabbítja. Mert a tömlöczben száz meg száz gonoszokkal jövén ismeretségbe és barátságba, még inkább ott avattatik egészen az úgy nevezett zsivány czéhbe és diplomaticus emberek közé *). Mely szerint példa sincs arra, hogy az ily emberek megjobbulnának; azt ellenben csak Somogyban is több ízben láttuk, hogy a több esztendeig raboskodók, kiszabadulván a tömlöczből, már a

*) Így szokták nálunk tréfásan a tömlöczöt-próbált zsivány pásztorokat nevezni.

Digitized by Google

kaposvári határ körül elkezdtek lopni és rabolni. Hogy pedig a tömlöcz és bot, holmi csekély különbséggel, mindeniknél csak ily foganatú, igen jól tudják, kik ezen embereket közelebbről ismerik.

Ezért közóhajtás az már a nemzet józanabban gondolkodó részénél, hogy az éjszakamerikai státusok fenyítő rendszerét hazánk is minél előbb fogadná el. Mert ki nem látja azt, hogy a gonosztevőket így magok munkája által tartatni, szorgalomra és rendes életre szoktatni, utóbbi élelmükre valót velük szereztetni, egészen emberibb és czélra vivőbb fenyíték, mint azokat összefogdosni, összekínozni, s úgy elereszteni, hogy még az úton kénytelenek legyenek lopni. És valjon mi lehetne reánk nézve hasznosabb, mint az ily jól elrendelt munkaházak által kézműveink szűkét némüleg pótolni? Az ily munkaházak szoktathatnák népünket különféle hasznos mesterségekre, melyekre az magát önként soha nem adja, s melyek nélkül nemzeti gazdaságunk örökre igen hiányos leszen.

De mivel a romlottság nálunk annyira elhatalmazott, hogy a zsiványokat nem csak minden csárdán, tanyán és faluban terített asztal várja, de gyakran még az urak is kénytelenek azoknak adózni; s mivel az attól van, hogy azokat senki bántani nem meri, tudván azt, miként azok előbb utóbb a tömlöczből kiszabadúlnak s akkor bosszút állanak; tehát úgy látszik, hogy nekünk, a munkaházakon kívül, még oly rabgyarmatokra is volna szükségünk, melyekbe a romlott emberek örökre deportáltatnának, mert míg azokat a néptől egészen külön nem választjuk, addig az erkölcs jobbulásáról gondolkodni sem lehet.

Egyébiránt pedig szükség volna minden büntető törvényeinket és polgári rendtartásainkat jobban a nép jellemèhez szabni, p. o. minden legkisebb lopást a legnagyobb keménységgel büntetni, a pászterozást minden lehető módon fogyasztani, minden gyanús embert a pásztorságtól eltiltani, minden tolvaj és egyéb gonosztévő bemondójának és megfogójának nagy jutalmat

Digitized by Google

adni, a népet czélirányos míveltség által szelidíteni, az ifjúságot rontó asszonyokat és zsidókat*) városokba szorítani, s valamint a faluk előljáróit, úgy egyéb tisztviselőket is minden rendtartási kötelességeik elmulasztásaért, nem csak szokásunk szerint megpirongatni, hanem komolyan és szigorúan megbüntetni. Mert bizony egyik legnagyobb veszélye az emberiségnek a hamis emberszeretet, mely midőn a gonoszoknak kedvez, a jókat bünteti.

VII. MESTERSÉGI ÉS KERESKEDÉSI HIÁNYOK.

Valamint a mi svábaink leginkább csak azért jobb gazdák mint a magyarok, mivel a mezei gazdaságot holmi mesterséggel és kereskedéssel kötik össze; úgy egy egész ország mezei gazdasága is csak úgy emelkedik tökélyre, ha azt tudományok, mesterségek, kereskedés egymással kezet fogva gyámolják.

Mikor ellenben a mesterségi és kereskedési szorgalmak, vagy eléggé nem gyámolják, vagy tán nyomják is a mezei gazdaságot; akkor az egész nemzeti lét csak olyan mint egy sáppadt czifra dáma, ki felpiperézi ugyan magát külföldi cziczomákkal, de annak gyomrát az erőtlenségi nyavalyák minden neme fojtogatja.

Ilyen pedig a mí egész álladalmunk. Mert nem elég az, hogy a magyar mezei gazda, a mesterségek szűke miatt, mindent drágán s többnyire mindig rosszat kénytelen venni; de még az a nagy veszély is pusztítja azt, hogy földünk legtöbb jövedelme külföldi árúkra kél, mely a nemzettől örökre elvész; s nem elég, hogy

*) Tisztelet, becsület a becsületes zsidóknak; de meg kell vallani, hogy a szegény falusi zsidók többnyire oly *egészen romlott szívü népcsalók és orgazdák*, hogy azokat a nép között megszenvedni, vagy még azokkal *bort* és *hist drúltatni* csupa veszedelem; mert így épen alkalmat adunk nekik az orgazdaságra; s lehet félni, hogy így azok napról napra szorosabb szövetségbe keveredvén sziványainkkal, azokat még oly rablásra is vezetik, milyenről azok gondolkodni sem tudtak volna, melyre pedig nálunk már vagynak is példák.

Digitized by Google

a nemzet maga kereskedést nem űz és a rajtunk nyert pénz oly idegen kezekbe megy, melyekből mezei gazdaságunkra soha semmi vissza nem szivárog; de még az a nagy rossz is nyom bennünket, hogy a külföldi csecsebecsét nagyon is szeretjük, melyekből természet szerint önként foly mind a pénztelenség mind a rossz gazdaság; mert valamint mindennek, úgy a mezei gazdaságnak is pénz a lelke.

Ugyanazért ideje volna, hogy a naponként szegényedő nemesség e részben magáról gondolkodnék, s ha az ember és pénz szűke miatt gyárokat nem állíthat, legalább alakítana magából holmi kereskedő társaságokat, amihez minden bizonnyal meg van érve, csak kezdő legyen.

Való ugyan, hogy kereskedésünk körülményei nem igen kedvezők. De nem is azt akarom én mondani, hogy angolok legyünk, elég volna nekünk, ha egyszer csak azt tehetnők is, hogy ne lennénk egészen a zsidók zsebében; amit pedig megtehetnénk mihelyt egyesületekbe lépnénk, mert minden testben rejtezik gyógyerő, csak azt felfedezni és munkáltatni kell; különben pedig ha oly szabad lesz is kereskedésünk, mint az angolé, ha magunk nem kereskedünk, csak azok maradunk amik voltunk, mert nem elég a szabad kereskedés, hanem szükség hogy a nemzet maga kereskedjék, különben mások használják azt.

Használni kell tehát azt ami van, és úgy amint lehet; lehet pedig, mert én úgy hiszem, hogy azon pénznek, melyet az idegenek, minden vámaink mellett is rajtunk nyernek, csak felét magyar erszényekbe rakhatnók is minden bizonnyal rövid időn más arczot venne magára mind erszényünk, mind mezei szorgalmunk, de még egész szellemünk is, ami pedig ily tekintetben fontosabb az erszénynél.

Ha pedig a nemzet, sem kereskedni, sem gyárokat állítani nem tud, akkor szükség annak a fényűzést határokba szorítani: mert nemzetünk képzelmes szellemében önként foly a fényűzésre való nagy hajlandóság,

Digitized by Google

mely nálunk oly nagy is, hogy nem csak nemeseink többnyire értékeiken felül pompáznak, de még a magyar köznép is annyira módiz sok tájon, hogy a paraszt asszonyok és leányok ruháját csak a szabás választja meg az úri asszonyokétól; valamint a legények is már mast nem elégednek meg az előbbi férfias öltözettel, hanem külföldi selyem nyakravalókat, külföldi tarka és erőtlen szövetekből készült mellényeket stb. kezdenek viselni.

Mely szerint ha addig is pénztelenek voltunk, míg csak a fő rend pompázott, valjon mik leszünk akkor, ha a milliók is külföldiskedni kezdenek? Valóban könnyű a felelet.

A fényűzés hasznos lehet ott, hol annak szükségeit vagy egészen, vagy legalább nagyobb részben, honi szorgalom szerzi; mert itt nem egyéb az mint a pénzforgás gyorsítója; de midőn az ekeszarvon kívül alig van egyéb a nemzet kezében, és mégis külföldiskedik, akkor valójában a pénzforgás oly gyors, hogy azt nem kezünkkel, de még szemünkkel sem foghatjuk meg, s gyakran minekelőtte learatnók a búzát, már annak ára London körül jár.

A divat és fényűzés még a módi szerekkel bővelkedő országokban is nagyon elerőtleníti a nemességet; de ott a bennmaradó pénz, majd gazdag haszonbérlők által, majd más útakon vissza szivárog a mezei gazdaságra; nálunk ellenben csaknem az egész mezei gazdaság, pompával, divattal és pénztelenséggel küzködő nemesség kezében veszelődvén, azt csak a legdivatosabb uzsorák cziczomálják fel néha; de az ily cziczomák csak Kentaurus ruhái Herkuleszen.

A barbar divat és fényűzet oly zsarnokai a nemességnek, melyek annak nem csak minden ajtait és ablakait, de minden léptét és falatját török adó alá vetik, s ez által egész életét és gazdaságát örökös pénztelenséggel kínozzák még ott is, hol a honi szorgalom a veszélyt enyhíti; hol pedig azt sem enyhíti, ott természet szerint a nemesség nem egyéb, mint azon barbar zsarnokok czifra ispánja.

Digitized by Google

VIII. HAMIS GAZDASÁGI SZELLEM.

Nemzetünknek mindenkor egyik fő és igen szép szellembélyege volt az, hogy mindenben, nem annyira a hasznosra, mint inkább a szépre, s a szépnek nemei között pedig főként a férfias és pompás szépre szokott ügyelni, mely szellembélyeg igen nyilván szól nem csak az egész nemzeti viseletből, de még a magyar gazdasági barmokból is, amit nemcsak a pártalan szépségű és pompájú szarvasmarha és szép ló, de még a nagy villás szarvú magyar juh és hosszú, sima, fejér, kanyúlt fülű disznó is nyilván mutat.

Így nézze meg akárki a magyarnak ökör- és lóhajtását, összehasonlítva egyéb nemzetek ügytelen hajtásaikkal; látni fogja e részben is a magyar szellem egész nyilatkozatát; s látni, hogy a magyar inkább képzelmes, mint számolgató nemzet. Mely nemzeti tulajdonság nagy hivatal ugyan a legszebb emberiségre; de gazdasági tekintetben, ha csak különös okossággal nem párosúl, gyakran kártékony szokott lenni. Mert a képzelmes vagy phantasiás ember csakugyan gyakran közelít a phantasztához, s ha legtisztább észszel, s legnyugodtabb lélekkel van is, még sem tud oly huzamos, oly hideg és pontos latolgató lenni, mint a phantasiátlan vagy képzelemtelen.

Innét van, hogy a hidegebb s gyakran nagyon is tajbász svábok (mazna németek) között, sok takaros, pontos, minden legkisebb szegre és szalmaszálra ügyelő gazdákat lelünk, milyent a magyarok közt hasztalan keresnénk. Mert a magyar többnyire, kivált fiatalságában, majd gazdaságát feledve másutt kalandoz, majd ha gazda akar lenni, nem elégszik meg azzal, hogy csak takaros jó gazda legyen, hanem egyszersmind nagy és czifra gazda is kiván lenni, amiből aztán számtalanszor nagyon is ellenkező szokott kisülni.

Innét van, hogy Columellától is ajánlott ezen bölcs intés „*exiguum colito*“ tán semmi nemzetnél annyira feledve nincs, mint nálunk; úgy hogy felette kevés ta-

Digitized by Google

lálkozik a magyar gazdák között olyan, ki ezen józan és hasznos gazdasági elvet igazán értené és követné. Sőt igen gyakran azt látjuk, hogy azok majd mindig több marhát tartanak, mint a mit illendőn tudnának tartani; s majd mindig több földet akarnak munkálni, mint a mit illendő szorgalommal munkálni győznének. Mely nagy czéltalanságnak elég gyakran is tapasztaljuk azon szomorú következéseit, hogy a sok rosszúl tartott marha, haszon helyett bőrével, a sok rosszúl munkált föld búza helyett gazzal, s az egész nagy gazdaság nagy szegénységgel fizet.

De az ily erőltetett hamis nagy gazdaság, nem csak a gazdát szokta megrontani, hanem sokszor megrontja a jobbágyokat is. Mert az ily gazda minden földeit maga akarván munkálni, nem csak jobbágyinak elegendő földet nem ád, de azokat kénytelen gyakran zsarolni s az által elerőtleníteni és aljasítani.

Pedig minden nemzet példája bizonyítja, hogy nem csak a gazdaságnak de a földnek egész becse, a földmüvelő nép műveltségével, gazdaságával együtt nő és fogy; s bizonyítja, hogy egyedűl az ily nép emelheti mind az egyes, mind az egész nemzeti gazdaságot oly fennebb virágzatra, mint azt több művelt országban látjuk, de látjuk néhol hazánkban is.

Mert vagynak tájaink, hol a magát jól biró szorgalmas jobbágy annyi esztendei haszonbért ád a földért, mennyit azért másutt még örökben sem adnának; s vagynak oly sváb faluink, hol az uraságnak nem hajdúkra, de még hajdúra sincs szüksége; hanem bémegy az öreg bíró a tiszthez s megkérdi hány embert állítson.

Ily helyeken lehetne aztán a sok bírói zárok nyitásáról gondolkodni; nem pedig ott, hol a nép ostobasága és szegénysége miatt minden tavaszszal éhség van, s a legnagyobb dolog idejében a jobbágy csak üres hasát mutatja a hajdúnak.

Mivel pedig az ily népveszély más részről azon fonák okoskodásból is ered, mely szerint sokan azt hiszik, hogy minél butább a nép, annál hasznosabb : kér-

Digitized by Google

dést nem szenved, hogy ezen balvéleményt is úgy kell tekintenünk, mint nemzeti szorgalmunk egyik legkártékonyabb pusztítóját.

IX. DURVA BÁNÁS A JOBBÁGYOKKAL.

Valamint többnyire minden emberi szépnek és jónak, úgy a népszorgalomnak is, egyik fő ösztöne és rugója a becsületérzés. Ez teszi a vitéz előtt a halált könnyűvé, az izzadó munkás előtt a nehéz dolgot játékká, s ez teszi, hogy az, minden nagy terhei mellett is, nem elégszik meg a szükségessel, hanem szünet nélkül többre törekedik.

De mivel e jóltevő ösztön csak úgy munkálhat élénk erővel a népben, ha azzal emberileg bánunk, s az által éreztetjük vele emberi méltóságát, és feledtetjük szolgaságát; nagyon szükség kimondanunk, hogy az a mód, melylyel sokan köztünk jobbágyaikkal bánni szoktak, épen nem dajkája ezen jóltevő ösztönnek.

Mert ha meggondoljuk, hogy néha a legcsekélyebb tisztviselők vagy uracskák is a népnek semmi becsületet nem adnak, hanem azokkal szabadon gorombálkodnak, még az előljárókat is tézik, lehuzatják stb. épen nem lehet csudálnunk, ha ily durva bánásmód mellett a népben a becsületérzet s azzal együtt a néperény legszebb nemeit elfojtva látjuk.

Holott igen természetes az, hogy ily bánásmód által, a nép magát megvetettnek látván, abban minden becsületérzés elfojlik, s végre a gyávább nép önmagát is megveti és egészen elhagyja, a mit szegény tót népeink igen nyilván mutatnak; ha pedig a nép szilajabb, akkor abban az ily bánásmód, az egész becsületérzést felfordítja, meghamisítja és gonoszítja, hogy az ily ember nem a jóban, hanem a rosszban keres becsületet, mint ez magyaraink között bőven tapasztalhatni.

Ezért minden nagy gazda, valamint minden nagy vezér a népszerűséget, népeikkel való szép bánást mindenkor fontos dolognak nézi; mert ezek nem csak össze-

Digitized by Google

férnek a legszigorúbb fenyítékkel, de azt némüleg még erősítik is, épen azért erősítik, mivel enyhítik. Lehet az embernek parancsolni, de nem azt megvetni és lealacsonyítani; mert a megvetés az alacsonyt még alacsonyabbá, a becsületérzőt pedig ellenséggé teszi. Az ember mind a nyeregben mind az eke mellett érzi a maga méltóságát, s tud az mind ott mind itt minden léptennyomon használni és ártani mihelyt akar, akar pedig mihelyt szeret vagy gyűlöl, s nagyon balúl gondolkodik, ki többet vár a gyűlölettől, mint a szeretettől.

Minden emberi társaságnak és szövetségnek boldogító lelke a szeretet, s ez teszi még az úri és szolgai viszonyokat is boldogítókká, s lehet tapasztalni, hogy a jobbágy a maga tartozásait nemcsak örömest megadja a vele szeretettel bánó úrnak, de azt még ajándékozza is, valamint ellenben tapasztalhatni azt is, hogy a vele rosszúl bánót gyakran megboszulja.

Igen érti a nép, hogy nem lehet mindenki úr; de érzi azt is, hogy a szegényt megvetni és gorombasággal illetni senkinek oka, joga nincs. Nem ok nélkül voltak tiszteletben a bölcs rómaiaknál a saturnaliák, valamint a görögöknél a sok népmulatságok; de nagyon szép bélyegvonal a spanyol fő rendnél is az, hogy ott a cseléd, dolgát végezvén, az urakkal szabadon társalkodik.

X. FALUSI FAÉPÜLETEK ÉS AZOK SŰRŰSÉGE.

Tudván azt, hogy minden ami a földmüvelő népet szegényíti, az egyszersmind az egész mezei szorgalmat gátolja; tehát kétség kívül gazdasági szorgalmunk hátramaradásának okai közé tartozik az is, hogy földmüvelőink épületei felette roszak és úgy össze vagynak tömve, mintha nálunk a föld oly szük és drága volna mint Londonban.

Sok drága időt és erőt megemészt az nálunk, hogy nem csak a parasztoknak, de a kissebb uraknak is épületi oly romlékonyok, hogy azokat szünet nélkül tata-

Digitized by Google

rozni s újra meg újra építeni kell, ami mindenkor a gazdaság nagy hátramaradásával szokott történni, annyival is inkább, mivel a gazda nem pénzzel, hanem maga erejével kénytelen építeni.

De azon kívül sok veszélynek és inségnek oka az is, hogy az épületek sürűsége miatt sok falu porrá égvén, a közjó nagy kárával számtalan javak füstbe mennek, számtalan jó gazda utolsó szegénységre jut; mert még az a rosz szokás is többnyire megvan a falukon, hogy minden takarmány és marha, házak tövében tartatik, mely szerint tűz esetében a gazdának csak rajtavalója marad.

Egész szívből kell tehát óhajtani, hogy e részben is valamely bölcs törvény segéljen a népen; mert bizony számtalan nyomorúságot okozó fonákság, az embereket úgy összebujatni, kivált oly országban, hol a földnek nagyobb része munkálatlan hever, hogy évenként ezer meg ezer polgár vagyona szerencséje tűz martaléka legyen. A bölcs görögöknél még a méhházakra is ügyelt a törvény, s meg volt határozva, hogy egyik méhház a másikhoz háromszáz ölnél közelebb ne legyen. Hát nálunk nem volna-e méltóbb ok legalább a házakra ügyelni s azoknak illendő tért rendelni? s ha a milliókat elseprő tűzi veszedelmeket el tudnók is feledni, nem elegendő ok-e csak az is, hogy számtalan helyen az embereknek még kis kertjük sincs, úgy hogy nem csak a parasztok, de sok helyen még a magyar szent korona tagjai sem tudnak fokhagymát termeszteni?

Ami pedig a falusi épületek romlékonyságát illeti, mivel az leginkább onnat van, hogy magyarok között az építeni akaró, pénzen sem kapván építő mesterembert, csak maga kénytelen útva futva, és úgy a mint tud, holmit összeaklálni; tehát felette hasznos volna a székelynek azon bölcs szokását, mely szerint ott a gazda, ha építeni akar, vendégséget ád a helybeli gazdáknak, s az egész község egyesült erővel, egyszerre

Digitized by Google

felépíti annak házát, a magyarok között is törvény által divatba hozni.

Mely jó szokást, úgy hiszem, még jóltévőbbé lehetne intézni oly formán, ha az építő, a vendégség helyett a község munkájának árát a falu közpénzéhez adná, vagy ha le nem fizethetné, arról annak kamatolna. Mert így nemcsak az építők gazdaságai sokat nyernének; de idővel a falusi köztárok is úgy megnőnének, hogy azokkal a község több esetben nagyot segíthetne magán, s haszon volna csak az is, hogy így a nép, összetartásra s egymásnak gyámolására szoknék.

Így az épületek romlékonyságára nézve; miért nem lehetne azt törvénynyé tenni, hogy minden ezután épülendő falubeli házak, kőből vagy mórból és cserépfedélre legyenek? Mert ha ezt a szegény svábok a legmeddőbb helyeken is meg tudják tenni, miért nem a gazdagabb földön lakó magyar? De mivel a nép annyira függ szokásaitól, hogy az, ha magára hagyatik, örökre csak az marad a mi volt; tehát szükség azt e részben is a maga javára szorítani és segíteni, oly formán, hogy minden falunak kötelessége legyen esztendőként az üresebb tavaszi időben nehány napon bizonyos számu téglát, válogot és cserépsindelt közerővel vetni, s az ifjak nagyobb részét az építéshez kivántató mesterségekre nagyában megtaníttatni, kik aztán a törvényhatóságok által meghatározott forma és ár szerint építenék a paraszt házakat. Melyekre nézve csak azt jegyzem meg, hogy a kéményes konyhákat korán sem kell szaporítani, mert a tapasztalás mutatja, hogy a füstös avagy kéménytelen konyhák által igen ritkán történik tüzi veszedelem, a kéményesek által pedig nagyon is gyakran. — De nagyon hasznosak a füstös konyhák annyiból is, mert azokból a füst megjárván a háztető minden fáját, azokat majd romolhatatlanokká erősíti, a hélat legjobb hús-, hal- és sajtfüstölővé teszi. — S azon kívül a meleg füstös konyha igen egészséges téli szobául is szolgál.

Digitized by Google

XI. CZÉLTALAN SZŐLŐSZAPORÍTÁS.

Minden körülményeink szerint a nagyobb szőlőgazdaság, csak ott lehet nálunk illendő haszonnal járó, hol tartásra és eladásra való jó bor terem és a gazdaság fontosabb ágai elegendő munkát és élelmet nem adhatnak. Hol ellenben vagy elég, vagy felesleg is van mező a néperőhez képest, ott minden nagyobb bortermesztés több tekintetben felette káros, mind magára a bortermesztőre nézve, ki a gazdaság ezen legcsalókább s legfőbb munkát emésztő ága miatt annak szükségesb és hasznosb ágait illendő szorgalommal nem űzheti; mind azon jobb bort termő tájakra nézve, hol leginkább csak szőlőgazdaságból élhetnek az emberek, kiknek borait ócsítja, s azáltal a szorgalmat ott is csüggeszti.

Így foly pedig nálunk felette sok helyen a szőlőgazdaság, népünk és mezei szorgalmunk nagy kárával. Számtalan búzaföldet csigertermésre bitanglunk még ott is, hol a néperő nem a mezei fennebb szorgalomra, de még a magyar félnomadságra sem elegendő.

Mely czéltalanságot annyival inkább is kártékonynak kell mondanunk, minthogy silány borkereskedésünk miatt, vagy örökre föld alatt kell borainkat hevertetnünk, vagy jobbágyainkkal ócsón megitatnunk. Ami sokak előtt sok hasznot látszik ugyan hajtani; de én úgy hiszem, az ily hasznocska még korántsem elegendő kárpótlása annak, hogy a korhelységre egyébiránt is igen hajlandó nép, a bortermesztés által, még korhelyebbé lesz, a legszorgosabb időben is szőlőjében pepecsel és iszik, a mezőt pedig vagy béresre vagy istenre bizza.

De mivel a szőlő honunk áldott földének egyik legnemesebb terménye, illik hogy oly módról gondolkodjunk, mely szerint azt mezei gazdaságunk kára nélkül is bőven termeszthessük. Ily mód pedig az olaszországi lugasozat, melynek egész munkája tavasz elején végződvén, a mezei gazdaság fontosabb ágaival

Digitized by Google

legkevesebb ellenkezetbe nem jő, holott annak egész munkája csak abban áll, hogy az élőfára felfutott szőlőtőkének hibás vagy szükségtelen vesszeit tavaszszal leszedjük, a leghosszabbakat pedig egyik élőfáról a másikra eregetjük, vagy a két fáról összeérő vesszőket a két fa között összekötjük, mely munkákat nem csak tavaszszal, de őszszel és télen is egyiránt tenni, s mondhatom, hogy én lugasaimat néha meg sem metszem, mégis mindig nagy bőséggel teremnek, úgy hogy a gazdaság minden terményei között legbizonyosb és legnagyobb termékenységet tapasztalok az élőfára futott szőlőben.

Ugyanazért mind azon laposabb helyeken, hol nemes bor nem terem és a mező is elég dolgot ád a népnek, semmi jobbat az olaszországi lugasozatnál gondolni nem lehet, vagy igazabban szólván, még ott sem, hol a mező szűk, mert épen ott nagy haszon az, hogy a lugasok mellett minden egyéb hasznát is vehetjük a földnek.

Azon ellenvetés, hogy a lugas nem ád oly jó bort, mint a törpe tőke, csak jobb szőlőhegyeinkre nézve nyomhat valamit; de az oly helyeken, hol különben sem terem becses bor, s hol a szőlő többnyire vagy dér által vesz el, vagy éretlen elrohad, még bort is gyakran jobbat ád a lugas, melynek sem eső sem dér nem ártván, azon egész késő fagyig érhetik a szőlő, a nélkül, hogy azt a rohadástól félteni kellene.

Ami a lugasok elfagyását illeti, még az 1829-dik esztendő példátlan telében is csak kerti lugasaim fagytak el, a hegyiek ellenben épen maradtak. De az ily elfagyást is hamar helyre hozza a jó tőke; mert már azon esztendőn ismét felfut az új sarjadék a fára, következő esztendőn pedig bőven terem is. Nem látok tehát semmi okot, hogy az olaszoknak ezen nagy hasznu és földszebbítő szorgalmát honunkban divatba ne hozzuk; sőt ha meggoudolom, hogy Olaszországban egy körülugasozott hold föld, a gabna- vagy szénatermésen kívül, csak bort ötven akót ád, és azon kívül ád még egyéb

Digitized by Google

gyümölcsöt és tűzrevaló rézsőt is; úgy hiszem alig tudnunk mezei szorgalmunkon szebb és hasznosabb mozdítást tenni, mintha honunk perkelt pusztáit ily szőlőkoszorúkkal felékesítenők.

XII. VÁSÁROK S EGYÉB HENYENAPOK.

Gondot adna akármely calculistának, csak nagyában is, kiszámolni: mennyi temérdek néperőt emésztenek meg nálunk, csak magok a mi számtalan vásáraink? Én legalább azt hiszem, hogy ennyi erővel évenként megszabályozhatnók minden tavainkat, folyóinkat, s azon kívül minden paraszt kalibát cserép alá vehetnénk.

És valjon mit használnak a népnek ezen számtalan vásárok? Én úgy hiszem semmit, sőt igen ártanak, mert a marhát nyilván ócsóítják s azon kívül számtalan rosszra nyujtanak alkalmat; s ha meggondolom, hogy Slavóniában nem csak úgy mint nálunk egy-két nap tartatnak a vásárok, hanem három s négy hétig; s meggondolom rácz és oláh népeink egymást érő henyenapjait, s hogy egy földmüvelő népnél gyakran egy-két naptól függ az egész esztendő szerencséje, megvallom igen hajlandó vagyok az ily napokat népünk szegénységének fő okai közé számlálni.

Igaz ugyan, hogy a kereskedőknek hasznos az, mikor gyakran több ezer marha között fitymálódhatnak, valamint a nép is ólcsóbban kap holmit vásárokon; de egy kis hasznocska a nagy kár mellett, valjon haszon-e? Somogyban egész télen alig van valamireváló vásár és épen akkor megy ott legjobban a marha eladás; mikor ellenben a vásárok előjőnek, szeszereg a gőbölős. Attila reá parancsolt a hódolt görögökre, hogy a magyarok kedvéért vásárokat tartsanak; de hogy a magyarokra parancsolt volna vásárokat tartani a görögök kedvéért, arra nem gondolnám, hogy adatink volnának.

Ami azt illeti, hogy az ily napok mulatságait né-

Digitized by Google

melyek igen hasznos befolyásuaknak tartják a nép csinosodására nézve, tagadni nem lehet, hogy van igazság a dologban; mert az ily összeseregléseken csakugyan sokat hall, lát és tanul egymástól a nép, s kérdést nem szenved, hogy ily tekintetben nagyon fontosak és szükségesek a népmulatságok; de mind e mellett mégis csak azt kell mondanom, hogy népmulatságokat nem africai karavánoktól, hanem a bölcs görögöktől kellene tanulnunk.

XIII. HIÁNYOS NÉPSZERKÖZET. *)

A mezei szorgalomnak és népboldogságnak emez előszámlált és még sok elő nem számlált akadályai között, egyik legbelsőbb, legágazatosb veszély az, hogy a nép igen megoszlik, magát és erejét nem egyesíti, hanem inkább minden ember különvál, mindenik magára hagyatik, s mindenik a maga gyarló esze, vagy többnyire esztelensége szerint üti véti az emberiség legfontosabb és legnehezebb mesterséget — a mezei gazdaságot.

Pedig én azt hiszem, s teljes megfontolás után hiszem, hogy mind a mezei szorgalmat, mind az egész népboldogságot csak úgy lehetne legfőbb tetőre emelni, ha a mezei gazdaságot nem egyes gyarló emberek, hanem oly népegyesületek folytatnák, melyekben mindenkor megvolna minden, a mi a mezei szorgalom legfőbb czélaihoz megkivántatik.

Mert a mezei gazdaság annyi számtalan nehézséggel és viszontagsággal jár, anynyi észt, pénzt, szorgalmat, tapasztalást, erőt és tudalmat kiván, hogy azt egyes emberek soha jól nem folytathatják vagy legalább úgy nem, hogy annak igen szövenyes óraműve tartósan jól menjen, s egyedül úgy mehet az tartósan

*) *Szerközni* és *szerkőzni* dunai szólás mint: férkőzni, vetkőzni, mérkőzni. kendőzni stb., mely szólás minden bizonnyal jobb mint a monotoniás, szerkezni vagy épen szerkeszni.

Digitized by Google

jól, ha azt oly egyesület intézi, melyben mindenkor egyiránt egyesülve vagynak mindazon erők, melyek minden nehézség és viszontagság meggyőzésére s a szorgalom minden czéljaira megkivántatnak; az ily erők egyesülését pedig nem egyes emberben, hanem csak több ember szövetségében lehet képzelnünk.

A mí népegyesületeink avagy faluink, csak oly hiányos szerközetűek, hogy azokban a kunyhók igenis össze vagynak ugyan tömve; de az emberek, megoszlott érdekeik miatt, mégis nagyon távol vagynak egymástól, s többnyire a legközelebbi szomszédok leggyakoribb ellenségek, kik a helyett, hogy egymásnak segédtársai volnának, inkább egymást rongálják s ritka szerencse, ha nem egy falu lakosai között, de ha csak egy kunyhó nyomorékai között is van valami kis egyetértés.

Az ily oszlott érdekű társaság nem egyéb mint az egymással ellenkező érdekek örökös harcza, úgy hogy itt gyakran több vesződsége van a gazdának embertársaival, mint a gazdasággal. Jobb az ily czéltalan szerközetnél az, midőn a mezei gazda birtoka egészen elkülönítve van egyebekétől; mert így legalább szorgalma nagyot könnyebbülvén, sokkal virágzóbb lehet egész gazdasága, mint egy rendetlen tömegben.

De még ezen jobb rendszert sem tekinthetem úgy, mint legfőbb mezei ideált, vagy legalább számtalan feltétel nélkül épen nem. Mert ámbár az ily magányos és takaros gazdaság nagy könnyebbséggel jár; de mégis az ily gazdaság egész szerencséje is, csak egyes emberek gyarlóságaitól függvén, természet szerint igen gyarló, igen mulékony és változékony alapon áll.

Hányadik az oly boldog gazda, kinél minden megvan, a mi egy főbb tökélyű szorgalomhoz megkivántatik? S ha találkozik néha ily gazda, mely rövid az ő gazdaságának virágkora, s mennyi viszontagság alá van vetve? — Míg fiatal a gazda, hibázik az ész, mihelyt pedig öregszik, hibázik az erő, s a mi ezek között van, mely felette csekély! De ez még csak egyik

Digitized by Google

oldala a számtalan oldalú dolognak : holott a gazdaság szerencséje nem kevesebbé függ a gazda számtalan körülményeitől, mint magától a gazdától. Mert hányszor látjuk azt, hogy a legjobb gazdát, mely hamar elrontja egy hitvány feleség, egy otromba fiú, dög, tűz, viz, zsivány stb.

Ha pedig ily gyarló lábon áll még a legjobb gazda szerencséje is, mit várjunk azon nyomorult millióktól, kiken nincs is mit rontani? Ily nyomorék pedig a népnek sokkal nagyobb része, úgy hogy ha végig tekintünk egy falun, csak azt látjuk, hogy egyik házban a gazda, másikban az asszony, harmadikban pedig mindenik hibás; a negyedikben van ökör, de nincsen szántó; az ötödikben van szántó, de nincs ökör; a hatodikban pedig van ugyan mind ökör mind szántó, de még sincs kenyér, mert más számtalan féle hija.

Így majd minden háznak van valami bel- vagy külférge, mely azt teszi, hogy annyi millió földmüvelő között alig látunk olyakat, kik valami szerencsés környezetek által, a szegénységből kivergődnek; olyakat ellenben, kik minden hiv izzadásaik mellett is, inkább elszegényednek, s ha megvénülnek, vagy koldus botra jutnak, vagy durva gyerekeik kínzott zselléreivé nyomorodnak, fájdalom, nem keveset láthatunk!

Hogy pedig a földmüvelő nép szegénységének fő okait leginkább a mondottakban kell keresnünk, mutatják számtalan szegény nemeseink, kik ámbár a cziviliált világnak legszabadabb emberei, mégis szintoly szegények, valamint a parasztok. — Ugyanazért mindezek szerint is, újra csak azt kell hinnem és mondanom, hogy a mezei szorgalmat és népboldogságot, egyedül az által lehetne legfőbb tökélyre juttatni, ha a földmüvelő népet valami czélirányosb egyesületekbe szerköztetnők.

Egyesülhetne némüleg az egész nemzeti erő, nemzeti bank s egyéb szorgalmi egyesületek által, melyeknek már elég példáit látjuk más bölcs nemzeteknél. Csak a kis Würtembergben azok, kik a banktól felvett

Digitized by Google

pénzre százától öt kamatot fizetnek, egyszersmind lehajtják száz esztendőre a tőkét is; mert a bank csak négyet számlál magának száztól, s így az ötödik lefizeti az egész tőkepénzt száz esztendőre.

Mely nagy áldás volna ily jóltevő intézet gyámoltalan nemzetünknek, s mely természetes gyógyszere a köztünk fertelmeskedő uzsoráknak s más számtalan magyar nyavalyának, tudják mind azok, kik nemzetünk sorsáról gondolkodni szoktak.

Egyesülhetne pedig továbbá a jobbágyság és szegény nemesség különbféle tágabb és szorosabb szerközetekben p. o. tágabb egyesületi szerközet lenne az: midőn minden falu többféle összeadásból és közre tett munkákból oly oly köz gabna- vagy pénztárt állítana, melyből a szükségben lévőket, illendő kamat mellett segítené s az egész tárt úgy használná, hogy az időről időre mindenkor gyarapodnék; mely szerint az ily köztár idővel annyira nevelkedketnék, hogy azáltal a nép örökre biztosítva és mentve lenne sok eddigi inségeitől.

Szorosabb népegyesület lenne az: midőn a nép annyira egyesülne, hogy az egész gazdaságot, a vének kormánya alatt, egyesült erővel folytatná, melynek minden jövedelmeiből minden ember, a maga közre adott pénze vagy munkája szerint, venné ki részét.

Legszorosabb és legjobb egyesület lenne pedig az: midőn a nép nemcsak az egész gazdaságot köz erővel űzné, de még konyhát és asztalt is közöset tartana, s azáltal magából egy nagy háznépet formálna. Az ily egyesület nem csak ezt nyerné, hogy minden költsége képzelhetetlenül megkevesednék; nem csak azt, hogy így majd minden asszonyt munkára fordíthatna s azáltal az egész néperőt megkettőztetné; de nyerné még azt is, hogy így az öregek figyelme alatt folyó nyájas életből oly patriarchalis világ fejlődnék, melynél szebbet és jobbat képzelni nem lehet.

Hogy pedig az ily egyesület mind valósítható mind pedig igen jóltevő, látjuk tapasztalásból is. A tót parasztok között gyakran látunk oly háznépeket, me-

Digitized by Google

lyekben önként nagyszámu rokonság egyesülve él, és az ily egyesületek gazdasága sokkal virágzóbb, mint az oly kunyhóké, melyekben egy-két ember kinlódik és tehetetlenkedik.

Amerika felfedezésekor, azok találtattak ott legczivilizáltabb népeknek, melyek egyesületekben éltek s közerővel munkálták a földet; s a legújabb utazók csudálva láták az ujzeelandi nagy csinosságú földmüvelést, hol a nép hasonlóképen egyesülve él s köz erővel müveli a földet.

Somogyban több példát is hallottam arra, hogy a szegény helységek nem tudván magoknak szentegyházat épiteni, felvállalták valamely uraság aratását, s nehány nap alatt egyesült erővel annyit arattak, hogy az egyesült aratórészből igazán szentegyházat épitettek.

Végtelen lenne a nép ereje, ha az egyítve s mindenkor czélszerint használtatnék és végtelen annak következménye mind gazdasági mind erkölcsi tekintetben.

Az emberek különválva s magokra hagyatva, majd leggyámoltalanabb állatjai a természetnek; egyesülve pedig urai a földnek. Vadság-szaggatta és reggette külön az embereket, s a müveltségnek legfőbb czélja : azok egyesítése.

Digitized by Google

TARTALOM.

BERZSENYI PRÓZAI MUNKÁI.

		Lap
I.	A religiók eredete és harmoniája. 1813.	5
II.	Észrevételek Kölcsey recensiójára. 1825.	13
III.	Töredékek az „Észrevételek“ első kidolgozásából. 1818.	48
IV.	A versformákról. 1826.	54
V.	Bírálatok. 1832.	67
VI.	Poétai Harmonistica. 1833.	91
VII.	Kritikai Levelek. 1829—1834 között	145
VIII.	A kritikáról	184
IX.	A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól. 1833.	203

Digitized by Google

UTÓSZÓ

BERZSENYI MUNKÁIHOZ.

Berzsenyi prózai írásait először Döbrentei Gábor szedte össze s adta ki 1842-ben „Berzsenyi Dániel Összes Művei"-ben. Itt azok, egy jelentéktelen fordított darab („A pók") kihagyásával, s viszont első eredeti prózai dolgozatával (I.) s némi töredékekkel (III.) kiegészítve jelennek meg. A szöveg mindenütt az első, az eredeti, kiadásokon alapszik. Kiirtottam belőlök Döbrenteinek azon, *a kor s az író sajátságait eltörlő*, önkényű változtatásait, melyek, úgy is mint falsificátiók, úgy is mint ízetlenségek, Berzsenyi tisztelőit s a kritikát egyformán botránkoztatták. Csak azon daraboknál (V. VII. VIII.) nem lehetett a *postliminea restitutio in integrum*-ot az eredetinek segedelmével gyakorolnom, hol Döbrentei *kiadatlanokat* adott, bemocskolva ezeket is, nem csak Berzsenyi által soha nem használt, sőt általa helytelenített, saját szókorcsaival, hanem, mint meg vagyok győződve, ismeretes malitiájával interpolált helyekkel is. Ezekben javításaimnak azon őrült újítások eltávoztatására, és maga

Digitized by Google

Berzsenyi által használtatni szokott szavakkal felcserélésére kelle szorítkozniok : mert Döbrentei *Berzsenyinek e kéziratait*, melyeket részint a magyar akademia levéltárából vett ki (V.), részint a családtól nyert (VII. VIII.), hogy eljárása örökre fedve maradjon, *megsemmisítette.*

Eként nem veszszük ugyan a kiadottaknak egyforma, de igen is *hű* szövegét, mely Berzsenyit a maga valóságában adja, s azon változásokat is feltünteti, miken nyelve és irálya idővel általment. Helyesirásához nem kötöttem magamat : az nála is ingadozó volt, s nem *csak* övé, hanem a koré ; s kit e kicsiség érdekel, ismeri azt. Mutat ugyan e helyesirás is eltéréseket : de ahol ezek jellemzők, a külsőségekhez is hű akartam lenni. *)

Berzsenyi prózai irásai igen különböző becsűek, ha az általa vítatott elvek, nézetek, s az ítélet helyességét tekintjük ; soké épen csak életrajzi, amennyiben egy nagy író gondolkodásával és stúdiumaival ismertetnek meg. De ez álláspontról valamennyi, kiváló irodalmi érdekkel bír, s fog bírni mindenkor ; olvasásuk pedig ovatos és széptanilag szilárd olvasót kiván ugyan, de gerjesztőleg és fejtőleg hat az ilyekre is, mint minden kiváló szellemé, még bukdácsolásaiban is.

---

*) Amely apró egyenetlenségek, nagy fájdalmamra, e kiadásba becsúsztak, szemeim sajnos állapotjának következései, mely hónapokig idegen segélyre kárhoztatott. Ezeket előleg meg kérem igazíttatni : I. köt. 10. lap, 7. sor : Horvát, Horváth helyett. — A 29. lap 9. és 12. sorában az idézett lapszámok ezekkel felcserélendők : 150. és 116. l. — A 106. l. az első versszak így olvasandó : Lykurgus Veszte ; és Rhaekus helyett : *Rhoekus.*

Digitized by Google

Hogy különösen az aesthetikai daraboknál költőnk és philosophusunk tanulmányaira s a reá hatott, sokszor határozó, külső befolyásokra is vissza kell emlékeznünk, mint azokat életrajzából megismerhetők, meg sem kell mondanom. Különben, habár az autodidaxis útján küzdve haladó költőnknek az érintett hatások, kedélye útján, néha itéletét is elfogulttá tevék : gondolkodása erejét, mélységét, eredetiségét fel nem ismerni nem lehet.

Íme tehát a meghamisított Berzsenyi után most már a valódi Berzsenyi.

Pest, május 12. 1864.

Toldy Ferencz.

Digitized by Google

I-II
B857eB6e

Digitized by Google

Digitized by Google

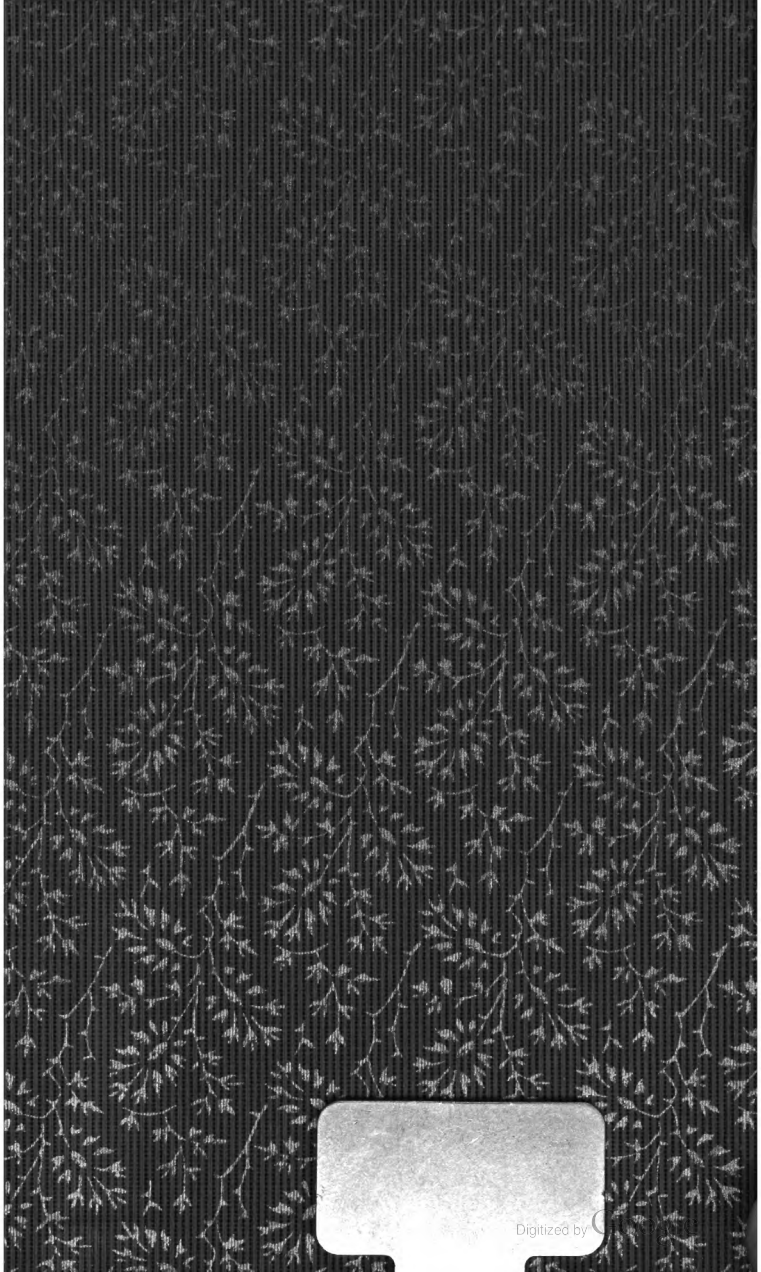
Digitized by Google

Digitized by Google